

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Кафедра
цивільно-правових дисциплін**

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

**НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
для здобувачів вищої освіти
спеціальності 262
«Правоохоронна діяльність»**

м. Одеса 2024

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кафедра цивільно-правових дисциплін

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
«ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС»
для здобувачів вищої освіти спеціальності 262
«Правоохоронна діяльність»

м. Одеса
2024

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою ОДУВС
(протокол № 3 від 19.09.2024 р.)

Навчальний посібник «Цивільне право та процес» для здобувачів вищої освіти спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність» / В.П. Маковій та ін. Одеса : ОДУВС, 2024. 404 с.

Рецензенти:

Давидова І.В. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Парасюк В.М. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії права, конституційного та приватного права факультету № 1 інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ.

Навчальний посібник підготовлено відповідно до змісту навчальної програми освітніх компонентів «Цивільне право та процес», освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Збірник може бути використаний здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, які навчаються за спеціальністю «Правоохоронна діяльність», а також викладачами, практичними працівниками та іншими особами, які цікавляться питаннями цивільного права та процесу.

© Колектив авторів, 2024

© ОДУВС, 2024

З М І С Т

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО	
Тема 1. Загальна характеристика цивільного права України	10
Тема 2. Цивільні правовідносини	18
Тема 3. Фізичні та юридичні особи як суб'єкти цивільних правовідносин	23
Тема 4. Об'єкти цивільних прав	33
Тема 5. Особисті немайнові права фізичної особи	40
Тема 6. Правочини	48
Тема 7. Представництво. Довіреність	57
Тема 8. Строки та терміни в цивільному праві	64
Тема 9. Відповідальність в цивільному праві	70
Тема 10. Право власності. Захист права власності	75
Тема 11. Право інтелектуальної власності	88
Тема 12. Спадкове право	92
Тема 13. Загальні положення про зобов'язання. Загальні положення про договір	100
Тема 14. Способи забезпечення виконання зобов'язання	114
Тема 15. Договори про передачу майна у власність	120
Тема 16. Договори про передачу майна у тимчасове користування	129
Тема 17. Договори про виконання робіт	140
Тема 18. Договори про надання послуг	150
Тема 19. Договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності	177
Тема 20. Недоговірні зобов'язання	194
РОЗДІЛ 2. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС	
Тема 21. Загальні положення цивільного процесуального права	202
Тема 22. Правовий статус учасників судового процесу	231
Тема 23. Цивільна юрисдикція	251
Тема 24. Докази та доказування	260
Тема 25. Процесуальні строки. Судові витрати	274
Тема 26. Наказне провадження	283
Тема 27. Позовне провадження	290
Тема 28. Окреме провадження	307
Тема 29. Судові рішення	323

Тема 30. Перегляд судових рішень	332
Тема 31. Виконання судових рішень у цивільних справах. Судовий контроль за виконанням судових рішень	343
Тема 32. Провадження у справах про оскарження рішень третейських судів, оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів	356
Тема 33. Визнання та виконання рішень іноземних судів, міжнародних комерційних арбітражів в Україні, надання дозволу на примусове виконання рішень	363
Тема 34. Відновлення втраченого судового провадження	374
Тема 35. Провадження у справах за участю іноземних осіб	381
РОЗДІЛ 3. ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ	
Питання для самопідготовки	389
Рекомендована література	395

Авторський колектив у складі:

Алексєєнко Анна Олександрівна, викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ;

Андрієнко Ірина Святославівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ;

Грігорова Ганна Леонідівна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ;

Донцов Денис Юрійович, кандидат юридичних наук, суддя Приморського районного суду м. Одеси;

Кострицький Ігор Леонідович, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ

Лавренюк Олег Юрійович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ;

Маковій Віктор Петрович, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ;

Мамедов Рашид Юсіф огли, доктор філософії з права, доцент, доцент кафедри цивільного права Академії поліції Міністерства внутрішніх справ Азербайджанської республіки;

Мирза Світлана Степанівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ;

Пащенко Олександр Миколайович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ;

Петренко Наталія Олегівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ;

Резніченко Семен Васильович, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ;

Середницька Інга Анатойівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ;

Церковна Олена Володимирівна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ.

ВСТУП

Мета вивчення освітнього компоненту «Цивільне право та процес»:

- засвоєння здобувачами вищої освіти теоретичних знань про сутність цивільних та цивільно-процесуальних правовідносин, основні принципи та умови діяльності суб'єктів цих відносин, специфіку об'єктів зазначених правовідносин, а також змісту цивільного та цивільно-процесуального законодавства України;
- сприяти розвитку абстрактного та логічного мислення щодо з'ясування сутності та змісту розглядуваних понять;
- вміння співвідносити теоретичні знання із практикою їх правозастосування;
- сформувати практичні навички правильного застосування цивільних і цивільно-процесуальних норм та робити відповідні висновки за результатами узагальнення;
- формування вміння правильно використовувати судову практику;
- засвоєння загальних засобів правового захисту цивільних та цивільно-процесуальних прав;
- опанування практичних навичок втілення здобутих знань при підготовці та подальшому використанні юридичних документів, що стосуються цивільних та цивільно-процесуальних правовідносин, під час розв'язання практичних завдань, тестів, вирішення складних життєвих ситуацій, які мають цивільно-правове та цивільно-процесуальне значення.

Завданням вивчення освітнього компоненту «Цивільне право та процес» є: засвоєння нормативних приписів про сутність цивільних та цивільно-процесуальних правовідносин, основні принципи та умови діяльності суб'єктів цих відносин, специфіку об'єктів зазначених правовідносин, а також змісту цивільного та цивільно-процесуального законодавства України; вивчення основних наукових поглядів, які обґрунтовують юридичну природу того чи іншого цивільно-правового та цивільно-процесуального інституту; формування уміння логічно мислити й застосовувати методи наукового пізнання у процесі вивчення цивільного права та процесу; вміння застосовувати отримані знання при вивченні інших галузей права в межах національної правової системи та співвідносити теоретичні знання із практикою їх правозастосування; опанування навичок щодо поєднання теоретичних та практичних знань при розв'язанні ситуаційних завдань та інших завдань практичного спрямування. Особлива увага приділяється формуванню навичок у здобувачів вищої освіти щодо застосовування методів пізнання навчального матеріалу, уміння логічно мислити та вирішувати колізійні ситуації, усувати прогалини в законодавстві шляхом застосування аналогії права та аналогії закону.

Перелік компетентностей, формування яких забезпечує вивчення навчальної дисципліни «Цивільне право та процес» згідно освітньо-професійної програми 262 «Правоохоронна діяльність» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, містить загальну та спеціальну складову.

Загальні компетентності: ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності. ЗК3. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово. ЗК5. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями. ЗК8. Здатність приймати обґрунтовані. ЗК9. Здатність працювати в команді. ЗК10. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства; усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Спеціальні компетентності: СК3. Здатність до критичного мислення та системного аналізу правових явищ. СК4. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати правову інформацію з різних джерел. СК5. Здатність визначати придатні для юридичного аналізу факти, систематизувати одержані результати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, формулювати аргументовані висновки та рекомендації. СК8. Здатність ефективно застосовувати сучасну техніку та інформаційні технології, використовувати технічні засоби, спеціалізовані інформаційно-пошукові системи, бази та банки даних, а також відповідне програмне забезпечення для захисту прав і свобод людини, власності, суспільних відносин від протиправних посягань. СК21. Здатність забезпечувати права дітей, які перебувають у контакті із законом.

Результати навчання: РН2. Вести міжособистісний діалог та превентивну комунікацію з метою виконання завдань професійної діяльності. РН3. Розуміти та професійно застосовувати понятійний апарат права та правоохоронної діяльності. РН4. Формулювати і перевіряти гіпотези, виокремлювати юридично значущі факти, виявляти причинно-наслідкові зв'язки в діях і явищах для прийняття оптимального рішення в конкретних ситуаціях. РН8. Здійснювати пошук інформації у доступних джерелах, аналізувати і оцінювати її для повного та всебічного встановлення обставин, необхідних для виконання професійних завдань. РН10. Виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки. РН11. Знати і розуміти сучасні правові доктрини, цінності та принципи функціонування національної правової системи.

Перелік скорочень:

ЗК України – Земельний кодекс України

ЦК України – Цивільний кодекс України

ГК України – Господарський кодекс України

ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України

КМУ – Кабінет Міністрів України

ВР України – Верховна Рада України

ВС – Верховний Суд

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЄДР – Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань

РОЗДІЛ 1. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

(Маковій В.П., Мамедов Р.Ю.)

Зміст теми

Поняття цивільного права. Право приватне та право публічне.

Предмет цивільно-правового регулювання. Особисті немайнові відносини.

Поняття та види майнових відносин, що регулюються цивільним правом.

Метод цивільно-правового регулювання суспільних відносин.

Принципи цивільного права. Загально-правові та галузеві принципи.

Функції цивільного права.

Система цивільного права. Загальна частина цивільного права. Особлива частина цивільного права. Відмежування цивільного права від інших галузей права.

Поняття та види джерел цивільного права. Поняття та склад актів цивільного законодавства. Конституція України як основа цивільного законодавства. Цивільний кодекс України як основний акт цивільного законодавства. Закони і підзаконні нормативні акти як джерела цивільного права. Відомчі нормативні акти та нормативні акти місцевих органів управління та самоврядування, що містять норми цивільного права та умови їх дієвості. Норми міжнародного права і міжнародні договори. Звичай як джерело права. Корпоративні правила, юридична доктрина та їх значення.

Класифікація актів цивільного законодавства за сферою правового регулювання.

Значення актів Конституційного Суду України, Верховного Суду та судової практики.

Дія цивільно-правових актів у часі, в просторі і за колом осіб.

Застосування цивільного законодавства. Аналогія закону та аналогія права в цивільно-правових відносинах.

Сучасна національна правова система будь-якої країни, у тому числі й України може бути логічно поділеною на дві підсистеми – публічного та приватного права, кожна з яких має власні вирізняльні риси. Такий підхід має глибокі ґносеологічні корені, що сягають часів Стародавнього Риму. Головним вододілом наведених підсистем національної правової системи виступають такі критерії як предмет, метод правового регулювання. Так, для приватного права системоутворюючим є віднесення до предмету правового регулювання сукупності особистих немайнових та майнових суспільних відносин, а визначення таких ознак методу правового регулювання як юридична рівність, вільне волевиявлення (диспозитивність) та майнова відокремленість їх

учасників. В літературі серед критеріїв розмежування публічного та приватного права також згадується інтерес, де в межах першого формується правовий механізм, який забезпечує задоволення публічного інтересу, а в межах другого – приватного. Варто зазначити, що на сьогодні простежуються тенденції до взаємопоглинання змісту обох складових національної правової системи, через включення елементів приватного права у структуру приватного і навпаки. Наприклад, у приватному праві повноцінно функціонують такі інститути публічно-правової природи як реєстрація юридичних осіб, реєстрація речових прав на майно, правового режиму опіки та піклування, нотаріального посвідчення, правового режиму недійсних правочинів тощо.

Цивільне право є фундаментальною галуззю приватного права, оскільки носить допоміжний характер до врегулювання суспільних відносин, які є предметом правового регулювання цієї підсистеми. Загальноприйнятим є сприйняття цивільного права як галузі права саме в якості системи правових норм, які регулюють особисті немайнові та майнові суспільні відносини, що засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій відокремленості їх учасників.

Предметом цивільного права є особисті немайнові та майнові суспільні відносини, які поділені за матеріальним (економічним) критерієм. Характерними рисами таких відносин є притаманна їх учасникам юридична рівність, вільне волевиявлення та майнова відокремленості.

Особисті немайнові відносини – це соціально-обумовлені суспільні взаємини, характерними рисами яких є: неможливість оцінки об'єкта (неекономічний характер), характерні ознаки прав у змісті таких відносин (пов'язаність з особою, невідчужуваність), особливості виникнення та припинення. Виділяють такі види особистих немайнових відносин: 1) пов'язані та непов'язані з майновими; 2) абсолютні та відносні; 3) у сфері інтелектуальної власності та щодо особи (фізичної чи юридичної); 4) виникають від народження або з юридичного факту, визначеного приписом позитивного права.

Метод цивільно-правового регулювання – це сукупність способів, засобів впливу на учасників цивільних правовідносин, сформована прямо або опосередковано у змісті цивільно-правових норм. Характерними рисами методу цивільно-правового регулювання є: 1) юридична рівність учасників; 2) ініціативність таких учасників; 3) їх вільне волевиявлення у обранні засобів для цього; 4) дотримання при цьому принципу: дозволено все, окрім того, що прямо або опосередковано суперечить вимогам чинного законодавства, моральним засадам суспільства, звичаям ділового обороту, а також може бути охарактеризованим зловживання правом в як іншій формі. Незважаючи на превалювання диспозитивної складової у змісті методу цивільно-правового регулювання, варто відзначити притаманність йому певних рис імперативності, яка проявляється в таких рисах як: 1) виникнення правовідносин незалежно від волі осіб; 2) неможливість вибору форми та змісту поведінки; 3)

підпорядкування нормам позитивного права; 4) застосування засобів спонукання до відповідної поведінки. Прикладом застосування імперативної складової методу цивільно-правового регулювання є порядок застосування позовної давності в частині її зменшення, застосування реєстраційних процедур у випадку створення юридичної особи, реєстрації речового права на нерухоме майно тощо.

Принципи цивільного права – це основні ідеї, засади, які закладаються у зміст формування цивільного-правових норм та цивільно-правових інститутів. Принципи цивільного права відображені у нормах права безпосередньо або впливають із їх суті опосередковано. Серед загально-правових принципів виділяють принципи: демократизму, законності, гуманізму (людиноцентризму), соціальної справедливості тощо. В якості спеціальних або цивілістичних принципів, детермінованих у ст.ст. 1, 3 ЦК України, відзначають: 1) юридична рівність учасників; 2) вільне волевиявлення учасників; 3) майнова самостійність учасників; 4) неприпустимість втручання у сферу особистого життя людини; 5) неприпустимість позбавлення права власності, окрім винятків, встановлених законодавством; 6) свобода договору; 7) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; 8) судовий захист цивільного права та інтересу; 9) справедливість, добросовісність та розумність. В межах окремих цивільно-правових інститутів реалізовані додаткові спеціальні принципи, як-то має місце у випадку положень ч. 3 ст. 509, ч. 2 ст. 749 ЦК України.

Функціями цивільного права є напрямки впливу цивільно-правових норм на суспільні відносини, що корелюють зі змістом останніх. Прийнято вирізняти загальні та спеціальні або цивілістичні функції. До числа першої групи відносять функції, які проявляються не лише в межах реалізації цивільно-правових норм, а й правових приписів інших галузей права: регулятивну, охоронну, програмно-координаційну, інформаційну, ідеологічну, виховну, превентивну. До другої групи належать функції, які притаманні лише цивільному праву: компенсаційна та уповноважуюча. Перша полягає у можливості шляхом застосування цивільно-правових норм забезпечити повноцінне відшкодування завданої шкоди, відновлення становища, яке мало місце до порушення цивільних прав та охоронюваних інтересів особи. Друга забезпечує прояв ініціативності учасника цивільних правовідносин через обрання форми та змісту поведінки задля задоволення власних потреб.

Система цивільного права являє собою сукупність логічно взаємообумовлених та взаємопов'язаних елементів (правових норм, субінститутів, інститутів, підгалузей), які розташовані у певній послідовності та ієрархії. Досить умовним є виділення загальної та особливої частини цивільного права, де змістовні елементи першої мають універсальний характер по відношенню до всіх суспільних відносин, що є предметом даної галузі права, а другі – мають застосування лише щодо визначеної категорії однорідних суспільних взаємин. Загальноприйнятим є віднесення до загальної частини

цивільного права наступних інститутів: основні положення, особи, об'єкти цивільних прав, правочини, представництво, строки та терміни, позовна давність. Особливу частину цивільного права складають особисті немайнові права, право власності та інші речові права, право інтелектуальної власності, зобов'язальне право та спадкове право. Разом з тим, з огляду та пандектну систему побудови ЦК України варто говорити про виокремлення серед всіх інститутів цивільного права умовно виділеної вище особливої частини як загальних, так і спеціальних нормативних приписів. Наприклад, до врегулювання зобов'язальних відносин застосовуються загальні положення щодо всіх зобов'язань та окремих їх видів та спеціальні норми стосовно окремих видів договірних та недоговірних зобов'язань, як-то договорів купівлі-продажу, відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки.

Цивільне право відмежовується чітко від галузей приватно-правової складової національної правової системи за предметом та методом правового регулювання. Що ж до галузей приватно-правової складової національної правової системи, то цивільне право з огляду на зміст ст. 9 ЦК України застосовується субсидіарно, а саме: якщо відповідні суспільні відносини не врегульовані спеціальними актами законодавства, то вони можуть бути врегульованими цивільно-правовими нормами.

Джерелом або формою цивільного права є спосіб зовнішнього вираження і закріплення правил поведінки, що має обов'язкове значення і підтриманий державою. До джерел цивільного права належать: 1) акти цивільного законодавства; 2) цивільно-правовий договір; 3) звичай; 4) міжнародні договори; 5) правовий прецедент; 6) корпоративні норми; 7) юридична доктрина.

Акти цивільного законодавства у відповідності до ст. 4 ЦК України мають певну ієрархію, де основою є Конституція України, основним актом – ЦК України, а також до їх числа належать інші закони України, що узгоджені з Конституцією та ЦК України, постанови КМУ, акти органів державної влади та місцевого самоврядування в межах, встановлених Конституцією України та законом.

Серед конституційних норм варто виокремити наступні, які безпосередньо є джерелом цивільного права: ст. 13 (право власності Українського народу), ст. 36 (право на свободу об'єднання), ст. 41 (право власності та право інтелектуальної власності), ст. 42 (право на підприємницьку діяльність), ст. 47 (право на житло) та ін.

ЦК України є визначним надбанням української правотворчості й побудований за пандектною системою, де виокремлюються як загальні, так і спеціальні положення. До того ж, окрім загальних правових приписів, які стосуються всіх цивільних правовідносин, ЦК України містить і загальні положення щодо певних підгалузей, інститутів та субінститутів. Даний закон був прийнятий 16 січня 2003 року, набрав чинності 1 січня 2004 року, включає 6

книг, 90 глав, 1308 статей на момент набрання чинності. Станом на 1 вересня 2024 року до даного нормативно-правового акту було внесено близько двохсот змін, що позитивно відобразилось на якості врегулювання низки суспільних відносин, які є предметом цивільного права.

Закони та прийняті на їх реалізацію підзаконні нормативно-правові акти займають відповідну нішу у системі актів цивільного законодавства, прикладом чого може слугувати Закон України «Про іпотеку» та релевантний йому Порядок формування фондів житла для тимчасового проживання, затверджений постановою КМУ від 31 березня 2004 року № 422.

Органи державної влади та місцевого самоврядування можуть бути наділені повноваженнями видання нормативних актів, які регулюють цивільні відносини. Прикладом наведеного є положення ст. ст. 19, 20, 21 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» в частині управління державною та комунальною власністю.

Норми міжнародного права і міжнародні договори є частиною національного законодавства України згідно ст. 9 Конституції України за умови, що наша країна взяла на себе такі зобов'язання у встановленому цією статтею порядку, шляхом надання згоди на обов'язковість зазначених положень ВР України. Зокрема, до актів цивільного законодавства необхідно віднести Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, Бернську конвенцію про охорону літературних і художніх творів від 24 липня 1971 року, Паризьку конвенцію про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року, Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28 січня 1981 року. Варто зазначити, що, якщо у чинному міжнародному договорі України, укладеному у встановленому законом порядку, містяться інші правила, ніж ті, що встановлені відповідним актом цивільного законодавства, застосовуються правила відповідного міжнародного договору.

З огляду на диспозитивні основи регулювання цивільних відносин досить значимим джерелом цивільного права поряд з актами цивільного законодавства є цивільно-правовий договір. Цивільно-правовий договір отримав дефініцію у ст. 626 ЦК України як домовленість двох або більше сторін, яка спрямована на відповідні правові наслідки (виникнення, зміна або припинення цивільних прав та обов'язків). Співвідношення актів цивільного законодавства та цивільно-правового договору окреслюється наступними правилами, які можуть бути поєднані або застосовані роздільно: 1) договір може бути укладеним на розвиток положень актів цивільного законодавства; 2) може бути укладений договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, однак відповідає загальним засадам цивільного законодавства; 3) договором можуть бути врегульовані відносини, які не врегульовані актами цивільного законодавства; 4) сторони вправі визначити зміст та форму договору на власний розсуд з дотриманням визначених раніше правил. Разом з тим, сторони

договору ні за яких обставин не можуть укласти договір, який прямо чи опосередковано суперечить вимогам цивільного законодавства або суті відносин між ними.

Звичай як джерело цивільного права є правилом поведінки, яке хоч і не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин. Форма звичаю може бути фіксована у відповідному документі. Звичай не може суперечити вимогам актів цивільного законодавства та цивільно-правовому договору.

Правовий режим правового прецеденту віднайшов відображення у законодавстві України як джерело права, у тому числі й цивільного.

Корпоративні правила – це норми, що відображені у змісті локальних нормативних документів юридичних осіб (підприємств, установ, організацій), до прикладу статутах, положеннях, рішеннях, договорах, які спрямовані на врегулювання відносин між засновниками (учасниками) наведених цих юридичних осіб. Мета корпоративних норм полягає саме у визначенні організаційних завдань юридичної особи щодо форми, змісту їх діяльності, визначення повноважень управлінських органів, меж здійснення правосуб'єктності, відповідальності учасників тощо.

Юридичною доктриною є система принципів, поглядів, уявлень, ідей, концепцій і модельних норм щодо права і його розвитку, яка узгоджується з наявним рівнем духовного і інтелектуального розвитку, культурою суспільства, на основі яких здійснюється правотворчість, правозастосування та тлумачення права. Юридична доктрина виступає опосередкованим джерелом права через включення її складових у зміст правотворення чи правозастосування.

Судова практика є джерелом цивільного права з огляду на зміст ст. 150 Конституції України (повноваження КС України щодо вирішення питання відповідності правових актів положення Конституції України), ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо рішень ВС, які забезпечують сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом), ст. 403 ЦПК України (перегляд справи об'єднаною або Великою Палатою ВС з метою формування сталості та однаковості правозастосування), ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (застосування судами України рішень ЄСПЛ як джерела права).

Дія цивільно-правових актів у часі, просторі та за колом осіб підпорядковується таким правилам. Так цивільно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникають з моменту набрання ними чинності. Закон набирає чинності через десять днів із дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено цим законом, але не раніше для його опублікування. Постанови КМУ набирають чинності з дня їх прийняття, якщо ними не визначений пізніший

термін, окрім тих, які визначають права і обов'язки громадян й набувають чинності не раніше їх опублікування в офіційних друкованих виданнях. Правові акти органів державної влади та місцевого самоврядування, які стосуються прав, свобод та законних інтересів громадян, набувають чинності через десять днів, починаючи з дня їх державної реєстрації у Міністерстві юстиції, якщо у них не встановлений пізніший термін набрання чинності, але не раніше дня їх офіційного опублікування.

Акти цивільного законодавства діють на всій території України, якщо інше не передбачене ними або іншими положеннями законодавства. Чинність актів цивільного законодавства поширюється на всіх учасників цивільних правовідносин, якщо інше не встановлене положеннями нормативно-правових актів.

Прийнято виділяти три стадії застосування цивільного законодавства: 1) встановлення фактичних обставин справи (встановити сутність суспільних відносин, здійснити характеристику їх суб'єктів, об'єкта та змісту); 2) юридична кваліфікація поведінки суб'єкта (вибір та аналіз норм права, які регулюють дані відносини); 3) прийняття (ухвалення) рішення у справі.

Аналогія права та аналогія закону є засобом до подолання прогалин у законодавстві. Якщо цивільні відносини не врегульовані цим правовим актом цивільного законодавства або договором, вони регулюються тими правовими нормами цього правового акту, інших актів цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини (аналогія закону). У разі неможливості використати аналогію закону для регулювання цивільних відносин вони регулюються відповідно до загальних засад цивільного законодавства (аналогія права).

Тестові завдання:

1. В якому випадку міжнародний договір стане джерелом регулювання цивільних відносин?

- А. Якщо згода на його обов'язковість надана Верховною Радою України.
- Б. Якщо його було підписано Президентом України.
- В. Якщо його було підписано Прем'єр-Міністром України.
- Г. Якщо його перехідні положення поширюють свою дію на Україну.

2. Засадами цивільного права є:

- А. Свобода договору.
- Б. Неприпустимість вільного вибору професії.
- В. Право на справедливе рішення суду.
- Г. примусовий характер підприємницької діяльності для окремих осіб.

3. Цивільний кодекс включає:

- А. 6 книг.
- Б. 5 книг.
- В. 4 книги.

Г. 7 розділів.

4. До предмета цивільного права належать:

А. Майнові та сімейні відносини.

Б. Особисті немайнові та майнові відносини.

В. Майнові відносини.

Г. Особисті немайнові відносини.

5. Норми цивільного права мають доповнюючий характер при регулюванні відносин:

А. Сімейних.

Б. Цивільно-процесуальних.

В. Адміністративних.

Г. Кримінальних.

6. Характерними рисами методу цивільного права є:

А. Вплив за допомогою державно владних повноважень.

Б. Юридична рівність сторін.

В. Невідчужуваність.

Г. Імперативність.

7. Цивільне право не може розглядатись як:

А. Галузь права.

Б. Галузь науки.

В. Галузь мистецтва.

Г. Галузь законодавства.

8. Прецедент як джерело цивільного права це:

А. Зразкове рішення будь-якого суду.

Б. Безпрецедентне рішення.

В. Вирішення правових питань та питань факту.

Г. Правоположення, сформульоване судом, яке підлягає в подальшому застосуванню іншим судом при вирішенні таких же правових питань в аналогічній цивільній справі.

9. До спеціальних функцій цивільного права відносять:

А. Регулятивну.

Б. Превентивну.

В. Охоронну.

Г. Компенсаційну.

10. Цивільний кодекс набрав чинності:

А. 16 вересня 2003 року.

Б. 16 січня 2003 року.

В. 01 січня 2004 року.

Г. 22 лютого 2004 року.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття цивільного права.

2. Предмет, метод, функції цивільного права.
3. Принципи цивільного права. Відмежування цивільного права від інших галузей права.
4. Поняття і система цивільного права.
5. Поняття і структура цивільного законодавства.
6. Поняття та види джерел цивільного права.
7. Аналогія закону та аналогія права. Значення судової практики.
8. Дія актів цивільного законодавства у часі, просторі та за колом осіб.

ТЕМА 2. ЦИВІЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

(Маковій В.П., Донцов Д.Ю.)

Зміст теми

Поняття цивільних правовідносин. Загальні ознаки цивільних правовідносин. Галузеві ознаки цивільних правовідносин. Елементи цивільних правовідносин. Суб'єктивне цивільне право. Суб'єктивний цивільний обов'язок. Прості і складні правовідносини. Майнові та особисті немайнові правовідносини. Абсолютні, загальнорегулятивні та відносні правовідносини. Активні та пасивні цивільні правовідносини. Речові і зобов'язальні правовідносини. Регулятивні та охоронні правовідносини. Підстави виникнення, зміни і припинення цивільних правовідносин. Поняття та види юридичних фактів. Абсолютні та відносні події. Правомірні і неправомірні дії. Правостворюючі, правозмінюючі, правоприпиняючі та правовідновлюючі факти.

Цивільними правовідносинами є соціально обумовлені взаємозв'язки між суб'єктами, які врегульовані нормами цивільного права, та ґрунтуються на юридичній рівності, майновій самостійності та вільному волевиявленні останніх.

Загальні ознаки цивільних правовідносин цілком є релевантними ознакам будь-яких правовідносин, в числі яких: виникнення на підставі нормативних приписів (цивільно-правових норм), належність суб'єктам цих відносин кола суб'єктивних права та обов'язків, можливість застосування до порушників засобів державного примусу. У той час, як галузеві ознаки забезпечують вирізнення цивільних правовідносин з поміж інших суспільних відносин, врегульованих правом. До останніх належать: 1) виступають засобом до задоволення приватного інтересу; 2) елементом є особливий суб'єктний склад, що опосередковується наявністю статусу фізичної та юридичної особи передусім; 3) наділення уповноваженої особи спеціальними засобами захисту, притаманними саме цивільному праву; 4) наділення учасників цивільних правовідносин колом саме цивільних прав та обов'язків; 5) притаманність

учасникам цивільних правовідносин рівності, вільного волевиявлення та майнової самостійності.

Елементами цивільних правовідносин виступають три складових: об'єкт, суб'єкти (учасники) та зміст. Об'єктом цивільного правовідношення є певне матеріальне чи нематеріальне благо, з приводу яких воно виникає, змінюється та припиняється. Суб'єктами (учасниками) цивільних правовідносин є особи та інші суб'єкти публічного права. Соціальним змістом цивільних правовідносин є соціально значима поведінка їх учасників, а їх юридичним змістом є коло суб'єктивних прав та обов'язків, якими наділені суб'єкти як учасники таких правовідносин.

Суб'єктивним цивільним правом є міра можливої поведінки уповноваженої особи, якій відповідає міра належної поведінки зобов'язаної особи. Суб'єктивне цивільне право включає три складові: 1) можливість власної поведінки; 2) можливість вимагати відповідної поведінки від інших суб'єктів цивільного права; 3) можливість звернення за захистом у випадку не забезпечення реалізації другої складової. Суб'єктивним цивільним обов'язком є міра належної поведінки зобов'язаної особи. Суб'єктивний цивільний обов'язок може бути активним або пасивним, що пов'язано з формою поведінки, яка вимагається від зобов'язаної особи.

Наявна класифікація цивільних правовідносин ґрунтується на низці критеріїв, що забезпечує виділення відповідних характерних для них рис. За характером блага, щодо якого виникають цивільні правовідносини, вони поділяються на матеріальні (речові) та нематеріальні (відносини щодо результатів інтелектуальної, творчої діяльності). За економічним змістом – майнові (здійснення права на річ) та немайнові (здійснення права на життя), де зміст перших підлягає економічній оцінці, а других – ні. За структурою юридичного змісту – прості (просте дарування) та складні (купівля-продаж), де перші наділяють учасників одним правом та одним обов'язком, а другі надають можливість учасникам здійснювати декілька прав та виконувати декілька обов'язків. За характером здійснення права – речові (відносини власності) та зобов'язальні (договірні відносини), де у змісті перших здійснення права пов'язане з певною річчю, а у змісті других – з поведінкою визначеної (зобов'язаної) особи. За юридичним змістом – абсолютні (речові) та відносні (зобов'язальні), де у межах перших уповноваженій особі протистоїть не визначене коло осіб, а у других – конкретно визначена особа. За функціональним призначенням – регулятивні (договірні) та охоронні (зобов'язання з відшкодування шкоди), де функціональним призначенням перших є регулювання правомірної поведінки суб'єктів цивільного права з метою задоволення власних приватних інтересів, а других – усунення наслідків правопорушень шляхом поновлення становища, що існувало до цього та відшкодування завданої шкоди. За характером поведінки зобов'язаного учасника цивільні правовідносини поділяються на активні (зобов'язання з

відшкодування шкоди) та пасивні (відносини власності), де в рамках перших вимагається активна поведінка зобов'язаної особи, а в інших – зобов'язана особа має утриматись від активної поведінки задля недопущення порушення прав уповноваженої особи.

Цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки.

Підставами виникнення, зміни і припинення цивільних правовідносин є обставини (юридичні факти), з якими цивільно-правові норми пов'язують наведені правові наслідки. Стаття 11 ЦК України до підстав виникнення, зміни і припинення цивільних правовідносин відносить: договори та інші правочини; створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності; завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі; інші юридичні факти.

Застосування категорії юридичних фактів тісно пов'язане з такими поняттями як група юридичних фактів, сукупність юридичних фактів та акти цивільного стану. Група юридичних фактів – це декілька фактичних обставин, кожна з яких викликає або може викликати один і той же наслідок (підстави припинення правосуб'єктності фізичної особи – смерть або визнання особи померлою). Сукупність юридичних фактів – це система юридичних фактів, пов'язаних між собою таким чином, що правові наслідки настають лише за наявності усіх елементів цієї сукупності (набуття права власності у спадкоємця за заповітом на спадщину – смерть спадкодавця, наявність заповіту, зазначення у заповіті такої особи в якості спадкоємця, прийняття спадщини спадкоємцем, оформлення свідоцтва на спадщину). Акти цивільного стану – це події та дії, які нерозривно пов'язані з фізичною особою, започатковують, змінюють, доповнюють або припиняють її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків (народження, смерть, зміна імені).

Наявна класифікація юридичних фактів пов'язана з двома критеріями: характер правових наслідків та пов'язаність з волевим елементом. За характером правових наслідків юридичні факти можуть бути: правостворюючими (видача довіреності), правозмінюючими (сплив строку набувальної давності), правоприпиняючими (сплив строку прийняття спадщини) та правовідновлюючими (набрання чинності рішенням суду про визнання правочину недійсним та застосування реституції). Залежно від зв'язку з волею учасників цивільних правовідносин юридичні факти поділяються на дії (договір купівлі-продажу) та події (землетрус). У свою чергу події теж можуть бути опосередковано пов'язані з волею учасників правовідносин, що детермінує події абсолютні, де такого зв'язку немає (підтоплення прибережної зони внаслідок припливу, що пов'язане з впливом сили тяжіння Місяця та Сонця на поверхню океану), та відносні, де зв'язок простежується (пожежа в лісі через необережне ставлення до природи людини).

Дії, у свою чергу, з огляду на відповідність вимогам правових норм поділяються на правомірні (створення результату інтелектуальної, творчої діяльності) та неправомірні (завдання шкоди внаслідок порушення правил дорожнього руху), де перші цілком відповідають, а інші – мають певні дефекти у такій відповідності. Правомірні дії з урахуванням наявності волі, спрямованої на досягнення певної мети при їх здійсненні, поділяються на юридичні вчинки (створення результату інтелектуальної, творчої діяльності) та юридичні акти (договір дарування), де при здійсненні перших воля не спрямована на досягнення певної правової мети, а інших – правовий наслідок опосередкований певною вольовою поведінкою. Юридичні акти класифіковані залежно від суб'єкта, який їх вчиняє на акти суб'єктів публічного права (рішення міськвиконкому) та акти суб'єктів приватного права (договір контрактації сільськогосподарської продукції).

Тестові завдання:

1. Елементами цивільних правовідносин не є
 - А. Суб'єкти.
 - Б. Предмет.
 - В. Зміст.
 - Г. Об'єкт.
2. Не є підставою виникнення цивільних прав та обов'язків:
 - А. Цивільно-правовий договір.
 - Б. Наказ керівника підрозділу поліції про призначення службового розслідування.
 - В. Створення результату інтелектуальної, творчої діяльності.
 - Г. Завдання моральної шкоди.
3. До загальних ознак цивільних правовідносин не належать:
 - А. Належність суб'єктам цих відносин кола суб'єктивних права та обов'язків.
 - Б. Можливість застосування до порушників засобів державного примусу.
 - В. Виступають засобом до задоволення приватного інтересу.
 - Г. Виникнення на підставі нормативних приписів.
4. До галузевих ознак цивільних правовідносин не належать:
 - А. Елементом є особливий суб'єктний склад, що опосередковується наявністю статусу фізичної та юридичної особи передусім.
 - Б. Можливість застосування до порушників засобів державного примусу.
 - В. Виступають засобом до задоволення приватного інтересу.
 - Г. Притаманність учасникам цивільних правовідносин рівності, вільного волевиявлення та майнової самостійності.
5. Об'єктом цивільних правовідносин є:
 - А. Майнові та немайнові потреби.
 - Б. Матеріальні та нематеріальні блага.

- В. Майнові та немайнові інтереси.
- Г. Фізичні та нефізичні особи.
- 6. Суб'єктивним цивільним правом є:
 - А. Міра можливої поведінки уповноваженої особи.
 - Б. Міра належної поведінки уповноваженої особи.
 - В. Міра можливої поведінки зобов'язаної особи.
 - Г. Міра належної поведінки зобов'язаної особи.
- 7. За юридичним змістом цивільні правовідносини:
 - А. Абсолютні та відносні.
 - Б. Абсолютні та прості.
 - В. Майнові та немайнові.
 - Г. Матеріальні та нематеріальні.
- 8. За економічним змістом цивільні правовідносини:
 - А. Абсолютні та відносні.
 - Б. Абсолютні та прості.
 - В. Майнові та немайнові.
 - Г. Матеріальні та нематеріальні.
- 9. За характером блага цивільні правовідносини:
 - А. Абсолютні та відносні.
 - Б. Абсолютні та прості.
 - В. Майнові та немайнові.
 - Г. Матеріальні та нематеріальні.
- 10. Набуття речі на знахідку як юридичний факт є:
 - А. Відносною подією.
 - Б. Правомірною дією, що є юридичним актом суб'єкта приватного права.
 - В. Правомірною дією, що є юридичним актом суб'єкта публічного права.
 - Г. Правомірною дією, що є юридичним вчинком.

Питання для самоконтролю:

- 1. Поняття та ознаки цивільних правовідносин.
- 2. Елементи цивільних правовідносин.
- 3. Види цивільних правовідносин.
- 4. Підстави виникнення, зміни і припинення цивільних правовідносин.
- 5. Поняття та види юридичних фактів.
- 6. Класифікація юридичних фактів.
- 7. Правостворюючі, правозмінюючі, правоприпиняючі та правовідновлюючі юридичні факти.

ТЕМА 3. ФІЗИЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН (Маковій В.П., Мамедов Р.Ю.)

Зміст теми

Правовий статус фізичних осіб. Правоздатність фізичної особи. Правоздатність та суб'єктивні цивільні права. Ознаки цивільної правоздатності. Обсяг (зміст) цивільної правоздатності фізичних осіб та її межі. Виникнення та припинення цивільної правоздатності. Правоздатність іноземців та осіб без громадянства. Обмеження правоздатності. Особливість правового положення фізичної особи, яка відбуває покарання в місцях позбавлення волі. Місце проживання фізичної особи та його цивільно-правове значення. Обрання місця проживання. Цивільна дієздатність фізичної особи. Види дієздатності. Набуття повної дієздатності. Дієздатність малолітніх та неповнолітніх осіб. Обмеження дієздатності фізичної особи. Визнання фізичної особи недієздатною. Правові наслідки визнання фізичної особи недієздатною. Опіка та піклування. Підстави, порядок та правові наслідки визнання особи безвісно відсутньою. Підстави, порядок та правові наслідки оголошення особи померлою. Правові наслідки появи особи, оголошеної померлою. Особливості правового становища фізичної особи-підприємця. Суть юридичної особи. Поняття та ознаки юридичної особи. Індивідуалізація юридичної особи. Правоздатність і дієздатність юридичної особи. Органи юридичної особи та її філії. Порядок і способи утворення юридичної особи. Державна реєстрація юридичної особи. Припинення діяльності юридичної особи. Реорганізація та ліквідація юридичної особи. Банкрутство юридичної особи. Порядок ліквідації юридичної особи. Класифікація юридичних осіб. Юридичні особи приватного та публічного права. Підприємницькі та непідприємницькі товариства. Господарські товариства. Виробничі кооперативи. Громадські та релігійні організації. Благодійні та інші фонди. Об'єднання юридичних осіб.

Фізичною особою є людина як учасник цивільних правовідносин. Правовий статус фізичної особи у загальному вигляді може бути ототожненим з її правовим становищем та охоплюється колом прав і обов'язків як учасником відповідних суспільних відносин. Здатність особи бути учасником цивільних правовідносин або суб'єктом права охоплюється терміном правосуб'єктність. Правосуб'єктність містить два структурних елементи: правоздатність та дієздатність.

Правоздатність фізичної особи – це здатність мати цивільні права та обов'язки, яка виникає з народження та припиняється зі смертю (оголошення померлою) цієї особи. Змістом правоздатності є коло цивільних прав та обов'язків, яких може мати фізична особа.. Допускається обмеження

правоздатності фізичної особи, зокрема за вчинення публічного правопорушення (злочин, адміністративний проступок). Варто відмежовувати сутність правоздатності фізичної особи та її суб'єктивні цивільні права, де перша є абстрактно та гіпотетично визначена можливість поведінки, яка не конкретизована на певні суспільні відносини, оскільки охоплює широке коло проявів правосуб'єктності такої особи, а суб'єктивні цивільні права безпосередньо забезпечують ту чи іншу площину реалізації змісту відповідної частини правосуб'єктності у наділенні особи певною можливістю (суб'єктивне право особи на приналежну їй на праві власності річ, що включає можливість володіти, користуватися та розпоряджатися нею). До ознак цивільної правоздатності фізичних осіб належать: рівність; особистий характер (невідчужуваність); винятковість обмеження; наявність пов'язана з часовими межами існування фізичної особи як індивіда та члена соціума (народження та смерть). Правоздатність іноземців та осіб без громадянства мають рівну із громадянами України цивільну правоздатність за обсягом (змістом), за винятком випадків, передбачених законом або міжнародними договорами України, наприклад щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення (ст. 130 ЗК України).

Засобами індивідуалізації фізичної особи у цивільному праві є місце її місце проживання та ім'я, за допомогою яких наявна можливість вирізнення однієї фізичної особи з поміж інших, зокрема при вчиненні правочинів, здійсненні інших цивільних прав в межах відповідних цивільних правовідносин. Разом з тим, окрім зазначених у законодавстві та повсякденному житті наявні й інші засоби індивідуалізації фізичних осіб природного та соціального походження. Місцем проживання фізичної особи є житло, в якому проживає фізична особа постійно або тимчасово. Житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше жите приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них. Згідно вимог державних будівельних норм жилим приміщенням є опалюване приміщення, розташоване у наземному поверсі, призначене для цілорічного проживання і яке відповідає санітарно-гігієнічним вимогам щодо мікроклімату і повітряного середовища, природного освітлення, допустимих рівнів нормованих параметрів відносно шуму, вібрації, ультразвуку та інфразвуку, електричних та електромагнітних полів та іонізованого випромінювання (технічні вимоги). Місце проживання відрізняється за правовим режимом від місця реєстрації фізичної особи, де останнє містить адміністративно-правове навантаження.

Фізична особа може мати кілька місць проживання. Фізична особа може самотійно обирати місце свого проживання з досягненням чотирнадцятирічного віку. До чотирнадцятирічного віку місцем проживання фізичної особи є місце проживання її батьків, інших законних представників або місцезнаходження організації, що виконує функції опікуна. Дитина з десятирічного до чотирнадцятирічного віку має право надавати згоду на

проживання з наведеними особами. Місцем проживання недієздатної фізичної особи є місце проживання її опікуна або місцезнаходження організації, що виконує функції опікуна. Спори, пов'язані з визначенням місця проживання зазначених осіб вирішує орган опіки та піклування або суд.

Ім'я фізичної особи включає три складові: прізвище, власне ім'я та по батькові. Положеннями закону або звичаями національної меншини, до якої належить фізична особа, можуть бути передбачені інші вимоги щодо цього. При здійсненні цивільної правосуб'єктності фізична особа може використовувати ім'я, а у випадках встановлених законом – псевдонім (вигадане ім'я) або взагалі не зазначати їх.

Цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав та самостійно їх здійснювати, а також створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність за їх невиконання. Цивільна дієздатність виникає з моменту та у обсязі визначеному цивільним законодавством. Припинення цивільної дієздатності пов'язане зі смертю, оголошенням померлою фізичної особи або визнанням її недієздатною судом. До змісту цивільної дієздатності входять: правочиноздатність, деліктоздатність, трансдієздатність, тестаментоздатність, бізнес дієздатність, сімейна дієздатність.

У цивільному праві за обсягом змісту прийнято вирізняти такі види цивільної дієздатності: повна, неповна, часткова. Повна цивільна дієздатність набувається з настанням повноліття або укладенням нею шлюбу до досягнення 18 років. Також повна дієздатність може надаватись фізичній особі до досягнення повноліття (емансипація) у випадку, якщо вона: працює за трудовим договором (з 16 років); зареєстрована як підприємець (з 16 років); записана батьком або матір'ю дитини у свідоцтві про народження.

Часткова цивільна дієздатність наявна у фізичної особи до 14 років (малолітня особа). Її зміст охоплює лише можливість самостійно вчиняти дрібні побутові правочини (правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє побутові потреби особи, відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість) та здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом. При цьому малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду, обов'язок по відшкодуванню якої покладається на її батьків або інших законних представників.

Неповна цивільна дієздатність наявна у фізичної особи від 14 до 18 років (неповнолітня особа). Її зміст охоплює можливість: вчиняти дрібні побутові правочини; здійснення прав на результати творчої, інтелектуальної діяльності, що охороняються законом; розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами (нести відповідальність в зазначених межах); бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи; укладати договір банківського

вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним такою фізичною особою; укласти договір на отримання електронних довірчих послуг. Інші правочини неповнолітня особа вчиняє за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників.

На вчинення неповнолітньою особою правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна повинна бути письмова нотаріально посвідчена згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника і дозвіл органу опіки та піклування. Неповнолітня особа може розпоряджатися грошовими коштами, що внесені повністю або частково іншими особами у фінансову установу на її ім'я, за згодою органу опіки та піклування та батьків (усиновлювачів) або піклувальника. Згода на вчинення неповнолітньою особою правочину має бути одержана від батьків (усиновлювачів) або піклувальника та органу опіки та піклування відповідно до закону. Неповнолітня особа несе відповідальність за завдану нею шкоду в межах власного майна, а шкода, яка перевищує вартість останнього, відшкодовується батьками субсидіарно (додатково), якщо інше не встановлено законом.

Цивільна дієздатність фізичної особи може бути обмежена рішенням суду у таких випадках: 1) зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище; 2) вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними; 3) за наявності достатніх підстав за заявою батьків (усиновлювачів), піклувальника, органу опіки та піклування щодо права самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавлення її цього права (щодо неповнолітньої особи). До правових наслідків обмеження цивільної дієздатності фізичної особи належать: 1) встановлення піклування; 2) можливість самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини; 3) вчинення правочинів щодо розпорядження майном та інших правочинів, що виходять за межі дрібних побутових, за згодою піклувальника (спори щодо надання такої згоди вирішуються органом опіки та піклування або судом); 4) одержання заробітку, пенсії, стипендії, інших доходів та розпоряджання ними здійснюються піклувальником (він може надати у письмовій формі дозвіл на самостійне здійснення цих можливостей підопічним). Особа, цивільна дієздатність якої обмежена, самостійно несе відповідальність за порушення нею договору, укладеного за згодою піклувальника, та за шкоду, що завдана нею іншій особі. За рішенням суду цивільна дієздатність фізичної особи може бути поновленою за умови, що обставини, які були підставою до визнання її обмежено дієздатною, відпали.

Фізична особа може бути визнана недієздатною судовим рішенням й щодо неї встановлюється опіка та призначається опікун у випадку, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати

значення своїх дій та (або) керувати ними. До правових наслідків визнання фізичної особи недієздатною належать: 1) встановлення опіки; 2) відсутність можливості вчиняти будь-який правочин; 3) вчинення будь-яких правочинів від імені недієздатної фізичної особи та в її інтересах опікуном; 4) відповідальність за завдану недієздатною фізичною особою шкоду несе опікун чи заклад, який зобов'язаний здійснювати нагляд за нею. За рішенням суду цивільна дієздатність такої фізичної особи може бути поновленою за умови її видужання або значного поліпшення її психічного стану, внаслідок чого у неї поновилася здатність усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними.

Опіка та піклування є цивільно-правовим інститутом, який забезпечує реалізацію прав фізичних осіб у випадку, коли вони не усвідомлюють значення своїх дій та не можуть ними керувати через обставини вікового, психічного, соціального характеру. Опіка встановлюється щодо малолітніх та недієздатних повнолітніх осіб, а піклування – щодо неповнолітніх та обмежено дієздатних повнолітніх осіб. Суб'єктом, який приймає рішення щодо встановлення опіки та піклування щодо малолітніх та неповнолітніх осіб є орган опіки та піклування. Суд приймає рішення про встановлення опіки та піклування щодо повнолітніх осіб та у випадку, коли в межах судового розгляду буде встановлено, що малолітня чи неповнолітня особа позбавлена батьківського піклування, стосовно таких осіб і призначає опікуна (піклувальника) за поданням органу опіки та піклування. Не може бути опікуном (піклувальником) особа: 1) поведінка та інтереси якої суперечать інтересам підопічного; 2) позбавлена батьківських прав, якщо вони не були поновлені. Підстави припинення опіки: у разі передачі малолітньої особи батькам (усиновлювачам); досягнення підопічним 14 років; поновлення цивільної дієздатності фізичної особи. Підстави припинення піклування: досягнення повноліття; реєстрація шлюбу неповнолітньою особою; емансипація; поновлення цивільної дієздатності фізичної особи. Опікуну заборонено: укладати договори з підопічним, окрім дарування, позички; дарувати від імені підопічного та зобов'язуватися порукою. Опікун лише з дозволу органу опіки та піклування може: відмовитися від майнових прав підопічного; видавати письмові зобов'язання від імені підопічного; укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню (державній реєстрації); укладати договори щодо іншого цінного майна. Піклувальник у наведених випадках надає згоду на вчинення відповідних правочинів лише з дозволу органу опіки та піклування.

Особа визнається безвісно відсутньою у випадку наявності наступних обставин: якщо протягом року фізична особа відсутня в місці її постійного проживання; протягом цього строку в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування; невідомість місця її перебування не можливо усунути за допомогою відповідних заходів. Встановлення правового стану безвісно відсутньої особи має такі правові наслідки: над майном такої особи встановлюється опіка; особи, що потребують догляду від такої особи,

мають право на призначення пенсії в зв'язку з втратою годувальника; шлюб можна розірвати в спрощеному порядку; припиняються зобов'язання, які носять особистий характер. Якщо фізична особа, яка була визнана безвісно відсутньою, з'явилася або якщо одержано відомості про місце її перебування, суд за місцем її перебування або суд, що постановив рішення про визнання цієї особи безвісно відсутньою, за заявою цієї особи або іншої заінтересованої особи скасовує рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою.

Особа оголошується померлою у випадку наявності наступних обставин: якщо фізична особа відсутня в місці постійного проживання протягом 3 років і немає відомостей про її місце перебування; якщо особа відсутня протягом 6 місяців після зникнення при обставинах, що загрожували їй смертю, або є підстави припускати її загибель від нещасного випадку; якщо особа відсутня протягом 1 місяця з моменту завершення роботи спеціальної комісії, утвореної внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, за можливості вважати фізичну особу загиблою від певного нещасного випадку або інших обставин внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру; якщо особа відсутня протягом 2 років після закінчення воєнних дій, в яких вона приймала участь і зникла під час них. Оголошення фізичної особи померлою тягне за собою такі праві наслідки: відкриття спадщини; утриманням призначається пенсія, припиняється шлюб, припиняються зобов'язання особистого характеру. Якщо фізична особа, яку оголошено померлою, з'явилася або одержано відомості про місце її перебування, суд за місцем її перебування або суд, що постановив рішення про оголошення її померлою, за заявою цієї особи або іншої заінтересованої особи скасовує рішення про оголошення фізичної особи померлою. У такому випадку речі цієї особи, які збереглися і перейшли до набувача безоплатно, за винятком набутих за набувальною давністю, грошей та цінних паперів на пред'явника, а також набуті на оплатних засадах недобросовісним набувачем повертаються їй. При не збереженні вказаних речей особа має право на компенсацію їх вартості.

Стосовно фізичної особи, яка є нездатною виконати свої майнові зобов'язання і погасити борги, може бути відкрито провадження у справі про неплатоспроможність і введена процедура реструктуризації боргів боржника або така особа може бути визнана банкрутом у справі про неплатоспроможність із застосуванням процедури задоволення вимог кредиторів за правилами, передбаченими Кодексом України з процедур банкрутства.

Фізична особа-підприємець – це фізична особа, яка здійснює безпосередню самотійну, систематичну діяльність, яка полягає у виробництві продукції, виконанні робіт, наданні послуг з метою одержання прибутку, що здійснюється нею на власний ризик, та яка зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності. Характерні риси правового статусу фізичної особи-підприємця: тотожність з правосуб'єктністю комерційних організацій; загальним нормативно-правовим актом є ЦК України, а спеціальним – ГК

України; не застосовуються окремі нормативно-правові акти, які застосовуються щодо юридичних осіб.

Фізична особа - підприємець відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном, крім майна, на яке згідно із законом не може бути звернено стягнення. Фізична особа - підприємець, яка перебуває у шлюбі, відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм особистим майном і часткою у праві спільної сумісної власності подружжя, яка належатиме їй при поділі цього майна.

Фізична особа, яка неспроможна задовольнити вимоги кредиторів, пов'язані із здійсненням нею підприємницької діяльності, може бути визнана банкрутом у порядку, встановленому законом.

Наявні різноманітні теорії сутності юридичної особи, серед них: держави, колективу, директора, соціальної реальності, фікції. У ЦК України найбільшого втілення набули саме останні дві теорії сприйняття сутності юридичної особи. Юридичною особою є організація, створена та зареєстрована у встановленому законом порядку, яка наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді. Ознаки юридичної особи: 1) організаційна єдність; 2) майнова відокремленість; 3) здатність виступати у цивільному обігу від свого імені; 4) здатність нести відповідальність за власні дії; 5) здатність бути позивачем та відповідачем у суді.

Засобами індивідуалізації юридичної особи є її найменування та місцезнаходження. Найменування юридичної особи відображає її організаційно-правову форму (товариство, установа, об'єднання осіб чи майна тощо). Місцезнаходженням юридичної особи є фактичне місце ведення діяльності чи розташування офісу, з якого проводиться щоденне керування діяльністю юридичної особи (переважно знаходиться керівництво) та здійснення управління і обліку, зокрема: 1) адреса органу або особи, які відповідно до її установчих документів чи закону виступають від її імені; 2) місцезнаходження одного із засновників або місцезнаходження за договором оренди чи інших договорів.

Правоздатність та дієздатність юридичної особи виникають (припиняються) одночасно з моменту державної реєстрації в ЄДР факту створення (припинення) такої організації. У зміст цивільної правоздатності юридичної особи входять здатність її мати наступні особисті немайнові права та обов'язки: на найменування; на виробничу марку; на знаки для товарів і послуг; на таємницю кореспонденції; право на недоторканність ділової репутації та ін. Юридична особа може мати загальну та спеціальну правоздатність, де зміст першої не передбачає обмеження видів діяльності установчими документами й відповідне ліцензування, а другої потребує обмеження видів діяльності установчими документами й проходження процедури ліцензування (надання освітніх, банківських послуг). Дієздатність юридичної особи – це її здатність

набувати власними діями цивільні права і брати на себе цивільні обов'язки. Юридична особа реалізує свою правосуб'єктність через власні органи. Органи юридичної особи, залежно від їх видів, можуть бути єдиноначальні (директор, голова, президент) та колегіальні (збори, рада, правління). Філією є відокремлений підрозділ юридичної особи, що розташований поза її місцезнаходженням та здійснює всі або частину її функцій. Представництвом є відокремлений підрозділ юридичної особи, що розташований поза її місцезнаходженням та здійснює представництво і захист інтересів юридичної особи. Філії та представництва не є юридичними особами.

З метою виділення відповідних ознак юридичних осіб наявна їх класифікація. За формою власності юридичні особи можуть бути приватні, комунальні, державні, змішані. За суб'єктним складом: українські, іноземні, за участю іноземного інвестора, міжнародні організації. Залежно від мети створення: комерційні (отримання прибутку) та некомерційні (інша мета) юридичні особи. Залежно від джерел фінансування: бюджетні та госпрозрахункові юридичні особи. Залежно від функцій: юридичні особи, що господарюють та не господарюють. Залежно від відношення засновників до майна: юридичні особи які мають право власності на майно (державна установа) та мають корпоративні права (акціонерне товариство). Залежно від кількості засновників: унітарні юридичні особи та ті, які мають декілька засновників. Залежно від типу правосуб'єктності: юридичні особи публічного та приватного права. Юридичні особи приватного права з огляду на спосіб їх створення поділяються на об'єднання осіб (громадські організації), об'єднання майна (господарські товариства), об'єднання осіб та майна (кооперативи). За організаційно-правовою формою виділяють такі юридичні особи приватного права: установи, об'єднання осіб, підприємницькі товариства. Підприємницькі товариства у свою чергу за організаційно-правовою формою поділяються на господарські товариства та виробничі кооперативи, а господарські товариства на товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, товариства з повною відповідальністю, командитні товариства та акціонерні товариства. З огляду на організаційно-правову форму та мету діяльності до числа об'єднань осіб належать громадські та релігійні організації, благодійні та інші фонди, об'єднання юридичних осіб.

Порядок створення юридичної особи включає наступні етапи: 1) прийняття засновниками рішення про створення (визначення мети і предмета діяльності, організаційно-правової форми, засобів індивідуалізації, розміру статутного капіталу, органів управління, порядку прийняття рішень, схвалення установчого документа), проведення державної реєстрації юридичної особи, здійснення постреєстраційних процедур. Способами створення юридичних осіб є такі: розпорядчий (центральный орган державної влади), нормативно-явочний (товариство з обмеженою відповідальністю), дозвільний (банківська установа) та договірний (повне товариство). Припинення юридичної особи може бути

здійснене у формі реорганізації або ліквідації, де перший спосіб передбачає правонаступництво, а другий - ні. Серед видів реорганізації виділяють: злиття, приєднання, поділ та перетворення. Реорганізація проводиться за рішенням учасників юридичної особи або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а також за рішенням суду або відповідних органів виконавчої влади – у випадках, передбачених законом. Юридична особа ліквідується: за рішенням її засновників чи уповноваженого органу; за рішенням суду про визнання недійсною реєстрації юридичної особи; з закінченням строку, на який створено юридичну особу; з досягненням мети, для якої створювалась юридична особа.

Порядок ліквідації та задоволення вимог кредиторів платоспроможної юридичної особи визначений ЦК України, а неплатоспроможної – додатково Кодексом України з процедур банкрутства.

Тестові завдання:

1. До ознак юридичної особи не належить:
 - А. Майнова відокремленість.
 - Б. Організаційна єдність.
 - В. Наявність договору про створення юридичної особи.
 - Г. Здатність бути позивачем та відповідачем у суді.
2. Правосуб'єктність юридичної особи виникає з моменту:
 - А. Укладення договору про створення юридичної особи.
 - Б. Відкриття рахунку юридичної особи в банку.
 - В. Державної реєстрації юридичної особи в ЄДР.
 - Г. Отримання юридичною особою ліцензії.
3. До складу цивільної дієздатності фізичної особи не входять:
 - А. Деліктоздатність.
 - Б. Бізнесдієздатність.
 - В. Політдієздатність.
 - Г. Сімейна дієздатність.
4. До ознак дрібного побутового правочину не відносять:
 - А. Задоволення побутових потреб.
 - Б. Відповідність фізичному розвитку.
 - В. Відповідність етичному розвитку.
 - Г. Відповідність соціальному розвитку.
5. Серед видів цивільної дієздатності фізичної особи не вирізняють:
 - А. Повну.
 - Б. Часткову.
 - В. Неповну.
 - Г. Презумовану.
6. Що з перерахованого не є способом реорганізації:
 - А. Поділ.

Б. Виділ.

В. Злиття.

Г. Перетворення.

7. Серед видів господарських товариств відсутнє наступне товариство:

А. Повне.

Б. З обмеженою відповідальністю.

В. З додатковою відповідальністю.

Г. З частковою відповідальністю.

8. Неповна цивільна дієздатність не включає можливість самостійно:

А. Укласти договір на отримання електронних довірчих послуг.

Б. Укласти договір купівлі-продажу мопеда, придбаного за власні кошти.

В. Розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами.

Г. Укласти договір банківського вкладу (рахунку).

9. Цивільна дієздатність фізичної особи не може бути обмеженою за наявності однієї з обставин:

А. Зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

Б. Зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо.

В. Вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними.

Г. За наявності достатніх підстав за заявою батьків (усиновлювачів), піклувальника, органу опіки та піклування щодо права самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавлення її цього права (щодо неповнолітньої особи).

10. Судом встановлюється опіка щодо:

А. Неповнолітніх осіб.

Б. Недієздатних осіб та малолітніх осіб.

В. Обмежено дієздатних осіб.

Г. Малолітніх осіб у випадку, коли в межах судового розгляду буде встановлено, що така особа позбавлена батьківського піклування.

Питання для самоконтролю:

1. Правовий статус фізичних осіб, їх правосуб'єктність.

2. Правоздатність та дієздатність фізичних осіб, їх зміст та обмеження.

3. Цивільна дієздатність та її види.

4. Визнання особи недієздатною, обмежено дієздатною та оголошення особи померлою.

5. Місце проживання та ім'я фізичної особи.

6. Опіка та піклування.

7. Правове положення фізичної особи - підприємця.
8. Юридична особа: поняття та ознаки.
9. Види юридичних осіб.
10. Створення юридичної особи (порядок та способи).
11. Припинення юридичної особи (порядок та способи).

ТЕМА 4. ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

(Пашенко О.М.)

Зміст теми

Поняття та види об'єктів цивільних прав. Майно як об'єкт цивільних прав. Поняття та класифікація речей. Речі рухомі та нерухомі. Речі подільні та неподільні. Речі, що визначені індивідуальними або родовими ознаками. Головна річ та приналежність. Складові частини речі. Складні речі. Продукція, плоди та доходи. Підприємство як єдиний майновий комплекс. Гроші. Результати робіт (послуги) як об'єкти цивільних прав. Поняття і правова природа цінних паперів. Ознаки цінних паперів. Класифікація цінних паперів. Види цінних паперів за формою випуску, за способом легітимації уповноваженої особи, за змістом, за особою боржника, за способом випуску. Передання прав за цінним папером. Виконання за цінним папером.

Об'єктами цивільних прав є цінності (блага), з приводу яких люди вступають в цивільні правовідносини, тобто щодо чого виникають, змінюються та припиняються права та обов'язки.

Види об'єктів цивільних прав (ст. 177 ЦК)

МАТЕРІАЛЬНІ	НЕМАТЕРІАЛЬНІ
речі та майно (глава 13 ЦК)	результати інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 199, книга 4 ЦК)
цінні папери (глава 14 ЦК)	інформація (ст. 200 ЦК)
майнові права (ст. 190 ЦК)	особисті немайнові блага (ст. 201 ЦК)
результати робіт (глава 61 ЦК)	
послуги (глави 63, 64, 66, 68 ЦК)	
інші матеріальні блага	

Поняття та види речей

Речі - це предмети матеріального світу створені людиною або природного походження щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки.

Види речей:

✓ створені людиною та природного походження. Об'єкти природного походження (природні об'єкти) можуть стати об'єктами цивільних прав лише у випадку їх вилучення (виокремлення) з екосистеми: сформована земельна ділянка (з визначенням площі, меж та внесенням інформації до Державного земельного кадастру), приручені або впольовані (виловлені) тварини, зірвані рослини, вода в крані, ґрунт у горщику для квітів тощо. Тварини (домашні та свійські) і рослини, які вирощені людиною, їх породи (сорти, штами) виведені людиною мають правовий режим речей (ст. 180 ЦК);

✓ рухомі і нерухомі. Нерухомими речами є земельні ділянки, а також інші об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Режим нерухомої речі також поширюється на повітряні та морські судна, судна (ст. 181 ЦК);

✓ вилучені з цивільного обороту (перебування у цивільному обороті не допускається), обмежені в обороті (перебування у цивільному обороті допускається за спеціальним дозволом) або не вилучені з цивільного обороту (можуть вільно відчужуватись, а також переходити від однієї особи до іншої) (ст. 178 ЦК);

✓ матеріальні та цифрові (ст. 179¹ ЦК). Цифрові речі створюються та існують виключно у цифровому середовищі;

✓ індивідуально-визначені та родові (ст. 184 ЦК). Індивідуально-визначені ознаки роблять річ унікальною і незамінною. Родові ознаки (число, вага, міра тощо) речі є подібними до ознак інших речей того ж роду;

✓ споживні та неспоживні (ст. 185 ЦК). Споживні речі припиняють своє існування у первісному вигляді внаслідок одноразового використання (наприклад, їжа, пальне тощо). Неспоживні речі розраховані на неодноразове використання без зміни свого первісного вигляду та/або властивостей;

✓ подільні та неподільні (ст. 183 ЦК). Неподільною є річ, яку неможливо поділити без втрати її цільового призначення (наприклад, наручний годинник);

✓ головні та приналежності (ст. 186 ЦК). Приналежні речі призначені для обслуговування головних речей і пов'язані з ними спільним призначенням (наприклад, садиба і присадибна ділянка);

✓ прості і складні (ст. 188 ЦК). Складна річ складається з кількох інших речей, що утворюють єдине ціле (наприклад, автомобіль складається з двигуна, кузова, ходової частини тощо);

✓ продукція, плоди, доходи (ст.ст. 189 ЦК). Користування річчю дає можливість виробляти, добувати, вирощувати, отримувати певний зиск (продукцію, плоди, доходи). Наприклад, використання земельної ділянки сільськогосподарського призначення у якості засобу виробництва дає можливість отримувати врожай сільськогосподарських культур.

Гроші як об'єкт цивільних прав

Гроші (готівкові, безготівкові (електронні, цифрові), валюта) є особливим видом речей, які являє собою еквівалент вартості товарів, робіт і послуг. Ця особливість визначає роль грошей, як законного платіжного засобу, а також мірила вартості товарів, робіт і послуг.

Особливі ознаки грошей, як об'єкту цивільних прав:

✓ бувають у матеріальній (монети, купюри) та нематеріальній (електронній (цифровій)) формах;

✓ ціна грошей визначається не кількістю грошових знаків, а їх номіналом (номінальною вартістю);

✓ гроші є законним засобом платежу, обов'язковим до приймання на всій території країни-емітента (ст. 192 ЦК);

✓ вартість електронних (цифрових) грошей прив'язана до національних валют. Це правило не стосується криптовалют, вартість яких формується балансом попиту/пропозиції на ринку;

✓ гроші можуть виступати самостійним об'єктом прав (наприклад, при укладанні договорів банківського вкладу (депозиту), позички, кредитування, дарування тощо) або еквівалентним об'єктом (наприклад, при розрахунках за виконану роботу або надані послуги) цивільно-правових відносин;

✓ гроші не можуть бути витребувані від добросовісного набувача (ст. 389 ЦК).

Цінні папери як об'єкт цивільних прав

Цінний папір – документ (електронний документ), що посвідчує майнові та інші права його власника, які виникають внаслідок вчинення одного чи кількох правочинів (емісії або видачі цінного папера), та має грошовий вираз (ст. 194 ЦК, ст. 8 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»).

Особливі ознаки цінних паперів, як об'єктів цивільних прав:

✓ цінні папери є фінансовим інструментом, що посвідчує певне майнове право, яке може бути реалізоване за наявності права на цінні папери;

✓ цінний папір, залежно від виду, засвідчує наявність зобов'язальних відносин (корпоративні права, відносини позички) між особою, яка його видала та особою, яка є його власником. Цінний папір також передбачає можливість передачі всіх прав, що впливають із нього, іншим особам шляхом передачі прав на сам цінний папір;

✓ цінні папери мають суворо формальний характер, тобто мають відповідати визначеній формі та встановленим реквізітам;

✓ цінні папери є обороздатними документами, тобто можуть переходити від однієї особи до іншої. При передачі цінного паперу до нового власника переходять усі права, що закріплюються у цінному папері;

✓ цінні папери, як і гроші, можуть виступати самостійним об'єктом прав

Види цінних паперів

За формою існування		
Паперові (мають матеріальну (паперову) форму, а також визначені законодавством реквізити)		Електронні (не мають паперової форми і відображаються у вигляді облікового запису на рахунку в цінних паперах у системі депозитарного обліку цінних паперів)
За порядком їх розміщення або видачі		
Емісійні - посвідчують однакові права їх власників у межах одного випуску цінних паперів стосовно особи, яка бере на себе відповідні зобов'язання (емітента) (акції; акції корпоративних інвестиційних фондів; корпоративні облігації; облігації місцевих позик; державні облігації України; облігації міжнародних фінансових організацій; депозитні сертифікати банків; іпотечні облігації; сертифікати фондів операцій з нерухомістю (ФОН); інвестиційні сертифікати; казначейські зобов'язання України; державні деривативи; опціонні сертифікати; фондові варанти; кредитні ноти; депозитарні розписки (ч. 2 ст. 8 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»))		Неемісійні
За формою випуску		
на пред'явника – права на цей папір та права за цим папером належать представникові такого цінного паперу	іменні - права на цей папір та права за цим папером належать особі, зазначеній у цінному папері	ордерні - права на цей папір та права за цим папером належать особі, зазначеній у цінному папері, яка може сама реалізувати такі права або призначити своїм наказом іншу уповноважену особу
За ступенем оборотоздатності		
не обмежені в обороті (знаходиться у вільному обігу)		обмежено оборотоздатні (обіг яких обмежений)

Чинне законодавство виділяє наступні **групи цінних паперів** (ч. 7 ст. 8 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»):

✓ **пайові цінні папери** - посвідчують участь власника таких цінних паперів (інвестора) у статутному капіталі та/або активах емітента (у тому числі активах, що знаходяться в управлінні емітента) та надають їх власнику (інвестору) право на отримання частини прибутку (доходу), зокрема у вигляді дивідендів, та інші права, встановлені законодавством, а також проспектом або рішенням про емісію, а для цінних паперів інститутів спільного інвестування - проспектом (рішенням про емісію) інституту спільного інвестування (акції; інвестиційні сертифікати; сертифікати ФОН; акції корпоративних інвестиційних фондів);

✓ **боргові цінні папери** - посвідчують відносини позики і передбачають обов'язок емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги, а також інші права власника та обов'язки емітента і осіб, які надають забезпечення за облігаціями (корпоративні облігації; державні облігації України; облігації місцевих позик; казначейські зобов'язання України; ощадні сертифікати банків; депозитні сертифікати банків; векселі; облігації міжнародних фінансових організацій);

✓ **іпотечні цінні папери** - випуск таких паперів забезпечено іпотечним покриттям. Вони посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів (іпотечні облігації; заставні);

✓ **деривативні цінні папери** - посвідчують право власника у визначених проспектом (рішенням про емісію цінних паперів) випадках та порядку вимагати від емітента придбання або продажу базового активу та/або реалізації встановлених проспектом (рішенням про емісію цінних паперів) прав щодо базового активу, та/або здійснення платежу (платежів) залежно від значення базового показника (опціонні сертифікати; фондові варанти; кредитні ноти; депозитарні розписки; державні деривативи).

Послуги та результати робіт як об'єкти цивільних прав

Стаття 177 ЦК відносить до об'єктів цивільних прав послуги, а також результати виконання робіт та надання послуг.

Цивілістична доктрина розглядає послугу як дію (діяльність), пов'язану з наданням (передачею) на користь іншої особи певного матеріального або нематеріального блага і не пов'язана зі створенням такого матеріального блага.

Особливі ознаки послуг, як об'єктів цивільних прав:

✓ послуга це дія (діяльність), що здійснюється за індивідуальним замовленням (ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів»);

✓ послуга, на відміну від речей або майна, не може бути збережена для подальшого продажу або використання;

✓ послуга одночасно надається одною стороною і споживається іншою стороною;

✓ якість послуги може змінюватись в залежності від виконавця, обставин та способу надання послуги.

Основні групи послуг:

- **фактичні** – передбачають здійснення зобов'язаною особою конкретних дій (наприклад, перевезення вантажу, пасажирів (глава 64 ЦК), транспортне експедирування (глава 65 ЦК), зберігання майна (глава 66 ЦК), тощо);

- **юридичні** - передбачають здійснення зобов'язаною особою дій правового характеру (наприклад, дії повіреного (глава 69 ЦК), комісіонера (глава 69 ЦК), тощо);

- **змішані** - передбачають надання зобов'язаною особою змішаних послуг юридичного і фактичного характеру (наприклад, управління майном (глава 70 ЦК).

Об'єктом цивільного права може бути не тільки сам процес надання послуги (дії, діяльність) але й **кінцевий результат послуги або виконання робіт**. Наприклад, у випадку надання послуг правового супроводу об'єктом може виступати сама діяльність юриста (правовий супровід), а також результат такої діяльності (кількість наданих консультацій).

Особисті немайнові блага як об'єкти цивільних прав

Особисті немайнові блага не мають майнового змісту але нерозривно пов'язані із суб'єктами цивільних прав, визнані суспільством та охороняються чинним законодавством, зокрема цивільним законодавством.

Відповідно до ч. 1 ст. 201 ЦК до особистих немайнових благ належать: здоров'я; життя, честь, гідність і ділова репутація; ім'я (найменування); авторство; свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості тощо.

Ознаки особистих немайнових благ:

- ✓ не мають майнового змісту;
- ✓ визнані суспільством та охороняються на рівні конституційних принципів та приписів цивільного законодавства;
- ✓ більшість немайнових благ є невідчужуваними;
- ✓ притаманні як фізичним (ім'я, здоров'я, життя, гідність, тощо) так і юридичним особам (найменування, ділова репутація);
- ✓ фізична особа набуває немайнові блага в силу народження або на підставі закону (договору);
- ✓ юридична особа набуває немайнові блага на підставі закону (договору)

Тестові завдання:

1. Об'єктами цивільних прав є:

А. Матеріальні і нематеріальні блага

Б. Землі та інші природні ресурси

- В. Особисті немайнові блага
- Г. Речі, гроші, цінні папери, майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація
- 2. Неспоживною є річ, яка:
 - А. Призначена для одноразового використання
 - Б. Призначена для неодноразового використання і зберігає при цьому первісний вигляд та властивості протягом тривалого часу
 - В. Непридатна для споживання або використання
 - Г. внаслідок одноразового її використання знищується або припиняє існувати у первісному вигляді
- 3. Гроші це:
 - А. Грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, крипто валюти (цифрові гроші)
 - Б. Це платіжний засіб, встановленої форми з відповідними реквізитами
 - В. Законний платіжний засіб, обов'язковий до приймання за номінальною вартістю на всій території України
 - Г. Грошова одиниця, яка виконує роль загального еквіваленту
- 4. До об'єктів обмежено оборотоздатних належать:
 - А. Об'єкти, які належать лише певним учасникам цивільного обороту
 - Б. Об'єкти, придбання або відчуження яких може здійснюватися на підставі відповідного дозволу
 - В. Тютюнові вироби та алкогольні напої
 - Г. Мисливська та спортивна зброя
- 5. Садиба, як об'єкт цивільних прав, це:
 - А. Складна річ
 - Б. Неподільна річ
 - В. Єдиний майновий комплекс
 - Г. Житловий будинок
- 6. Індивідуально-визначеною річчю є:
 - А. Мішок зерна
 - Б. Пляшка мінеральної води
 - В. Автомобіль «Тесла»
 - Г. Олівець
- 7. Домашні тварини мають правовий статус:
 - А. Об'єктів тваринного світу
 - Б. Речей
 - В. Природних ресурсів
 - Г. Суб'єктів тваринного світу
- 8. На які речі поширюється правовий режим нерухомих речей
 - А. На атмосферне повітря
 - Б. На цінні папери
 - В. На неподільні речі

- Г. На повітряні та морські судна
- 9. Кому належать продукція, плоди та доходи від речі?
 - А. Орендареві речі
 - Б. Власникові речі, якщо інше не встановлено договором або законом
 - В. Сервітуарію
 - Г. Титульному володільцеві речі
- 10. Речами в цивільному праві визнаються:
 - А. Предмети матеріального світу
 - Б. Майнові об'єкти
 - В. Об'єкти, створені працею людини
 - Г. Предмети матеріального світу, а також цифрові речі, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки

Питання для самоконтролю:

- 1. Поняття і види об'єктів цивільних прав.
- 2. Обороздатність об'єктів цивільних прав.
- 3. Речі як об'єкти цивільних прав. Поняття речей. Класифікація речей та її правове значення.
- 4. Цінні папери як об'єкти цивільних прав. Групи та види цінних паперів.
- 5. Результати робіт та послуги як об'єкти цивільних прав.
- 6. Результати інтелектуальної, творчої діяльності як об'єкти цивільних прав.
- 7. Інформація як об'єкт цивільних прав.
- 8. Особисті немайнові блага як об'єкти цивільних прав.

ТЕМА 5. ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ (Резніченко С.В.)

Зміст теми

Поняття та правове регулювання особистих немайнових прав. Зміст особистих немайнових прав. Види особистих немайнових прав.

Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи. Право на життя. Право на охорону здоров'я. Право на медичну допомогу. Право на свободу. Право на особисту недоторканність. Право на донорство. Право на сім'ю.

Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття особи. Право на ім'я, на зміну імені, на використання імені. Право на повагу до гідності, честі, на недоторканість ділової репутації. Право на особисте життя та його таємницю. Право на недоторканність житла. Право на вибір роду занять. Право на захист від протиправного втручання в сферу приватного життя.

Захист особистих немайнових прав. Поновлення порушеного права. Спростування недостовірної інформації. Відшкодування моральної шкоди.

Особисті немайнові відносини — це відносини, що позбавлені майнового змісту, нерозривно пов'язані із суб'єктом цивільного права, визнані суспільством, а тому охороняються цивільним законодавством.

Будучи належними певному суб'єкту цивільних відносин і, таким чином, потрапляючи у сферу цивільно-правового регулювання, особисті немайнові блага стають об'єктом цивільних прав.

Мати особисті немайнові права можуть як фізичні, так і юридичні особи. Особисті немайнові права належать кожній фізичній особі від народження або за законом, а юридичній особі немайнові права можуть належати тільки в силу припису закону. Це пов'язане з тим, що поняття юридичної особи визначається актами цивільного законодавства, конституювання юридичної особи як суб'єкта цивільних відносин відбувається шляхом державної реєстрації, тобто вона за своєю суттю є соціальним утворенням, яке не може існувати поза сферою правового регулювання, де визначається її цивільно-правовий статус.

Більшість немайнових благ є природною властивістю фізичної особи. Однак, будучи закріпленими в правових нормах, вони набувають також правового значення об'єкту цивільних прав, виступаючи таким чином у подвійному значенні: як елемент правового статусу приватної фізичної особи і як об'єкт цивільних прав.

У ЦК особистим немайновим благам як об'єкту цивільних прав присвячена ст. 201. За цією нормою до немайнових благ, які охороняються цивільним законодавством, належать: здоров'я, життя, честь, гідність, ділова репутація, ім'я (найменування), авторство, свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості. Більшість з них є такими, що можуть належати тільки фізичній особі (здоров'я, життя, свобода творчості), проте деякі блага можуть бути також об'єктом цивільних прав юридичної особи (найменування, ділова репутація). Такий підхід логічно пов'язаний з положеннями ст.ст. 26, 94 ЦК, згідно з якими фізична особа може мати усі особисті немайнові права, встановлені Конституцією і ЦК, а юридична особа — тільки ті особисті немайнові права, "які можуть їй належати", тобто є такими, що не суперечать суті юридичної особи.

Перелік особистих немайнових благ, наведений у ст. 201 ЦК, не є вичерпним. Об'єктами цивільних прав є також немайнові блага, належні фізичній особі, вказані у книзі 2 ЦК та інших актах законодавства, і немайнові блага, які можуть належати юридичній особі за ст. 94 ЦК.

Комплексний аналіз ст. 201 і книги 2 ЦК свідчить, що особисті немайнові блага є об'єктом цивільних прав, а відносини, що складаються у зв'язку з використанням особистих немайнових благ, є об'єктом цивільно-правового регулювання.

Відповідно до ст. 269 ЦК України особисті немайнові права — це юридично гарантовані можливості, які довічно належать кожній фізичній особі за законом.

Основні ознаки особистих немайнових прав:

- 1) дане право належить кожній особі;
- 2) дане право належить особі довічно;
- 3) дане право належить особі за законом;
- 4) дане право є немайновим;
- 5) дане право є особистісним.

Слід зазначити, що для визначення певного права як особистого немайнового необхідна сукупність усіх вищезазначених ознак.

Змістом особистих немайнових прав визнається можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя відповідно до ст. 271 ЦК України.

Особисті немайнові права поділяються на дві групи:

- особисті немайнові права, що забезпечують природне існування;
- особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття.

До особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи, відповідно до глави 21 ЦК України, слід відносити:

- право на життя;
- право на здоров'я;
- право на безпечне довкілля;
- право на свободу та особисту недоторканність;
- право на сім'ю, опіку, піклування та патронатне виховання.

Право на життя:

Згідно з ч. 1 ст. 281 ЦК кожна фізична особа має невід'ємне право на життя. Законодавець не визначає ні особистого немайнового блага “життя”, ні самого “права на життя”. Проте, аналізуючи чинне законодавство, можна дійти висновку, що під поняттям “право на життя” слід розуміти таке особисте немайнове право, яке об'єднує два основних аспекти: право на власне життя та право давати життя іншим.

Право на здоров'я:

З правом на життя тісно пов'язане право на здоров'я. Згідно з чинним законодавством під поняттям “здоров'я” слід розуміти стан повного фізичного, душевного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів.

Право на здоров'я містить:

- 1) право на надання медичної допомоги відповідно до ст. 284 ЦК;
- 2) право на медичне страхування, передбачене ст. 49 Конституції України;
- 3) право на інформацію про стан свого здоров'я (ст. 285 ЦК);
- 4) право на таємницю про стан свого здоров'я (ст. 286 ЦК);
- 5) право на усунення небезпеки, що загрожує здоров'ю.

6) Окрім зазначених прав, до змісту права на здоров'я законодавець включає також цілу низку прав щодо перебування осіб у стаціонарі (ст. 287 ЦК України).

Право на безпечне довкілля:

Під правом на безпечне довкілля, згідно зі ст. 293 ЦК України, слід розуміти:

- 1) право на безпечне для життя і здоров'я довкілля;
- 2) право на достовірну інформацію про стан довкілля.

Право на свободу та особисту недоторканність:

Право на свободу та особисту недоторканність складається з двох взаємопов'язаних складових:

- права на свободу (ст. 288 ЦК України);
- права на особисту недоторканність (ст. 289 ЦК України).

Право на сім'ю, опіку, піклування та патронатне виховання:

Дане право також складається з чотирьох складових:

- 1) права на сім'ю (ст. 291 ЦК);
- 2) права на опіку (ст. 292 ЦК України);
- 3) права на піклування (ст. 292 ЦК України);
- 4) права на патронатне виховання (гл. 20 СК України).

До права на сім'ю належать:

- 1) право на створення сім'ї;
- 2) право на вибір осіб, які утворюватимуть сім'ю;
- 3) право на перебування в сім'ї;
- 4) право на підтримання зв'язків із членами своєї сім'ї;
- 5) заборона розлучення з сім'єю.

Дана група особистих немайнових прав в силу своїх характерних особливостей може належати лише людині.

До основних особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, згідно з главою 22 ЦК України слід відносити:

- 1) право на ім'я;
- 2) право на честь, гідність та ділову репутацію;
- 3) право на індивідуальність;
- 4) право на зображення та голос;
- 5) право на особисте життя;
- 6) право на особисті папери та таємницю кореспонденції;
- 7) право на інформацію;
- 8) право на свободу творчості;
- 9) право на вибір роду занять;
- 10) право на місце проживання;
- 11) право на недоторканність житла;
- 12) право на пересування;
- 13) право на свободу об'єднань;

14) право на мирні зібрання.

Право на ім'я:

Аналізуючи право на ім'я (статті 294-296 ЦК України), можна встановити, що воно містить у собі:

- 1) право на володіння, користування та розпорядження іменем;
- 2) право вимагати звертатись до особи по імені;
- 3) право на псевдонім;
- 4) право вимагати зупинити незаконне використання свого імені.

Право на честь, гідність та ділову репутацію:

Право на повагу до гідності та честі (ст. 297 ЦК), а також право на недоторканність ділової репутації (ст.299 ЦК) включає в себе:

- 1) право на гідність;
- 2) право на честь;
- 3) право на ділову репутацію.

Право на індивідуальність:

Право на індивідуальність полягає в тому, що фізична особа має право на збереження своєї національної, культурної, релігійної, мовної самобутності, а також право на вільний вибір форм та способів прояву своєї індивідуальності, якщо вони не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства (ст. 300 ЦК).

Право на зображення та голос:

Право на зображення та голос полягає в можливості визначати, використовувати і розпоряджатися своїм зображенням, голосом та його записом.

Право на особисте життя:

Право на особисте життя не визначає конкретні активні дії, які має право вчиняти носій даного права, а лише вказує на те, що фізична особа сама визначає своє особисте життя (ст. 301 ЦК).

Право на особисті папери та таємницю кореспонденції:

Суміжним з правом на особисте життя є право на особисті папери (ст. 303 ЦК). Право на особисті папери містить як право власності на ці папери так і право на їх недоторканність. Одним із видів права на недоторканність особистих паперів є право на таємницю кореспонденції (ст. 306 ЦК), під яким слід розуміти право на таємницю листування, телеграм, телефонних розмов та інших видів кореспонденції.

Право на інформацію:

Згідно зі ст. 302 ЦК право на інформацію — це передбачена законом можливість збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію. Однак зазначені дії не стосуються інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Право на свободу творчості та вибір роду занять:

Фізична особа, відповідно до ст. 309 ЦК, має право на свободу

літературної, художньої, наукової і технічної творчості, що полягає у можливості вільного вибору сфер, змісту та форм (способів, прийомів) творчості. Подібним до права на свободу творчості є право на вибір роду занять (ст. 312 ЦК), під яким слід розуміти передбачену законом можливість вільно на власний розсуд обирати та змінювати рід занять, виконувати певну роботу або обіймати певні посади.

Право на місце проживання та недоторканність житла:

Право на місце проживання фізичної особи є комплексним особистим немайновим правом фізичної особи, до якого належать:

- 1) право мати місце проживання (ч. 1 ст. 310 ЦК);
- 2) право на вільний вибір та зміну місця проживання (ч. 2 ст. 310 ЦК).

Право на свободу пересування:

До права на свободу пересування, відповідно до ст. 313 ЦК, слід відносити можливість фізичних осіб вільно пересуватися по території України (після 14 років), виїхати за її межі і безперешкодно повернутися в Україну (після 16 років), а також вільно визначати місце свого перебування, обирати способи і засоби пересування;

Право на свободу об'єднання та мирні зібрання:

Право на свободу об'єднання, відповідно до ст. 314 ЦК, передбачає можливість фізичних осіб за власною ініціативою об'єднуватися у політичні партії та громадські організації. Фізичні особи, згідно зі ст. 315 ЦК, мають право на мирні збори - передбачена законом можливість вільно збиратися на мирні збори, конференції, засідання, фестивалі,

Дана група особистих немайнових прав в силу своїх характерних особливостей може належати не лише людині, а й іншим учасникам цивільних правовідносин.

Гарантією нормального здійснення фізичними особами особистих немайнових прав виступає їх належний цивільно-правовий захист який передбачений ст. 275 ЦК України.

Разом з тим, цивільно-правовий захист у цій сфері застосовується ширше, ніж цивільно-правове регулювання. Якщо цивільно-правове регулювання відносин щодо особистих немайнових прав може мати місце тільки у випадках, передбачених законом, то охорона особистих немайнових прав цивільним законодавством (навіть не врегульованих ним) можлива у будь-якому випадку за наявності таких умов:

- характер порушеного права (блага) є таким, що стосовно нього можуть виникати цивільні відносини;

- характер порушення є таким, що можливе використання спеціальних (наприклад, ст. 276, ст. 277 ЦК) або загальних (ст. 16 ЦК) засобів цивільно-правового захисту.

Право на захист особистих немайнових прав — це регламентоване правове регулювання на випадок оспорування, невизнання, заперечення, виникнення загрози порушення чи порушення особистого немайнового права.

Змістом права на захист особистих немайнових прав є такі повноваження:

- вимагати непорушення цих прав;
- вимагати припинення всіх діянь, якими порушуються ці права;
- вимагати відновлення вказаних особистих немайнових прав у випадку їх порушення.

Для захисту особистих немайнових прав можна застосовувати загальні способи захисту прав які передбачені ст. 280 ЦК та інші (спеціальні) способи захисту — відповідно до змісту цих прав, способу їх порушення та наслідків, спричинених цим порушенням.

Із загальних засобів найчастіше використовуються відшкодування завданих збитків та компенсація моральної шкоди (ст. 22, 23 ЦК).

Спеціальні способи захисту особистих немайнових: поновлення порушеного особистого немайнового права (ст. 276 ЦК України); спростування неправдивої інформації та суміжні способи захисту (ст. 277 ЦК України); заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права (ст. 278 ЦК України).

Тестові завдання:

1. Особисті немайнові прав належать кожній фізичній особі:
 - А. Від народження.
 - Б. За договором.
 - В. За рішенням органів опіки та піклування.
 - Г. За рішенням суду.
2. До особистих немайнових прав відносять:
 - А. Право на життя.
 - Б. Право власності.
 - В. Право володіння.
 - Г. Право на судовий захист.
3. Що з перерахованого не є ознакою особистих немайнових прав:
 - А. Невіддільність від особистості їх носія.
 - Б. Невідчужуваність.
 - В. Абсолютний характер.
 - Г. Матеріальний характер.
4. Право на індивідуальність полягає в можливості особи:
 - А. Володіти певною індивідуальністю та використовувати свою індивідуальність.
 - Б. Створювати та змінювати свою індивідуальність.
 - В. Вимагати захисту у випадку будь-якого порушення права на індивідуальність.
 - Г. Всі відповіді вірні.
5. Честь це:
 - А. Самооцінка особою своїх якостей: моральних, професійних.
 - Б. Оцінка особи з боку громадської думки.

В. Сформована в суспільстві думка про професійні позитивні та негативні якості особи.

Г. Всі відповіді невірні.

6. Гідність це:

А. Оцінка особи з боку громадської думки.

Б. Суспільна думка про професійні позитивні якості особи.

В. Самооцінка особою своїх якостей: моральних, професійних.

Г. Всі відповіді вірні.

7. Яке з прав відноситься до особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи:

А. Право на ім'я.

Б. Право на індивідуальність.

В. Право на мирні зібрання.

Г. Право на сім'ю.

8. Яке з прав відноситься до особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи:

А. Право на недоторканість житла.

Б. Право на життя.

В. Право на медичну допомогу.

Г. Право на опіку або піклування.

9. Яка особа має право на сім'ю:

А. Будь-яка фізична особа незалежно від віку та стану здоров'я.

Б. Повнолітня та дієздатна особа.

В. Фізична особа, яка досягла сімнадцяти років.

Г. Фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років.

10. Відповідно до Цивільного кодексу України особисті немайнові права класифікують:

А. Залежно від їх предмета.

Б. Залежно від їх суті.

В. Залежно від ступеня їх важливості.

Г. Залежно від їх цільового призначення.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття особистих немайнових прав.

2. Ознаки особистих немайнових прав.

3. Види особистих немайнових прав.

4. Зміст особистого немайнового права нелегітимованого у ЦК.

5. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи, у Конституції України.

6. Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, за ЦК України.

ТЕМА 6. ПРАВОЧИНИ

(Резніченко С.В.)

Зміст теми

Поняття та ознаки правочину. Класифікація правочинів. Односторонні, двосторонні та багатосторонні правочини. Консенсуальні та реальні правочини. Відплатні та безвідплатні правочини. Каузальні та абстрактні правочини. Строкові та безстрокові правочини. Умовні та безумовні правочини. Правочини з відкладальною та скасувальною обставиною. Фідуціарні правочини. Алеаторні правочини. Біржові правочини.

Умови дійсності правочинів. Форма правочину як умова його дійсності. Усна форма правочину. Письмова форма правочину. Правові наслідки недодержання нотаріальної форми правочину. Правові наслідки недодержання простої письмової форми правочину.

Нікчемні правочини та їх види. Оспорювані правочини та їх види. Фіктивні та удавані правочини. Правові наслідки недійсності правочину. Правові наслідки недійсності окремих частин правочину. Момент недійсності правочину.

Відповідно до п. 2. ч. 1 ст. 11 ЦК до одних з головних і найпоширеніших підстав виникнення цивільних прав та обов'язків цивільне законодавство відносить договори та інші правочини.

Практично всі провідні правознавці поділяють позицію законодавця, який дав визначення правочину як дії особи, яка спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (п.1 ст. 202 ЦК України). Отже, законодавець виходить з того, що правочин є правомірною дією учасника цивільних правовідносин, який має для цього достатню дієздатність і переслідує мету - набуття, зміну та припинення цивільних прав та обов'язків.

Можна виділити наступні ознаки правочинів:

По-перше, правочин – це правомірна дія, що відрізняє її від таких юридичних фактів, як наприклад, правопорушення.

По-друге, зміст правочину не може суперечити моральним засадам суспільства (п. 1 ст. 203 ЦК України).

По-третє, особа, яка учиняє правочин, повинна бути волєздатною – здатною усвідомлювати свої дії та керувати ними, тобто правосуб'єктною.

По-четверте, правочин – це завжди вольовий акт. Цією своєю ознакою вони відрізняються від юридичних фактів – подій, настання чи ненастання яких не залежить від волі людини. Для правочину характерний саме момент волевиявлення, без якого взагалі не може бути правочину.

По-п'яте, правочини - це завжди дії, вчинені фізичними, юридичними особами і державою як суб'єктами цивільного права. Можливість здійснення

правочинів входить у зміст їхньої цивільної дієздатності. По-шосте, учиненням правочину його учасник (учасники) переслідують певну мету – встановлення, зміну та припинення для себе чи інших осіб суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

По-сьоме, правочин є підставою для виникнення цивільних правовідносин, оскільки тільки цивільним законом передбачаються ті правові наслідки, які настають в результаті укладання правочину.

Таким чином, з огляду на все наведене, можна дати наступне визначення правочину. Правочином визнається дія дієздатного суб'єкта цивільного права, спрямована на встановлення, зміну та припинення цивільних прав і обов'язків, що не суперечать праву і спрямовані на задоволення його прав та інтересів чи прав та інтересів інших осіб.

Види правочинів:

1. В залежності від необхідних волевиявлень достатніх для досягнення правового результату, правочини підрозділяються на односторонні, двосторонні і багатосторонні.

2. За економічною ознакою товарообміну і співвідношенню виникаючих з правочину прав і обов'язків сторін правочини поділяються на відплатні і безвідплатні.

3. У залежності від моменту, з якого у сторін правочину виникають цивільні права і обов'язки, правочини поділяються на консенсуальні і реальні.

4. У залежності від форми волевиявлення прийнято розрізняти усні та письмові правочини.

5. По правовому значенню підстави правочину для його дійсності, правочини поділяються на каузальні та абстрактні.

6. У залежності від передбаченої законом обов'язковості до укладення правочину слід виділити правочини із імперативною умовою та правочини із диспозитивною умовою.

7. У випадках, коли виникнення, зміна чи припинення прав та обов'язків, передбачених правочином залежить від терміну настання або ненастання певної умови правочини поділяються на безстрокові, строкові (термінові), й умовні.

8. В залежності від характеру зв'язків між сторонами правочину в особливу групу виділяються фідучіарні правочини.

Форми правочинів:

Розгляд цього питання тісно пов'язаний із попереднім і власне відображає формальні вимоги чинного законодавства до способу вираження волевиявлення у правочині. Відповідно до п. 1 ст. 205 ЦК України правочини можуть вчинятися усно або в письмовій формі.

Усно можуть вчинятися правочини, які:

- повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, за винятком правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації;

- для яких недодержання письмової форми має наслідком їх недійсність (ст. 206 ЦК України).

Значно ширшою є сфера застосування письмових правочинів. Стаття 208 ЦК України містить перелік правочинів, які належить вчиняти у письмовій формі. До них відносяться:

- 1) правочини між юридичними особами;
- 2) правочини між фізичною та юридичною особою, крім правочинів, які передбачені ч.1 ст. 206 ЦК ;
- 3) правочини між фізичними особами між собою на суму, що перевищує у двадцять і більше разів розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, крім правочинів, які передбачені ч.1 ст. 206 ЦК;
- 4) інші правочини, щодо яких законом встановлена письмова форма.

Письмова форма правочину – це узагальнене поняття, тому ст. 207 ЦК містить загальні вимоги до письмової форми правочину.

У випадку укладання складних правочинів, що виходять за межі звичайних і торкаються істотних інтересів громадян та потребують спеціальних знань, закон передбачає кваліфіковану письмову форму - форму нотаріально посвідченого письмового документа. Така форма прямо передбачена законом для правочинів, за якими переходить право власності на квартири, житлові будинки та для інших правочинів, передбачених у законі.

На рівні ЦК закріплена ще одна особлива стадія укладення правочинів - державна реєстрація правочину (ст.210 ЦК України). Так, правочин підлягає державній реєстрації лише у випадках, встановлених законом. Такий правочин є вчиненим з моменту його державної реєстрації.

Відповідно до ст. 214 ЦК особа, яка вчинила односторонній правочин, має право відмовитися від нього, якщо інше не встановлено законом.

Недійсним правочином визнається такий, який хоча й спрямований на настання певних наслідків, але в силу невідповідності його вимогам чинного законодавства їх не спричиняє. Недійсність правочину означає, що дії організацій і юридичних осіб, хоча і спрямовані на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав і обов'язків, але не створюють цих юридичних наслідків завдяки невідповідності зроблених дій вимогам юридичного факту, передбаченого законодавством. Звідси, якщо учинений правочин не відповідає хоча б одній із вказаних у ст. 203 ЦК України вимозі він може бути визнаний недійсним.

Таким чином, в ст. 203 ЦК України встановлені наступні загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину і відсутність яких дає підстави вважати їх недійсними. До них віднесено такі:

1. Зміст правочину не може суперечити ЦК, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства.
2. Особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності.

3. Волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі.

4. Правочин має вчинятися у формі, встановленій законом.

5. Правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

6. Правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

В залежності від того, який з вище названих умов правочину буде визнаний неналежним недійсні правочини поділяються на наступні групи:

1. правочини с вадами суб'єктного складу;
2. правочини с вадами волі;
3. правочини з вадами змісту;
4. правочини с вадами форми.

Правочини с вадами суб'єктного складу. поділяють дві групи:

1) учинені фізичними особами, що не володіють необхідним об'ємом дієздатності;

2) пов'язані з спеціальною правоздатністю юридичних осіб або статусом їх органів.

Склад недійсних правочинів за участю фізичних осіб можуть бути диференційовані наступним чином: правочини, укладені малолітніми, неповнолітніми, обмежено дієздатними, недієздатними. Правочини укладені перерахованими особами не завжди визнаються недійсними, головне, щоб при укладенні недійсного правочину особа вийшла за межі (обсяг) своєї дієздатності, передбаченої для перерахованих осіб законом.

Недійсні правочини, укладені юридичними особами поділяються на наступні види: правочини, що виходять за об'єм спеціальної правоздатності юридичних осіб; правочини, укладені органами юридичної особи, що перевищують їх повноваження. Ст. 227 ЦК України „правові наслідки укладення юридичною особою правочину, якого вона не мала права вчиняти” містить правило за яким недійсними правочинами юридичної особи, можна визнавати лише ті, що вчинений нею без відповідного дозволу (ліцензії).

Правочини з вадами волі поділяються на дві групи: 1) без внутрішньої волі щодо укладення правочину; 2) внутрішня воля сформувалась невірно. До їхнього числа відносяться правочини, вчинені під впливом помилки, обману, насильства, зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною, під впливом тяжкої обставини, вчиненні дієздатною фізичною особою, яка в момент його вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними (ст.ст. 225, 229-233 ЦК України). Характерна риса зазначених недійсних правочинів – невідповідність волевиявлення (яке повинне повністю відповідати вимогам закону) справжньої волі особи, якої немає або вона склалася поза дійсним бажанням особи укласти правочин. В правочині

підмінюється воля сторони правочину на волю сторонньої особи, яка здійснює протиправний вплив на волю сторони.

При укладенні недійсного правочину внаслідок омани, воля особи формується в результаті неправильного уявлення про істоті умови правочину або про обставини реальної дійсності, однак без протиправного наміру іншої сторони. Головна відмітність помилки від омани, що помилка формується без протиправного наміру контрагента, а в більшості випадків виникає з необачності, самовпевненості, непоінформованості, переоцінки власного досвіду. При цьому в увагу повинна прийматися не будь-яка омана, а лише така, що має істотне значення:

1) при помилці в характері правочину – сторони помиляються у визначенні самого договору, наприклад, при наданні речі на зберігання застосовують правила договору безоплатного користування річчю.

2) помилка в предметі договору (помилка в якості предмету) – має місце, коли сторони договору, під час укладання правочину помилково мали на увазі різні речі, і ця помилка була з'ясована лише пре передачі речі, наприклад покупець бажає придбати взуття з натуральної шкіри, а йому продають з штучної, оскільки продавець не знав про наміри покупця.

3) помилка в особі контрагента – має місце, коли особу, помилково приймають за однофамільця, особа повторно звертається в установу для надання послуги і з'ясовується, що в ній вже не працює той робітник, який в останній раз був виконавцем послуги.

4) помилка в праві – це випадки, коли особи перебували в омані з підстави правового регулювання правочину. Наприклад, уклали договір поставки під час дії мораторію на ввіз.

Якщо мало місце навмисне введення особу в оману, відносно істотних умов правочину і тільки в результаті цього сторона укладає не вигідний для себе договір, такі недійсні правочини іменуються вчиненими під впливом обману. Обман може виражатися в активній та пасивній формах.

Правочини, зроблені дієздатною фізичною особою, яка у момент його вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними внаслідок психічного тимчасового розладу, нервового потрясіння тощо. Для визначення наявності такого стану на момент укладання правочину суд повинен призначити судово-психіатричну експертизу. Характеристика такого правочину полягає в двох аспектах: по-перше, в суб'єктивному, особа повинна бути повністю дієздатною, але не усвідомлювати значення своїх дій та (або) не можливість керувати ними; по-друге, в об'єктивному, правочин повинен погіршувати права самої особи, або інших осіб, чиї цивільні права або інтереси порушені.

Щодо правочинів з вадами змісту, їх складають фіктивні й удавані правочини. Фіктивний правочин - це правочин, вчинений лише для виду перед третіми особами, без наміру створити юридичні наслідки, які обумовлювалися

цим правочином. В такому правочині відсутня підстава, тобто той юридичний результат, який повинен був настати в дійсному правочині. В цьому правочині є воля, але вона спрямована не на те, щоб створити між її учасниками який-небудь юридичний зв'язок, а на те, щоб створити лише видимість цього зв'язку (видимість поділу майна, розпродажу речей тощо.). Це юридичний міраж (фікція). Вони, як правило, відбуваються в протизаконних цілях, зокрема, щоб сховати майно від арешту (опису), незаконно одержати позику від банку і т.д. Оскільки сторони ніяких дій по здійсненню такого правочину не робили, суд в таких випадках виносить рішення тільки про визнання правочину недійсним без застосування яких-небудь наслідків, оскільки сторони не припиняли свої права та обов'язки.

Удаваний правочин - це правочин, зроблений з метою приховати інший правочин, що сторони дійсно мали на увазі. В удаваному правочині завжди має місце два правочину - правочин, вчинений з метою створити визначені юридичні наслідки, і правочин, вчинений з метою прикрити перший правочин, представити його в очах іншої сторони не таким, яким він є насправді. Таким чином, при здійсненні удаваного правочину осатаній в увагу не приймається і застосовуються правила, що регулюють той правочин, що сторони дійсно мали на увазі.

Наступна група недійсних правочинів - правочини з вадами форми. Маються на увазі правочини, що повинні в силу закону укладатися у визначеній письмовій формі (проста чи нотаріальна) і які через недотримання цієї форми у випадках, прямо зазначених у законі, вважаються недійсними.

В цивільному законодавстві (ст. 204 ЦК України) існує презумпція правомірності правочину і вони вважаються правомірними, тобто дійсними доти, доки його недійсність не буде встановлена судом.

Незалежно від підстави визнання правочину недійсним передбачається лише один порядок для цієї дії – судовий.

В залежності від того, які умови правочину були порушені юридична доля правочину може бути вирішена різними шляхами. У випадку, якщо істотні умови правочину суперечать положенням нормативно-правових актів такий правочин визнається недійсним в цілому. Недійсність окремої частини правочину, яка не відноситься до істотних і не має наслідком недійсності інших його частин або правочину в цілому, якщо можна припустити, що правочин був би вчинений і без включення до нього недійсної частини, визнається дійсним.

Головні наслідки визнання правочину недійсними виражаються насамперед у тому, що укладені правочини не створюють для сторін юридичних наслідків, пов'язаних з виникненням прав і обов'язків, на встановлення яких вони були спрямовані. Це загальне правило, яке настає за будь-яким недійсним правочином. Визнання правочину недійсним пов'язано з позбавленням тих майнових наслідків, які виникли в результаті його виконання.

За загальним правилом ст. 216 ЦК основним наслідком укладення

правочину, що не відповідає вимогам закону (ст. 203 ЦК) і визнається недійсним, є двостороння реституція.

Двостороння реституція полягає в тому, що кожна сторона недійсного правочину має повернути іншій стороні все, що вона одержала на виконання такого правочину.

Якщо повернути в натурі отримане за правочином, що є недійсним, неможливо (наприклад, предметом правочину було користування майном, надання послуг тощо), то підлягає поверненню вартість того, що одержано. Тобто провадиться відшкодування одержаного за недійсним правочином у грошовій формі.

Оцінка розміру відшкодування провадиться не за тими цінами, що існували на момент укладення правочину, і не тими, що були на момент подання позову, а за цінами, що існують на момент відшкодування. Якщо відшкодування провадиться добровільно, то таким моментом є момент розрахунків між сторонами. Якщо відшкодування провадиться на підставі рішення суду, ціни визначаються на момент виконання судового рішення про відшкодування одержаного за правочином, який визнаний судом недійсним.

Двостороння реституція є загальним наслідком недійсності правочину, який настає незалежно від наявності вини сторін правочину в тому, що правочин є недійсним. У тих випадках, коли визнанню правочину недійсним сприяла вина однієї із сторін, **двостороння реституція може супроводжуватися додатковими негативними наслідками для винної сторони**. Зокрема, якщо у зв'язку із вчиненням недійсного правочину другій стороні (сторонам) правочину або третій особі завдано збитків та моральної шкоди, вони підлягають відшкодуванню винною стороною (ст.ст. 22, 23 ЦК).

Спеціальними нормами можуть бути встановлені особливі умови застосування вказаних вище загальних наслідків або **особливі правові наслідки** для окремих видів недійсних правочинів (підвищена або обмежена відповідальність однієї із сторін тощо). Наприклад, щодо правочинів, здійснених внаслідок обману, додаткові майнові наслідки для винної сторони передбачені ч. 2 ст. 230 ЦК, яка встановлює, що сторона, яка застосувала обман, зобов'язана відшкодувати другій стороні збитки у подвійному розмірі та моральну шкоду, що завдані у зв'язку з вчиненням цього правочину (ст.ст. 22, 23, 230 ЦК).

Оскільки дійсність чи недійсність нікчемного правочину визначається безпосередньо законом і не залежить від волі сторін, наслідки його недійсності визначаються безпосередньо законом. При цьому правові наслідки недійсності нікчемного правочину, встановлені законом, не можуть змінюватися за домовленістю сторін. Проте суд з власної ініціативи, керуючись власними переконаннями і матеріалами справи, має право визначати, які саме наслідки недійсності нікчемного правочину будуть застосовуватися у кожному окремому випадку. Пропозиції або бажання сторін не мають правового значення.

Правочин за своїм змістом може перебувати в різному співвідношенні з вимогами закону: одні з його умов можуть суперечити цим вимогам, інші — ні. Отже виникає питання про можливість визнання недійсною частини правочину.

Стаття 217 ЦК у зв'язку з цим встановлює два варіанти вирішення питання про юридичну долю правочину, окремі частини якого не відповідають вимогам закону:

- якщо вимогам закону суперечать істотні умови правочину, то він є або має бути визнаним судом недійсним у цілому;

- у випадках, коли закону суперечать неістотні умови правочину, без яких він може існувати, він є частково дійсним (у тій частині, яка відповідає закону).

Отже, недійсність окремих частин правочину не виключає дії правочину взагалі лише у випадках, коли можна припустити, що правочин був би укладений і без включення недійсних частин. Якщо підстав для такого припущення немає, то правочин визнається недійсним. Наприклад, правочин, вчинений з перевищенням повноважень, може бути визнаним судом дійсним у тій частині, яка відповідає повноваженням представника (ст. 241 ЦК).

Тестові завдання:

1. В залежності від форми виділяють наступні види правочинів:
 - А. Зареєстровані, незареєстровані.
 - Б. Конклюдентні, казуальні.
 - В. Усні, письмові, нотаріально посвідчені.
 - Г. Абстрактні та реальні.
2. Недійсність правочину визнається за:
 - А. Домовленістю між сторонами.
 - Б. Рішенням суду.
 - В. Рішенням профспілкового органу.
 - Г. Наказом керівника підприємства.
3. Правочин визнається відплатним, якщо:
 - А. Зобов'язання однієї сторони вчинити ту чи іншу дію відповідає зустрічному зобов'язанню іншої сторони щодо надання матеріального або іншого блага.
 - Б. Відплатність правочину встановлено законом.
 - В. Відплатність правочину встановлено договором.
 - Г. Є домовленість двох сторін.
4. Якщо зобов'язаною за правочином є лише одна сторона даний правочин є:
 - А. Консенсуальним.
 - Б. Одностороннім.
 - В. Багатостороннім.
 - Г. Нікчемним.
5. Суб'єктами правочину можуть бути особи, які мають відповідну:

А. Правоздатність.

Б. Правочиноздатність.

В. Деліктоздатність.

Г. Дієздатність.

6. Нікчемними є правочини:

А. Укладені під впливом насильства.

Б. Укладені під впливом погроз.

В. Укладені з порушенням обов'язкової нотаріальної форми.

Г. Укладені неповнолітніми.

7. Удаваний, це правочин:

А. Укладений з метою приховати інший правочин, який насправді був укладений.

Б. Заперечний.

В. Укладений внаслідок обману, насильства, погрози.

Г. Укладений без наміру створити юридичні наслідки.

8. Правочин не вважається таким, що вчинений у письмовій формі:

А. Якщо його зміст зафіксований в одному або в кількох документах.

Б. Якщо його зміст зафіксований у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони.

В. Якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку.

Г. Якщо сторони досягли згоди щодо укладення правочину з усіх його істотних умов.

9. Вкажіть найбільш повне визначення фіктивного правочину:

А. Правочин, укладений внаслідок обману.

Б. Нікчемний правочин.

В. Оспорюваний правочин.

Г. Правочин укладений без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином.

10. Особа звертається з вимогою про визнання оспорюваного правочину недійсним до:

А. Прокуратури.

Б. Суду.

В. МВС.

Г. Верховної Ради.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття та ознаки правочинів.

2. Воля і волевиявлення як суть правочину.

2. Види правочинів.

3. Умови чинності правочину.

4. Презумпція правомірності правочину.

5. Форма правочину.
6. Способи волевиявлення у правочині.
7. Державна реєстрація правочину.
8. Місце вчинення правочину.
9. Строки у правочині.
10. Тлумачення змісту правочину.
11. Відмова від правочину.
12. Правові наслідки недодержання сторонами при вчиненні правочину вимог закону.
13. Недійсність правочину.
14. Правові наслідки недійсності правочину (окремих його частин).
15. Види недійсних правочинів.
16. Нікчемні та оспорювані правочини.
17. Фіктивні та удавані правочини.

ТЕМА 7. ПРЕДСТАВНИЦТВО. ДОВІРЕНІСТЬ

(Грігорова Г.Л.)

Зміст теми

Поняття та ознаки представництва. Підстави та види представництва. Представництво за законом. Статутне представництво. Представництво за договором. Комерційне представництво.

Правочини, які може вчиняти представник.

Поняття повноваження. Довіреність та її види. Форма довіреності. Строк дії довіреності. Передоручення. Припинення представництва за довіреністю. Скасування довіреності. Вчинення правочинів з перевищенням повноважень.

Представництвом є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони (довірителя), яку вона представляє. Вчинення дій представником завжди спрямоване на виникнення, зміну чи припинення правовідносин для довірителя.

Представництво характеризується такими **ознаками**:

- 1) дії, що вчиняються представником стосуються виключно прав та обов'язків які належать довірителю;
- 2) представнику надаються повноваження щодо вчинення дії спрямованих на виникнення, зміну чи припинення правовідносин;
- 3) межі представництва обмежуються обсягом повноважень визначених довіреністю;
- 4) правові наслідки настають не для представника, а для довірителя;

5) вчинення представником дій з перевищенням повноважень потребує подальшого схвалення довірительом;

6) наявність представника не обмежує особу у можливості реалізовувати свої права самостійно;

7) видача довіреності на представництво є одностороннім правочином, що не потребує згоди представника.

В залежності від юридичного факту який передував представництву, його **підставами** визначають:

1) набуття особою статусу керівника, члена виконавчого органу, або обіймання іншої посади у структурі юридичної особи із повноваженнями діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (самопредставництво юридичної особи);

2) вільне волевиявлення особи щодо надання іншій особі повноважень представництва;

3) факт материнства, батьківства, усиновлення або встановлення опіки чи піклування над особою.

В залежності від підстави набуття повноважень представника у правовідносинах представництво поділяють на:

Законне представництво. У цьому виді представництва повноваження представника впливають безпосередньо із положень чинного законодавства та не потребують отримання/видачі додаткових документів щодо підтвердження повноважень. Обсяг повноважень представника також обмежується законодавчо врегульованим переліком прав відповідного суб'єкта.

Батьки або усиновлювачі є законними представниками своїх малолітніх та неповнолітніх дітей. Відповідно, на підтвердження повноважень представництва має бути надано свідоцтво про народження дитини або витяг з Державного реєстру актів цивільного стану в якому містить інформація про батьків або усиновлювачів дитини. Обсяг повноважень батьків та усиновлювачів визначається виходячи із обсягу цивільної дієздатності дитини, а також положень сімейного та цивільного законодавства.

Опікун є законним представником малолітньої особи та фізичної особи, визнаної недієздатною. Належним доказом підтвердження повноважень опікуна є таке, що набрало законної сили рішення суду про встановлення опіки.

Статутне представництво. Статут підприємства є основним документом, що визначає його організаційно-розпорядчі засади. Статутом визначається, зокрема, і коло осіб які можуть діяти від імені підприємства без довіреності або іншого уповноважуючого документа. Інформація щодо таких осіб підлягає обов'язковому внесенню до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

Представництво за договором. Укладання сторонами письмового чи усного договору на представництво передбачає видачу представнику довіреності. Довіреністю є письмовий документ, що видається однією особою

іншій особі для представництва перед третіми особами. Довіреність на вчинення правочину представником може бути надана особою, яку представляють (довірителем), безпосередньо третій особі. Договірне представництво у цивільному праві може включати видачу довіреності на одночасне представництво при укладанні правочинів та вчиненні інших юридично значущих дій та представництво у процесуальних правовідносинах (довіреність на судове представництво).

Комерційне представництво. Полягає у представництві комерційного суб'єкта господарювання особою, яка постійно та самостійно виступає представником підприємців при укладенні ними договорів у сфері підприємницької діяльності. Комерційне представництво одночасно кількох сторін правочину допускається за згодою цих сторін та в інших випадках, встановлених законом. Повноваження комерційного представника можуть бути підтверджені письмовим договором між ним та особою, яку він представляє, або довіреністю. Особливості комерційного представництва в окремих сферах підприємницької діяльності встановлюються законом.

Зважаючи на те, що представник у правовідносинах реалізує лише ті права на обов'язки, які належать довірителю, **межі повноважень представництва** обмежуються правочинами, право на вчинення яких має особа, яку він представляє. При цьому повноваження представництва не є абсолютними. Так, представник не може вчиняти правочин, який відповідно до його змісту може бути вчинений лише особисто тією особою, яку він представляє. Правочинами, що належить вчиняти лише особисто є: складання заповіту, подання заяви про прийняття спадщини, видача довіреності, укладення та розірвання шлюбу тощо.

Повноваженнями представника є визначений довіреністю або іншим документом обсяг прав, що надається представникові для здійснення повноважень представництва. Найбільш розповсюдженим документом, що видається представнику довірителем на підтвердження повноважень представника є довіреність. У довіреності мають бути чітко визначені юридичні дії, які належить вчинити представнику. Дії, які належить вчинити представнику, мають бути правомірними, конкретними та здійсненими.

Велика Палата Верховного Суду у постанові 22.10.2019 по справі № 923/876/16 досліджуючи питання обсягу повноважень представника, зробила наступний правозастосовчий висновок: «довіреність не завжди може містити деталізований та виключний перелік дій, на вчинення яких довіритель уповноважує представника. Тому з урахуванням того, що за загальним правилом представник має завжди діяти у найкращих інтересах довірителя, та враховуючи, що відповідно до частини третьої статті 238 ЦКУ представник не може вчиняти правочин від імені особи, яку він представляє, у своїх інтересах або в інтересах іншої особи, представником якої він одночасно є, за винятком комерційного представництва, а також щодо інших осіб, встановлених законом,

суди мали дослідити питання добросовісності представника». Це дає можливість стверджувати, що навіть за відсутності у довіреності конкретного посилення на вчинення дії, вона може бути визнана такою, що вчинена у межах представництва у разі дотримання загальної мети довіреності та добросовісності представника.

Правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим зокрема у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання.

В залежності від мети та обсягу повноважень визначених довіреністю, виокремлюють такі **види довіреностей**:

- 1) довіреність на вчинення однієї дії (разова довіреність);
- 2) довіреність на вчинення комплексу взаємопов'язаних дій спрямованих на досягнення конкретної мети (спеціальна довіреність);
- 3) довіреність, яка передбачає наділення представника всім комплексом прав та обов'язків які належать довірителю (за виключенням тих, що належить вчиняти лише особисто) без визначення конкретного кола правовідносин у яких довіреність буде реалізована (генеральна довіреність).

Довіреність завжди належить вчиняти у письмовій формі. Довіреність фізичної особи підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню із використанням спеціальних нотаріальних бланків, за виключенням випадків визначених законом. Нотаріуси посвідчують довіреності, складені від імені однієї або кількох осіб, на ім'я однієї особи або кількох осіб за усним зверненням довірителя. Довіреність юридичної особи може вчинятись органом або іншою особою, уповноваженою на це її установчими документами у простій письмовій формі (щодо обсягу повноважень, вчинення яких не вимагає нотаріально посвідченої довіреності), а також за правилами вчинення довіреностей для фізичних осіб.

Довіреність військовослужбовця або іншої особи, яка перебуває на лікуванні у госпіталі, санаторії та іншому військово-лікувальному закладі, може бути посвідчена начальником цього закладу, його заступником з медичної частини, старшим або черговим лікарем.

Довіреність військовослужбовця, а в пунктах дислокації військової частини, з'єднання, установи, військово-навчального закладу, де немає нотаріуса чи органу, що вчиняє нотаріальні дії, також довіреність працівника, члена його сім'ї і члена сім'ї військовослужбовця може бути посвідчена командиром (начальником) цих частини, з'єднання, установи або закладу.

Довіреність особи, яка тримається в установі виконання покарань чи слідчому ізоляторі, може бути посвідчена начальником установи виконання покарань чи слідчого ізолятора.

Довіреність особи, яка проживає у населеному пункті, де немає

нотаріусів, може бути посвідчена уповноваженою на це посадовою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, довіреностей на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування і розпорядження транспортними засобами.

Довіреність суб'єкта права на безоплатну вторинну правову допомогу, за зверненням якого прийнято рішення про надання такої допомоги, може бути посвідчена посадовою особою органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Довіреності, посвідчені зазначеними посадовими особами, прирівнюються до нотаріально посвідчених. Довіреність на одержання заробітної плати, стипендії, пенсії, аліментів, інших платежів та поштової кореспонденції (поштових переказів, посилок тощо) може бути посвідчена посадовою особою організації, в якій довіритель працює, навчається, перебуває на стаціонарному лікуванні, або за місцем його проживання. Довіреність на право участі та голосування на загальних зборах, видана фізичною особою, посвідчується у порядку, визначеному законодавством.

Обов'язком реквізитом довіреності є дата її вчинення. Відсутність такої інформації у довіреності робить її нікчемною, тобто такою яка не породжує правових наслідків. **Строк дії довіреності** зазначається безпосередньо у довіреності. Якщо строк довіреності не встановлений, вона зберігає чинність до припинення її дії. Строк дії довіреності зазначається словами та визначається роками, місяцями, тижнями, днями і не може бути визначений настанням будь-якої події.

За загальним правилом представник має вчиняти правочин право на вчинення якого йому було надано особисто. Одночасно із цим цивільне законодавство визнає право представника делегувати обсяг повноважень на вчинення правочину повністю або частково іншій особі, тобто здійснити передоручення.

Передорученням є передача представником обсягу прав наданих йому довіреністю повністю або частково третій особі. Представник, який передав своє повноваження іншій особі, повинен повідомити про це особу, яку він представляє, та надати їй необхідні відомості про особу, якій передані відповідні повноваження (замісника). Невиконання цього обов'язку покладає на особу, яка передала повноваження, відповідальність за дії замісника як за свої власні.

Довіреність, видана в порядку передоручення, підлягає нотаріальному посвідченню після подання основної довіреності, у якій застережене право на передоручення, або після подання доказів того, що представник за основною довіреністю примушений до цього обставинами для охорони інтересів особи, яка видала довіреність. При посвідченні довіреності в порядку передоручення нотаріус роз'яснює представнику довірителя вимоги статті 240 ЦКУ. У

довіреності, виданій у порядку передоручення, не допускається передавання повіреній особі права на передоручення. Довіреність, видана в порядку передоручення, не може містити в собі більше прав, ніж їх передано за основною довіреністю.

Припинення повноважень представника може впливати безпосередньо із положень закону (припинення представництва) та бути наслідком вчинення активних дій довірительом (скасування довіреності).

Представництво за довіреністю припиняється у разі: 1) закінчення строку довіреності; 2) скасування довіреності особою, яка її видала (за виключенням безвідкличної довіреності, у порядку ст. 249 ЦКУ); 3) відмови представника від вчинення дій, що були визначені довіреністю; 4) припинення юридичної особи, яка видала довіреність (у порядку ст. 250 ЦКУ); 5) припинення юридичної особи, якій видана довіреність (у цьому разі представництво припиняється з моменту внесення запису про припинення юридичної особи до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань); 6) смерті особи, яка видала довіреність, оголошення її померлою, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, обмеження її цивільної дієздатності (у разі смерті особи, яка видала довіреність, представник зберігає своє повноваження за довіреністю для ведення невідкладних справ або таких дій, невиконання яких може призвести до виникнення збитків); 7) смерті особи, якій видана довіреність, оголошення її померлою, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, обмеження її цивільної дієздатності.

Особа, яка видала довіреність, за винятком безвідкличної, може у будь-який час скасувати довіреність або довіреність, видану в порядку передоручення. Нотаріус, завідувач державного нотаріального архіву при одержанні заяви про скасування довіреності або передоручення робить про це відмітку на примірнику довіреності, що зберігається у справах нотаріуса, у державному нотаріальному архіві, і відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій.

Тестові завдання:

1. Довіреність на представництво інтересів юридичної особи видається:
 - А. будь-яким із засновників у простій письмовій формі;
 - Б. директором у письмовій формі із обов'язковим нотаріальним посвідченням;
 - В. органом або іншою особою, уповноваженою на це її установчими документами у простій письмовій формі;
 - Г. виконавчим органом управління на підставі рішення загальних зборів у простій письмовій формі.
2. Довіреність, у якій не вказана дата її вчинення:
 - А. нікчемна
 - Б. може бути легалізована судом

- В. вважається вчиненою, якщо не буде оспорена довірительом
- Г. вважається вчиненою, якщо не буде оспорена представником

3. Нікчемність довіреності встановлюється:

- А. законом;
- Б. рішенням суду;
- В. договором;
- Г. додатковою угодою між сторонами.

4. У населених пунктах де немає нотаріусів довіреність окрім нотаріуса може засвідчувати:

- А. уповноважена на це посадова особа відповідного органу місцевого самоврядування;
- Б. секретар виконавчого комітету місцевої, сільської, селищної ради;
- В. командир військового гарнізону;
- Г. голова житлово-експлуатаційного органу.

5. Довіреність - це:

- А. письмовий односторонній правочин
- Б. двосторонній договір
- В. документ, що посвідчує боргові зобов'язання
- Г. цінний папір.

6. Види довіреності:

- А. одноразова та багаторазова
- Б. разова, спеціальна, генеральна
- В. зареєстрована та незареєстрована
- Г. генеральна та обмежена

7. Схвалення дій представника, який перевищив свої повноваження можливе у формах:

- А. схвалення шляхом видачі довірительом відповідної заяви
- Б. схвалення у формі мовчазної згоди
- В. схвалення шляхом здійснення конклюдентних дій
- Г. схвалення шляхом видачі генеральної довіреності

8. Представництво за довіреністю припиняється у разі:

- А. відсутності згоди контрагента на укладення правочину представником
- Б. визнання довіреності недійсною;
- В. захворювання представника яке перешкоджає вчиненню правочину
- Г. смерті фізичної особи, яка видала довіреність

9. Якщо у довіреності не зазначений строк її дії, вона продовжує діяти:

- А. протягом трьох років
- Б. протягом десяти років
- В. до виконання обсягу прав наданих представнику
- Г. до її припинення чи скасування у встановленому законом порядку

10. Передоручення не допускається у разі коли:

- А. в основній довіреності відсутнє застереження щодо можливості

передоручення

- Б. довіритель на представник є родичами першого ступеня споріднення
- В. довіритель діє як опікун недієздатної особи
- Г. довіреність видана для представництва інтересів у суді.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття та ознаки представництва у цивільних правовідносинах.
2. Підстави представництва та межі повноважень представника.
3. Органи та особи які можуть посвідчувати довіреності.
4. Види довіреності.
5. Строк дії довіреності.
6. Припинення та скасування дії довіреності, безвідклична довіреність.

ТЕМА 8. СТРОКИ ТА ТЕРМІНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ
(Грігорова Г.Л.)

Зміст теми

Поняття строку та терміну. Класифікація строків в цивільному праві. Претензійні, присікальні, гарантійні строки. Строки набувальної давності. Порядок обчислення строків.

Поняття та види строків позовної давності. Початок перебігу строків позовної давності. Зупинення перебігу позовної давності. Переривання перебігу позовної давності. Правові наслідки спливу позовної давності. Поновлення строків позовної давності. Вимоги, на які позовна давність не поширюється.

Необхідність дотримуватись певних часових меж під час здійснення юридичних процедур є базовою гарантією забезпечення принципу правової визначеності. Принцип правової визначеності деталізовано у рішенні Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010, тобто як покладення на державу можливості застосовувати обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки.

Цивільне законодавство розмежує два види часової межі для реалізації суб'єктом свої прав та обов'язків – строк та термін. Строком є певний період у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення. Строк визначається роками, місяцями, тижнями, днями або годинами. Терміном є певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має

юридичне значення. Термін визначається календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати.

В залежності від обсягу дій які належить вчинити суб'єкту у межах строку розрізняють такі види строків у цивільному праві:

Претензійні строки – це строки, у межах яких сторона правовідносин, яка вважає свої права порушеними або обмеженими має право звернутися за їх захистом у судовому (строк позовної давності) та позасудовому (направлення претензії контрагенту) порядку;

Присікальні строки – це строки, що встановлюються чинним законодавством для реалізації суб'єктивних прав, здійснення цих суб'єктивних прав поза межами присікального строку не допускається;

Гарантійні строки – це строки у межах яких виробник (продавець) певної продукції або надавач послуг бере на себе зобов'язання безоплатно замінити чи відремонтувати реалізований ним товар або усунути недоліки наданих послуг;

Строки набувальної давності – це строки встановлені для набуття права власності особою, що заволоділа чужим майно без достатньої правової підстави та відкрито і безперервно володіє ним протягом певного періоду часу. Особа, яка добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти нерухомим майном протягом десяти років або рухомим майном - протягом п'яти років, набуває право власності на це майно

Для забезпечення здійснення особою права на захист свої законних прав та інтересів у порядку глави III ЦКУ обов'язковим є коректне визначення початку перебігу строку у межах такого можливо здійснити право на захист або вимагати вчинення дій від третіх осіб.

Перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок. Строк, що визначений роками, спливає у відповідні місяць та число останнього року строку. До строку, що визначений півроком або кварталом року, застосовуються правила про строки, які визначені місяцями. При цьому відлік кварталів ведеться з початку року. Строк, що визначений місяцями, спливає у відповідне число останнього місяця строку. Строк, що визначений у півмісяця, дорівнює п'ятнадцяти дням. Якщо закінчення строку, визначеного місяцем, припадає на такий місяць, у якому немає відповідного числа, строк спливає в останній день цього місяця. Строк, що визначений тижнями, спливає у відповідний день останнього тижня строку.

Якщо останній день строку припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, що визначений відповідно до закону у місці вчинення певної дії, днем закінчення строку є перший за ним робочий день.

Якщо строк встановлено для вчинення дії, вона може бути вчинена до закінчення останнього дня строку. У разі, якщо ця дія має бути вчинена в установі, то строк спливає тоді, коли у цій установі за встановленими

правилами припиняються відповідні операції. Письмові заяви та повідомлення, здані до установи зв'язку до закінчення останнього дня строку, вважаються такими, що здані своєчасно.

Звернення особи до суду з метою захисту свого цивільного права та інтересу має відбуватися у межах **строку позовної давності**.

В залежності від категорії правовідносин на які розповсюджуються строки позовної давності виокремлюють два **види строків позовної давності**: загальні та спеціальні.

Загальні строки позовної давності розповсюджуються на всі види правовідносин окрім тих, що регулюються нормами про спеціальні строки позовної давності. Загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки.

Спеціальна позовна давність застосовується до окремих категорій позовних вимог та може бути скорочена або більш тривала порівняно із загальною позовною давністю.

Скорочена позовна давність в один рік застосовується до позовних вимог щодо: 1) про стягнення неустойки (штрафу, пені); 2) про спростування недостовірної інформації, поміщеної у медіа; 3) про переведення на співвласника прав та обов'язків покупця у разі порушення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності; 4) у зв'язку з недоліками проданого товару; 5) про розірвання договору дарування; 6) у зв'язку з перевезенням вантажу, пошти; 7) про оскарження дій виконавця заповіту; 8) про визнання недійсним рішення загальних зборів товариства.

Подовжена позовна давність у чотири роки застосовується за вимогами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

Початок перебігу строків позовної давності за загальним правилом починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила. В окремих категоріях спорів початок перебігу позовної давності може бути пов'язаний із настанням певної події, зокрема: 1) перебіг позовної давності за вимогами про визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства, починається від дня припинення насильства; 2) перебіг позовної давності за вимогами про застосування наслідків нікчемного правочину починається від дня, коли почалося його виконання; 3) у разі порушення цивільного права або інтересу неповнолітньої особи позовна давність починається від дня досягнення нею повноліття 4) за зобов'язаннями з визначеним строком виконання перебіг позовної давності починається зі спливом строку виконання. За зобов'язаннями, строк виконання яких не визначений або визначений моментом вимоги, перебіг позовної давності починається від дня, коли у кредитора виникає право пред'явити вимогу про виконання зобов'язання. Якщо боржникові надається пільговий строк для виконання такої вимоги, перебіг позовної давності починається зі спливом цього строку; 5) за регресними зобов'язаннями перебіг

позовної давності починається від дня виконання основного зобов'язання; 6) Перебіг позовної давності за вимогами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави починається від дня набуття оспорюваних активів відповідачем.

Зупинення перебігу позовної давності означає, що строк позовної давності у правовідносинах не застосовується протягом дії обставин, що унеможливають (чи можуть унеможливити) звернення до суду. Після припинення існування обставин, що були підставою для зупинення перебігу позовної давності, перебіг позовної давності продовжується з урахування часу який сплив до його зупинення.

Перебіг позовної давності зупиняється: 1) якщо пред'явленню позову перешкоджала надзвичайна або невідворотна за даних умов подія (непереборна сила); 2) у разі відстрочення виконання зобов'язання (мораторій) на підставах, встановлених законом; 3) у разі зупинення дії закону або іншого нормативно-правового акта, який регулює відповідні відносини; 4) якщо позивач або відповідач перебуває у складі Збройних Сил України або в інших створених відповідно до закону військових формуваннях, що переведені на воєнний стан.

Від зупинення перебігу позовної давності необхідно відрізнити **переривання позовної давності**, тобто вчинення дій боржником, які вказують на те, що він повністю або частково визнає свій обов'язок. Позовна давність переривається у разі пред'явлення особою позову до одного із кількох боржників, а також якщо предметом позову є лише частина вимоги, право на яку має позивач. Після переривання перебіг позовної давності починається заново. Час, що минув до переривання перебігу позовної давності, до нового строку не зараховується.

Звернення особи до суду з пропуском строків позовної давності має своїм наслідком відмову у задоволенні позову. Пропуск строків позовної давності не впливає на право особи звернутися до суду, адже заява про захист цивільного права або інтересу має бути прийнята судом до розгляду незалежно від впливу позовної давності. Застосування судом строків позовної давності (відмова у позові з причини пропуску строку позовної давності) допускається лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення. У разі якщо позивач обґрунтує підставу поважності пропуску строку позовної давності, порушене право підлягає захисту.

Одночасно із цим особа, яка виконала зобов'язання після спливу позовної давності, не має права вимагати повернення виконаного, навіть якщо вона у момент виконання не знала про сплив позовної давності.

Законодавство визначає категорії спорів на які через їх підвищену соціальну значимість не поширюється позовна давність, а саме: 1) на вимогу, що впливає із порушення особистих немайнових прав, крім випадків, встановлених законом; 2) на вимогу вкладника до банку (фінансової установи) про видачу вкладу; 3) на вимогу про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом,

іншим ушкодженням здоров'я або смертю, крім випадків завдання такої шкоди внаслідок недоліків товару, що є рухомим майном, у тому числі таким, що є складовою частиною іншого рухомого чи нерухомого майна, включаючи електроенергію; 5) на вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування); 6) на вимогу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державних резервів, стосовно виконання зобов'язань, що впливають із Закону України "Про державні резерви"; 7) на вимогу про визнання недійсним правочину, предметом якого є відчуження гуртожитку як об'єкта нерухомого майна та/або його частини, на який поширюється дія Закону України "Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків", про визнання недійсним свідоцтва про право власності на такий гуртожиток як об'єкт нерухомого майна та/або його частини, про визнання недійсним акта передачі такого гуртожитку як об'єкта нерухомого майна та/або його частини до статутного капіталу (фонду) товариства (організації), створеного у процесі приватизації (корпоратизації) колишніх державних (комунальних) підприємств.

Тестові завдання:

1. Строк і термін це:
 - А. тотожні поняття
 - Б. процесуальні регулятори
 - В. часові межі для вчинення юридично значущих дій
 - Г. певний момент у часі.
2. Позовна давність в один рік застосовується до вимог:
 - А. про стягнення неустойки;
 - Б. про стягнення аліментів
 - В. про стягнення заборгованості із заробітної платні
 - Г. про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави
3. Початок перебігу строку позовної давності починається:
 - А. з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, або про особу яка їх порушила:
 - Б. з моменту звернення із позовом до суду
 - В. з дня коли особа зазнала матеріальної шкоди
 - Г. з моменту відкриття судом провадження у справі
4. Строки набувальної давності не застосовуються у разі якщо:
 - А. особа не неповнолітньою
 - Б. особа заволоділа майном у результаті злочину
 - В. річ якою заволоділа особа не потребує вчинення дій для збереження її стану
 - Г. нерухоме майно, яким заволоділа особа знаходиться поза межами населеного пункту

5. Позовна давність не поширюється:

А. на вимогу про розірвання договору купівлі-продажу нерухомості

Б. на вимогу про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю

В. на вимогу про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню

Г. на вимогу про переведення на співвласника прав та обов'язків покупця у разі порушення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності.

6. Перебіг позовної давності зупиняється:

А. якщо пред'явленню позову перешкоджало стихійне лихо

Б. у разі вчинення боржником дій що вказують на визнання боргу

В. у разі відступлення кредитором права вимоги

Г. якщо позивач або відповідач постійно проживають за кордоном.

7. Особа, яка виконала зобов'язання після спливу позовної давності:

А. має право на поворот виконання

Б. не має права вимагати повернення виконаного

В. може бути визнана особою що діяла під впливом обману

Г. може вимагати відшкодування у судовому порядку

8. Позовна давність це:

А. строк, у межах якого особа може звернутись до суду з вимогою про захист порушеного свого права або інтересу

Б. строк в межах якого особа має заявити про порушення свого права

В. позовна заява

Г. строк, у межах якого особа може прийняти спадщину або відмовитись від неї

9. Сторони у договорі можуть:

А. зменшити строк позовної давності за зобов'язанням

Б. збільшити строк позовної давності за зобов'язанням

В. відмовитись від права на звернення до суду

Г. відмовитись від права на застосування строків позовної давності.

10. Пропуск строків позовної давності є підставою для відмови у позові у разі:

А. якщо суд вбачає за необхідне застосувати строки позовної давності

Б. недобросовісності позивача

В. подання відповідачем заяви про застосування строків позовної давності

Г. повторної неявки позивача у судові засідання

Питання для самоконтролю:

1. Поняття та види строків і термінів.

2. Претензійні, присікальні, гарантійні строки.

3. Поняття та види строків позовної давності.

4. Зупинення перебігу строку позовної давності. Переривання перебігу строку позовної давності. Поновлення перебігу строку позовної давності.
5. Правові наслідки пропуску строку позовної давності.

ТЕМА 9. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

(Церковна О.В., Донцов Д.Ю.)

Зміст теми

Поняття цивільно-правової відповідальності як виду юридичної відповідальності. Ознаки та функції цивільно-правової відповідальності.

Види цивільно-правової відповідальності. Договірна і недоговірна відповідальність. Часткова, солідарна та субсидіарна відповідальність.

Форми цивільно-правової відповідальності. Відшкодування збитків. Реальні збитки і упущена вигода. Неустойка як форма цивільно-правової відповідальності.

Умови цивільно-правової відповідальності. Склад цивільного правопорушення. Шкода. Протиправність. Причинний зв'язок. Вина.

Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності. Вина кредитора. Непереборна сила. Випадок.

Дослідження інституту відповідальності в сучасному праворозумінні є вкрай важливим.

Слід зазначити, що сутність відносин, які виникають внаслідок заподіяння шкоди, полягає у відшкодуванні шкоди, завданої потерпілому, за рахунок того, хто заподіяв шкоду. Зазначений обов'язок має майновий характер і полягає у відшкодуванні завданої шкоди в натурі або в еквівалентному відшкодуванні збитків у повному обсязі. Стягнуте з заподіювача майно (в натурі або у вигляді грошових коштів) передається потерпілому. Таким чином поновлюється його порушена майнова сфера, а відтак усуваються наслідки правопорушення.

Відносини, які виникають внаслідок завдання шкоди, займають у цивільному праві специфічне місце, оскільки містять елементи і компенсаційних, і штрафних відносин, а отже мають певні ознаки цивільно-правової відповідальності. З цими особливостями зазначених відносин пов'язана та обставина, що обов'язок відшкодувати протиправно заподіяну шкоду, як правило, кваліфікується в літературі, як вид цивільно-правової відповідальності.

Питання відповідальності аналізувались під різними кутами зору: досліджувались санкції окремих видів зобов'язань, форми і способи захисту порушених прав, підстави звільнення від відповідальності тощо. В результаті наукових розвідок у цивілістичній науці сформувалась думка про те, що цивільно-правова відповідальність є певним засобом державного примусу, що

застосовується до винної у вчиненні правопорушення особи. Не можна у цьому контексті не згадати про існування точки зору, згідно якій особливістю цивільно-правової відповідальності є те, що вона може бути реалізована й без застосування заходів примусу, шляхом добровільного виконання порушником свого обов'язку по відшкодуванню шкоди.

У літературі зазначається, що не будь-які примусово реалізовані санкції і не кожне настання негативних майнових наслідків стосовно порушника, є за своєю сутністю мірами юридичної відповідальності.

У зв'язку з цим, крім юридичної відповідальності, виділяють ще й, так звані, засоби захисту.

При цьому під засобами захисту розуміють застосовувані у цивільних правовідносинах санкції, які, хоча і можуть створити негативні для учасника цих правовідносин наслідки, але не пов'язані з осудом поведінки суб'єкта, стосовно якого застосовуються санкції.

Вчені вважають, що у цивільному законодавстві у випадку правопорушення можуть застосовуватися дві групи санкцій, які відрізняються істотною ознакою: одні – пов'язані з осудом поведінки порушника з боку суспільства і держави, мають метою виховний вплив на порушника, інші – не пов'язані з таким осудом і не переслідують цілі покарання та перевиховання особи, яка вчинила порушення..

Цивільно-правова відповідальність за завдання шкоди – реалізація (застосування) право відновлювальної санкції, внаслідок якої на особу, покладаються негативні майнові наслідки протиправної поведінки, що супроводжується стимулюванням порушника до здійснення певних дій у майбутньому і має метою захист інтересів потерпілої особи.

Застосування цивільної відповідальності базується на відповідних загальних принципах зобов'язального права. Зокрема, в цивільному праві, на відміну від кримінального права, де особа вважається невинною доки її вина не буде доведена, застосовується принцип презумпції вини правопорушника – особа вважається винною, доки не буде доведено протилежне. Але з кожного правила є винятки. Цивільно-правовій відповідальності відомі випадки відступу від презумпції вини правопорушника. Коли відповідальність покладається і за випадкове заподіяння шкоди, тобто незалежно від вини заподіювача.

У доктрині цивільного права елементами складу цивільного правопорушення вважають: протиправність поведінки; наявність збитків; причинний зв'язок між протиправним діянням та збитками; вину правопорушника.

Питання про можливість притягнення до цивільно-правової відповідальності залежить лише від наявності шкоди, протиправності, причинного зв'язку між ними та вини правопорушника.

Заподіяна шкода повинна бути відшкодована в грошовій або іншій формі, що забезпечує найбільш повне задоволення інтересів потерпілого, будь-то

фізична або юридична особа. У той же час у законі передбачені випадки вилучення з принципу повного відшкодування шкоди в сторону його зменшення. Зокрема, це може мати місце у випадках заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності, при цьому можливо навіть повне звільнення від обов'язку відшкодування шкоди.

Загальний для цивільного права принцип справедливості вимагає, щоб при покладенні відповідальності за завдання шкоди на правопорушника або суб'єкта, вказаного у законі, враховувалися інтереси не лише потерпілого, але й боржника, на якого покладається обов'язок відшкодування.

При визначенні наслідків протиправних дій важливе значення має встановлення наявності складу правопорушення як підстави настання юридичної відповідальності.

Разом із тим, за певних обставин, навіть за наявності зовнішніх ознак правопорушення, юридична відповідальність може не наставати, внаслідок того, що вона виключається взагалі, або внаслідок того, що порушник звільняється від неї.

В теорії цивільного права існує дискусія щодо категорій «виключення цивільно-правової відповідальності» та «звільнення від цивільно-правової відповідальності».

Виключення юридичної відповідальності може мати місце, коли певні обставини, вказані у законі, існують від самого початку.

Натомість, звільнення від юридичної відповідальності можливе як тоді, коли певні обставини визначені наперед як такі, що звільняють від відповідальності, або як такі, що звільняють від покарання, так і в тому випадку, коли вони встановлюються пізніше актом відповідного уповноваженого органу, домовленістю сторін тощо.

Таким чином, підставами звільнення від цивільно-правової відповідальності за завдану шкоду можна назвати казус (випадок), необхідну оборону, крайню необхідність, непереборну силу та умисел потерпілого.

Випадок та умисел потерпілого є більш специфічними підставами звільнення від відповідальності і використовуються насамперед у галузі цивільного права.

Заподіяна шкода не підлягає відшкодуванню, якщо громадянин у процесі дізнання, попереднього слідства і судового розгляду самообмовою перешкоджав встановленню істини і тим самим сприяв вчиненню незаконних дій щодо нього.

Самообмова визначається як свідомо неправдиві свідчення підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, які вони дали з метою переконати органи попереднього слідства і суд у тому, що саме вони скоїли злочини, хоч насправді вони їх не вчиняли. Вина обвинуваченого, який застосовує самообмову, може виражатися лише в умислі.

Тестові завдання:

1. Які правові наслідки настають при порушенні зобов'язання:
 - А. Припинення юридичної особи;
 - Б. Сплата неустойки;
 - В. Прострочення кредитора;
 - Г. Прострочення боржника.
2. Розмір збитків, завданих порушенням зобов'язання, доказується:
 - А. Кредитором;
 - Б. Державними органами;
 - В. Представником боржника;
 - Г. Третіми особами.
3. Звільнення особи, яка порушила зобов'язання від відповідальності за порушення зобов'язання можливо:
 - А. Якщо потерпілий доведе, що шкода заподіяна не з його вини;
 - Б. Якщо особа, яка порушила зобов'язання доведе, що порушення сталося внаслідок випадку;
 - В. Якщо розмір збитків розподіляється між кредитором та боржником солідарно;
 - Г. Якщо розмір збитків розподіляється між кредитором та боржником субсидіарно.
4. Збитки, завдані порушенням зобов'язання, визначаються:
 - А. З урахуванням цін, що існували на момент порушення прав боржника;
 - Б. З урахуванням цін, що існували на момент набрання законної сили рішенням суду;
 - В. З урахуванням ринкових цін, що існували на день добровільного задоволення боржником вимоги кредитора, а якщо вимога не була задоволена добровільно, у день пред'явлення позову, якщо інше не встановлено договором або законом;
 - Г. З урахуванням цін, що існували на момент порушення прав кредитора.
5. Які правові наслідки передбачено законом за порушення зобов'язання з вини кредитора:
 - А. Суд звільняє від відповідальності боржника;
 - Б. Третя особа не несе субсидіарну відповідальність;
 - В. Суд відповідно зменшує розмір збитків та неустойки, які стягуються з боржника;
 - Г. Законом не передбачено правових наслідків.
6. У разі невиконання боржником обов'язку передати кредиторів річ визначену індивідуальними ознаками:
 - А. Кредитор має право витребувати цю річ;
 - Б. Вчинений раніше правочин визнається нікчемним;
 - В. Винна сторона звільняється від відповідальності;
 - Г. Суд зменшує розмір збитків, які стягуються з боржника.

7. Яка обставина не звільняє від відповідальності за порушення зобов'язання:

- А. Непереборна сила;
- Б. Груба необережність кредитора;
- В. Казус;
- Г. Форс-мажор.

8. Якщо внаслідок прострочення боржника виконання зобов'язання втратило інтерес для кредитора, він:

- А. Може відмовитися від прийняття виконання і потребувати відшкодування збитків;
- Б. Зобов'язаний прийняти виконане зобов'язання;
- В. Не вправі потребувати відшкодування збитків;
- Г. Не може відмовитися від зобов'язання.

9. Який вид відповідальності іншої особи може бути передбачено договором або законом поряд із відповідальністю боржника:

- А. Солідарна;
- Б. Кримінальна;
- В. Адміністративна;
- Г. Додаткова (субсидіарна).

10. У разі неможливості виконання боржником грошового зобов'язання, він:

- А. Звільняється від відповідальності;
- Б. Не звільняється від відповідальності;
- В. Має право звернутися до правоохоронних органів;
- Г. Може звернутися до органів місцевого самоврядування.

Питання для самоконтролю:

1. Особливість елементів складу цивільного правопорушення.
2. Право зворотної вимоги.
3. Особливість відшкодування юридичною або фізичною особою шкоди, завданої їхнім працівником чи іншою особою.
4. Охарактеризуйте відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду.
5. Порядок відшкодування майнової шкоди, завданої фізичній особі, яка потерпіла від злочину.
6. Особливість відшкодування шкоди, завданої малолітньою особою, неповнолітньою особою, недієздатною особою, особою, дієздатність якої обмежена, а також особою, особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними.
7. Об'єктний склад зобов'язань з заподіяння шкоди джерелом підвищеної небезпеки.

8. Порядок відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

9. Право на відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого.

10. Суб'єктний склад зобов'язань щодо відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг).

11. Правові наслідки набуття та збереження майна без достатньої правової підстави.

ТЕМА 10. ПРАВО ВЛАСНОСТІ. ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ (Пащенко О.М.)

Зміст теми

Поняття власності. Поняття права власності. Види права власності. Зміст права власності. Здійснення права власності. Ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження майна. Підстави (способи) набуття права власності. Первинні та похідні способи набуття права власності. Момент набуття права власності за договором. Набуття права власності на безхазяйну річ. Знахідка. Бездоглядна домашня тварина. Скарб. Набувальна давність. Приватизація як спосіб набуття права власності. Інші підстави набуття права власності. Підстави припинення права власності. Поняття та види речових прав на чуже майно. Сервітут. Суперфіцій. Емфітевзис. Поняття захисту права власності. Судовий захист права власності. Загальна характеристика речових та зобов'язально-правових позовів. Право власника на витребування майна з чужого незаконного володіння (віндикаційний позов). Ознаки віндикаційного позову. Предмет віндикації. Добросовісне і недобросовісне незаконне володіння. Розрахунки при поверненні майна з чужого незаконного володіння. Витребування грошей та цінних паперів на пред'явника. Захист права власності від порушень, які не поєднані з позбавленням володіння (негаторний позов). Визнання права власності. Визнання незаконним правового акту, що порушує право власності. Захист права власності зобов'язально-правовими позовами

Відносини власності виникають у суспільстві щодо конкретного майна (матеріальних благ). Сутність цих відносин полягає в тому, що будь-яке майно присвоюється конкретною особою або групою осіб (колективом, громадою, сім'єю, родиною), які використовують таке майно у своїх інтересах. Всі інші особи не повинні перешкоджати такому користуванню.

Власність і право власності є фундаментальними категоріями, які в той же час не слід ототожнювати. **Власність - це стан присвоєння (привласнення) певних об'єктів.** Це економічні або фактичні відносини, які закріплені (регламентовані) правом.

Прийнято вважати, що на ранніх етапах розвитку суспільства користування власністю було загальним. Пізніше воно переросло у відокремлений інститут користування таким майном окремими колективами (родами, сім'ями), що надало поштовх до виникнення, у подальшому, відокремленого інституту користування та володіння майном окремими особами.

Право власності (в об'єктивному розумінні) - це правовий інститут, сукупність правових норм, що регулюють особливу сферу цивільних відносин, а саме відносин з надання (передачі) у власність майна та здійснення цього права на свій розсуд і у своїх інтересах, незалежно від волі інших осіб.

Право власності (у суб'єктивному розумінні) є мірою можливої поведінки суб'єкта по відношенню до речі (майна), встановленої об'єктивним правом. Воно закріплює за володарем права економічну і юридичну владу над річчю (майном). Економічна влада – це можливість використовувати річ (майно) у господарстві, отримувати прибутки і вигоди, юридична – можливість розпоряджатися, визначати її «фактичну та юридичну долю», наприклад, продати.

Стаття 317 ЦК України визначає право власності, як право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Цивілістична доктрина визначає право власності **абсолютним** (від лат. *absolutus* — безумовний, необмежений, незалежний). Така абсолютизація права власності на майно ґрунтується на:

- ✓ «позитивному» праві власника вільно розпоряджатися своєю річчю (**необмеженість права власності**)

- ✓ «негативному» праві власника усувати будь-яку іншу особу від впливу на цю річ (**виключність права власності**).

Слід зазначити, що абсолютизація права власності не є тотожною із «вседозволеністю» у поведінці власника. Здійснення права власності нерозривно пов'язане із суворим дотриманням конституційного принципу – **власність зобов'язує**. Розкриваючи сутність цього принципу ст. 41 Конституції та ст.ст. 319-323 ЦК, визначають низку обов'язків суб'єктів права власності при здійсненні ними свого права, зокрема:

- ✓ власник не має право вчиняти щодо свого майна дії, які суперечать закону;

- ✓ при здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків власник зобов'язаний дотримуватись моральних засад суспільства;

- ✓ власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства;

- ✓ власник не має права погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі;

✓ у випадках і в порядку, встановлених законом, діяльність власника може бути обмежена чи припинена або власника може бути зобов'язано допустити до користування його майном інших осіб;

✓ власник зобов'язаний утримувати майно, що йому належить, якщо інше не встановлено законом або договором (тягар утримання майна);

✓ власник несе ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження (псування) майна, якщо інше не встановлено законом або договором.

Зміст права власності розкривається законодавцем у ст. 317 ЦК України через наступну класичну тріаду повноважень (титулів):

✓ **володіння** (від *лат. possessio*) — панування над річчю (можливість утримувати, фактично тримати річ), яка належить володільцеві на законних підставах (право володіння, *лат. - jus possidendi*);

✓ **користування** — можливість отримання (добування, вилучення) корисних властивостей речі для задоволення власних потреб або потреб третіх осіб (право користування, *лат. - ius utendi, jus fruendi*);

✓ **розпорядження** — можливість власника визначати долю (юридичну та фактичну) речі (право розпорядження, *лат. - jus abutendi*)

Об'єкти права власності належать до об'єктів цивільних прав і є об'єктами матеріального або нематеріального (наприклад, цифрового) світу, які:

✓ вільно знаходяться у цивільному обороті;

✓ обмежено оборотоздатні, тобто перебувають у цивільному обороті за спеціальним дозволом (наприклад, зброя);

✓ які можуть належати лише певним учасникам обороту.

На відміну від об'єктів права власності (речей, майна), створених в результаті діяльності (праці) людини, **право власності на об'єкти природного походження (природні ресурси) наступні основні особливості:**

✓ атмосферне повітря, землі, надра, об'єкти рослинного та тваринного світу, водні об'єкти тощо не є товаром, оскільки мають природне походження і не створювались в результаті людської діяльності. Людина набуває право власності на них лише через індивідуалізацію та привласнення;

✓ похідний характер права державної, комунальної та приватної власності від права власності Українського народу;

✓ власність на об'єкт природного походження не має абсолютного «необмеженого» характеру (наприклад, власник водного об'єкту не має права наносити шкоду своїй водоймі або довкіллю в процесі її використання);

✓ залежність прав власника від вимог раціонального (розумного) і цільового використання природного ресурсу;

✓ пріоритетність вимог екологічної безпеки при здійсненні повноважень власності на природні ресурси тощо.

Слід зазначити, що чинне законодавство закріплює унікальний правовий режим землі, як основного національного багатства, що перебуває під

особливою охороною держави (ст. 14 Конституції, ст. 1 ЗК, ст. 373 ЦК), об'єкта права власності Українського народу (ст. 13 Конституції, ст. 324 ЦК), нерухомої речі (нерухомого майна) (ст.ст. 179, 181 ЦК). Співвідношення вищезазначених правових режимів є неоднозначним і чинним законодавством не розкривається.

Земля (земельні ділянки) - це майно особливого роду (лат. *sui generis* - своєрідний, єдиний у своєму роді). Оцінка такого майна являє собою капіталізовану ренту тобто ринкову ціну землі, що являє собою вартість майбутніх доходів (з орендарів тощо), що можуть поступити у вигляді ренти - доходу, що може отримати власник ділянки без самостійної підприємницької активності. Тому, під час відчуження (продажу, дарування, передачі у спадок) земельної ділянки, продається, по суті, право на таку ренту. Тобто, набувач земельної ділянки набуває право на отримання доходів від її використання.

Специфіка земель, як природного об'єкта, полягає в неможливості штучного виокремлення (привласнення) із навколишнього природного середовища. Так само фізично не можна привласнити (індивідуалізувати) річку, море або атмосферне повітря. Набуття земельної ділянки у приватну власність не припиняє власності на неї Українського народу.

Земельна ділянка стає об'єктом цивільних прав лише з моменту її формування. Відповідно до вимог ст. 79¹ ЗК визначається алгоритм формування земельної ділянки, як об'єкта цивільних прав, зокрема права власності. Земельна ділянка вважається сформованою з моменту присвоєння їй кадастрового номера та державної реєстрації у Державному земельному кадастрі.

На відміну від інших видів речей (майна), які можуть бути об'єктами права власності, земельні ділянки припиняють існування, як об'єкти цивільних прав лише у разі: поділу або об'єднання земельних ділянок; скасування державної реєстрації земельної ділянки на підставі судового рішення внаслідок визнання незаконною такої державної реєстрації; якщо речове право на земельну ділянку, зареєстровану в Державному земельному кадастрі відповідно до Закону України «Про Державний земельний кадастр», не було зареєстровано протягом року з вини заявника (ч. 13 ст. 79¹ ЗК).

Стаття 318 ЦК України визначає наступний загальний перелік суб'єктів права власності: Український народ та інші учасники цивільних відносин, визначені ст. 2 ЦК України (держава, АРК, територіальні громади, іноземні держави, інші суб'єкти публічного права, фізичні та юридичні особи).

Відповідно до положень ч. 2 ст. 318 ЦК усі суб'єкти права власності є рівними перед законом. Однак, вказана «рівність» виражається, швидше, в наборі і змісті правомочностей (прав), характері панування, можливості застосування для захисту порушеного права речових позовів: віндикаційного, негаторного та ін., а наявні «відмінності» складаються в самому характері об'єктів права власності, їх правовому режимі. Наприклад, майно ЗСУ, зокрема землі оборони, згідно із законом не може перебувати у приватній власності.

Український народ. У розвиток конституційних положень ст. 324 ЦК України визначає Український народ в якості суб'єкта права власності на такі об'єкти як: земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони.

Проте, всупереч положенням ст. 13 Конституції, чинне законодавство, зокрема, ЦК України ототожнює власність Українського народу з державною та комунальною власністю.

Визнання на конституційному рівні Українського народу суб'єктом права власності на природні ресурси в межах території України, а також природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони акцентує увагу на особливому режимі природних ресурсів, як об'єктів правовідносин. Головною перевагою визнання Українського народу суб'єктом права власності є презумпція відповідальності органів публічної влади перед всім Українським народом або окремою територіальною громадою за порушення приписів чинного законодавства.

Держава. Держава Україна як суб'єкт є власником різноманітного майна, засобів виробництва, робочої сили, частки національного доходу та інших об'єктів власності у різних сферах економіки. Як суб'єкт права власності держава реалізує своє право через органи державної влади (частина 2 ст. 326 ЦК). Ці органи та їх компетенція визначаються Конституцією України, главами 9, 10 ЦК, ГК, ЗК, Законами України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014, «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997, «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 та іншими нормативно-правовими актами. Наприклад, компетенція органів державної влади у сфері використання та охорони земель визначена, зокрема, статтями 118, 122, 129, 149, 150 ЗК України.

Територіальні громади є суб'єктами права комунальної власності. Свої повноваження власників територіальні громади здійснюють безпосередньо або через органи місцевого самоврядування (ст. 327 ЦК).

Юридичні та фізичні особи є суб'єктами права приватної власності. Вони набувають та здійснюють право власності на будь-яке майно, за винятком окремих видів майна, які відповідно до чинного законодавства не можуть їм належати (ст. 325).

Основні положення, що стосуються права спільної власності, містяться в главі 26 ЦК.

Майно може знаходитись у спільній власності з **визначенням частки** кожного співвласника (спільна **часткова власність**) або **без визначення часток** співвласників (спільна **сумісна власність**).

Множинність осіб (співвласників) на стороні суб'єкта права не означає поділу самого майна (речі), як об'єкта права. При спільній власності на майно (сумісній або частковій) неможливо, за замовчуванням, визначити, яка частина

такого майна «в натурі» належить кожному з співвласників.

Суб'єктами права спільної власності можуть бути фізичні особи, юридичні особи, держава та територіальні громади.

Правовий режим спільної часткової власності визначається ст.ст. 356-367 ЦК. Цивільний кодекс не містить підстав виникнення спільної часткової власності але презюмує, що спільна власність є частковою, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 4 ст. 356 ЦК).

Правовий режим спільної сумісної власності визначається ст.ст. 368-372 ЦК. За загальним правилом у спільній сумісній власності знаходиться майно:

- ✓ набуто подружжям за час шлюбу (ч. 3 ст. 368 ЦК);
- ✓ набуто в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти членів сім'ї (ч. 4 ст. 368 ЦК);
- ✓ земельні ділянки членів фермерського господарства, співвласників жилого будинку та співвласників багатоквартирного будинку (ст. 89 ЗК) тощо.

Набуття, зміна та припинення права власності на речі (майно) тісно пов'язані та взаємообумовлені процеси.

Підставами набуття, зміни та припинення права власності на речі (майно) є юридичні факти (сукупність юридичних фактів - юридичний склад).

Спосіб набуття, зміни або припинення права власності – це нормативно визначена процедура оформлення права власності на відповідне майно (нотаріальне посвідчення, державна реєстрація тощо).

Стаття 328 ЦК закріплює презумпцію правомірності набуття права власності на будь-яких підставах, які не заборонені законом або якщо така незаконність не встановлена судом.

У доктрині цивільного права найбільш поширеною є класифікація підстав виникнення права власності в залежності від того чи виникає право власності на річ вперше. За цим критерієм підстави виникнення права власності поділяються на:

1. **первісні** підстави, які не залежать від волі попередніх власників: виготовлення (створення) нової речі (ст. 331 ЦК); переробка речі (в результаті якої створюється нова річ) (ст. 332 ЦК); привласнення загальнодоступних дарів природи (ст. 333 ЦК); набуття права власності на безхазяйну річ (ст. 335 ЦК); набуття права власності на рухому річ, від якої власник відмовився (ст. 336 ЦК); знахідка загубленої речі (ст. 338 ЦК); затримання бездоглядної домашньої тварини (ст. 341 ЦК); виявлення скарбу (ст. 343 ЦК); набуття права на річ за набувальною давністю (ст. 344 ЦК); викуп пам'ятки історії та культури (ст. 352 ЦК); реквізиція (ст. 353 ЦК); конфіскація (ст. 354 ЦК); націоналізація.

2. **похідні** підстави, які залежить від волі попереднього власника власників: правочини; спадкування за законом або за заповітом (Глави 85, 86 ЦК).

Глава 25 ЦК України визначає наступні підстави припинення права

власності: відчуження власником свого майна; відмови власника від права власності (ст. 347 ЦК); припинення права власності на майно, яке за законом не може належати цій особі (ст. 348 ЦК); знищення майна (ст. 349 ЦК); викуп земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна що на них розміщені, які перебувають у приватній власності для суспільних потреб чи їх примусове відчуження з мотивів суспільної необхідності (ст.ст. 350, 351 ЦК); викупу пам'яток культурної спадщини (352 ЦК); реквізиції (ст. 353 ЦК); конфіскації (конфіскація проти особи (лат. *in personam*) застосовується в кримінальному судочинстві) (ст. 354 ЦК); припинення юридичної особи чи смерті власника (ст. 346 ЦК); визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (цивільна конфіскація або конфіскація проти речі (лат. *in rem*) застосовується у цивільному судочинстві).

Право власності та інші **речові права**, пов'язані із встановленням панування особи над речами і усуненням інших осіб від можливості впливу на ці речі. Речові права є абсолютними, тому що вони встановлюють монопольну владу особи над речами.

Речові права на чуже майно (лат. *jus in re aliena*) належать особам, які не є власниками такого майна, але мають гарантоване законом право здійснювати володіння, користування (обмежене користування) таким майном.

Стаття 395 ЦК визначає наступний перелік основних речових прав на чуже майно:

- ✓ право володіння;
- ✓ право користування (сервітут);
- ✓ право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис);
- ✓ право забудови земельної ділянки (суперфіцій)

Речові права на чуже майно виникають на підставі договору, закону, заповіту або рішення суду.

Право володіння чужим майном здійснює особа (декілька осіб), яка фактично тримає таке майно у себе (наприклад, за договором зберігання майна). Таке фактичне володіння вважається правомірним, якщо інше не впливає із закону або не встановлено рішенням суду (ст. 397 ЦК).

Основні підстави припинення права володіння чужим майном (ст. 399 ЦК):

- ✓ відмова володільця від володіння майном;
- ✓ витребування майна від володільця власником майна або іншою особою;
- ✓ знищення майна, тощо

Право користування чужим майном (сервітут). Термін «сервітут» (лат. *servitus, servitutis*) означає службу, обов'язок. Цей правовий інститут відомий здавна, хоча в римському праві не існувало абстрактного визначення поняття сервітуту, вказувалось лише на найбільш типові їх види. Сервітуту в Давньому

Римі поділялись на предіальні (земельні) і особисті (права по типу *usus, habitatio*). По суті, йдеться про різні права. Лише у більш пізньому римському праві їх стали позначати загальним терміном «сервітути».

Сучасні сервітутні відносини регламентуються главою 32 ЦК та главою 16 ЗК. При цьому Цивільним кодексом не розкриваються поняття та ознаки сервітуту.

Сервітут є речовим, невідчужуваним і оплатним (за загальним правилом) правом.

Чинне законодавство закріплює наступні **види сервітутів**:

- ✓ предіальні (земельні) та особисті (ті, що належать конкретно визначеним особам (сервітуаріям));
- ✓ публічні (які не належать конкретно визначеній особі. Наприклад, право користування землями загального користування у межах населених пунктів) та приватні (право сервітуту конкретно визначеної особи підлягає державній реєстрації);
- ✓ постійні та строкові;
- ✓ платні та безоплатні;
- ✓ встановлені залежно від способу або виду землекористування (невичерпний перелік таких видів закріплено ст. 99 ЗК);
- ✓ встановлені договором, законом, заповітом або рішенням суду.

Право особистого сервітуту – це право конкретно визначеної особи (сервітуарія) на річ, яка обслуговує потреби (інтереси) такої особи. Права, що впливають з особистого сервітуту, належать лише цій конкретно визначеній особі та не можуть бути передані сервітуарієм іншій особі. Право особистого сервітуту припиняється після смерті сервітуарія. Наприклад, члени сім'ї власника житла, які проживають разом з ним, мають право на користування цим житлом відповідно до закону (ч. 1 ст. 405 ЦК).

Право земельного сервітуту - це право власника, землекористувача, а також іншої конкретно визначеної особи (особистий сервітут) на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою (ділянками) (ст. 98, 100 ЗК).

Ознаки сервітутів:

- ✓ являє собою лише **право обмеженого користування** чужою земельною ділянкою, без здійснення володіння нею;
- ✓ є **невідчужуваним правом**. Земельний сервітут, немов би, належить не конкретному власнику або землекористувачу, а виступає приналежністю земельної ділянки, яка має обслуговуватись за рахунок сусідньої земельної ділянки (декількох ділянок);
- ✓ **не веде до позбавлення** власника земельної ділянки (іншого нерухомого майна), щодо якої він встановлений, прав володіння, користування та розпорядження нею;

✓ здійснюється *способом найменш обтяжливим* для власника ділянки, щодо якої він встановлений;

✓ право сервітуту підлягає державній реєстрації в порядку, встановленому для державної реєстрації прав на нерухоме майно;

✓ дія сервітуту зберігається у разі переходу права на земельну ділянку (інше нерухоме майно), щодо якої встановлений земельний сервітут, до іншої особи;

✓ власник ділянки, щодо якої встановлений земельний сервітут, має право на відшкодування збитків, завданих встановленням земельного сервітуту.

Земельні сервітути виникають з договору, закону, заповіту, рішення суду, а також, на відміну від інших речових прав на чуже майно, підлягають державній реєстрації.

Підстави припинення права сервітуту:

- поєднання в одній особі сервітуарія і власника майна, обтяженого сервітутом (ст. 406 ЦК, ст. 102 ЗК);

- відмови особи, в інтересах якої встановлено сервітут (ст. 406 ЦК, ст. 102 ЗК);

- рішення суду про скасування сервітуту (ч. 2 ст. 406 ЦК, ст. 102 ЗК);

- закінчення терміну, на який було встановлено сервітут (ст. 406 ЦК, ст. 102 ЗК);

- невикористання сервітуту протягом трьох років підряд (ст. 406 ЦК, ст. 102 ЗК);

- смерть сервітуарія у випадку встановлення особистого сервітуту (ст. 406 ЦК);

- порушення власником земельного сервітуту умов користування сервітутом (ст. 102 ЗК);

- на вимогу власника обтяженої сервітутом земельної ділянки (за рішенням суду) у разі припинення підстав встановлення земельного сервітуту (ч. 2 ст. 102 ЗК);

- на вимогу власника (за рішенням суду) коли встановлення земельного сервітуту унеможлиблює використання земельної ділянки, щодо якої встановлено земельний сервітут, за її цільовим призначенням (ч. 3 ст. 406 ЦК, ч. 2 ст. 102 ЗК)

Права суперфіцію та емфітевзису також належать до прав на чужі речі. Їх встановлення здатне перетворити власника земельної ділянки на «голого власника». Ці права «слідують» за об'єктом права, незалежно від зміни його власників, а для їх захисту в «арсеналі» правоволодільця є речові позови (віндикаційний, негаторний та ін.), що можуть бути спрямовані, навіть, проти власника земельної ділянки. Вони також характеризуються ознакою безстроковості (довгостроковості). Крім зазначених особливостей суб'єктивних речових прав, емфітевзис і суперфіцій є особистими речовими правами, які можуть відчужуватися користувачем без згоди власника ділянки.

Правовий режим **емфітевзису** (лат. *emphyteusis* - вростання) регламентовано главою 33 ЦК, ст. 102-1 ЗК. Історично це право походить від давньоримської спадкової оренди публічних земель. Отримання «речового статусу» права було пов'язано із наданням емфітевті речових позовів на захист свого права. Користувачеві на праві емфітевзиса належить право (правомочність) володіння земельною ділянкою, хоча прямо ЦК про це не каже. У зв'язку з цим, деякі дослідники визнають за емфітевтою лише квазіволодіння (лат. *quasi possessio juris*) тобто володіння правом, але не тілесної річчю. У середньовічному праві емфітевту вважали власником земельної ділянки.

Чинне законодавство визначає **емфітевзис**, як право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (ст. 407 ЦК, ст. 102-1 ЗК).

Правовий режим **суперфіцію** (лат. *superficies* - поверхня) встановлений главою 34 ЦК, ст. 102-1 ЗК. У Стародавньому Римі під суперфіцієм розумілося право користування будівлею, побудованою на чужій землі. Суперфіціарій при цьому міг користуватися і розпоряджатися будівлею «на правах власника», тобто відчужувати, закладати чи обтяжувати її, але лише на строк існування свого права.

Суперфіцій є правом користування чужою земельною ділянкою для забудови (ст. 413 ЦК, ст. 102-1 ЗК). Суперфіціарій **набуває право власності** на будівлі і споруди, збудовані на чужій земельній ділянці.

Відповідно до вимог ст. 41 Конституції України та ст. 321 ЦК право власності є непорушним. Власник може бути позбавлений права власності або обмежений у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених чинним законодавством.

Захист права власності - це один з різновидів правових гарантій (від фр. *garantie* - забезпечення), що полягає у діях суб'єкта щодо відновлення свого права. Власник може захищати свої права власними діями (самозахист), а також через спеціально-уповноважені юрисдикційні органи (наприклад, органи судової влади) та посадових осіб.

Сутність поняття «захист права» полягає у застосуванні законних засобів захисту права вже після вчинення правопорушення. Від захисту права слід відрізнити поняття «охорона права», яке полягає у здійсненні превентивних заходів, які попереджають порушення прав власника.

Захист права власності ґрунтується на загальних принципах та способах захисту цивільних прав та інтересів, визначених главою 3 ЦК, а також спеціальних способах захисту, визначених главою 29 ЗК.

Стаття 386 ЦК покладає обов'язок забезпечення рівного захисту прав всіх суб'єктів права власності на державу.

Доктрина цивільного права традиційно поділяє способи захисту права власності на речові та зобов'язально-правові. Критеріями такого поділу способів захисту виступають характер посягання на права власника і зміст

захисту, який надається конкретному власнику.

Власники користуються захистом від порушень, пов'язаних із позбавленням права володіння, а також порушень, які не пов'язані з позбавленням володіння належним їм майном. Тому, до **речових способів** захисту належать:

- ✓ віндикаційний позов (від лат. vindico — захищаю, заявляю претензію, вимагаю) - вимога власника до незаконного володільця (ст. 387 ЦК) або добросовісного набувача (ст. 388 ЦК) про витребування (повернення) майна;

- ✓ негаторний позов (від лат. negatorius — той, що заперечує, відхиляє) - вимога власника про усунення порушень (перешкод) права власності, які не пов'язані з володінням (ст. 391 ЦК);

- ✓ визнання права власності (ст. 392 ЦК).

Застосування того чи іншого зобов'язально-правового способу захисту залежить від того чи пов'язано порушення прав власника із невиконання (неналежним виконанням) договірних або недоговірних зобов'язань.

Цивільне законодавство до недоговірних зобов'язань (таких, що не впливають із договорів) відносить: зобов'язання, що виникають із публічної обіцянки винагороди (ст.ст. 1144, 1150 ЦК); вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення (глава 79 ЦК); рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної особи або юридичної особи (глава 80 ЦК); створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або юридичної особи (глава 81 ЦК); відшкодування шкоди (глава 82 ЦК).

Прикладами **зобов'язально-правових** способів захисту прав власників є:

- ✓ відшкодування збитків, які настали внаслідок невиконання чи неналежного виконання договору (наприклад, ст.ст. 16, 22, 610 ЦК);

- ✓ повернення речей, які були надані у володіння (за договором зберігання, застави, перевезення) (див. наприклад, глави 64, 66 ЦК);

- ✓ визнання правочину недійсним (наприклад, ст.ст. 215, 216 ЦК);

- ✓ захист права власності в деліктних зобов'язаннях (ст. 1166 ЦК);

- ✓ повернення безпідставно набутого чи збереженого майна (ст.ст. 1212-1215 ЦК) тощо.

Тестові завдання:

1. Право власності це:

А. Право володіння і користування чужою річчю;

Б. Право володіння;

В. Право розпорядження;

Г. Право особи на річ, яке вона здійснює відповідно до закону за своєю власною волею, незалежно від волі інших осіб.

2. До правомочностей власника належать:

А. Право фактичного та юридичного панування над річчю;

Б. Право володіти, користуватися та розпоряджатися річчю;
В. Юридична можливість фізичного впливу на річ (майно);
Г. Юридична можливість отримувати плоди і доходи від використання речі.

3. Суб'єктами права власності є:

А. Фізичні та юридичні особи;
Б. Лише громадяни України;
В. Держава Україна, український народ, фізичні та юридичні особи, автономна республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави, інші суб'єкти публічного права;
Г. Український народ, фізичні та юридичні особи, Автономна Республіка Крим, територіальні громади.

4. Тягар утримання майна покладається на:

А. Власника майна;
Б. Нотаріуса;
В. Державу;
Г. Органи місцевого самоврядування.

5. Суб'єктами приватної власності є:

А. Громадяни України;
Б. Фізичні особи та юридичні особи;
В. Територіальні громади;
Г. Український народ.

6. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності:

А. Держави
Б. Громадян України;
В. Українського народу;
Г. Органів державної влади

7. Набувальною давністю вважається набуття права власності на майно:

А. Коли особа заволоділа чужим майном і продовжує відкрито володіти ним;

Б. Коли особа добросовісно заволоділа чужим майном незалежно від строку володіння;

В. Коли особа недобросовісно заволоділа чужим майном і продовжує володіти нерухомим майном протягом десяти років або рухомим – протягом п'яти років;

Г. Коли особа добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти нерухомим майном протягом десяти років або рухомим – протягом п'яти років.

8. Переробка, як спосіб набуття права власності на річ, являє собою:

А. Створення (виготовлення) нової речі;

- Б. Використання однієї речі, в результаті чого створюється нова річ;
- В. Знищення однієї речі, в результаті чого створюється нова річ;
- Г. Суттєве перетворення старої речі.

9. За загальним правилом право власності на скарб, який становить культурну цінність, належить:

- А. Особі, якій належить земельна ділянка, на якій знайдено скарб;
- Б. Державі;
- В. Особі, яка знайшла скарб;
- г. Державі з виплатою 50% вартості скарбу особі, яка знайшла скарб.

10. Власник не має права розпорядитися належним йому майном шляхом:

- А. Знищення майна;
- Б. Переробки майна;
- В. Нанесення шкоди іншій особі;
- Г. Відмови від прав на майно.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття та зміст права власності.
2. Право приватної власності. Суб'єкти права приватної власності.
3. Право власності на землю (земельну ділянку). Суб'єкти права власності на землю (земельну ділянку).
4. Підстави набуття права власності.
5. Підстави припинення права власності.
6. Віндикаційний спосіб захисту права власності (поняття, предмет, зміст).
7. Захист права власності від порушень, не пов'язаних з позбавленням володіння.
8. Види речових прав на чуже майно та їх захист.
9. Підстави виникнення та припинення права володіння чужим майном.
10. Обов'язки недобросовісного володільця. Умови неможливості вимагання майна з незаконного володіння іншої особи.
11. Поняття користування чужим майном. Встановлення та зміст, сервітуту.
12. Право користування чужою земельною ділянкою або іншим нерухомим майном.
13. Підстави припинення сервітуту.
14. Підстави виникнення права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис).
15. Підстави виникнення права користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій).
16. Підстави припинення права користування земельною ділянкою для забудови.

ТЕМА 11. ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ (Алексєєнко А.О.)

Зміст теми

Поняття права інтелектуальної власності. Об'єкти права інтелектуальної власності. Поняття авторського права. Об'єкти авторського права. Об'єкти, що не охороняються авторським правом. Суб'єкти авторського права. Співавторство.

Особисті немайнові права автора. Майнові права суб'єктів авторського права. Використання твору. Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір. Поняття суміжних прав. Об'єкти суміжних прав. Строки чинності суміжних майнових прав. Захист авторських та суміжних прав.

Поняття наукового відкриття. Поняття та ознаки винаходу. Корисна модель.

Промисловий зразок. Строки чинності майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок. Захист прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок.

Поняття та об'єкти раціоналізаторської пропозиції. Право інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин. Право інтелектуальної власності на комерційне найменування, торговельну марку, географічне зазначення.

Поняття комерційної таємниці та її охорона.

У сучасному цивільному обороті питання правового регулювання відносин, пов'язаних з інтелектуальною власністю, набувають все більшого значення.

Право інтелектуальної власності в об'єктивному розумінні – сукупність правових норм та інститутів права, що регулюють майнові та особисті немайнові відносини у сфері виникнення, використання та захисту об'єктів інтелектуальної власності.

Об'єкти інтелектуальної власності – це результати творчої та інтелектуальної діяльності, яким надано правову охорону.

До предмета правового регулювання права інтелектуальної власності включаються:

1) відносини щодо створення об'єктів інтелектуальної власності та встановлення на них інтелектуальних прав за певними суб'єктами (договори про створення об'єктів інтелектуальної власності);

2) відносини щодо використання об'єктів інтелектуальної власності;

3) відносини щодо розпорядження винятковими правами (відчуження виняткових прав та надання прав на використання об'єктів інтелектуальної власності за ліцензійними договорами);

4) відносини щодо оформлення прав на об'єкти інтелектуальної власності (процедурні відносини – реєстрація об'єктів інтелектуальної власності та отримання охоронних документів);

5) відносини, що виникають у зв'язку із захистом прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Метод права інтелектуальної власності загалом збігається з методом цивільного права.

Функції права інтелектуальної власності:

- 1) визнання авторства на створені результати розумової праці;
- 2) встановлення режиму їх використання;
- 3) матеріальне і моральне заохочення та
- 4) захист прав їх авторів, роботодавців та інших осіб, які набувають виняткових прав.

Авторське право можна розглядати в об'єктивному та суб'єктивному сенсах. В об'єктивному сенсі – це підгалузь цивільного права, яка регулює відносини щодо використання та охорони прав на твори науки, літератури та мистецтва. У суб'єктивному сенсі – це майнові та особисті немайнові права авторів та інших осіб на об'єкти авторських прав.

Авторське право поширюється на твори науки, літератури та мистецтва незалежно від переваг та призначення твору, а також від способу його вираження.

Твір – це сукупність ідей, думок і образів, які у результаті творчої діяльності автора отримують своє вираження у доступній для сприйняття людськими почуттями конкретній формі, що допускає можливість відтворення.

З цього визначення випливає два основних та обов'язкових критерії, за якими той чи інший твір може вважатися об'єктом авторського права: творчий характер твору та існування його в будь-якій об'єктивній формі.

Суб'єктами авторського права є творці творів (автори) та інші особи, які за законом або договором набувають виняткових авторських прав (зокрема, правонаступники авторів, роботодавці).

Суб'єктами авторських прав можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи (видавці, виробники, роботодавці).

Виникнення суміжних прав відноситься до періоду після першої світової війни, з розвитком нових технологій, що зумовили появу радіо, кіно, грамплатівок, а потім телемовлення, аудіокасет, дисків і т.д.

Суміжні права отримали свою назву через їхній зв'язок з авторськими правами. Суміжні права похідні, залежні від авторських прав.

Науковим відкриттям є встановлення невідомих раніше, але об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання.

Винахід – це технічне рішення в будь-якій галузі, що стосується продукту (зокрема, пристрою, речовини, штаму мікроорганізму, культури клітин рослин

або тварин) або способу (процесу здійснення дій над матеріальним об'єктом за допомогою матеріальних засобів). Винаходу надається правова охорона, якщо він є новим, має винахідницький рівень і промислово застосовується.

Корисна модель – це результат інтелектуальної діяльності людини у будь-якій сфері технології, який відповідає умовам патентоспроможності (є новим та промислово придатним).

Промисловий зразок – це результат творчої діяльності людини у художньо-конструкторській сфері, тобто це рішення зовнішнього вигляду промислового виробу, яке містить конкретні засоби та шляхи реалізації творчого задуму дизайнера. Правова охорона надається промислому зразку у тому випадку, якщо він є новим та оригінальним. Промисловий зразок визнається оригінальним, якщо його суттєві ознаки зумовлюють творчий характер особливостей виробу. Так, наприклад, не можна визнати оригінальним зразок, у якого порівняно з уже відомим змінено лише розміри, збільшено кількість елементів або змінено колір.

До суттєвих ознак промислового зразка належать ознаки, що визначають естетичні та (або) ергономічні особливості зовнішнього виробу, зокрема форма, конфігурація, орнамент та поєднання кольорів. Як промисловий зразок можуть бути запатентовані нові види автомашин, меблів, побутової техніки, одягу, посуду і т.д. Таким чином, вміст промислового зразка становить не технічне, як у винаходу або корисної моделі, а художньо-конструкторське рішення виробу. При цьому в ньому повинні органічно поєднуватися конструктивні та естетичні якості виробу.

Рационалізаторською пропозицією є визнана юридичною особою пропозиція, яка містить технологічне (технічне) або організаційне рішення у будь-якій сфері її діяльності.

Право інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин становлять:

- 1) особисті немайнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин, засвідчені державною реєстрацією;
- 2) майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин, засвідчені патентом.

Комерційна таємниця – це інформація, яку підприємство не розголошує, щоб збільшити прибутки, уникнути невиправданих витрат, зберегти або поліпшити свій стан на ринку або отримати іншу платну вигоду. Вона може включати рецепти на їжу чи напої, маркетингову стратегію та бізнес-стратегію, списки покупців та постачальників, цінові бази.

Органи державної влади зобов'язані охороняти від недобросовісного комерційного використання інформацію, яка є комерційною таємницею.

Тестові завдання:

1. Правом особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на

інший об'єкт права інтелектуальної власності є:

- А. Авторське право
- Б. Право інтелектуальної власності
- В. Суміжне право
- Г. Цивільне право

2. Чи залежать одне від одного право інтелектуальної власності та право власності на річ?

- А. Залежать одне від одного.
- Б. Залежать одне від одного, якщо це прямо передбачено законом.
- В. Іноді залежать одне від одного.
- Г. Не залежать одне від одного.

3. Яким є строк чинності прав інтелектуальної власності?

- А. 10 років.
- Б. 30 років.
- В. 50 років.
- Г. Вони є чинними безстроково.

4. Чи можуть бути передані іншій особі майнові права інтелектуальної власності?

- А. Можуть.
- Б. Не можуть.
- В. Можуть бути передані лише в окремих випадках, визначених законом.
- Г. Можуть бути передані, якщо про це зазначено в договорі.

5. Не є об'єктами авторського права:

- А. Літературні та художні твори.
- Б. Комп'ютерні програми.
- В. Державні символи України.
- Г. Компіляції даних (бази даних).

6. Коли у автора виникає авторське право?

- А. В момент створення твору.
- Б. В момент донесення твору до широкого загалу.
- В. Коли підготовлено відповідну документацію на твір.
- Г. Коли автор його опублікує в ЗМІ.

7. Коли твір не може бути оприлюднений?

А. Якщо це порушує права людини на таємницю її особистого і сімейного життя.

- Б. Якщо це завдає шкоди громадському порядку.
- В. Якщо це завдає шкоди фізичному і моральному здоров'ю населення.
- Г. У всіх перелічених випадках.

8. Коли спливає строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір?

- А. Через 50 років.
- Б. Через 70 років.

В. Через 100 років.

Г. Не спливає ніколи.

9. Встановленням невідомих раніше, але об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання є:

А. Корисна модель.

Б. Винахід.

В. Наукове відкриття.

Г. Промисловий зразок.

10. Майновими правами інтелектуальної власності на комерційну таємницю є:

А. Право на використання комерційної таємниці.

Б. Виключне право дозволяти використання комерційної таємниці.

В. Виключне право перешкоджати неправомірному розголошенню, збиранню або використанню комерційної таємниці.

Г. Усе перелічене вище.

Питання для самоконтролю:

1. У якому значенні можна використовувати термін «інтелектуальна власність»?

2. Предмет, метод, функції права інтелектуальної власності.

3. Поняття та функції авторських прав.

4. Об'єкти та суб'єкти авторського права.

5. Зміст суб'єктивного авторського права.

6. Коли виникають суміжні права?

ТЕМА 12. СПАДКОВЕ ПРАВО (Церковна О.В., Мамедов Р.Ю.)

Зміст теми

Поняття спадкування та його значення. Спадкове законодавство. Спадкодавець. Спадкоємці. Об'єкт спадкового правонаступництва. Права та обов'язки, що входять до складу спадщини. Права та обов'язки, що не входять до складу спадщини. Час відкриття спадщини. Комморієнти. Місце відкриття спадщини.

Види спадкування.

Поняття заповіту та його зміст. Форма заповіту. Заповіти, які прирівнюються до нотаріальних, особливості їх оформлення та посвідчення. Посвідчення заповіту при свідках. Секретний заповіт. Заповідальний відказ. Заповідальне покладання. Субінституція. Складання заповіту з умовою.

Заповіт подружжя. Зміна та скасування заповіту. Визнання заповіту недійсним.

Поняття спадкування за законом. Підстави спадкування за законом. Черги спадкоємців за законом та їх склад. Зміна черговості при спадкуванні за законом. Спадкування за правом представлення.

Прийняття спадщини. Строки для прийняття спадщини. Право на відмову від спадщини на користь іншої особи.

Спадкова трансмісія. Усунення від спадщини. Відумерлість спадщини. Право на обов'язкову частку спадщини та підстави її зменшення. Перерозподіл спадщини.

Охорона спадкового майна. Управління спадщиною. Виконання заповіту. Повноваження виконавця заповіту. Оформлення права на спадщину. Свідectтво про право на спадщину.

Поняття спадкового договору. Розірвання спадкового договору.

Стаття 1216 ЦК України визначає спадкування як перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). Сукупність правових норм, які регулюють умови і порядок спадкування, складає підгалузь цивільного законодавства, який іменується «спадковим правом», або «правом спадкування».

Спадкодавцями можуть бути тільки фізичні особи — громадяни України, іноземці та особи без громадянства. Не можуть бути спадкодавцями юридичні особи, оскільки у випадках припинення діяльності організацій порядок передачі їхнього майна іншим суб'єктам визначається не нормами про спадкування, а спеціальними правилами про ліквідацію чи реорганізацію юридичних осіб.

Спадкоємці — це вказані у заповіті або в законі особи, до яких переходять цивільні права і обов'язки спадкодавця. Спадкоємцями можуть бути не тільки фізичні, а й юридичні особи, а також держава та інші соціально-публічні утворення.

Стаття 1224 ЦК містить обмеження в реалізації права на спадкування.

Зокрема, не мають права спадкувати:

— ті зі спадкоємців за законом або заповітом, які умисно позбавили життя спадкодавця або будь-кого з його спадкоємців з метою отримання спадщини, або здійснили замах на їх життя;

— особи, які умисно перешкоджали спадкодавцеві скласти заповіт, внести до нього зміни або скасувати заповіт і цим сприяли виникненню права на спадкування у них самих чи в інших осіб або сприяли збільшенню їхньої частки у спадщині;

— батьки після дитини, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав і їхні права не були поновлені на час відкриття спадщини, не спадкують за законом. Сюди ж належать батьки (усиновлювачі) та повнолітні діти (усиновлені), а також інші особи, які ухилялися від виконання обов'язку щодо

утримання спадкодавця;

— одна після одної особи, шлюб між якими є недійсним або визнаний таким за рішенням суду. Але якщо шлюб був визнаний недійсним після смерті одного з подружжя, то за другим із подружжя, який його пережив і не знав та не міг знати про перешкоди до реєстрації шлюбу, суд може визнати право на спадкування частки у майні, що належить тому із подружжя, хто помер, та яке було набуто під час цього шлюбу;

— особа, яка ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані. Такі особи позбавляються права спадкування за законом.

Цивільне законодавство розрізняє чотири види спадкування: 1) за заповітом; 2) за законом; 3) за рішенням суду; 4) за договором.

Згідно зі ст. 1220 ЦК підставами відкриття спадщини є смерть фізичної особи або оголошення її такою, що померла.

Таким чином, у Цивільному кодексі йдеться про два різних види юридичних фактів:

1) смерть — це подія, тобто обставина, яка не залежить від волі суб'єктів права. При цьому для самого виникнення спадкових правовідносин не має значення, що саме було причиною смерті. Визначальним є факт смерті;

2) оголошення фізичної особи такою, що померла, — стає підставою виникнення спадкових правовідносин за умови наявності рішення суду, яке ґрунтується на припущенні, що фізична особа (спадкодавець) померла (ст. 46 ЦК).

Момент відкриття спадщини визначається залежно від того, яка із вказаних обставин є підставою виникнення спадкових правовідносин.

Якщо підставою виникнення спадкових правовідносин є смерть спадкодавця, то часом відкриття спадщини визнається день його смерті. Факт смерті спадкодавця підтверджується свідоцтвом про смерть, виданим органом РАЦС.

Якщо ж підставою виникнення спадкових правовідносин є оголошення фізичної особи такою, що померла, то час відкриття спадщини визнається відповідно до правил ч. 3 ст. 46 ЦК, яка передбачає, що фізична особа оголошується померлою від дня набрання законної сили рішенням суду про це. Таке рішення є підставою для реєстрації органами РАЦС факту смерті та видачі ними свідоцтва про смерть.

Якщо ж фізична особа пропала безвісті за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави припустити її загибель від конкретного нещасного випадку або у зв'язку з воєнними діями, то вона може бути оголошена судом померлою і відповідно спадщина відкривається від дня вірогідної смерті цієї особи.

Місцем відкриття спадщини визнається останнє постійне місце проживання спадкодавця (ст. 1221 ЦК). При цьому під «місцем відкриття

спадщини» мається на увазі не «місце», як точка на місцевості, конкретне помешкання, дім, вулиця тощо, а певний населений пункт (місто, селище, село тощо).

Місце відкриття спадщини може не збігатися з місцем смерті спадкодавця. Наприклад, якщо людина померла не у місці свого постійного проживання, а під час перебування у відрядженні, санаторії, місцях позбавлення волі, то місцем відкриття спадщини вважається той населений пункт, де померлий постійно проживав.

Якщо місце проживання спадкодавця встановити неможливо, то місцем відкриття спадщини вважається місце, де перебуває нерухоме майно або основна його частина (майно більшої вартості). Якщо ж померлий не мав нерухомості, то місцем відкриття спадщини вважається те місце, де перебуває основна частина рухомого майна.

Заповіт — це особисте розпорядження особи (заповідача) відносно належного йому майна, майнових прав та обов'язків на випадок своєї смерті, складений у встановленому законом порядку (ст. 1233 ЦК).

Заповіт, що не відповідає зазначеним вимогам, визнається недійсним.

Для того щоб заповіт мав юридичне значення, необхідно, щоб він був складений фізичною особою. Активна заповідальна здатність передбачає передусім наявність у заповідача на момент складання заповіту загальної цивільної дієздатності. Втрата її на момент смерті заповідача не тягне визнання заповіту недійсним.

Заповідач, реалізуючи своє право на свободу заповіту, має право позбавити права на спадкування будь-кого зі спадкоємців за законом, не зазначаючи мотивів такого позбавлення.

Свобода заповідального розпорядження обмежена відносно осіб, які мають право на обов'язкову частку в спадщині. За малолітніми, неповнолітніми, повнолітніми непрацездатними дітьми спадкодавця, його непрацездатною вдовою (вдівцем) та непрацездатними батьками в будь-якому випадку зберігається обов'язкова частка (ст. 1241 ЦК).

Спадкоємці, які мають право на обов'язкову частку, незалежно від змісту заповіту, отримують половину частки, яка б належала кожному з них при спадкуванні за законом. Установлений законом розмір обов'язкової частки може бути зменшений тільки в судовому порядку за позовом зацікавленої особи з урахування відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, які існували за життя останнього, а також інших обставин, що мають істотне значення, (наприклад, може бути врахований майновий стан спадкоємця, який має право на обов'язкову частку тощо).

До спеціальних розпоряджень заповідача належать:

- 1) підпризначення спадкоємця (субституція);
- 2) заповідальний відказ (легат);
- 3) покладення;

4) встановлення сервітуту.

Крім того, заповідач вправі зробити розпорядження, що стосуються організації похорону, увічнення його пам'яті; розпорядження його особистими паперами.

Формі заповіту у ЦК присвячено низку статей (ст.ст. 1247-1257).

Заповіт складається в письмовій формі із зазначенням місця і часу його складення.

Посвідчення заповітів, за загальним правилом, провадиться нотаріусом відповідно до правил, установлених ст. 1248 ЦК. Виконуючи посвідчення заповіту, нотаріус перевіряє, чи не містить заповіт розпоряджень, що суперечать чинному законодавству, а також дає рекомендації стосовно такого складення заповіту, при якому розпорядження заповідача не викликало б непорозумінь або суперечок після відкриття спадщини.

Істотні особливості має посвідчення нотаріусом секретних заповітів, котрі посвідчуються ним без ознайомлення з їхнім змістом.

Можливість складення такого заповіту передбачена ст. 1249 ЦК. Згідно з цією нормою особа може скласти секретний заповіт і подати його в заклеєному конверті, підписаному ним, нотаріусові. У свою чергу, нотаріус ставить на конверті свій посвідчувальний напис, скріплює печаткою і в присутності заповідача поміщає його в інший конверт та опечатує.

Черга спадкоємців за законом — це коло осіб, які закликаються після смерті даного спадкодавця одночасно і спадкують, як правило, у рівних частках.

У першу чергу право на спадкування за законом мають діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки (ст. 1261 ЦК).

У другу чергу право на спадкування за законом мають рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід як з боку батька, так і з боку матері (ст. 1262 ЦК).

У третю чергу право на спадкування за законом мають рідні дядько та тітка спадкодавця (ст. 1262 ЦК).

У четверту чергу право на спадкування за законом мають особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини (ст. 1264 ЦК).

У п'яту чергу спадкують інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно (двоюрідні внуки, двоюрідні племінники, двоюрідний дід та баба тощо). При цьому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів більш далекого ступеня споріднення.

За спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача.

Відчужувачем у спадковому договорі може бути подружжя, один із подружжя або інша особа.

Набувачем у спадковому договорі може бути фізична або юридична особа.

Форму спадкового договору розглядає стаття 1304.

Набувач у спадковому договорі може бути зобов'язаний вчинити певну дію майнового або немайнового характеру до відкриття спадщини або після її відкриття.

На майно, визначене у спадковому договорі, нотаріус, який посвідчив цей договір, накладає заборону відчуження.

Заповіт, який відчужувач склав щодо майна, вказаного у спадковому договорі, є нікчемним.

Відчужувач має право призначити особу, яка буде здійснювати контроль за виконанням спадкового договору після його смерті.

У разі відсутності такої особи контроль за виконанням спадкового договору здійснює нотаріус за місцем відкриття спадщини.

Спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу відчужувача у разі невиконання набувачем його розпоряджень.

Спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу набувача у разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача.

Здійснення права на спадкування полягає в тому, що спадкоємець має право прийняти спадщину у два способи:

- 1) шляхом мовчазного прийняття (пасивна поведінка спадкоємця);
- 2) шляхом подачі заяви про прийняття спадщини (активна поведінка).

1) Можливість прийняття спадщини шляхом пасивної поведінки передбачена ст. 1268 ЦК, згідно з положеннями якої спадкоємець вважається таким, що прийняв спадщину, якщо він мешкав разом із померлим і протягом строку для прийняття спадщини не відмовився від неї. Якщо спадкодавець протягом вказаного строку подав заяву про відмову від спадщини, вважається, що він відмовився від спадщини.

Спадкоємці, які фактично прийняли спадщину, також мають подати заяву про видачу їм документа, що підтверджує їх право на успадковане майно — свідоцтва про право на спадщину, але можуть це зробити незалежно від закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини.

2) Прийняття спадщини шляхом подання до нотаріальної контори заяви про її прийняття передбачене ст. 1269 ЦК.

Цей порядок прийняття спадщини застосовується щодо спадкоємців, які бажають прийняти спадщину, але не проживали постійно разом зі спадкодавцем. Оскільки роздільне проживання не створює презумпції прийняття спадщини, то такі особи зобов'язані подати нотаріусу за місцем відкриття спадщини заяву про прийняття спадщини.

Для прийняття спадщини встановлюється строк шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини.

Якщо спадкоємець пропустив строк для прийняття спадщини з поважної

причини, він має право звернутися до суду з позовом про надання додаткового строку для прийняття спадщини. У разі встановлення судом наявності поважних причин пропуску строку для прийняття спадщини (тривале відрядження, хвороба тощо), він визначає додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини.

Оформлення спадкових прав — це сукупність правових дій, після вчинення яких установлюється частка кожного спадкоємця у спадковому майні, і спадкоємці набувають права розпоряджатися цим майном.

Завершується оформлення спадкових прав видачею свідоцтва про право на спадщину. Свідоцтво про право на спадщину не створює нових прав у спадкоємців на майно, а тільки підтверджує вже існуюче право на нього, бо право на спадкування у них виникає з моменту відкриття спадщини.

Тестові завдання:

1. В чому полягає сутність заповіту подружжя?

А. Подружжя має право скласти спільний заповіт щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності.

Б. Подружжя не має право скласти спільний заповіт щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності.

В. Подружжя має право скласти спільний заповіт щодо майна, яке належить йому на праві приватної власності.

Г. У разі смерті одного з подружжя нотаріус не накладає заборону на відчуження майна, зазначеного у заповіті подружжя

2. За яких обставин неповнолітня особа може відмовитися від прийняття спадщини?

А. За згодою батьків.

Б. За згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника і органу опіки та піклування.

В. Самостійно.

Г. За згодою батьків та органів опіки та піклування

3. Які особи не мають права посвідчувати заповіт?

А. Приватні нотаріуси

Б. Заступники начальника пошукових, арктичних та інших подібних експедицій

В. Капітани морських суден

Г. Начальники слідчих ізоляторів

4. Спадкувати за правом представлення не мають право:

А. Внуки, правнуки спадкодавця.

Б. Усиновлені спадкодавцем особи, які досягли повноліття.

В. Племянники спадкодавця.

Г. Двоюрідні брати та сестри спадкодавця

5. Які дій спадкоємців свідчать про прийняття спадщини?

- А. Володіння правовстановлюючими документами.
- Б. Фактичний вступ в управління або володіння спадковим майном.
- В. Загальне рішення спадкоємців про прийняття спадщини.
- Г. Повідомлення про це інших спадкоємців

6. Нотаріус відкриває конверт, у якому зберігався секретний заповіт, та оголошує його зміст у присутності:

- А. Близьких родичів
- Б. Членів сім'ї та родичів і представника органу місцевого самоврядування
- В. Заінтересованих осіб та двох свідків
- Г. Спадкоємців

7. Черговість одержання спадкоємцями за законом права на спадкування може бути змінена:

- А. Договором між спадкоємцями, укладеним у простій письмовій формі
- Б. Нотаріально посвідченим договором заінтересованих спадкоємців, укладеним після відкриття спадщини
- В. Нотаріусом
- Г. За рішенням органу опіки та піклування

8. Вкажіть термін, яким позначають перехід права на прийняття спадщини до спадкоємців особи, яка мала право на спадщину і не прийняла її у зв'язку зі смертю:

- А. Регрес.
- Б. Спадкова трансмісія.
- В. Уступка вимоги.
- Г. Право представлення

9. Заповідальний відказ - це:

А. Призначення іншого спадкоємця на випадок, якщо спадкоємець, зазначений у заповіті, помре, не прийме її або відмовиться від її прийняття чи буде усунений від права на спадкування

- Б. Відмова спадкоємця від прийняття спадщини
- В. Можливість спадкування в разі настання певної умови
- Г. Передання у власність або за іншим речовим правом майнового права

або речі, що входить або не входить до складу спадщини

10. Хто стає власником відумерлої спадщини?

- А. Територіальна громада.
- Б. Органи державної влади.
- В. Держава.
- Г. Органи місцевого самоврядування

Питання для самоконтролю:

1. Усунення від права на спадкування.
2. Спадкування частки у праві спільної сумісної власності.

3. Право на обов'язкову частку у спадщині.
4. Заповіт з умовою.
5. Заповіт подружжя.
6. Підпризначення спадкоємця.
7. Спадкування за правом представлення.
8. Відумерлість спадщини.
9. Оформлення права на спадщину.

ТЕМА 13. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДОГОВІР (Церковна О.В., Донцов Д.Ю.)

Зміст теми

Поняття цивільно-правових зобов'язань. Суб'єкти зобов'язання. Підстави заміни кредитора у зобов'язанні. Заміна боржника у зобов'язанні. Множинність осіб у зобов'язанні. Об'єкт зобов'язання. Зміст зобов'язання.

Види цивільно-правових зобов'язань. Часткові та солідарні зобов'язання. Регресні зобов'язання. Односторонні та взаємні зобов'язання. Однооб'єктні, альтернативні та факультативні зобов'язання. Головні та додаткові (акцесорні) зобов'язання. Система цивільно-правових зобов'язань. Підстави виникнення зобов'язань.

Поняття та принципи виконання зобов'язань. Суб'єкти виконання зобов'язань. Заміна осіб у зобов'язанні. Цесія.

Місце, спосіб і строк виконання зобов'язань. Дострокове виконання зобов'язання. Виконання зобов'язання частинами. Проценти. Солідарні зобов'язання. Регресні зобов'язання.

Поняття та види припинення зобов'язань. Припинення зобов'язань за волею сторін. Виконання зобов'язання. Зарахування. Новація. Прощення боргу. Відступне. Мирова угода. Припинення зобов'язань за обставин, які не залежать від волі сторін. Фактична й юридична неможливість виконання. Поєднання в одній особі боржника і кредитора. Смерть фізичної особи. Ліквідація юридичної особи. Інші способи припинення зобов'язань.

Поняття і значення договору. Свобода договору. Класифікація договорів. Іменні та безіменні договори. Односторонні, двосторонні та багатосторонні договори. Комутативні та алеаторні договори. Публічні договори. Договір приєднання. Попередній договір. Договори на користь третьої особи.

Зміст договору. Істотні, звичайні та випадкові умови договору. Тлумачення умов договору.

Порядок укладення договору. Оферта. Акцепт. Зміна та розірвання договору.

Зобов'язальне право – це система цивільно-правових норм, які регулюють майнові відносини (здебільшого відносини майнового обороту), що виникають у зв'язку з переданням майна, виконанням робіт, наданням послуг, відшкодуванням шкоди або поверненням безпідставно придбаного майна.

Слід виділити такі основні ознаки зобов'язального права від речового права:

- речове право припускає наявність лише активного суб'єкта, носія права, який здійснює свої правомочності шляхом прямого й безпосереднього впливу на річ, що є об'єктом його права. Зобов'язальне право вимагає, як ми бачили, наявності активного суб'єкта – кредитора й пасивного суб'єкта – боржника, а також дій, що є предметом правовідносин;

- речове право, що здійснюється шляхом безпосереднього впливу на річ, є абсолютним, тобто протистоїть кожній особі; зобов'язальне право відносне: кредитор може вимагати здійснення відповідної дії лише від боржника;

- через абсолютний характер речового права з ним пов'язані право слідування (носій цього права може вимагати його здійснення, у чийх би руках річ не знаходилася) і право переваги (носій цього права користується перевагою перед іншими особами, зокрема, кредиторами). Із зобов'язальним правом не пов'язуються ані право слідування, ані право переваги. Примусове стягнення кредитором може бути звернено тільки на цінності, які входять на момент стягнення до складу майна боржника, але не на цінності, що вибули з нього. При цьому кожний кредитор конкурує з усіма іншими кредиторами свого боржника;

- речове право, за загальним правилом, не обмежене строком дії, зобов'язальне право припиняється виконанням боржником свого обов'язку.

Зобов'язання – це закріплені цивільним законом суспільні відносини з переміщення майнових та інших результатів праці, унаслідок яких одна особа (кредитор) має право вимагати від іншої особи (боржника) вчинення певних дій та зумовленого цим утримання від учинення інших дій.

Зобов'язання можуть бути систематизовані за різними класифікаційними підставами.

Залежно від підстав виникнення зобов'язальні правовідносини поділяються на договірні й недоговірні.

Залежно від кількості правових зв'язків між сторонами зобов'язання поділяються на прості й складні.

Залежно від ступеня визначеності предмета зобов'язання на момент виникнення вони поділяються на альтернативні й факультативні.

Залежно від розподілу прав і обов'язків між співкредиторами й співборжниками зобов'язання поділяються на часткові й солідарні.

Зобов'язання, в яких права співкредиторів або обов'язки співборжників чітко розподілені у визначених заздалегідь частках, іменуються частковими.

Зобов'язання можуть виникати:

– із правочинів (також договорів), як передбачених законом, так і не передбачених законом, але таких, що не суперечать йому (договірні зобов'язання й зобов'язання з односторонніх правочинів);

– з неправомірних дій (зобов'язання, що виникають унаслідок заподіяння майнової й немайнової шкоди іншій особі, та зобов'язання, що виникають унаслідок придбання або збереження майна за рахунок іншої особи без достатніх правових підстав);

– унаслідок створення творів науки, літератури, мистецтва, а також винаходів та інших результатів творчої діяльності;

– з інших юридичних фактів (створення небезпеки (загрози) життю й здоров'ю фізичних осіб, а також їх майну й майну юридичних осіб, ін.);

– у випадках, передбачених актами цивільного законодавства, зобов'язання можуть виникати з рішень суду;

– у випадках, передбачених актами цивільного законодавства, зобов'язання можуть виникати з актів публічної влади (наприклад, рішення про вилучення земельної ділянки для державних потреб є підставою для виникнення зобов'язання про викуп такої ділянки державою).

Суб'єктами зобов'язань можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, також юридичні особи публічного права. Але, на відміну від інших правовідносин, правомочний учасник зобов'язання, як зазначалось, дістав назву «кредитор», а зобов'язаний – «боржник».

У деяких зобов'язаннях одна особа стає лише кредитором, а інша – боржником, наприклад, у зобов'язанні із заподіяння шкоди потерпіла особа завжди є тільки кредитором, а заподіювач шкоди – завжди боржником.

У більшості зобов'язань кожна зі сторін є одночасно і кредитором, і боржником, оскільки, з одного боку, має права, а з іншого - зобов'язання виконати певні дії (купівля-продаж, оренда, поставка, комерційна концесія тощо).

Треба зазначити, що в зобов'язаннях можуть брати участь і особи, які не є сторонами, їх називають третіми особами. За загальним правилом, що закріплене в ст. 511 ЦК України, зобов'язання не створює обов'язку для третьої особи. У випадках, установлених договором, зобов'язання може породжувати для третьої особи права щодо боржника та (або) кредитора.

Зобов'язання не створює обов'язків для третіх осіб, але у випадках, передбачених домовленістю сторін, може породжувати для третіх осіб права щодо однієї чи обох сторін зобов'язання.

Заміна осіб у зобов'язанні.

Заміна кредитора – це уступка кредитором своїх прав вимоги за зобов'язанням іншій особі. Вона має назву цесії. Кредитор, який поступається своїм правом вимоги за зобов'язанням третій особі, називається цедентом, а особа, якій кредитор поступається своїм правом вимоги за зобов'язанням, – цесіонарієм. Для цесії (уступки вимоги) необхідною є угода між старим і новим

кредиторами, тобто між цедентом і цесіонарієм. Згоди боржника на здійснення цесії, якщо інше не встановлено договором або законом, не вимагається, оскільки вона ніякою мірою не погіршує його становище.

Унаслідок переведення боргу (заміни боржника) попередній боржник вибуває із зобов'язання й замінюється новим. Для переведення боргу, звичайно, потрібна згода нового боржника, оскільки якщо договір як вольовий акт не може здійснюватися без волевиявлення кожного з контрагентів, то тим більше не можна поза своєю волею стати боржником уже існуючого зобов'язання. Але переведення боргу неможливо здійснити й без згоди кредитора.

Новий боржник у зобов'язанні має право висловлювати проти вимог кредитора всі заперечення, що ґрунтуються на відносинах між кредитором і первинним боржником (ст. 522 ЦК України).

Правочин щодо уступки права вимоги й переведення боргу здійснюється в такій же формі, що й правочин, на підставі якого виникло зобов'язання, за яким уступається право вимоги чи переводиться борг.

Під **виконанням зобов'язання розуміють здійснення кредитором і боржником дій, опосередкованих їх правами й обов'язками, що впливають із зобов'язання**. Так під виконанням договірного зобов'язання купівлі-продажу слід вважати одночасно передання речі продавцем у власність покупця й прийняття цієї речі покупцем, а також виплату зумовленої договором суми (ціни речі) покупцем і прийняття цієї суми продавцем.

Дії, які мають бути здійснені одним учасником зобов'язання на користь іншого, називаються **предметом виконання**. Якщо ці дії пов'язані з переданням певного майна, поняттям предмета виконання охоплюється й це конкретне майно.

У статті 526 ЦК України загальні умови виконання зобов'язань формулюються так: зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору й вимог ЦК України, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що, як правило, висуваються. При цьому спеціально підкреслено дві обставини, а саме: при виконанні зобов'язання можуть застосовуватися звичаї ділового обороту; виконання зобов'язання має спиратися на засади добросовісності, розумності й справедливості. Саме ці оціночні категорії набувають у сучасному цивільному праві особливого значення. Вони розглядаються як найважливіші критерії, за допомогою яких може визначатися принцип належного виконання зобов'язання. Не допускається одностороння відмова від виконання зобов'язання або його одностороння зміна, окрім випадків, передбачених договором або вказаних безпосередньо в законі.

У зобов'язаннях можуть брати участь фізичні й юридичні особи, а також держава. Суб'єктів зобов'язальних правовідносин прийнято іменувати **сторонами**. У зобов'язанні завжди наявні дві сторони: правомочна (кредитор), яка висуває якісь вимоги, і зобов'язана (боржник), яка повинна їх виконати.

Кожне зобов'язання має виконуватися належними сторонами. Відповідно до ст. 527 ЦК України боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок, а кредитор – прийняти виконання особисто, якщо інше не встановлено договором або законом, не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту.

Як правило, у зобов'язанні беруть участь дві сторони, але бувають зобов'язання з множинністю осіб. У ЦК України закріплено частковий порядок виконання зобов'язань з множинністю осіб. Згідно зі ст. 540 ЦК України якщо в зобов'язанні беруть участь кілька кредиторів або кілька боржників, кожний із кредиторів має право вимагати виконання, а кожний із боржників повинен виконати обов'язок у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або актами цивільного законодавства.

Місце виконання зобов'язання. Зобов'язання має бути виконане в місці, визначеному договором (ст. 532 ЦК України).

Якщо місце виконання зобов'язання не встановлено в договорі, виконання провадиться:

- за зобов'язаннями про передання нерухомого майна (у власність, користування або з іншою правовою метою) – за місцем знаходження цього майна;

- за зобов'язаннями про передання товару (майна), що виникає на підставі договору перевезення, – за місцем здавання товару (майна) перевізнику;

- за зобов'язаннями про передання товару (майна), що виникає на підставі інших правочинів, – за місцем виготовлення або зберігання товару (майна), якщо це місце було відоме кредитору на момент виникнення зобов'язання;

- за грошовими зобов'язаннями – за місцем проживання кредитора, а якщо кредитором є юридичною особою – за її місцезнаходженням на момент виникнення зобов'язання. Якщо кредитор на момент виконання зобов'язання змінив своє місце проживання (місцезнаходження) і сповістив про це боржника, зобов'язання має виконуватися за новим місцем проживання кредитора з віднесенням на його рахунок усіх витрат, пов'язаних зі зміною місця виконання;

- за іншими зобов'язаннями – за місцем проживання (місцезнаходженням) боржника.

Строк (термін) виконання зобов'язання. Зобов'язання має виконуватися в строк (термін), встановлений договором (ст. 530 ЦК України). Зобов'язання, строк (термін) виконання якого визначений вказівкою на подію, яка неминуче має настати, підлягає виконанню з настанням цієї події. Якщо строк (термін) виконання боржником обов'язку не встановлений або визначений моментом висунення вимоги, кредитор має право вимагати його виконання в будь-який час. Боржник повинен виконати такий обов'язок у семиденний строк від дня висунення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає із договору або актів цивільного законодавства. Можливе й дострокове виконання зобов'язання, якщо інше не встановлено договором, законом, або не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту.

Предметом виконання зобов'язання є здійснення певної дії або утримання від певних дій. Предметом виконання зобов'язання є те майно, робота, послуга, що в силу зобов'язання боржник повинен передати, виконати чи передати кредитору.

У тих випадках, коли законодавство передбачає можливість установлення так званих альтернативних зобов'язань, за якими боржник зобов'язаний вчинити одну з двох або кількох дій, то він має право вибору предмета зобов'язання, якщо також інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства або не впливає із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту.

Спосіб виконання. Спосіб виконання зобов'язання перебуває в прямій залежності від предмета виконання. Якщо предмет зобов'язання пов'язаний з якоюсь єдиною річчю, що за своєю природою неподільна, виконання не може бути проведено інакше, як шляхом передачі цієї речі боржником кредитору відразу й у цілому.

Проте можливі зобов'язання з передання сукупності речей або відповідної суми грошей, зокрема, грошей у договорі позики, кількох однорідних речей у договорі купівлі-продажу або поставки й т.д. У таких випадках зобов'язання може бути здійснене не тільки шляхом здійснення однократного акту, а й частинами – у формі кількох розподілених у часі дій. Виконання зобов'язання частинами нерідко передбачається законом, договором або впливає зі змісту й суті зобов'язання.

Під припиненням зобов'язання розуміють припинення існування суб'єктивних прав і обов'язків, які становлять зміст зобов'язання, на підставах, передбачених законом або договором. Тобто кредитор і боржник більше не будуть пов'язані між собою правами й обов'язками.

Для припинення зобов'язання необхідна наявність правоприпиняючого юридичного факту. Це може бути як дія (виконання зобов'язання, передання відступного, зарахування зустрічних вимог), так і подія (смерть боржника, якщо зобов'язання нерозривно пов'язане з його особою, у зв'язку із чим не може бути виконане іншою особою, а також смертю кредитора, якщо воно нерозривно пов'язане з особою кредитора).

Аналізуючи ст. 598 ЦК, можна зробити висновок, що законодавець у главі 50 ЦК дав неповний перелік підстав припинення зобов'язання. А саме зобов'язання припиняється частково або в повному обсязі на підставах, установлених договором або законом.

Залежно від обставин ЦК виділяє **наступні способи припинення зобов'язання**: 1) припинення зобов'язання виконанням; 2) припинення зобов'язання переданням відступного; 3) припинення зобов'язання зарахуванням; 4) припинення зобов'язання за домовленістю сторін; 5) припинення зобов'язання прощенням боргу; 6) припинення зобов'язання поєднанням боржника й кредитора в одній особі; 7) припинення зобов'язання

неможливістю його виконання; 8) припинення зобов'язання смертю фізичної особи; 9) припинення зобов'язання ліквідацією юридичної особи.

Першим способом припинення зобов'язання ЦК називає **виконання зобов'язання**. Можна зробити висновок що виконання зобов'язання є одним з основних способів припинення зобов'язання. На підтвердження зазначеної позиції можна зазначити, що сторони для того й вступають у зобов'язання, щоб у подальшому виконати його. Стаття 599 ЦК зазначає, що зобов'язання припиняється виконанням, здійсненим належним чином. Під належним виконанням розуміється виконання зобов'язання належними сторонами, щодо предмету, зазначеного в зобов'язанні, у належний строк (термін), у належному місці й належним способом.

Наступним способом припинення зобов'язання є **переданням відступного**. Необхідно зазначити, що для припинення зобов'язання внаслідок передання відступного обов'язково повинна бути згода сторін. Щодо відступного, то під ним розуміють певне майно, яке передається замість виконання зобов'язання. Відступним можуть бути гроші, інше майно, виконання робіт, надання послуг тощо. Розмір, строки й порядок передання відступного встановлюються сторонами.

Зарахуванню зустрічних вимог, як способу припинення зобов'язання, присвячені статті 601-603 ЦК. У статті 601 ЦК зазначається, що зобов'язання припиняється зарахуванням зустрічних однорідних вимог, строк виконання яких настав, а також вимог, строк виконання яких не встановлений або визначений моментом висунення вимоги.

Зарахування зустрічних вимог може здійснюватися за заявою однієї зі сторін.

В ЦК містяться й обмеження щодо припинення зобов'язання внаслідок зарахування. Так відповідно до ст. 602 ЦК **не допускається зарахування зустрічних вимог**:

- 1) про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю;
- 2) про стягнення аліментів;
- 3) щодо довічного утримання (догляду);
- 4) у випадку впливу позовної давності;
- 5) в інших випадках, установлених договором або законом.

У кодексі зазначається, що зобов'язання припиняється за домовленістю сторін. Далі зазначається, що зобов'язання припиняється за домовленістю сторін про заміну первинного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами (новація).

Отже, **новацією** можна назвати ситуацію, коли зобов'язання припиняється за домовленістю про заміну первинного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами.

Новація здебільшого виникає у випадку, коли боржнику виконати

первинне зобов'язання неможливо або надзвичайно обтяжливо. Унаслідок новації не припиняється правовий зв'язок між сторонам, оскільки внаслідок зобов'язання, дія якого припиняється, виникає між тими ж сторонами нове узгоджене зобов'язання.

Зобов'язання також може бути припинено внаслідок звільнення кредитором боржника від його обов'язків, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора, – **прощення боргу**.

При прощенні боргу не передбачається надання зустрічного задоволення.

Боржник може заперечувати проти такого способу припинення зобов'язання як прощення боргу, але тільки до настання моменту виконання зобов'язання. При настанні виконання зобов'язання боржник повинен або виконати зобов'язання, або прийняти звільнення від боргу.

Наступним способом припинення зобов'язання є **поєднанням боржника й кредитора в одній особі**. Тут наявне так зване правонаступництво, оскільки боржник набуває права вимоги, яке раніше належало його кредитору, оскільки неможливо бути зобов'язаним перед самим собою. Наприклад, боржник стає єдиним спадкоємцем свого кредитора.

Також зобов'язання може бути припинене внаслідок **неможливості його виконання** у зв'язку з обставиною, за яку жодна зі сторін не відповідає.

Виділяють фактичну й юридичну неможливість виконання зобов'язання. Наприклад, оскільки індивідуально визначені речі є незамінними, то загибель такої речі внаслідок випадку або непереборної сили припиняє зобов'язання, предметом якого була індивідуально визначена річ. Це так звана фізична неможливість виконання зобов'язання. Щодо юридичної неможливості виконання зобов'язання, вона має місце внаслідок заборон і обмежень, введених прийняттям органами публічної влади відповідних правових актів (заборона чи обмеження на ввезення певних товарів). Якщо ж такий акт буде визнаний незаконним і скасований, сторони мають право вимагати від органу публічної влади відшкодування завданих збитків і моральної шкоди.

Щодо такого способу припинення зобов'язання **як смерть фізичної особи**, тут необхідно зазначити, що, як правило, смерть фізичної особи, не залежно чи це боржник, чи це кредитор, не припиняє зобов'язання. Це пов'язано з тим, що права й обов'язки померлого суб'єкта переходять до його спадкоємців. У даному випадку відбудеться лише заміна сторін у зобов'язанні, а саме зобов'язання продовжуватиме існувати. Стаття 608 ЦК чітко встановлює, що зобов'язання припиняється смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов'язаним з його особою й у зв'язку із цим не може бути виконане іншою особою, також зобов'язання припиняється смертю кредитора, якщо воно є нерозривно пов'язаним з особою кредитора.

Останнім способом припинення зобов'язання, яке закріплене в ЦК, є **ліквідація юридичної особи**. Так зобов'язання припиняється ліквідацією юридичної особи (боржника або кредитора), крім випадків, коли законом або

іншими нормативно-правовими актами виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема, за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

На відміну від ліквідації, при реорганізації юридичної особи зобов'язання не припиняється, а переходить до новоствореної юридичної особи, яка є правонаступником реорганізованої юридичної особи.

Відповідно до ст. 610 ЦК **порушенням зобов'язання** є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання).

Стаття 611 ЦК містить положення, відповідно до якого у випадку порушення зобов'язання настають **правові наслідки**, установлені договором або законом, зокрема:

1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору;

2) зміна умов зобов'язання;

3) сплата неустойки;

4) відшкодування збитків і моральної шкоди.

Стаття 615 ЦК характеризує **односторонню відмову** від зобов'язання. Зокрема, у випадку порушення зобов'язання однією стороною друга сторона має право частково або в повному обсязі відмовитися від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом. Водночас, одностороння відмова від зобов'язання не звільняє винну сторону від відповідальності за порушення зобов'язання.

З приводу **розірвання договору**, то ЦК містить норму, відповідно до якої розірвання допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом. Також договір може бути розірвано за рішенням суду на вимогу однієї зі сторін у випадку істотного порушення договору другою стороною.

Зміна умов зобов'язання пов'язана з неналежним виконанням зобов'язання, тобто з порушенням умов про предмет виконання, сторони, спосіб, строк, місце. Наприклад, при заміні боржника в зобов'язанні обов'язок щодо виконання буде покладено на іншу особу. У даному випадку відбудеться зміна належної сторони зобов'язання. Оскільки все відбувається за згодою сторін, то правовим наслідком такого порушення буде не відповідальність, а саме зміна умов зобов'язання.

Особливість сплати неустойки полягає в тому, що на особу, яка порушила зобов'язання, покладається додатковий захід відповідальності у вигляді неустойки. У такому випадку порушник зобов'язаний, крім виконання зобов'язання, відшкодувати й неустойку у формі штрафу або пені.

Відшкодування збитків у повному обсязі передбачає відшкодування як

реальних збитків, так і упущеної вигоди.

Під **реальними збитками** розуміють витрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права.

Упущена вигода включає в себе доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якщо б її право не було порушено.

З приводу відшкодування моральної шкоди, необхідно зупинитися на тому, що **моральна шкода полягає**:

1) у фізичному болю й стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;

3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням її майна;

4) у приниженні честі й гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Проаналізувавши главу 51 «Правові наслідки порушення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання», можна виділити наступні способи порушення зобов'язання:

1) **прострочення боржника** - має місце, коли боржник не приступив до виконання зобов'язання або не виконав його у строк, установлений договором або законом. Цей боржник відповідає перед кредитором за завдані простроченням збитки й за неможливість виконання, що випадково настала після прострочення. Кредитор може відмовитися від прийняття виконання й вимагати відшкодування збитків, якщо внаслідок прострочення боржником виконання зобов'язання втратило інтерес для нього.

ЦК містить норму, яка не визнає боржника таким, який прострочив, навіть якщо він не виконав зобов'язання. Це настає в тому випадку, коли зобов'язання не може бути виконане боржником унаслідок прострочення кредитора;

2) **прострочення кредитора**. Має місце, коли кредитор відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником, або не здійснив дій, що встановлені договором, актами цивільного законодавства чи впливають із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту, до здійснення яких боржник не міг виконати свого обов'язку. Якщо кредитор не здійснив дії, до здійснення яких боржник не міг виконати свого обов'язку, виконання зобов'язання може бути відстрочено на час прострочення кредитора. Приймавши виконання зобов'язання, кредитор повинен на вимогу боржника видати йому розписку про одержання виконання частково або в повному обсязі;

3) **невиконання обов'язку передати річ, визначену індивідуальними ознаками**. Сутність даного способу порушення зобов'язання полягає в тому, що речі, визначені індивідуальними ознаками, є незамінними, на відміну від речей, визначених родовими ознаками. У разі втрати, загибелі або пошкодження такої

речі неможливою є вимога про її повернення в натурі, можливим є лише відшкодування завданої шкоди;

4) невиконання боржником певної роботи чи ненадання певних послуг.

У випадку невиконання боржником для кредитора певної роботи чи ненадання йому послуги кредитор має право виконати цю роботу власними силами або доручити її виконання чи надання послуги третій особі й вимагати від боржника відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства або не впливає із суті зобов'язання.

Договір - це домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків.

Договір, як соціально-правове явище, відіграє в суспільстві певні **важливі функції**. До них, зокрема, належать: 1) регулятивна; 2) інформаційна; 3) охоронна функції.

За правовими наслідками здійснюється **розподіл на такі групи договорів**: 1) договори про передачу майна у власність (купівля-продаж, міна, дарування тощо); 2) договори про передачу майна у тимчасове користування (оренда, лізинг, прокат тощо); 3) договори про надання послуг (доручення, комісія, перевезення тощо); 4) договори на виконання робіт (підряд); 5) договори на передачу результатів творчої діяльності (авторські, ліцензійні тощо); 6) договори про спільну діяльність (установчий договір тощо), інші групи договорів, виділені за окремими критеріями.

Залежно від розподілу обов'язків між сторонами розрізняють односторонні, двосторонні й багатосторонні договори.

Залежно від послідовності досягнення юридичної мети розрізняють основні й попередні договори (ст. 635 ЦК України).

Залежно від того, хто отримує вигоду з договору, розрізняють договори, які укладаються на користь їх учасників та договори на користь третьої особи (ст. 636 ЦК України).

Залежно від порядку укладення договорів розрізняють погоджені договори та договори приєднання (ст. 634 ЦК України).

Залежно від ступеня свободи сторін розрізняють договори, які укладаються сторонами вільно й обов'язкові договори (ст. ст. 633, 648 ЦК України).

Залежно від наявності зустрічного відшкодування розрізняють відплатні й безоплатні договори.

Зміст договору як підстави виникнення цивільно-правового зобов'язання складають умови, що визначаються на розсуд сторін і погоджені ними, й умови, що є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства (ч. 1 ст. 628 ЦК України). Власне, це всі ті умови, на яких сторони погодилися виконувати договір.

Відповідно до ч.1 ст. 638 ЦК України договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди.

Поряд з істотними умовами договорів цивільно-правова доктрина також виділяє звичайні й випадкові умови. За відсутності легального визначення цих понять (на противагу істотним умовам) існують різні точки зору й різні класифікації звичайних і випадкових умов. **Звичайними** є ті умови договору, які ґрунтуються на диспозитивних нормах закону або звичаях, їх внесення до тексту договору не є обов'язковим, їх наявність чи відсутність не впливає на факт укладення договору, вони не потребують окремого погодження, однак стають обов'язковими для сторін у силу власне факту укладення договору.

Випадковими вважаються ті умови договору, які хоч і не мають значення для укладення договору, але набувають юридичного значення лише в разі їх включення до власне договору (на противагу звичайним умовам, що стають обов'язковими в силу власне факту укладення договору).

Укладення договору є процесом узгодження особами, які виявили бажання укласти договір, істотних умов майбутнього договору й, у певних випадках, здійснення ними інших дій.

Велике значення має той факт, чи сторони присутні при укладанні договору, чи вони знаходяться в різних місцях. В обох випадках погодження між ними умов договору здійснюється у два етапи: 1) внесення пропозиції (оферти) однією стороною (оферентом) укласти договір; 2) прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною (акцептантом).

Оферта - це пропозиція, яка має ряд індивідуальних ознак і передбачає установлені законом правові наслідки як для оферента, так і акцептанта. Особа, яка виступає з пропозицією, називається оферентом.

Акцепт - відповідь особи, якій адресована пропозиція укласти договір, про її прийняття (акцепт).

В акцепті, як і в оферті, також виражається воля особи. Не вважаються акцептом дії, які суперечать умовам договору, наприклад, відвантаження невідповідного вантажу в невідповідній тарі.

Відповідь про згоду укласти договір на інших, ніж було запропоновано, умовах є відмовою від одержаної пропозиції й одночасно новою пропозицією особі, яка зробила попередню пропозицію. Попередня оферта втрачає своє юридичне значення, а оферент звільняється від зобов'язання.

Згідно зі ст. 651 ЦК України **зміна або розірвання договору можуть здійснюватися**: 1) за згодою сторін; 2) за рішенням суду на вимогу однієї зі сторін у разі істотного порушення договору другою стороною й в інших випадках, установлених договором або законом; 3) у разі односторонньої відмови від договору, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом.

Як правило, будь-який договір може бути змінений або розірваний лише за згодою його сторін. У цьому відбивається принцип свободи договору, адже учасники цивільного обороту є вільними не тільки у вирішенні питань щодо укладення договору, вибору виду договору й визначення його умов.

Зміна або розірвання договору за рішенням суду на вимогу однієї сторони або в разі односторонньої відмови від договору мають місце, якщо тільки це прямо передбачено в конкретному договорі або в законі щодо даного виду договору. Як бачимо, у цих випадках тільки одна зі сторін договору бажає його зміни або розірвання, друга ж сторона не дає на це згоди.

Як правило, одна зі сторін договору звертається до суду з вимогою про зміну або розірвання договору в разі його істотного порушення другою стороною. Істотним вважається таке порушення стороною договору, якщо внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору. Критерій істотності порушення договору має оціночний характер.

Специфіка порядку зміни або розірвання договору у випадку односторонньої відмови від нього полягає в тому, що сторона, яка виявила бажання відмовитися від договору, не звертається до суду, а лише повідомляє другу сторону про відмову від договору. Друга ж сторона набуває права оспорити таку відмову від договору в судовому порядку. Одностороння відмова від договору можлива тільки у випадках, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом.

Тестові завдання:

1. У якому випадку інша особа може задовольнити вимогу кредитора без згоди боржника?

- А. у разі небезпеки втратити власність
- Б. у разі небезпеки втратити майно
- В. у разі небезпеки втратити майновий інтерес
- Г. у разі небезпеки втратити право на майно

2. Коли боржник повинен виконання зобов'язання, якщо строк його виконання визначений моментом пред'явлення вимог?

- А. 14 днів від дня пред'явлення вимоги
- Б. 10 днів від дня пред'явлення вимоги
- В. 7 днів від дня пред'явлення вимоги
- Г. 5 днів від дня пред'явлення вимоги

3. Між Івановим та Петровим на підставі договору виникло зобов'язання передачі нерухомого майна. Де буде проводитися виконання зобов'язання?

- А. За місцем проживання кредитора
- Б. За місцем проживання боржника
- В. За місцем укладення договору
- Г. За місцезнаходженням цього майна

4. Як називається заміна кредитора Прокота у зобов'язанні, коли Прокот передає свої права іншій особі за правочином?

- А.Переведення боргу
- Б. Правонаступництво
- В.Відступлення права вимоги
- Г. Залучення майнового поручителя

5. Між Прокотом та Тупкіним був укладений договір позики строком на один рік. Після закінчення строку Тупкін хотів повернути позику, проте Прокота (як кредитор) не було у місці виконання зобов'язання. Які дії відповідно до закону може вчинити Тупкін щоб в майбутньому до нього не могли бути пред'явлені претензії щодо неналежного виконання договору?

- А.Внести належні кошти у депозит суду
 - Б. Внести належні кошти у депозит нотаріуса
 - В.Передати належні кошти в банк на депозитний рахунок
 - Г. Не вчиняти жодних дій, оскільки кредитор відсутній
6. Заміна кого відбувається в результаті укладення договору цесії?

- А.Заміна поручителя
- Б. Заміна боржника
- В.Заміна кредитора
- Г. Заміна третьої особи-вигодонабувача

7. Кому належить право вибору предмета зобов'язання в альтернативному зобов'язанні?

- А.Сторонам зобов'язання за їх згодою
- Б. Кредитору в цьому зобов'язанні
- В.Боржнику в цьому зобов'язанні
- Г. Суду

8. Якщо між кредитором Тупкіним та боржником Прокотом було укладено договір цесії, то заміна якої сторони має відбутися?

- А.Тупкіна
- Б. Прокота
- В.Вигодонабувача
- Г. Гаранта

9. Якщо строк виконання обов'язку боржником Тупкіним не встановлений, то яке право має кредитор Прокот?

- А.Має право вимагати виконання зобов'язання у будь-який час
- Б. Має право вимагати виконання зобов'язання у будь-який час тільки у випадках, передбачених ЦК України
- В.Не має право вимагати виконання зобов'язання у будь-який час
- Г. Має право вимагати виконання зобов'язання у будь-який час протягом одного року

10. Якщо боржник не був письмово повідомлений про заміну кредитора, то новий кредитор:

- А. Несе ризик настання несприятливих для нього наслідків
- Б. Повинен повідомити про заміну боржника
- В. Отримує половину виконання від боржника
- Г. Втрачає право вимоги до боржника

Питання для самоконтролю:

1. Поняття та види договору.
2. Свобода договору.
3. Юридична характеристика договору.
4. Зміст цивільно-правового договору.
5. Істотні умови договору.
6. Пропозиція укласти договір (оферта).
7. Прийняття пропозиції (акцепт).
8. Укладання та форма договору.
9. Підстави для зміни або розірвання договору.
10. Правові наслідки зміни або розірвання договору.
11. Види зобов'язань.
12. Підстави виникнення зобов'язань.
13. Сторони в зобов'язанні.
14. Виконання зобов'язання.
15. Предмет виконання зобов'язання.
16. Спосіб виконання зобов'язання.

**ТЕМА 14. СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ**
(Алексєєнко А.О.)

Зміст теми

Поняття способів забезпечення виконання зобов'язань. Загальні умови забезпечення виконання зобов'язання. Види забезпечення виконання зобов'язання. Особисті способи забезпечення виконання зобов'язань. Неустойка. Форма неустойки. Види неустойки: штрафна, залікова, виключна, альтернативна. Штраф.

Пеня. Порука. Підстави припинення поруки. Гарантія.

Речові способи забезпечення виконання зобов'язань. Застава. Іпотека. Заклад.

Форми застави. Застава товарів в обороті або переробці. Застава цінних паперів. Застава майнових прав. Порядок реалізації застави. Притримання. Завдаток. Відмінність завдатку від авансу. Право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання. Порядок звернення стягнення на об'єкт довірчої власності. Припинення довірчої власності.

Зобов'язанням визнається цивільне правовідношення, згідно з яким «одна особа (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої особи (кредитора) певну дію, як-от: передати майно, виконати роботу, надати послугу, зробити внесок у спільну діяльність, сплатити гроші тощо або утриматися від певного впливу, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язків. Іншими словами, зобов'язання – це правовий зв'язок між боржником та кредитором, спрямований на досягнення належного виконання взятих на себе зобов'язань та реалізації відповідних прав з метою задоволення інтересів обох сторін. Обидві сторони (боржник і кредитор) повинні виконувати свої обов'язки сумлінно та належним чином відповідно до умов зобов'язання та вимог правових актів та звичаїв під загрозою застосування до них примусових заходів виконання зобов'язань.

Зобов'язанням притаманні різного роду ризики. Насамперед ризики пов'язані з існуванням можливості того, що боржник з тих чи інших причин не виконає взятє на себе зобов'язання. Недарма в римському праві кредитором визнавався той, хто довіряє боржнику і чекає на його сумлінну поведінку. Також слід зазначити, що кредитор може задовольнити свої відомі майнові інтереси лише через посередній зв'язок шляхом виконання зобов'язання іншою особою (обов'язкове право виступає «правом на чужу дію»). У цьому сенсі зобов'язання є менш надійним засобом забезпечення, ніж речові права, що забезпечують майнові інтереси прямим, безпосереднім зв'язком з предметом договору (річчю) та здійсненням власних дій. Саме у зв'язку з необхідністю підвищення надійності зобов'язальних правовідносин та підвищення впевненості кредитора у належному виконанні зобов'язання боржником існують різні передбачені цивільним законодавством правові конструкції – способи забезпечення виконання зобов'язань.

Отже, основні функції способів забезпечення виконання зобов'язань полягають у стимулюючому впливі на боржника (стимулююча ознака) та у наданні додаткових гарантій кредитору (захисна або компенсаційна ознака).

Правові способи забезпечення можуть бути різними. По-перше, таким може бути додатковий обов'язок боржника (наприклад, обов'язок сплатити неустойку у разі неналежного виконання зобов'язання). По-друге, забезпечувальне і обумовлене угодою сторін залучення третьої особи, яка в силу домовленості має виконати зобов'язання разом із боржником (порука). По-третє, правовим засобом забезпечення виконання визнається виділення певного об'єкта, на який через угоду сторін у разі невиконання зобов'язання буде звернено стягнення (застава, задаток).

Поява та розвиток забезпечувальних механізмів виконання зобов'язань обумовлено необхідністю надання додаткових гарантій кредитору та стимулювання боржника до належного виконання зобов'язання. Правові способи забезпечення виконання зобов'язань можуть бути подані у вигляді

надання боржнику додаткового обов'язку; у вигляді залучення третьої особи, яка зобов'язана задовольнити вимоги кредитора у разі нездатності боржника; а також у вигляді виділення певного об'єкта, на який через угоду сторін та у разі невиконання зобов'язання буде звернено стягнення.

Спосіб забезпечення виконання зобов'язань є цивільно-правовою конструкцією, тобто є правовідносинами, які врегульовані цивільним правом і можуть породжувати цивільні права та обов'язки. Більше того, ця конструкція створює додаткові гарантії для виконання зобов'язання. Нарешті, має місце індивідуальний зв'язок правової конструкції з конкретним зобов'язанням, яка виникає з конкретної правової підстави (угоди) з метою підвищення ступеня забезпеченості цього зобов'язання.

Виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком, правом довірчої власності.

Неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторowi у разі порушення боржником зобов'язання.

Згідно з чинним Цивільним кодексом України, традиційно виокремлюється чотири основні види неустойки: залікова, штрафна, виключна та альтернативна.

Залікова неустойка передбачає стягнення визначеної законом чи договором неустойки, а також відшкодування збитків у тій частині, які не покриваються неустойкою, що стягнута, тобто сума, що становить розмір неустойки, зараховується в рахунок відшкодування збитків.

Штрафна неустойка передбачає можливість кредитора стягнути з боржника як заподіяні кредиторowi невиконанням зобов'язання збитки в повному обсязі, так і передбачену законом чи договором неустойку. Вона є найбільш жорстким способом забезпечення виконання зобов'язання.

Виключна неустойка є єдиним негативним наслідком, що може настати для сторони, яка не виконала належним чином зобов'язання, а її найістотнішою ознакою є забезпечення виконання договору.

Альтернативна неустойка передбачає те, що кредитор має можливість стягнути з боржника або визначену договором неустойку у вигляді штрафу чи пені, або заподіяні невиконанням договору збитки.

Штрафом – це неустойка, що обраховується у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання.

Пеня – це неустойка, що обраховується у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

Порука є одним з найбільш часто і широко використовуваних способів забезпечення виконання зобов'язань. Однак його практичне застосування пов'язане із низкою труднощів.

За договором поруки поручитель зобов'язується перед кредитором боржника відповідати за виконання зобов'язання повністю або в частині. Отже,

до правовідносин при використанні договору поруки залучено три суб'єкти: кредитор, боржник за основним зобов'язанням, а також поручитель.

Порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання.

За гарантією банк, інша фінансова установа (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку.

Речові види забезпечення виконання зобов'язань мають на меті захист майнових інтересів кредитора за рахунок певного майна (речі). Вони являють собою речове право кредитора звернути стягнення на чужу річ, реалізація якого стосується виключно порушення боржником забезпеченого зобов'язання. В Цивільному кодексі України речові види забезпечення виконання зобов'язань представлені заставою (ст.572 ЦК) та притриманням (ст.597 ЦК).

Застава надає можливість кредитору-заставодержателю у випадку невиконання боржником зобов'язання, яке забезпечене заставою, отримати задоволення за рахунок заставленого майна здебільшого перед іншими кредиторами цього боржника.

Іпотекою – це окремий вид застави нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця чи третьої особи, а також застава об'єкта незавершеного будівництва, майбутнього об'єкта нерухомості.

Заклад – це застава рухомого майна, що передається у володіння заставодержателя або за його наказом може передаватися у володіння третій особі.

Притримання передбачає, що кредитор, який на законних підставах володіє річчю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у випадку невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредиторів пов'язаних з нею витрат та інших збитків має право притримати її у себе до виконання боржником відповідного зобов'язання.

Завдаток – це грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторів боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його належного виконання.

Основна відмінність авансу від завдатку заключається в тому, що на аванс не покладено функцію забезпечувати взятє сторонами на себе зобов'язання. Зважаючи на це, незалежно від того, яка сторона відповідальна за невиконання зобов'язання, той, хто одержав аванс, обов'язково повинен його повернути.

Відповідно до договору про встановлення довірчої власності одна сторона (довірчий засновник) передає майно другій стороні (довірчому власнику) на праві довірчої власності з метою забезпечення зобов'язання боржника за кредитним договором, договором позики.

З моменту встановлення довірчої власності право власності особи, яка передала своє майно у довірчу власність, припиняється.

Впродовж п'яти робочих днів з дня припинення (у тому числі у зв'язку з його повним виконанням) основного зобов'язання довірчий власник

зобов'язаний передати право власності на об'єкт довірчої власності довірчому засновнику, якщо інше не передбачено договором про встановлення довірчої власності.

Тестові завдання:

1. В якій формі вчиняється правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання?

- А. В усній.
- Б. В письмовій.
- В. В усній та письмовій.
- Г. В усній або письмовій.

2. Виконання зобов'язання (основного зобов'язання) забезпечується, якщо це:

- А. Встановлено договором або законом.
- Б. Встановлено договором.
- В. Встановлено законом.
- Г. Відбулося за усної домовленості сторін.

3. Грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторів у разі порушення боржником зобов'язання – це:

- А. Гарантія.
 - Б. Штраф.
 - В. Пеня.
 - Г. Неустойка.
4. Який строк дії гарантії?

- А. Вона діє протягом строку, на який вона видана.
- Б. Вона діє 1 рік.
- В. Вона діє 5 років.
- Г. Вона діє безстроково.

5. Грошовою сумою або рухомим майном, що видається кредиторів боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання є:

- А. Гарантія.
 - Б. Застава.
 - В. Завдаток.
 - Г. Неустойка.
6. На підставі чого виникає застава?

- А. Договору.
- Б. Закону.
- В. Рішення суду.
- Г. Усього переліченого вище.

7. Предметом застави не можуть бути:

- А. Речі, цінні папери, майнові права.

Б. Майбутній урожай.

В. Приплід худоби.

Г. Пам'ятки культурної спадщини, занесені до Переліку пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації.

8. Кого зобов'язаний негайно повідомити кредитор, який притримує річ у себе?

А. Боржника.

Б. Відповідний орган державної влади.

В. Відповідний орган місцевого самоврядування.

Г. Суд.

9. З моменту встановлення довірчої власності право власності особи, яка передала своє майно у довірчу власність:

А. Продовжується.

Б. Набувається.

В. Припиняється.

Г. Реєструється.

10. Що може бути об'єктом довірчої власності?

А. Майно, яке може бути відчужено і на яке може бути звернено стягнення.

Б. Корпоративні права.

В. Подільні об'єкти незавершеного будівництва.

Г. Усе перелічене вище.

Питання для самоконтролю:

1. Види способів забезпечення виконання зобов'язання.

2. Поняття неустойки та її форми.

3. Поняття поруки та підстави її припинення.

4. Речові способи забезпечення виконання зобов'язань.

5. Порядок реалізації застави.

6. Відмінність завдатку від авансу.

7. Порядок припинення довірчої власності.

ТЕМА 15. ДОГОВОРИ ПРО ПЕРЕДАЧУ МАЙНА У ВЛАСНІСТЬ (Резніченко С.В.)

Зміст теми

Поняття та загальна характеристика договору купівлі-продажу. Права та обов'язки сторін в договорі купівлі-продажу. Форма договору. Зміст договору купівлі-продажу. Істотні умови договору купівлі-продажу. Кількість, якість, асортимент, комплектність товару, тара та (або) упаковка. Момент виникнення обов'язку продавця передати товар. Ризик випадкової загибелі проданої речі. Правові наслідки порушення договору купівлі-продажу товару. Особливості окремих видів договору купівлі-продажу.

Договір міни: загальна характеристика, зміст.

Поняття та загальна характеристика договору поставки. Права та обов'язки сторін в договорі поставки. Форма договору. Зміст договору. Істотні умови договору поставки. Кількість, якість, асортимент та комплектність товару. Правові наслідки порушення договору поставки.

Договір контрактації сільськогосподарської продукції. Постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу: особливості правового регулювання.

Поняття, види та загальна характеристика договору дарування. Відмежування договору дарування від інших цивільно-правових договорів. Суб'єкти договору дарування, їх права та обов'язки. Предмет договору дарування. Прийняття дарунку. Форма договору дарування. Припинення і розірвання договору дарування. Особливості окремих видів договору дарування: договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому, договору дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи, договору про пожертву.

Договір ренти: поняття та загальна характеристика. Відмінність договору ренти від інших договорів. Сторони договору ренти, їх права та обов'язки. Предмет договору ренти. Розмір ренти. Забезпечення виконання зобов'язання платником ренти. Ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження майна, переданого під виплату ренти. Строк договору ренти. Форма договору ренти. Припинення договору ренти. Правові наслідки розірвання договору ренти.

Поняття та ознаки договору довічного утримання (догляду). Форма договору довічного утримання (догляду). Сторони договору довічного утримання (догляду). Предмет договору довічного утримання (догляду). Права та обов'язки сторін за договором довічного утримання (догляду). Особливості припинення договору довічного утримання (догляду).

Одним з найпоширеніших договорів у сфері цивільного обігу є договір купівлі-продажу, який має низку різновидів. Згідно зі ст. 655 ЦК України за

договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцю), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму.

Договір купівлі-продажу є двостороннім, оплатним, направленим на перехід майна від одного власника до другого.

Зміст договору купівлі-продажу передбачає сукупність прав і обов'язків покупця й продавця, серед яких можна зазначити обов'язок продавця попередити покупця про права третіх осіб на предмет договору. У разі невиконання цієї вимоги покупець має право вимагати зниження ціни або розірвання договору купівлі-продажу, якщо він не знав і не міг знати про права третіх осіб на товар.

Головним обов'язком продавця є передання покупцю товару, визначеного договором купівлі-продажу. Серед обов'язків продавця слід виділити обов'язок щодо зберігання придбаного покупцем товару до передання його останньому. Згідно зі ст. 667 ЦК України якщо право власності переходить до покупця раніше від передання товару, продавець зобов'язаний до передання зберігати товар, не допускаючи його погіршення. Тому ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження товару переходить до покупця з моменту передання йому товару, якщо інше не встановлено договором або законом.

Договір купівлі-продажу зумовлює кількісні й якісні показники, а також асортимент і комплектність товару. Крім цього, договором можуть бути встановлені вимоги до тари та (або) упаковки товару.

Одним з різновидів договору купівлі-продажу є **договір роздрібною купівлі-продажу**, згідно з яким продавець, який здійснює підприємницьку діяльність з продажу товару, зобов'язується передати покупцю товар, що здебільшого призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю, а покупець зобов'язується прийняти товар і оплатити його.

Особливості укладення договору роздрібною купівлі-продажу полягають у тому, що останній може укладатися шляхом публічної пропозиції, тобто звернення до невизначеного кола осіб. Таке звернення може міститися в рекламі, різноманітних вивісках, каталогах, у виставленні товару, демонстрації його зразків у місці продажу й т.д. Головною умовою такої пропозиції є вміст всіх істотних умов договору.

Роздрібна купівля-продаж передбачає декілька **видів продажу товарів, серед яких:** продаж товарів за зразками, з використанням автоматів, договір найму-продажу, договір з умовою прийняття товару в установленний строк, договір з умовою про доставку товару покупцю.

Продавець зобов'язаний надати покупцям необхідну, достовірну й вичерпну інформацію про товар. Вимоги до такої інформації встановлюються також Законом України «Про захист прав споживачів». Покупець має право до

укладання договору купівлі-продажу оглянути товар, вимагати проведення в його присутності перевірки властивостей товару або демонстрації користування товаром, якщо це не виключено характером товару й не суперечить правилам роздрібної торгівлі.

За договором поставки продавець (постачальник), який здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується передати в установлений строк (строки) товар у власність покупця для використання його в підприємницькій діяльності або в інших цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням, а покупець зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього певну грошову суму.

Істотними умовами договору поставки є умови про предмет, ціну, строк і умови поставки.

Предметом договору є товари, які використовуються в підприємницькій або іншій діяльності й не пов'язані з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням.

Ціна договору встановлюється за домовленістю сторін, якщо інше не визначено законом. Мова йде про спеціальні процедури визначення цін у разі поставок продукції для державних потреб, де ціна контракту встановлюється шляхом проведення конкурсу, торгів і т.д.

Строк дії договору встановлюється сторонами й може різнитися залежно від умов контракту, якщо йдеться про поставку продукції для державних потреб. Строк поставки товару також встановлюється за домовленістю сторін.

Права й обов'язки сторін договору поставки регулюються відповідними нормами ЦК України щодо договору купівлі-продажу й стосуються обов'язків постачальника поставити товар установленої якості, у комплектності, асортименті й у тарі, передбачених договором поставки, обов'язок замовника (покупця) прийняти товар, поставлений відповідно до умов договору й сплатити визначену договором ціну, тощо. Відповідальність сторін встановлюється за домовленістю сторін і передбачає правові наслідки, установлені положеннями ЦК України, зокрема, щодо договору купівлі-продажу.

Згідно зі ст. 713 ЦК України за **договором контрактації сільськогосподарської продукції** виробник сільськогосподарської продукції зобов'язується виробити визначену договором сільськогосподарську продукцію й передати її у власність заготівельнику (контрактанту) або визначеному ним одержувачу, а заготівельник зобов'язується прийняти цю продукцію й оплатити її за встановленими цінами відповідно до умов договору.

Сторонами договору контрактації сільськогосподарської продукції є виробник і заготівельник (контрактант).

Договір контрактації сільськогосподарської продукції є оплатним, двостороннім і консенсуальним.

Істотними умовами договору є **предмет договору** – будь-яка сільськогосподарська продукція, також харчові продукти тваринного

походження, м'ясна продукція, вироби із цукру, зерна й зернових культур і т. ін. Другою істотною умовою договору є **ціна**, яка встановлюється за домовленістю сторін. Проте ціна договору повинна визначатися сторонами відповідно до цінової політики, яка здійснюється державою стосовно сільськогосподарської продукції.

Обов'язки сторін за договором регулюються відповідними нормами договору купівлі-продажу й поставки. Відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання зобов'язань устанавлюється загальними положеннями ЦК України про відповідальність за порушення зобов'язань і нормами глави 54 ЦК України.

За договором постачання енергетичними й іншими ресурсами через приєднану мережу одна сторона (постачальник) зобов'язується надавати другій стороні (споживачу, абоненту) енергетичні й інші ресурси, передбачені договором, а споживач (абонент) зобов'язується оплачувати вартість прийнятих ресурсів і дотримуватись передбаченого договором режиму їх використання, а також гарантувати безпечну експлуатацію енергетичного й іншого обладнання.

До договору постачання енергетичними й іншими ресурсами через приєднану мережу застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, положення про договір поставки, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин сторін.

Сторонами договору постачання енергетичними й іншими ресурсами через приєднану мережу є постачальник і споживач (абонент). Договір постачання енергетичними й іншими ресурсами через приєднану мережу є двостороннім, оплатним, консенсуальним.

Істотними умовами договору постачання енергетичними й іншими видами ресурсів є предмет і умови постачання відповідними ресурсами.

Права й обов'язки сторін устанавлюються в договорі відповідно до норм, передбачених в окремих підзаконних нормативних актах. Серед обов'язків споживачів слід зазначити обов'язок утримувати обладнання в справному стані, своєчасно вносити плату за користування енергією й ін. Серед прав слід зазначити право на безперервне постачання енергетичних ресурсів, зменшення плати в разі зменшення якісних і кількісних показників енергії, що постачається, отримання інформації щодо тарифів і оплати ресурсів та ін. Кореспондуючі права й обов'язки має постачальник, серед яких слід виділити обов'язок постачати енергетичні ресурси відповідно до умов договору, надавати інформацію про ціни й тарифи на енергоресурси й ін., право на отримання своєчасної оплати, перевіряти умови дотримання споживачем умов договору й т. ін.

Згідно зі ст. 715 ЦК України за **договором міни (бартеру)** кожна зі сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший товар.

Частина друга вказаної статті встановлює, що кожна зі сторін договору

міни є продавцем того товару, який вона передає в обмін, і покупцем товару, який вона одержує взамін.

Тому природним є застосування до норм договору міни положень про купівлю-продаж товарів, про що й ідеться в ст. 716 ЦК України, яка встановлює, що до договору міни застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, положення про договір поставки, договір контрактації або інші договори, елементи яких містяться в договорі міни, якщо це не суперечить суті зобов'язання.

Договір міни є консенсуальним, двостороннім і оплатним.

Сторонами договору є особи, які одночасно є покупцями стосовно товару, що ними отримується. Особливістю договору міни є також те, що предметом обміну може бути послуга або робота, що встановлено ч. 5 ст. 715 ЦК України. Вартість товару, роботи або послуги оцінюється сторонами, і договором може бути встановлена доплата за товар більшої вартості, що обмінюється на товар меншої вартості.

Істотною умовою договору міни є предмет договору: товар, робота або послуга.

Однією з особливостей договору міни є момент переходу права власності. Право власності на обмінювані товари переходить до сторін одночасно після виконання зобов'язань щодо передання майна обома сторонами, якщо інше не встановлено договором або законом.

Згідно зі ст. 717 ЦК України **за договором дарування** одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність.

Істотною умовою договору дарування є предмет, яким можуть бути рухомі речі, також гроші й цінні папери, а також нерухомі речі. Крім того, предметом договору можуть бути майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути в нього в майбутньому.

Сторонами договору є дарувальник і обдарований. Ними можуть бути фізичні особи, юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальна громада. Батьки (усиновлювачі), опікуни не мають права дарувати майно дітей, підопічних.

Права й обов'язки сторін за договором дарування можуть бути зведені до наступного. Якщо дарувальнику відомо про недоліки речі, що є дарунком, або її особливі властивості, які можуть бути небезпечними для життя, здоров'я, майна обдаровуваного або інших осіб, він зобов'язаний повідомити про них обдаровуваного. Дарувальник, якому було відомо про недоліки або особливі властивості подарованої речі й який не повідомив про них обдаровуваного, зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану майну, та шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок володіння чи користування дарунком.

За договором ренти одна сторона (одержувач ренти) передає другій стороні (платнику ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього

зобов'язується періодично виплачувати одержувачу ренти у формі певної грошової суми або в іншій формі.

До **істотних умов договору ренти** належать його предмет, строк, форма й розмір рентних платежів.

Сторонами договору ренти є платник і одержувач ренти. При цьому сторонами можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. До них висуваються звичайні вимоги наявності правоздатності.

Відповідно до ч. 2 ст. 731 ЦК України договором ренти може бути встановлений обов'язок виплачувати ренту безстроково (безстрокова рента) або протягом певного строку. Відмінність безстрокової ренти полягає в тому, що строк її виплати не визначений. Однак безстроковість ренти не означає її незмінність, оскільки платник безстрокової ренти має право відмовитись від договору ренти, а умова про відмову від цього права є нікчемною.

Виходячи з консенсуальності договору ренти, основним обов'язком одержувача ренти є передача іншій особі майна у власність, а основним обов'язком платника ренти є здійснення визначених сторонами грошових виплат або іншого надання на користь одержувача. Отже, у платника ренти є право вимагати передачі йому майна, а в одержувача ренти - право вимагати надання щомісячних рентних платежів у тій чи іншій формі.

Платнику ренти надане право відчуження майна, однак за умов погодження цієї обставини з одержувачем ренти. У такому випадку зобов'язання з виплати ренти покладаються на нового власника й у повному обсязі є для нього обов'язковими для виконання.

Відсутність будь-яких законодавчих обмежень щодо особи одержувача ренти дозволяє дійти висновку про те, що його права можуть передаватися й у порядку загальновідомих підстав зміни осіб у зобов'язаннях, зокрема, унаслідок уступки вимоги й правонаступництва.

За договором довічного утримання (догляду) одна сторона — відчужувач — передає другій стороні — набувачу - у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно (ст. 744 ЦК України).

Сторонами в договорі довічного утримання виступають фізичні й юридичні особи. При цьому відчужувачем майна за цим договором може бути лише фізична особа незалежно від її віку й стану здоров'я. Набувачем майна може виступати фізична дієздатна особа, яка може виконувати обов'язки, покладені на неї даним договором, або юридична особа.

До істотних умов договору належать предмет — майно, передане відчужувачем набувачу, а також види матеріального забезпечення.

Відчужувач має право вимагати, а набувач зобов'язаний виконати вимогу, що полягає в здійсненні всіх необхідних дій по матеріальному забезпеченню відчужувача.

Виконання полягає в наданні всіх видів матеріального забезпечення в повній відповідності зі змістом договору. Якщо в договорі зазначена конкретна житлова площа (конкретна кімната), що повинна бути надана відчужувачу, то набувач не має право замінити її іншою. Хоча обов'язок догляду й надання необхідної допомоги не може бути в договорі так конкретизований як, скажімо, надання їжі, проте, виходячи з конкретних обставин і з прийнятих про ці послуги уявлень, до набувача можуть бути висунуті конкретні вимоги, які він зобов'язаний виконати. За невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків набувач несе відповідальність. Ця відповідальність може полягати у праві відчужувача вимагати розірвання договору. Не виключається можливість пред'явлення позову не про розірвання договору, а про зобов'язання набувача виконати в натурі обов'язок (надати житло, забезпечити харчуванням тощо) або стягнення з нього в грошовому вираженні всіх видів матеріального забезпечення, зазначених і оцінених у договорі з урахуванням індексації.

Набувач зобов'язаний у випадку смерті відчужувача поховати його, навіть якщо це не було передбачено договором довічного утримання (ч. 3 ст. 749 ЦК).

Тестові завдання:

1. Токарчук має намір подарувати своїй невістці сімейну реліквію (кольє). В якій формі їй потрібно укласти договір дарування?
 - А. В усній формі
 - Б. У простій письмовій формі
 - В. У письмовій нотаріально посвідченій формі
 - Г. У формі конклюдентних дій
2. Корнаткін та Клопов уклали договір купівлі-продажу квартири без наміру створення правових наслідків за ним. Яким є такий договір?
 - А. Фіктивним
 - Б. Удаваним
 - В. Странгуляційним
 - Г. Похідним
3. За якої умови платник ренти має право відчужувати майно, передане йому під виплату ренти?
 - А. За згодою одержувача ренти
 - Б. За рішенням суду
 - В. За власним бажанням
 - Г. Немає права відчужувати майно
4. Продавець Корнаткін не попередив покупця Клопова про права третьої особи Жукова на товар. Яке право у зв'язку із цим виникає у Клопова?
 - А. Клопов має право вимагати зниження ціни на товар
 - Б. Клопов має право укласти договір переведення товару з Жуковим;
 - В. Клопов має право визнати договір із Корнаткіним нікчемним
 - Г. Клопов має право регресної вимоги до Жукова.

5. Корнаткін Т.Г. мав намір продати колекційне видання Кобзаря автора Тараса Шевченка, про що повідомив в листі своєму другу Жукову Т.Г., який такими виданнями цікавився, вказавши ціну та те, що очікує відповіді від нього протягом місяця. Однак лист з відповіддю прийшов із запізненням в 3 дні (хоча відправлений був у межах вказаних Корнаткіним строків), тому Корнаткін продав книгу іншому покупцю. Які правові наслідки цієї ситуації?

А. Жуков Т.Г. має право вимагати переведення на нього прав та обов'язків покупця

Б. Жуков Т.Г. має право вимагати відшкодування заподіяних йому збитків

В. Макаренко М.І. не зобов'язаний укласти договір з Жуковим Т.Г.

Г. Макаренко М.І. звільняється від обов'язку укласти договір, якщо він негайно повідомить Жукову Т.Г. про отримання відповіді із запізненням

6. Мотря, будучи власницею магазину «Продукти24», також працювала в ньому. 21.12.2023 о 23.05 до неї зайшла сусідка Катерина, з якою Мотря мала неприязні стосунки, через що остання відмовила Катерині в продажі мінеральної води. Оскільки в даному районі був лише один магазин, який працював о цій порі, а підвищена кислотність шлунку, якою страждала Катерина, і стан її міг бути полегшений мінеральною водою, яку відмовилась продати їй Мотря зіпсували її плани на вечір. В зв'язку з чим Катерина вимагає відшкодувати їй заподіяні збитки. Який правильний правовий аналіз ситуації?

А. Оскільки цивільні правовідносини засновані на основі вільного волевиявлення сторін, Мотря має право відмовити в продажу товару;

Б. Оскільки Мотря є власницею товару, то саме вона має можливість вільно на власний розсуд вирішувати питання щодо розпорядження товаром, в тому числі, й обирати його покупця;

В. Оскільки в Катерини не було іншої можливості придбати відповідний товар, що був їй вкрай необхідний, Мотря була зобов'язана продати його;

Г. Оскільки цей договір публічний, Мотря зобов'язана продавати товар кожному покупцю, що звернеться з такою вимогою

7. Мотря опублікувала в газеті «Від і До» оголошення, про те, що бажає продати шкіряний диван за визначеною ціною. Омелько зателефонував Мотрі і особи домовився про зустріч з метою огляду пропонованого до продажу товару та обговорення інших умов договору. Однак, прибувши в домовлений час у визначене місце, Омелько дізнався, що диван вже проданий іншому покупцю. Який правильний аналіз правової ситуації?

А. Мотря зобов'язана відшкодувати Омелькові збитки, які він поніс у зв'язку з такою відмовою, оскільки має місце розірвання договору в односторонньому порядку Мотрею;

Б. Омелько має право вимагати переведення на нього прав та обов'язків покупця, оскільки він першим проявив інтерес до пропонованого товару;

В. Дії Мотрі не суперечать чинному законодавству, оскільки договору

між нею та Омельком укладено не було, оскільки розміщене оголошення не можна кваліфікувати офертою, а відповідь Омелька – акцептом;

Г. До моменту письмового закріплення домовленості сторін про продаж товару вона не створює правових наслідків, тому поведінка Мотрі допустима і не пов'язана з будь-якими негативними наслідками для неї

8. В якому розмірі продавець сплачує покупцеві неустойку за кожний день прострочення продавцем або виготовлювачем усунення недоліків товару і невиконання вимоги про надання в користування аналогічного товару на час усунення недоліків?

А. В розмірі одного відсотка вартості товару

Б. В розмірі трьох відсотків вартості товару

В. В розмірі трьох відсотків вартості товару та відшкодування упущеної вигоди

Г. При прострочення продавцем або виготовлювачем усунення недоліків товару неустойка не нараховується

9. Протягом якого строку за договором купівлі-продажу нерухомого майна можуть бути пред'явлені вимоги у зв'язку з недоліками проданого товару, на який не встановлено гарантійний строк?

А. Одного року з дня передання товару

Б. Двох років з дня передання товару

В. Трьох років з дня передання товару

Г. П'яти років з дня передання товару

10. Мелашка придбала дорожню сумку. Продавець товар відправив поштою. З якого моменту буде обчислюватися строк для виявлення недоліків товару?

А. Від дня укладання договору купівлі-продажу дорожньої сумки

Б. Від дня здачі продавцем сумки на пошту

В. Від дня одержання товару у поштовому відділенні Мелашкою.

Г. Від дня використання Мелашкою сумки за призначенням

Питання для самоконтролю:

1. Договори про передачу майна у власність.
2. Договори про передачу майна у користування.
3. Договори про надання послуг.
4. Договори про виконання робіт.
5. Договір купівлі-продажу.
6. Договір міни.
7. Договір найму житла.
8. Договір на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт.
9. Договір ренти.
10. Договір довічного утримання.

ТЕМА 16. ДОГОВОРИ ПРО ПЕРЕДАЧУ МАЙНА У ТИМЧАСОВЕ КОРИСТУВАННЯ (Кострицький І.Л.)

Зміст теми

Поняття та ознаки договору найму (оренди). Суб'єкти та об'єкти договору найму (оренди). Строк, ціна та форма договору. Права та обов'язки сторін за договором найму (оренди). Припинення договору найму (оренди).

Особливості договору прокату. Договір лізингу. Об'єкти лізингу. Види договору лізингу. Договір найму (оренди) земельної ділянки. Істотні умови договору найму (оренди) земельної ділянки. Форма та строк договору. Договір найму будівлі або іншої капітальної споруди. Договір найму (оренди) транспортного засобу. Особливості найму (оренди) транспортного засобу з екіпажем та без екіпажу.

Договір найму житла. Істотні умови та види найму (оренди) житла. Особливості короткострокового найму. Найм (оренда) соціального житла. Права та обов'язки сторін. Капітальний та поточний ремонт житла. Підстави припинення та розірвання договору найму (оренди) житла. Найм (оренда) житла з викупом.

Поняття та загальна характеристика договору позички. Права та обов'язки сторін. Особливості предмету договору позички.

Договір найму (оренди) – це договір, наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у володіння та користування за плату на певний строк. Цей договір оплатний, консенсуальний або реальний та двосторонній. Сторонами договору є наймодавець та наймач. Предметом договору найму може бути річ, яка визначена індивідуальними ознаками і яка зберігає свій первісний вигляд при неодноразовому використанні (неспоживна річ). Законом можуть бути встановлені види майна, що не можуть бути предметом договору найму. Предметом договору найму можуть бути майнові права. Договір найму укладається на строк, встановлений договором. Якщо строк найму не встановлений, договір найму вважається укладеним на невизначений строк. Законом можуть бути встановлені максимальні (граничні) строки договору найму окремих видів майна. За найм (оренду) майна з наймача справляється плата, розмір якої встановлюється договором найму. Якщо розмір плати не встановлений договором, він визначається з урахуванням споживчої якості речі та інших обставин, які мають істотне значення. Плата за найм (оренду) майна може вноситися за вибором сторін у грошовій або натуральній формі. Форма плати за найм (оренду) майна встановлюється договором найму. До форми договору застосовуються загальні положення про правочин. Наймодавець зобов'язаний передати наймачеві майно негайно або у строк, встановлений договором найму. Наймодавець зобов'язаний передати наймачеві річ у комплекті і у стані, що відповідають умовам договору найму та її

призначенню. Наймодавець зобов'язаний попередити наймача про особливі властивості та недоліки речі, які йому відомі і які можуть бути небезпечними для життя, здоров'я, майна наймача або інших осіб або призвести до пошкодження самої речі під час володіння та/або користування нею. Якщо наймач володіє та/або користується річчю, переданою йому у найм, не за її призначенням або з порушенням умов договору найму, наймодавець має право вимагати розірвання договору та відшкодування збитків. Передання наймачем речі у володіння та користування іншій особі (піднайм) можливе лише за згодою наймодавця, якщо інше не встановлено договором або законом. Наймодавець має право відмовитися від договору найму і вимагати повернення речі, якщо наймач не вносить плату за найм речі протягом трьох місяців підряд. Наймодавець має право вимагати розірвання договору найму. Наймач зобов'язаний у присутності наймодавця перевірити справність речі. Якщо наймач у момент передання речі в його володіння не переконується у її справності, річ вважається такою, що передана йому в належному стані. Також він зобов'язаний користуватися річчю відповідно до її призначення та умов договору. Вносити вчасно плату за річ. Наймач має право якщо у речі, яка була передана наймачеві з гарантією якості, виявляться недоліки, що перешкоджають її використанню відповідно до договору, наймач має право за своїм вибором вимагати: заміни речі, якщо це можливо; відповідного зменшення розміру плати за найм речі; безоплатного усунення недоліків речі або відшкодування витрат на їх усунення; розірвання договору і відшкодування збитків, які були йому завдані. Розірвання договору оренди здійснюється за загальними правилами або на основі рішення суду про дострокове розірвання на вимогу наймодавця або наймача.

Договір прокату – це договір за яким наймодавець, який здійснює підприємницьку діяльність з передання речей у найм, передає або зобов'язується передати рухому річ наймачеві у володіння та користування за плату на певний строк. Цей договір публічний, двосторонній, оплатний, консенсуальний або реальний, є договором приєднання. Сторонами договору є наймодавець та наймач. Предметом договору прокату є рухома річ, яка використовується для задоволення побутових невиробничих потреб. Предмет договору прокату може використовуватися для виробничих потреб, якщо це встановлено договором. Плата за прокат речі встановлюється за тарифами наймодавця. Особливостями договору прокату є: наймач не має права на укладення договору піднайму; наймач не має переважного права на купівлю речі у разі її продажу наймодавцем ; капітальний і поточний ремонт речі здійснює наймодавець за свій рахунок, якщо він не доведе, що пошкодження речі сталося з вини наймача.

Договір лізингу – це договір за яким одна сторона (лізингодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (лізингоодержувачеві) у володіння та користування майно, що належить лізингодавцю на праві власності і було

набуто ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем (прямий лізинг), або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов (непрямий лізинг), на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі). Цей договір оплатний, консенсуальний, двосторонній. Сторонами договору є лізингоодержувач, лізингодавець та постачальник. Залежно від особливостей здійснення лізингових операцій лізинг може бути двох видів - фінансовий чи оперативний. За формою здійснення лізинг може бути зворотним, пайовим, міжнародним тощо. Об'єктом лізингу може бути нерухоме і рухоме майно, призначене для використання як основні засоби, не заборонене законом до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень про передачу його в лізинг. Не можуть бути об'єктами лізингу земельні ділянки, інші природні об'єкти, а також єдині майнові комплекси державних (комунальних) підприємств та їх структурних підрозділів. Фінансовий лізинг - вид правових відносин, за якими лізингодавець зобов'язується відповідно до договору фінансового лізингу на строк та за плату, визначені таким договором, передати лізингоодержувачу у володіння та користування як об'єкт фінансового лізингу майно, що належить лізингодавцю на праві власності та набуто ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем, або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов, а також які передбачають при цьому дотримання принаймні однієї з ознак (умов) фінансового лізингу. Об'єктом фінансового лізингу може бути майно, визначене індивідуальними ознаками, що відповідає критеріям основних засобів відповідно до законодавства, не заборонене законом до вільного обігу на ринку і щодо передачі якого в лізинг законом не встановлено обмежень. Не можуть бути об'єктами фінансового лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти. Не можуть бути об'єктами фінансового лізингу об'єкти, визначені у статті 3 Закону України "Про оренду державного та комунального майна". Суб'єктами фінансового лізингу є: 1) лізингодавець; 2) лізингоодержувач; 3) продавець (постачальник); 4) інші особи, які є сторонами багатостороннього договору фінансового лізингу. Договір фінансового лізингу укладається у письмовій формі.

Договір найму (оренди) земельної ділянки – це договір за яким наймодавець зобов'язується передати наймачеві земельну ділянку на встановлений договором строк у володіння та користування за плату. Земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правилами. Земельна ділянка може передаватись у найм разом з насадженнями, будівлями, спорудами, водоймами, які знаходяться на ній, або без них. За законом України «Про оренду землі» договір оренди землі - це договір, за яким орендодавець зобов'язаний за плату передати орендареві земельну ділянку у володіння і користування на певний

строк, а орендар зобов'язаний використовувати земельну ділянку відповідно до умов договору та вимог земельного законодавства. Договір оренди землі укладається у письмовій формі і за бажанням однієї із сторін може бути посвідчений нотаріально. Істотними умовами договору оренди землі є: об'єкт оренди (кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки); дата укладення та строк дії договору оренди; орендна плата із зазначенням її розміру, індексації, способу та умов розрахунків, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату. Строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може перевищувати 50 років. Дата закінчення дії договору оренди обчислюється від дати його укладення. Право оренди земельної ділянки виникає з моменту державної реєстрації такого права. При передачі в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може бути меншим як 7 років, для земельних ділянок сільськогосподарського призначення, переданих в оренду для закладання та/або вирощування багаторічних насаджень (плодових, ягідних, горіхоплідних, винограду), не може бути меншим як 25 років.

Договір найму будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини) – це договір, за яким одна сторона (наймодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (наймачеві) будівлю, іншу капітальну споруду чи їх окрему частину на певний строк за плату. Сторонами договору є наймодавець та наймач. Предметом договору є будівлі та капітальні споруди, які нерозривно пов'язані із земельною ділянкою, на якій вони розміщуються. Строк договору встановлюється за погодженням сторін. Плата, яка справляється з наймача будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини), складається з плати за користування нею і плати за користування земельною ділянкою. Форма договору – укладається у письмовій формі, але якщо строком на три роки і більше підлягає нотаріальному посвідченню, крім договору, предметом якого є майно державної або комунальної власності, який підлягає нотаріальному посвідченню у разі, якщо він укладений на строк більше п'яти років.

Договором найму (оренди) транспортного засобу є договір, за яким наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві транспортний засіб у користування за плату на певний строк. Цей договір є двостороннім, оплатним, консенсуальним або реальним. Сторони договору – наймач та наймодавець. Предметом договору найму транспортного засобу можуть бути повітряні, морські, річкові судна, а також наземні самохідні транспортні засоби тощо. Строк договору – укладається на строк, встановлений договором, якщо строк не встановлений, то вважається укладеним на невизначений строк. Ціна договору – договірна, тобто плата за користування транспортним засобом. Договір найму транспортного засобу укладається у письмовій формі. Договір

найму транспортного засобу за участю фізичної особи підлягає нотаріальному посвідченню.

За договором найму (оренди) транспортного засобу без екіпажу наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві транспортний засіб у користування за плату на певний строк без надання послуг із керуванням ним та його технічної експлуатації. Цей договір – двосторонній, оплатний, консенсуальний або реальний. Мета цього договору в отриманні в користування транспортний засіб і самостійно здійснювати його технічну та комерційну експлуатацію. Щодо особливостей договору найму (оренди) транспортного засобу з екіпажем, то за цим договором наймодавець зобов'язаний надати наймачеві транспортний засіб у належному технічному стані та із укомплектованим екіпажем. Управління та технічна експлуатація транспортного засобу, переданого у найм з екіпажем, проводяться його екіпажем. Екіпаж не припиняє трудових відносин з наймодавцем. Витрати на утримання екіпажу несе наймодавець. Екіпаж транспортного засобу зобов'язаний відмовитися від виконання розпоряджень наймача, якщо вони суперечать умовам договору найму, умовам використання транспортного засобу, а також якщо вони можуть бути небезпечними для екіпажу, транспортного засобу, прав інших осіб.

Договір найму житла – це договір, за яким одна сторона - власник житла (наймодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (наймачеві) житло для проживання у ньому на певний строк за плату. Цей договір оплатний, консенсуальний та двосторонній. Сторони договору – наймодавець та наймач. Сторонами у договорі найму житла можуть бути фізичні та юридичні особи. Якщо наймачем є юридична особа, вона може використовувати житло лише для проживання у ньому фізичних осіб. Істотними умовами договору є умови про предмет, орендну плату та строк. Предметом договору найму житла можуть бути помешкання, зокрема квартира або її частина, житловий будинок або його частина. Договір найму житла укладається у письмовій формі. Договір оренди житла з викупом підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню. Розмір плати за найм житла встановлюється у договорі найму житла. Якщо законом встановлений максимальний розмір плати за найм житла, плата, встановлена у договорі, не може перевищувати цього розміру. Договір найму житла укладається на строк, встановлений договором. Якщо у договорі строк не встановлений, договір вважається укладеним на п'ять років. До договору найму житла, укладеного на строк до одного року (короткостроковий найм), не застосовуються положення частини першої статті 816, положення статті 818 та статей 822-824 ЦКУ. Договір найму соціального житла – це угода, оформлена в письмовій формі, за якою одна сторона – власник житла (наймодавець) – передає або зобов'язується передати другій стороні (наймачеві) житло для проживання в ньому на певний строк (ч.2 ст.20 закону України «Про житловий фонд соціального житла». Цей договір – оплатний, консенсуальний,

двосторонній. Договір найму соціального житла укладається між органом місцевого самоврядування або уповноваженим ним органом і наймачем або уповноваженою ним особою. Предметом договору найму соціального житла є квартира або садибний (одноквартирний) жилий будинок чи жиле приміщення в соціальному гуртожитку, а також перелік житлово-комунальних послуг, які надаватимуться наймачу відповідно до договору найму соціального житла. Предметом договору найму соціального житла не можуть бути допоміжні приміщення в багатоквартирному жилому будинку. Наймодавцем є юридичні особи та органи місцевого самоврядування. Наймачем – фізичні особи. Плата за житло у житловому фонді соціального призначення складається з плати за: найм житла; утримання жилих будинків та прибудинкових територій; комунальні послуги. Орган місцевого самоврядування встановлює розмір плати за соціальне житло для кожного наймача такого житла індивідуально. Строк договору визначається сторонами договору. Форма договору письмова. Права та обов'язки наймодавця жилого приміщення за договором найму соціального житла. Наймодавець жилого приміщення за договором найму соціального житла має право вимагати від наймача: своєчасного внесення плати за житло і надані житлово-комунальні послуги; дотримання вимог правил експлуатації жилих приміщень та прибудинкової території, санітарно-гігієнічних і протипожежних правил та інших нормативно-правових актів у сфері житлово-комунальних послуг; своєчасно вживати заходів щодо усунення виявлених неполадок, пов'язаних з отриманням житлово-комунальних послуг, що виникли з вини споживача; доступу у приміщення, будинки і споруди в порядку, визначеному законом і договором, для ліквідації аварій, усунення неполадок санітарно-технічного та інженерного обладнання, його встановлення і заміни, проведення технічних та профілактичних оглядів тощо. Наймодавець жилого приміщення за договором найму соціального житла, якщо інше не передбачено договором з власником цього житла, зобов'язаний: надати наймачу незаселене жиле приміщення, крім жилих кімнат у соціальних гуртожитках, передбачених для проживання двох і більше осіб; забезпечувати своєчасне та належної якості надання житлово-комунальних послуг згідно із законодавством та умовами договору; здійснювати технічне обслуговування та поточний ремонт будинку і внутрішньобудинкових інженерних мереж, вживати заходів щодо ліквідації аварійних ситуацій, усунення порушень якості послуг у терміни, встановлені договором та/або законодавством; здійснювати згідно із законодавством та умовами договору капітальний ремонт будинку, що належить до житлового фонду соціального призначення, або у разі наявності в багатоквартирному жилому будинку жилих приміщень, що належать до житлових фондів різного призначення, - здійснювати регулярні внески на капітальний ремонт такого будинку; сплачувати споживачу житлово-комунальних послуг відшкодування у розмірі, визначеному договором або законодавством, за перевищення нормативних термінів проведення аварійно-відновлювальних робіт; вести облік

і вживати заходів для задоволення вимог (претензій) споживачів житлово-комунальних послуг у зв'язку з порушенням режиму надання житлово-комунальних послуг, зміною їх споживчих властивостей та перевищенням термінів проведення аварійно-відновлювальних робіт; надавати у встановленому порядку необхідну інформацію про перелік житлово-комунальних послуг, їх вартість, загальну вартість місячного платежу, структуру тарифів, норми споживання, режим надання житлово-комунальних послуг, їх споживчі властивості тощо; своєчасно проводити підготовку жилого будинку і його технічного обладнання до експлуатації в осінньо-зимовий період; брати участь у належному утриманні та ремонті спільного майна багатоквартирного жилого будинку, в якому перебуває передане в найм жиле приміщення; здійснювати пристосування жилих будинків до потреб осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю, які мешкають у них, шляхом обладнання спеціальними засобами і пристосуваннями під'їздів, сходових клітин та житла, займаного особами з інвалідністю чи сім'ями, в яких є особи з інвалідністю та/або діти з інвалідністю. Права та обов'язки наймача жилого приміщення за договором найму соціального житла. Наймач жилого приміщення за договором найму соціального житла має право у встановленому порядку: здійснювати, за письмовою згодою повнолітніх членів сім'ї, включаючи тимчасово відсутніх, обмін займаної квартири або садибного (одноквартирного) жилого будинку з житлового фонду соціального призначення з іншим наймачем квартири або садибного (одноквартирного) жилого будинку з житлового фонду соціального призначення за згодою власників цього житла; вимагати від наймодавця належного утримання і своєчасного проведення капітального ремонту жилого приміщення, участі в утриманні та ремонті місць загального користування багатоквартирного жилого будинку, надання комунальних послуг, а також обладнання спеціальними засобами і пристосуваннями під'їздів, сходових клітин та жилого приміщення, якщо йому або члену його сім'ї, який проживає разом з ним, встановлено інвалідність; одержувати вчасно та відповідної якості житлово-комунальні послуги в обсягах, визначених договором; одержувати у встановленому порядку необхідну інформацію про перелік житлово-комунальних послуг, їх вартість, загальну вартість місячного платежу, структуру тарифу, норми споживання, режим надання послуг, їх споживчі властивості тощо; на відшкодування збитків, завданих його майну та/або приміщенню, шкоди, заподіяної його життю чи здоров'ю внаслідок неналежного надання або ненадання житлово-комунальних послуг; на усунення протягом строку, встановленого договором або законодавством, виявлених недоліків у наданні житлово-комунальних послуг; на зменшення розміру плати за надані житлово-комунальні послуги в разі зменшення їх кількості або погіршення їх якості в порядку, визначеному договором або законодавством; отримувати субсидії на житлово-комунальні послуги, користуватися пільгами з оплати житлово-комунальних послуг відповідно до законодавства; на несплату

вартості житлово-комунальних послуг за період тимчасової відсутності споживача та/або членів його сім'ї в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері житлово-комунального господарства; отримувати від виконавця житлово-комунальних послуг відшкодування у розмірі, визначеному договором або законодавством, за перевищення нормативних термінів на проведення аварійно-відновлювальних робіт; на перевірку кількості та якості житлово-комунальних послуг. Наймач соціального житла зобов'язаний: використовувати жиле приміщення за призначенням; забезпечувати належне утримання жилого приміщення, не допускати безгосподарного поводження з ним; підтримувати належний стан жилого приміщення, своєчасно вживати заходів щодо усунення виявлених неполадок, пов'язаних з отриманням житлово-комунальних послуг, що виникли з його вини; здійснювати поточний ремонт жилого приміщення, якщо інше не встановлено договором найму соціального житла; не допускати руйнувань та зміни конструкцій жилого будинку (жилого приміщення), а також проведення робіт з перепланування соціального житла та переобладнання інженерних систем; за власний рахунок ремонтувати та замінювати санітарно-технічні прилади і пристрої, обладнання, що вийшли з ладу з його вини; своєчасно вносити плату за житлово-комунальні послуги та користування жилим приміщенням у строки, встановлені договором або законодавством; інформувати наймодавця у встановлений договором термін про зміну підстав, що дають право на одержання соціального житла за договором найму; дотримувати прав та інтересів сусідів; додержуватися правил утримання жилих будинків та прибудинкових територій. Ремонт житла, переданого у найм. Поточний ремонт житла, переданого у найм, зобов'язаний здійснювати наймач, якщо інше не встановлено договором. Капітальний ремонт житла, переданого у найм, зобов'язаний здійснювати наймодавець, якщо інше не встановлено договором. Переобладнання житлового будинку, в якому знаходиться житло, передане у найм, якщо таке переобладнання істотно змінить умови володіння та/або користування житлом, не допускається без згоди наймача. Розірвання договору найму житла. Наймач житла має право за згодою інших осіб, які постійно проживають разом з ним, у будь-який час відмовитися від договору найму, письмово попередивши про це наймодавця за три місяці. Якщо наймач звільнив помешкання без попередження, наймодавець має право вимагати від нього плату за найм житла за три місяці, якщо наймодавець доведе, що він не міг укласти договір найму житла на таких самих умовах з іншою особою. Наймач має право відмовитися від договору найму житла, якщо житло стало непридатним для постійного проживання у ньому. Дострокове розірвання договору оренди житла з викупом до моменту набуття орендодавцем права на житло здійснюється у порядку, визначеному законом. Договір оренди житла з викупом може бути розірвано у випадках, визначених законом. Договір найму житла може бути розірваний за рішенням суду на вимогу наймодавця у

разі: невнесення наймачем плати за найм житла за шість місяців, якщо договором не встановлений більш тривалий строк, а при короткостроковому наймі - понад два рази; руйнування або псування житла наймачем або іншими особами, за дії яких він відповідає. За рішенням суду наймачеві може бути наданий строк не більше одного року для відновлення житла. Якщо протягом строку, визначеного судом, наймач не усуне допущених порушень, суд за повторним позовом наймодавця постановляє рішення про розірвання договору найму житла. На прохання наймача суд може відстрочити виконання рішення не більше ніж на один рік. Договір найму частини будинку, квартири, кімнати (частини кімнати) може бути розірваний на вимогу наймодавця у разі необхідності використання житла для проживання самого наймодавця та членів його сім'ї. Наймодавець повинен попередити наймача про розірвання договору не пізніше ніж за два місяці. Якщо наймач житла або інші особи, за дії яких він відповідає, використовують житло не за призначенням або систематично порушують права та інтереси сусідів, наймодавець може попередити наймача про необхідність усунення цих порушень. Якщо наймач або інші особи, за дії яких він відповідає, після попередження продовжують використовувати житло не за призначенням або порушувати права та інтереси сусідів, наймодавець має право вимагати розірвання договору найму житла. Оренда житла з викупом є особливим видом найму (оренди) житла, що може передбачати відступлення орендодавцем права вимоги боргу іншій особі - вигодонабувачу. За договором оренди житла з викупом одна сторона - підприємство-орендодавець передає другій стороні - фізичній особі (особі-орендарю) житло за плату на довготривалий (до 30 років) строк, після закінчення якого або достроково, за умови повної сплати орендних платежів, житло переходить у власність орендаря. Істотними умовами договору оренди житла з викупом є: найменування сторін; характеристики житла, щодо якого встановлюються відносини оренди з викупом; строк, на який укладається договір; розміри, порядок формування, спосіб, форма і строки внесення орендних платежів та умови їх перегляду; умови дострокового розірвання договору; порядок повернення коштів у разі дострокового розірвання або припинення договору; права та зобов'язання сторін; відповідальність сторін; інші умови, визначені законом.

Договір позики – це договір, за яким одна сторона (позичкодавець) безоплатно передає або зобов'язується передати другій стороні (користувачеві) річ для користування протягом встановленого строку. Цей договір реальний або консенсуальний, двосторонній та безоплатний – позичкодавець передає користувачеві річ без одержання зустрічного майнового надання від користувача. Позичкодавцем може бути фізична або юридична особа. Особа, яка здійснює управління майном, може бути позичкодавцем за згодою власника. Юридична особа, яка здійснює підприємницьку діяльність, не може передавати речі у безоплатне користування особі, яка є її засновником, учасником,

керівником, членом її органу управління або контролю. Користувачем є особа, яка отримує майно в безоплатне користування. Строк договору позики - якщо сторони не встановили строку користування річчю, він визначається відповідно до мети користування нею. Форма договору – усна, письмова, нотаріально посвідчена. Позичкодавець має право на відчуження речі, яка передана ним у користування. До набувача речі переходять права та обов'язки позичкодавця. Обов'язки користувача. Користувач несе звичайні витрати щодо підтримання належного стану речі, переданої йому в користування. Користувач зобов'язаний: користуватися річчю за її призначенням або відповідно до мети, визначеної у договорі; користуватися річчю особисто, якщо інше не встановлено договором; повернути річ після закінчення строку договору в такому самому стані, в якому вона була на момент її передання. Особливістю предмету договору є те, що це неспоживна річ та річ яка має індивідуальні ознаки.

Тестові завдання:

1. Предметом договору прокату є:
 - А. рухомі речі;
 - Б. нерухомі речі;
 - В. майнові права;
 - Г. конклюдентні дії.
2. Форма договору найму будівлі або іншої капітальної споруди, укладеного строком не менше як на 3 роки:
 - А. підлягає державній реєстрації;
 - Б. має бути нотаріально посвідчений;
 - В. не може бути укладений зовсім;
 - Г. шляхом вчинення конклюдентних дій.
3. Предметом договору лізингу можуть бути:
 - А. неспоживні речі, визначені індивідуальними ознаками, віднесені відповідно до законодавства до основних фондів;
 - Б. речі, визначені родовими ознаками;
 - В. грошові монети для використання в якості експоната на виставці;
 - Г. земельні ділянки та інші природні об'єкти.
4. Здійснені наймачем поліпшення, які можуть бути відокремлені від речі без її пошкодження, можуть бути:
 - А. передані у власність третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги;
 - Б. передані у власність третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги;
 - В. вилучені наймачем;
 - Г. подаровані наймодавцем зацікавленим особам.
5. Якщо наймодавець не провів капітального ремонту речі, що перешкоджає її використанню відповідно до призначення та умов договору, наймач має право:

- А. відремонтувати річ, зарахувавши вартість ремонту в рахунок плати за користування річчю;
Б. вимагати відшкодування вартості зробленого ним ремонту;
В. вимагати розірвання договору та відшкодування збитків;
Г. всі відповіді вірні.
6. Якщо наймодавець не повідомив наймача про всі права третіх осіб на річ, що передається у найм, наймач має право:
А. вимагати заміни речі;
Б. вимагати розірвання договору та відшкодування збитків;
В. вимагати негайного укладення з ним договору дарування;
Г. платити наймодавцеві орендну плату у подвійному розмірі.
7. Строк договору піднайму:
А. 1 рік;
Б. не більше строку договору найму;
В. 3 роки;
Г. 5 років.
8. Форма договору найму транспортного засобу за участю фізичної особи:
А. шляхом мовчання;
Б. письмова;
В. підлягає нотаріальному посвідченню;
Г. підлягає державній реєстрації.
9. Страхування транспортного засобу за договором найму транспортного засобу здійснюється:
А. наймодавцем;
Б. наймачем;
В. зацікавленими особами;
Г. за домовленістю сторін.
10. Форма договору найму житла:
А. усна;
Б. письмова;
В. письмова з нотаріальним посвідченням;
Г. письмова з державною реєстрацією.

Питання для самоконтролю:

1. Договір найму (оренди): поняття та юридична характеристика.
2. Права та обов'язки наймача та наймодавця за договором найму (оренди).
3. Договір прокату.
4. Договір лізингу.
5. Договір найму (оренди) земельної ділянки.
6. Договір найму будівлі або іншої капітальної споруди.
7. Договір найму транспортного засобу.

8. Особливості найму (оренди) транспортного засобу без екіпажу.
9. Особливості найму (оренди) транспортного засобу з екіпажем.
10. Договір найму (оренди) житла: поняття та юридична характеристика.
11. Найм (оренда) соціального житла.
12. Найм (оренда) житла з викупом.
13. Договір позички.

ТЕМА 17. ДОГОВОРИ ПРО ВИКОНАННЯ РОБІТ (Кострицький І.Л.)

Зміст теми

Поняття ознаки та значення договору підряду. Сторони договору підряду. Множинність осіб в договорі підряду та залучення для виконання договору третіх осіб. Права та обов'язки сторін. Зміст договору підряду. Ризик у підрядних відносинах. Відповідальність за договором підряду.

Види договорів підряду. Поняття та загальна характеристика договору побутового підряду. Особливості суб'єктного складу договору побутового підряду. Предмет договору побутового підряду. Права та обов'язки сторін за договором побутового підряду.

Поняття та загальна характеристика договору будівельного підряду. Проектно - кошторисна документація. Види кошторисів. Права та обов'язки сторін. Субпідряд. Порядок прийняття об'єкта будівництва. Особливості закупівлі будівельних матеріалів. Відповідальність сторін за договором будівельного підряду.

Договір підряду на виконання проектних та пошукових робіт. Поняття та загальна характеристика договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт. Сторони договору. Форма договору. Ціна, строк договору.

Договір підряду – це договір, за яким одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу. Цей договір – двосторонній, консенсуальний, оплатний. Предметом договору є виготовлення, обробка, переробка, ремонт речі або виконання іншої роботи з переданням її результату замовникові. Строк договору - Строки виконання роботи або її окремих етапів встановлюються у договорі підряду. Якщо у договорі підряду не встановлені строки виконання роботи, підрядник зобов'язаний виконати роботу, а замовник має право вимагати її виконання у розумні строки, відповідно до суті зобов'язання, характеру та обсягів роботи та звичаїв ділового обороту. Ціна договору - у договорі підряду визначається ціна роботи або способи її визначення. Якщо у договорі підряду не встановлено ціну

роботи або способи її визначення, ціна встановлюється за рішенням суду на основі цін, що звичайно застосовуються за аналогічні роботи з урахуванням необхідних витрат, визначених сторонами. Ціна у договорі підряду може бути визначена у кошторисі. Якщо робота виконується відповідно до кошторису, складеного підрядником, кошторис набирає чинності та стає частиною договору підряду з моменту підтвердження його замовником. Кошторис на виконання робіт може бути приблизним або твердим. Кошторис є твердим, якщо інше не встановлено договором. Зміни до твердого кошторису можуть вноситися лише за погодженням сторін. Форма договору – письмова. Сторонами договору є підрядник (фізична особа; юридична особа як генеральний підрядник та субпідрядник) і замовник (фізична особа; юридична особа). Зміст договору складають права та обов'язки сторін. Замовник має право у будь-який час перевірити хід і якість роботи, не втручаючись у діяльність підрядника. Якщо підрядник своєчасно не розпочав роботу або виконує її настільки повільно, що закінчення її у строк стає явно неможливим, замовник має право відмовитися від договору підряду та вимагати відшкодування збитків. Якщо під час виконання роботи стане очевидним, що вона не буде виконана належним чином, замовник має право призначити підрядникові строк для усунення недоліків, а в разі невиконання підрядником цієї вимоги - відмовитися від договору підряду та вимагати відшкодування збитків або доручити виправлення роботи іншій особі за рахунок підрядника. Замовник має право у будь-який час до закінчення роботи відмовитися від договору підряду, виплативши підрядникові плату за виконану частину роботи та відшкодувавши йому збитки, завдані розірванням договору. Замовник зобов'язаний сприяти підрядникові у виконанні роботи у випадках, в обсязі та в порядку, встановлених договором підряду. У разі невиконання замовником цього обов'язку підрядник має право вимагати відшкодування завданих збитків, включаючи додаткові витрати, викликані простоем, перенесенням строків виконання роботи, або підвищення ціни роботи. Замовник зобов'язаний прийняти роботу, виконану підрядником відповідно до договору підряду, оглянути її і в разі виявлення допущених у роботі відступів від умов договору або інших недоліків негайно заявити про них підрядникові. Підрядник має право не розпочинати роботу, а розпочату роботу зупинити, якщо замовник не надав матеріалу, устаткування або річ, що підлягає переробці, і цим створив неможливість виконання договору підрядником. Якщо робота виконується частково або в повному обсязі з матеріалу замовника, підрядник відповідає за неправильне використання цього матеріалу. Підрядник зобов'язаний надати замовникові звіт про використання матеріалу та повернути його залишок. Підрядник зобов'язаний вживати усіх заходів щодо збереження майна, переданого йому замовником, та відповідає за втрату або пошкодження цього майна. Підрядник зобов'язаний своєчасно попередити замовника: про недоброякісність або непридатність матеріалу, одержаного від замовника; про те, що додержання вказівок замовника загрожує якості або придатності

результату роботи. Підрядник зобов'язаний виконати роботи у встановлений строк і встановленої якості. Відповідальність за договором підряду. Відповідальність підрядника : якщо робота виконана підрядником з відступами від умов договору підряду, які погіршили роботу, або з іншими недоліками, які роблять її непридатною для використання відповідно до договору або для звичайного використання роботи такого характеру, замовник має право, якщо інше не встановлено договором або законом, за своїм вибором вимагати від підрядника: 1) безоплатного усунення недоліків у роботі в розумний строк; 2) пропорційного зменшення ціни роботи; 3) відшкодування своїх витрат на усунення недоліків, якщо право замовника усувати їх встановлено договором. Якщо відступи у роботі від умов договору підряду або інші недоліки у роботі є істотними та такими, що не можуть бути усунені, або не були усунені у встановлений замовником розумний строк, замовник має право відмовитися від договору та вимагати відшкодування збитків. Підрядник, який надав матеріал для виконання роботи, відповідає за його якість відповідно до положень про відповідальність продавця за товари неналежної якості. Відповідальність замовника : невиконання вказаних договорі обов'язків замовником дає підряднику право відмовитись від виконання договору підряду і вимагати відшкодування збитків. Підрядник має право не розпочинати роботу, а розпочату роботу зупинити, якщо замовник не надав матеріалу, устаткування або річ, що підлягає переробці, і цим створив неможливість виконання договору підрядником. Замовник, який прийняв роботу без перевірки, позбавляється права посилаючись на недоліки роботи, які могли бути встановлені при звичайному способі її прийняття (явні недоліки).

Види договору підряду: 1. Побутовий підряд; 2. Будівельний підряд; 3. Підряд на проектні та пошукові роботи; 4. Виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт. Договір побутового підряду – це договір, за яким підрядник, який здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується виконати за завданням фізичної особи (замовника) певну роботу, призначену для задоволення побутових та інших особистих потреб, а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу. Цей договір є консенсуальним, публічним, оплатним, двостороннім. Предметом договору є результат роботи, призначений задовольняти побутові або інші особисті потреби громадян. Сторони договору – підрядник та замовник. Строк договору визначається сторонами та встановлюється правилами для окремих видів робіт. Ціна договору - вартість робіт, виконаних за договором побутового підряду, визначається за погодженням сторін, якщо інше не передбачено у встановленому порядку преїскурантами (цінниками), тарифами тощо. Форма договору - усна або проста письмова форма з видачею квитанції або іншого документу, що підтверджує укладення договору. Особливості договору побутового підряду: за договором побутового підряду підрядник виконує роботу зі свого матеріалу, а за бажанням замовника - з його матеріалу; Якщо

робота виконується з матеріалу підрядника, вартість матеріалу оплачується замовником частково або в повному обсязі, за погодженням сторін, з остаточним розрахунком при одержанні замовником виконаної підрядником роботи. У випадках, передбачених договором, матеріал може бути наданий підрядником у кредит (із розстроченням платежу). Подальша зміна ціни наданого в кредит матеріалу не призводить до перерахунку, якщо інше не встановлено договором; Якщо робота виконується з матеріалу замовника, у квитанції або іншому документі, що видається підрядником при укладенні договору побутового підряду, вказуються точне найменування матеріалу, його кількість і оцінка, здійснена за погодженням сторін; При здачі робіт замовникові підрядник зобов'язаний повідомити його про вимоги, яких необхідно дотримуватися для ефективного та безпечного використання виготовленої або переробленої речі або іншої виконаної роботи, а також про можливі для замовника або інших осіб наслідки недодержання відповідних вимог. Замовник має право Якщо підрядником були допущені істотні відступи від умов договору побутового підряду або інші істотні недоліки в роботі, виконаній із матеріалу замовника, він має право вимагати за своїм вибором: 1) виготовлення іншої речі з однорідного матеріалу такої самої якості; 2) розірвання договору та відшкодування збитків. У разі виявлення інших відступів від умов договору або інших недоліків у роботі замовник має право за своїм вибором вимагати безоплатного усунення цих недоліків у розумний строк або відшкодування його витрат на усунення недоліків чи відповідного зменшення плати. Вимога про безоплатне усунення недоліків роботи, виконаної за договором побутового підряду, які можуть становити небезпеку для життя або здоров'я замовника та інших осіб, може бути пред'явлена замовником або його правонаступником протягом десяти років з моменту прийняття роботи, якщо у встановленому законом порядку не передбачені більш тривалі строки (строки служби). Така вимога може бути пред'явлена незалежно від того, коли виявлено ці недоліки, у тому числі й при виявленні їх після закінчення гарантійного строку. У разі невиконання підрядником цієї вимоги замовник має право протягом цього ж строку вимагати повернення частини ціни, сплаченої за роботу, або відшкодування його витрат на усунення недоліків. Замовник має право улюбий час до здачі йому роботи відмовитись від договору, сплативши підрядникові частину встановленої ціни роботи пропорційно роботі. Замовник зобов'язаний прийняти та оплатити роботу. Підрядник має право у разі нез'явлення замовника за одержанням виконаної роботи або іншого ухилення замовника від її прийняття підрядник має право, письмово попередивши замовника, зі спливом двох місяців від дня такого попередження продати предмет договору побутового підряду за розумну ціну, а суму виторгу, з вирахуванням усіх належних підрядникові платежів, внести у депозит нотаріуса, нотаріальної контори на ім'я замовника. Якщо підрядник не бажає продавати предмет договору, то має право притримати його або вимагати

відшкодування. Підрядник зобов'язаний виконати роботи до умов договору у належній якості та в строки, передбачені договором.

Договір будівельного підряду – це договір, за яким підрядник зобов'язується збудувати і здати у встановлений строк об'єкт або виконати інші будівельні роботи відповідно до проектно-кошторисної документації, а замовник зобов'язується надати підрядникові будівельний майданчик (фронт робіт), передати затверджену проектно-кошторисну документацію, якщо цей обов'язок не покладається на підрядника, прийняти об'єкт або закінчені будівельні роботи та оплатити їх. Цей договір є консенсуальним, оплатним, двостороннім. Сторони договору – замовник (будь яка фізична або юридична особа) та підрядник (спеціалізовані організації чи фізичні особи, які беруть на себе функції координації робіт). Предмет договору - проведення нового будівництва, капітального ремонту, реконструкції (технічного переоснащення) підприємств, будівель (зокрема житлових будинків), споруд, виконання монтажних, пусконаладжувальних та інших робіт, нерозривно пов'язаних з місцезнаходженням об'єкта. Ціна договору визначається шляхом складання кошторису. Також договором будівельного підряду мають бути визначені склад і зміст проектно-кошторисної документації, а також має бути визначено, яка із сторін і в який строк зобов'язана надати відповідну документацію. Форма договору – укладається у письмовій формі. Проектно-кошторисна документація. Підрядник зобов'язаний здійснювати будівництво та пов'язані з ним будівельні роботи відповідно до проектної документації, що визначає обсяг і зміст робіт та інші вимоги, які ставляться до робіт та до кошторису, що визначає ціну робіт. Підрядник зобов'язаний виконати усі роботи, визначені у проектній документації та в кошторисі (проектно-кошторисній документації), якщо інше не встановлено договором будівельного підряду. Договором будівельного підряду мають бути визначені склад і зміст проектно-кошторисної документації, а також має бути визначено, яка із сторін і в який строк зобов'язана надати відповідну документацію. Підрядник, який виявив у ході будівництва не враховані проектною документацією роботи і необхідність у зв'язку з цим проведення додаткових робіт і збільшення кошторису, зобов'язаний повідомити про це замовника. У разі неодержання від замовника в розумний строк відповіді на своє повідомлення підрядник зобов'язаний зупинити відповідні роботи з віднесенням збитків, завданих цим зупиненням, на замовника. Замовник звільняється від відшкодування цих збитків, якщо доведе, що у проведенні додаткових робіт немає необхідності. Якщо підрядник не виконав обов'язку він позбавляється права вимагати від замовника плату за виконані додаткові роботи і права на відшкодування завданих цим збитків, якщо не доведе, що його негайні дії були необхідними в інтересах замовника, зокрема у зв'язку з тим, що зупинення роботи могло призвести до знищення або пошкодження об'єкта будівництва. Права замовника. Замовник має право відмовитися від прийняття робіт у разі виявлення недоліків, які виключають

можливість використання об'єкта для вказаної в договорі мети та не можуть бути усунені підрядником, замовником або третьою особою. Замовник має право з метою здійснення контролю та нагляду за будівництвом і прийняття від свого імені відповідних рішень укласти договір про надання такого виду послуг із спеціалізованою організацією або спеціалістом. У цьому разі в договорі будівельного підряду визначаються функції та повноваження такого спеціаліста. Замовник має право вносити зміни до проектно-кошторисної документації до початку робіт або під час їх виконання за умови, що додаткові роботи, викликані такими змінами, за вартістю не перевищують десяти відсотків визначеної у кошторисі ціни і не змінюють характеру робіт, визначених договором. Внесення до проектно-кошторисної документації змін, що потребують додаткових робіт, вартість яких перевищує десять відсотків визначеної у кошторисі ціни, допускається лише за згодою підрядника. Обов'язки замовника. Надати підрядникові будівельний майданчик (фронт робіт), передати затверджену проектно-кошторисну документацію, якщо цей обов'язок не покладається на підрядника, прийняти об'єкт або закінчені будівельні роботи та оплатити їх. У разі необхідності консервації будівництва з незалежних від сторін обставин замовник зобов'язаний оплатити підрядникові виконані до консервації роботи та відшкодувати йому витрати, пов'язані з консервацією. Права підрядника – залучати за згодою замовника до виконання договору третіх осіб (субпідрядників); зупиняти роботи у разі невиконання замовником своїх зобов'язань за договором підряду та інше. Передання та прийняття робіт за договором будівельного підряду. Замовник, який одержав повідомлення підрядника про готовність до передання робіт, виконаних за договором будівельного підряду, або, якщо це передбачено договором, - етапу робіт, зобов'язаний негайно розпочати їх прийняття. Замовник організовує та здійснює прийняття робіт за свій рахунок, якщо інше не встановлено договором. У прийнятті робіт мають брати участь представники органів державної влади та органів місцевого самоврядування у випадках, встановлених законом або іншими нормативно-правовими актами. Замовник, який попередньо прийняв окремі етапи робіт, несе ризик їх знищення або пошкодження не з вини підрядника, у тому числі й у випадках, коли договором будівельного підряду передбачено виконання робіт на ризик підрядника. Передання робіт підрядником і прийняття їх замовником оформляється актом, підписаним обома сторонами. У разі відмови однієї із сторін від підписання акта про це вказується в акті і він підписується другою стороною. Акт, підписаний однією стороною, може бути визнаний судом недійсним лише у разі, якщо мотиви відмови другої сторони від підписання акта визнані судом обґрунтованими. Прийняття робіт може здійснюватися після попереднього випробування, якщо це передбачено договором будівельного підряду або впливає з характеру робіт. У цьому випадку прийняття робіт може здійснюватися лише у разі позитивного результату попереднього випробування. Замовник має право відмовитися від

прийняття робіт у разі виявлення недоліків, які виключають можливість використання об'єкта для вказаної в договорі мети та не можуть бути усунені підрядником, замовником або третьою особою. Відповідальність підрядника. Підрядник відповідає за недоліки збудованого об'єкта, за прострочення передання його замовникові та за інші порушення договору (за недосягнення проектної потужності, інших запроєктованих показників тощо), якщо не доведе, що ці порушення сталися не з його вини. За невиконання або неналежне виконання обов'язків за договором будівельного підряду підрядник сплачує неустойку, встановлену договором або законом, та відшкодовує збитки в повному обсязі. Суми неустойки (пені), сплачені підрядником за порушення строків виконання окремих робіт, повертаються підрядникові у разі закінчення всіх робіт до встановленого договором граничного терміну. Гарантії якості у договорі будівельного підряду. Підрядник гарантує досягнення об'єктом будівництва визначених у проектно-кошторисній документації показників і можливість експлуатації об'єкта відповідно до договору протягом гарантійного строку, якщо інше не встановлено договором будівельного підряду. Гарантійний строк становить десять років від дня прийняття об'єкта замовником, якщо більший гарантійний строк не встановлений договором або законом. Підрядник відповідає за дефекти, виявлені у межах гарантійного строку, якщо він не доведе, що вони сталися внаслідок: природного зносу об'єкта або його частин; неправильної його експлуатації або неправильності інструкцій щодо його експлуатації, розроблених самим замовником або залученими ним іншими особами; неналежного ремонту об'єкта, який здійснено самим замовником або залученими ним третіми особами. Гарантійний строк продовжується на час, протягом якого об'єкт не міг експлуатуватися внаслідок недоліків, за які відповідає підрядник. У разі виявлення протягом гарантійного строку недоліків замовник повинен заявити про них підрядникові в розумний строк після їх виявлення. Договором будівельного підряду може бути встановлено право замовника сплатити передбачену договором частину ціни робіт, визначеної у кошторисі, після закінчення гарантійного строку. Відповідальність замовника. У разі невиконання або неналежного виконання замовником обов'язків за договором будівельного підряду він сплачує підрядникові неустойку, встановлену договором або законом, та відшкодовує збитки у повному обсязі, якщо не доведе, що порушення договору сталося не з його вини.

Договір підряду на проведення проектних та пошукових робіт – це договір, за яким підрядник зобов'язується розробити за завданням замовника проектну або іншу технічну документацію та (або) виконати пошукові роботи, а замовник зобов'язується прийняти та оплатити їх. Цей договір є оплатним, консенсуальним, двостороннім. Сторони договору – підрядник та замовник. Предмет договору - проведення проектних та пошукових робіт із складанням проектної або іншої технічної документації та (або) виконати пошукові роботи,

сторони договору – підрядник та замовник. Строк договору – початок та закінчення проектних та пошукових робіт. Ціна договору визначається кошторисом. Форма договору – письмова. Обов'язки замовника. Замовник зобов'язаний, якщо інше не встановлено договором підряду на проведення проектних та пошукових робіт: сплатити підрядникові встановлену ціну після завершення усіх робіт чи сплатити її частинами після завершення окремих етапів робіт або в іншому порядку, встановленому договором або законом; використовувати проектно-кошторисну документацію, одержану від підрядника, лише для цілей, встановлених договором, не передавати проектно-кошторисну документацію іншим особам і не розголошувати дані, що містяться у ній, без згоди підрядника; надавати послуги підрядникові у виконанні проектних та пошукових робіт в обсязі та на умовах, встановлених договором; брати участь разом з підрядником у погодженні готової проектно-кошторисної документації з уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування; відшкодувати підрядникові додаткові витрати, пов'язані із зміною вихідних даних для проведення проектних та пошукових робіт внаслідок обставин, що не залежать від підрядника; залучити підрядника до участі у справі за позовом, пред'явленим до замовника іншою особою у зв'язку з недоліками складеної проектної документації або виконаних пошукових робіт. Підрядник зобов'язаний: виконувати роботи відповідно до вихідних даних для проведення проектування та згідно з договором; погоджувати готову проектно-кошторисну документацію із замовником, а в разі необхідності - також з уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування; передати замовникові готову проектно-кошторисну документацію та результати пошукових робіт; не передавати без згоди замовника проектно-кошторисну документацію іншим особам; гарантувати замовникові відсутність у інших осіб права перешкодити або обмежити виконання робіт на основі підготовленої за договором проектно-кошторисної документації. Відповідальність підрядника за недоліки документації та робіт. Підрядник відповідає за недоліки проектно-кошторисної документації та пошукових робіт, включаючи недоліки, виявлені згодом у ході будівництва, а також у процесі експлуатації об'єкта, створеного на основі виконаної проектно-кошторисної документації і результатів пошукових робіт. У разі виявлення недоліків у проектно-кошторисній документації або в пошукових роботах підрядник на вимогу замовника зобов'язаний безоплатно переробити проектно-кошторисну документацію або здійснити необхідні додаткові пошукові роботи, а також відшкодувати завдані збитки, якщо інше не встановлено договором або законом. Договір на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт – це договір, за яким підрядник (виконавець) зобов'язується провести за завданням замовника наукові дослідження, розробити зразок нового виробу та конструкторську документацію на нього, нову технологію тощо, а замовник зобов'язується

прийняти виконану роботу та оплатити її. Цей договір є оплатним, консенсуальним та двостороннім. Предметом договору є результат виконаної науково-дослідної або дослідно-конструкторської та технологічної роботи у межах і на умовах, встановлених договором. Сторони договору – виконавець та замовник. Строк договору – у відповідності із можливістю виконання робіт за певний період часу. Ціна договору –приблизна або тверда. Форма договору – письмова. Виконавець має право залучати до виконання науково-дослідних робіт інших осіб лише за згодою замовника; право використати одержаний ним результат робіт також для себе, якщо інше не встановлено договором, договором може бути передбачено право виконавця передавати результати робіт іншим особам. Виконавець зобов'язаний провести наукові дослідження особисто, якщо інше не встановлено договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт. А також зобов'язаний виконати роботи відповідно до погодженої із замовником програми (техніко-економічних показників) або тематики і передати замовникові результат у строк, встановлений договором; дотримуватися вимог, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності; утримуватися від публікації без згоди замовника науково-технічних результатів, одержаних при виконанні робіт; вживати заходів для захисту одержаних при виконанні робіт результатів, що підлягають правовій охороні, та інформувати про це замовника; своїми силами та за свій рахунок усувати допущені з його вини недоліки у технічній документації, які можуть спричинити відступи від техніко-економічних показників, передбачених у технічному завданні замовника або в договорі; негайно інформувати замовника про виявлену неможливість одержати очікувані результати або недоцільність продовжувати роботу. Замовник має право - плата за виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських робіт та технологічних робіт, встановлена договором, може бути зменшена замовником залежно від фактично одержаних результатів порівняно з результатами, передбаченими договором, якщо це не залежало від замовника, а можливість такого зменшення та його межі були передбачені домовленістю сторін; має право використовувати передані йому результати робіт у межах і на умовах, встановлених договором. Замовник за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт зобов'язаний: видати виконавцеві технічне завдання та погодити з ним програму (техніко-економічні показники) або тематику робіт; передати виконавцеві необхідну для виконання робіт інформацію; прийняти виконані роботи та оплатити їх.

Тестові завдання:

1. Якщо інше не передбачено договором підяду, робота виконується з матеріалів:

А. підрядника;

- Б. замовника;
 - В. підрядника і замовника в рівних частинах;
 - Г. отриманих замовником у третіх осіб.
2. Замовник, який прийняв роботу за договором підряду без перевірки:
- А. не позбавляється права посилаючись на недоліки роботи;
 - Б. позбавляється права посилаючись на недоліки роботи, які могли бути встановлені при звичайному способі її прийняття;
 - В. може потребувати у підрядника, у випадку виявлення недоліків, зменшення ціни договору;
 - Г. не вважається прийнявчим роботу.
3. В договорі побутового підряду в якості підрядника виступає:
- А. особа, яка займається підприємницькою діяльністю;
 - Б. особа, яка задовольняє свої побутові та інші потреби;
 - В. фізична особа;
 - Г. органи державної влади.
4. Передання робіт підрядником і прийняття їх замовником, за договором будівельного підряду, оформляються:
- А. договором будівельного підряду;
 - Б. актом, підписаним обома сторонами;
 - В. актом прийому, підписаним лише замовником;
 - Г. повідомленням від підрядника.
5. Власником об'єкта будівництва або результату інших будівельних робіт є:
- А. замовник, якщо інше не передбачено договором;
 - Б. дарувальник, який пообіцяв подарувати рухому річ у майбутньому;
 - В. субпідрядник;
 - Г. органи державної влади.
6. Внесення до проектно-кошторисної документації змін, що потребують додаткових робіт, вартість яких перевищує десять відсотків визначеної у кошторисі ціни:
- А. не допускається;
 - Б. здійснюється за домовленістю сторін;
 - В. допускається лише за згодою підрядника;
 - Г. здійснюється замовником, а підрядник виконує додаткові роботи безоплатно.
7. Чи має право виконавець за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських робіт залучати до виконання робіт інших осіб?
- А. так;
 - Б. ні;
 - В. лише за згодою замовника;
 - Г. лише за згодою субвиконавців.

8. Якщо у ході науково-дослідних робіт виявляється неможливість досягнення результату, внаслідок обставин, що не залежать від виконавця:

А. замовник зобов'язаний оплатити роботи, проведені до виявлення неможливості отримати передбачені договором результати;

Б. замовник зобов'язаний оплатити повністю вартість робіт, яка передбачена договором;

В. замовник звільняється від оплати робіт;

Г. виконавець зобов'язаний звертатися до страхової компанії.

9. Виконавець відповідає перед замовником за порушення договору на виконання науково-дослідних робіт, якщо:

А. правовідносини між ними регулюються договором про безоплатне надання послуг;

Б. не доведе, що порушення сталося не з його вини;

В. договір про надання послуг розірваний;

Г. закінчився гарантійний строк на товар.

10. У разі невиконання або неналежного виконання замовником обов'язків за договором будівельного підряду, він:

А. притягується до кримінальної відповідальності;

Б. сплачує підрядникові неустойку, та відшкодовує збитки у повному обсязі, якщо не доведе, що порушення договору сталося не з його вини;

В. має право не виконувати взяті на себе обов'язки за іншими договорами;

Г. звільняється від цивільної відповідальності.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття, ознаки та значення договору підряду.

2. Поняття та характеристика договору побутового підряду.

3. Поняття та характеристика договору будівельного підряду.

4. Проектно-кошторисна документація.

5. Договір підряду на виконання проектних та пошукових робіт.

6. Поняття та загальна характеристика договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт.

ТЕМА 18. ДОГОВОРИ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ

(Кострицький І.Л.)

Зміст теми

Поняття та ознаки договору про надання послуг. Місце договорів про надання послуг в системі цивільного законодавства України. Види та особливості договорів про надання послуг.

Транспортні договори. Транспортне законодавство. Поняття і види перевезень. Зміст договору про перевезення вантажів. Відповідальність сторін

за договором про перевезення вантажів.

Поняття та загальна характеристика договору перевезення пасажирів та багажу. Сторони договору перевезення пасажирів та багажу. Оплата за договором перевезення пасажирів та багажу. Форма договору перевезення пасажирів та багажу. Багаж та ручна поклажа. Права, обов'язки і відповідальність сторін за договором перевезення пасажирів та багажу.

Договір чартеру (фрахтування): поняття і загальна характеристика. Відмінність договору чартеру (фрахтування) від інших договорів. Сторони договору чартеру (фрахтування). перевізник. Форма договору чартеру (фрахтування). Права та обов'язки сторін за договором чартеру (фрахтування), їх відповідальність. Мультимодальні перевезення.

Поняття та загальна характеристика договору транспортного експедирування. Сторони договору транспортного експедирування. Предмет договору транспортного експедирування. Плата за договором транспортного експедирування. Форма договору транспортного експедирування. Права, обов'язки і відповідальність сторін за договором транспортного експедирування. Припинення договору транспортного експедирування.

Договір зберігання: поняття та загальна характеристика. Сторони договору зберігання. Предмет договору зберігання. Форма договору зберігання. Права та обов'язки сторін за договором зберігання, їх відповідальність.

Спеціальні види зберігання. Поняття і загальна характеристика договору складського зберігання. Сторони договору складського зберігання, їх права та обов'язки. Складські документи. Зберігання речі в ломбарді. Зберігання цінностей у банку. Договір про надання індивідуального банківського сейфа, що оберігається банком. Договір про надання особі банківського сейфа без відповідальності банку за зміст сейфа. Зберігання речей у камерах схову організацій, підприємств транспорту. Зберігання речей у гардеробі організації. Зберігання речей пасажирів під час його перевезення. Зберігання речей у готелі. Зберігання речей, що є предметом спору. Зберігання автотransпортних засобів. Договір охорони, його види.

Поняття та класи страхування. Страховий ризик, страховий випадок, страхова сума, страхова виплата, страхове відшкодування, франшиза, страховий платіж, страховий тариф. Співстрахування і перестрахування.

Поняття та загальна характеристика договору страхування. Сторони договору страхування. Застрахована особа, вигодонабувач, страховий брокер, страховий агент. Істотні умови договору страхування. Предмет договору страхування. Форма договору страхування. Права та обов'язки сторін договору страхування. Підстави для відмови страховика від здійснення страхової виплати. Порядок укладення договору страхування, його припинення. Недійсність договору страхування.

Поняття та загальна характеристика договору доручення. Відмінність договору доручення від інших договорів. Сторони договору доручення. Предмет

договору доручення. Плата за договором доручення. Форма договору доручення. Права та обов'язки сторін за договором доручення. Припинення договору доручення.

Договір комісії: поняття і загальна характеристика. Відмінність договору комісії від договору доручення. Сторони договору комісії. Істотні умови договору комісії. Предмет договору комісії. Права та обов'язки комітента і комісіонера. Субкомісія. Підстави припинення договору комісії.

Поняття та загальна характеристика договору управління майном. Суб'єкти договору управління майном. Істотні умови договору управління майном. Предмет і строк договору управління майном. Плата за управління майном. Форма договору управління майном. Права й обов'язки управителя та установника управління, права вигодонабувача. Відповідальність управителя. Припинення договору управління майном.

Договір про надання послуг – це договір, за яким одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором. Цей договір є консенсуальним, двостороннім, публічним або приєднання, оплатним або безоплатним. Предметом договору є завданням замовника надати різного роду послугу, яка споживається в процесі дії або діяльності. Сторонами договору є замовник та виконавець. Строк договору встановлюється за домовленістю сторін. Ціна договору встановлюється за домовленістю сторін, а якщо він публічний, то за тарифами чи прейскурантами. Форма договору може бути усною та письмовою. Відповідальність виконавця за порушення договору про надання послуг: Збитки, завдані замовнику невиконанням або неналежним виконанням договору про надання послуг за плату, підлягають відшкодуванню виконавцем, у разі наявності його вини, у повному обсязі, якщо інше не встановлено договором. Виконавець, який порушив договір про надання послуг за плату при здійсненні ним підприємницької діяльності, відповідає за це порушення, якщо не доведе, що належне виконання виявилось неможливим внаслідок непереборної сили, якщо інше не встановлено договором або законом. Збитки, завдані невиконанням або неналежним виконанням договору про безоплатне надання послуг, підлягають відшкодуванню виконавцем у розмірі, що не перевищує двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо інший розмір відповідальності виконавця не встановлений договором. Договір про надання послуг може бути розірваний, у тому числі шляхом односторонньої відмови від договору, в порядку та на підставах, встановлених ЦКУ, іншим законом або за домовленістю сторін. Порядок і наслідки розірвання договору про надання послуг визначаються домовленістю сторін або законом. ЦКУ виділяє види договорів по наданню послуг такі: договір перевезення, договір транспортного

експедирування, договір зберігання, договір страхування, договір доручення, договір комісії, договір управління майном, договір позики, кредитний договір, договір банківського вкладу, договір банківського рахунку, договір факторингу.

Перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти здійснюється за договором перевезення. Транспорт є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва і покликаний задовольняти потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях. Перевезення пасажирів, вантажів, багажу та пошти, надання інших транспортних послуг, експлуатація і ремонт шляхів сполучення здійснюються залізницями, пароплавствами, суб'єктами господарювання у морських портах, автомобільними, авіаційними, дорожніми підприємствами та організаціями, якщо це передбачено їх статутами. Єдину транспортну систему України становлять: транспорт загального користування (залізничний, морський, річковий, автомобільний і авіаційний, а також міський електротранспорт, у тому числі метрополітен); промисловий залізничний транспорт; відомчий транспорт; трубопровідний транспорт; шляхи сполучення загального користування. Загальні умови перевезення визначаються ЦКУ, іншими законами, транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них. Умови перевезення вантажу, пасажирів і багажу окремими видами транспорту, а також відповідальність сторін щодо цих перевезень встановлюються договором, якщо інше не встановлено ЦКУ, іншими законами, транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них. Види перевезень: прямого сполучення; прямого змішаного сполучення; місцевого сполучення; мультимодальні перевезення. Договір перевезення вантажу – це договір, за яким одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату. Договір перевезення вантажу укладається в письмовій формі. Укладення договору перевезення вантажу підтверджується складенням перевізного документа (транспортної накладної, коносаменту тощо) відповідно до вимог законодавства. Перевізники зобов'язані забезпечувати вантажовідправників бланками перевізних документів згідно з правилами здійснення відповідних перевезень. Вантажовідправник і перевізник у разі необхідності здійснення систематичних впродовж певного строку перевезень вантажів можуть укласти довгостроковий договір, за яким перевізник зобов'язується у встановлені строки приймати, а вантажовідправник - подавати до перевезення вантажі у погодженому сторонами обсязі. Залежно від виду транспорту, яким передбачається систематичне перевезення вантажів, укладаються такі довгострокові договори: довгостроковий - на залізничному і морському транспорті, навігаційний - на внутрішньому водному транспорті, спеціальний - на повітряному транспорті, річний - на автомобільному

транспорті. Порядок укладення довгострокових договорів встановлюється відповідними транспортними кодексами, транспортними статутами або правилами перевезень. Умови перевезення вантажів окремими видами транспорту, а також відповідальність суб'єктів господарювання за цими перевезеннями визначаються кодексами, законами, транспортними статутами та іншими нормативно-правовими актами. Сторони можуть передбачити в договорі також інші умови перевезення, що не суперечать законодавству, та додаткову відповідальність за неналежне виконання договірних зобов'язань.

Приймання вантажу до перевезення. Вантаж до перевезення приймається перевізниками залежно від виду транспорту та вантажу в місцях загального або незагального користування. Відповідальність перевізника за збереження вантажу виникає з моменту прийняття вантажу до перевезення. Вантажовідправник зобов'язаний підготувати вантаж до перевезення з урахуванням необхідності забезпечення транспортабельності та збереження його в процесі перевезення і має право застрахувати вантаж у порядку, встановленому законодавством. У разі якщо для здійснення перевезення вантажу законодавством або договором передбачено спеціальні документи (посвідчення), які підтверджують якість та інші властивості вантажу, що перевозиться, вантажовідправник зобов'язаний передати такі документи перевізникові разом з вантажем. Про прийняття вантажу до перевезення перевізник видає вантажовідправнику в пункті відправлення документ, оформлений належним чином. Одержання вантажу в пункті призначення. Перевізник зобов'язаний повідомити одержувача про прибуття вантажу на його адресу. Одержувач зобов'язаний прийняти вантаж, який прибув на його адресу. Він має право відмовитися від прийняття пошкодженого або зіпсованого вантажу, якщо буде встановлено, що внаслідок зміни якості виключається можливість повного або часткового використання його за первісним призначенням. Відповідальність перевізника за збереження вантажу припиняється з моменту його видачі одержувачу в пункті призначення. Якщо одержувач не затребував вантаж, що прибув, в установлений строк або відмовився його прийняти, перевізник має право залишити вантаж у себе на зберігання за рахунок і на ризик вантажовідправника, письмово повідомивши його про це. Вантаж, не одержаний протягом місяця після повідомлення перевізником одержувача, вважається невитребуваним і реалізується в установленому законодавством порядку. Плата за перевезення вантажів та виконання інших робіт, пов'язаних з перевезенням, визначається за цінами, встановленими відповідно до законодавства.

Договір перевезення пасажирів та багажу – це договір, за яким одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти другу сторону (пасажирів) до пункту призначення, а в разі здавання багажу - також доставити багаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання багажу, а пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а у разі здавання

багажу - також за його провезення. Цей договір консенсуальний, оплатний, реальний. Сторони договору – перевізник та пасажир. Ціна договору – плата за проїзд за домовленістю або нормативними актами. Строк договору – час виконання наданої послуги. Форма договору усна або письмова, при цьому підтвердженням можуть бути пасажирський квиток та багажна квитанція. Пасажир має право: одержати місце у транспортному засобі згідно з придбаним квитком; провозити з собою безоплатно одну дитину віком до шести років без права зайняття нею окремого місця; купувати для дітей віком від шести до чотирнадцяти років дитячі квитки за пільговою ціною; перевозити з собою безоплатно ручну поклажу у межах норм, встановлених транспортними кодексами (статутами); зробити не більше однієї зупинки в дорозі з подовженням строку чинності проїзних документів (квитка) не більше ніж на десять діб, а в разі хвороби - на весь час хвороби; відмовитися від поїздки, повернути квиток і одержати назад повну або часткову вартість квитка - залежно від строку здавання квитка згідно з правилами, встановленими транспортними кодексами (статутами); отримувати повну та своєчасну інформацію про час та місце відправлення транспортного засобу за вказаним у транспортному документі (квитку) маршрутом; права, встановлені ЦКУ, іншими законами, транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них. Пасажир зобов'язаний сплатити плату за проїзд, дотримуватись правил перевезень. Договір чартеру (фрахтування) - це договір, за яким одна сторона (фрахтівник) зобов'язується надати другій стороні (фрахтувальникові) за плату всю або частину місткості в одному чи кількох транспортних засобах на один або кілька рейсів для перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти або з іншою метою, якщо це не суперечить закону та іншим нормативно-правовим актам. Порядок укладення договору чартеру (фрахтування), а також форма цього договору встановлюються транспортними кодексами (статутами). Застосування цього договору передбачено на авіаційному та морському транспорті. Цей договір є двосторонній, консенсуальний, сплатний. Сторони договору – фрахтівник та фрахтувальник. Ціна договору – домовленість сторін. Строк договору – за визначенням сторін або за правилами, які передбачені нормативно-правовими актами. Форма договору – письмова. Мультимодальні перевезення. Комбіноване перевезення вантажів передбачає здійснення мультимодального перевезення вантажів вантажним автомобілем, причепом, напівпричепом, з тягачем або без тягача, знімним кузовом або контейнером, що має відповідне маркування згідно з міжнародними стандартами, автомобільними шляхами на початковому та кінцевому відрізках маршруту мультимодального перевезення та залізницею, внутрішніми водними, морськими шляхами за умови, що морська відстань більше 100 кілометрів прямої лінії, на іншому відрізку маршруту мультимодального перевезення. Під час комбінованого перевезення вантажів початковим та/або кінцевим відрізком маршруту є перевезення: між

точкою завантаження товарів та найближчою відповідною завантажувальною станцією залізниці для початкового відрізка маршруту і між найближчою відповідною розвантажувальною станцією залізниці та пунктом, де товари розвантажуються для кінцевого відрізка маршруту, або у радіусі максимум 150 кілометрів від річкового або морського порту (терміналу) завантаження або розвантаження. Комбіноване перевезення вантажів здійснюється із супроводом або без супроводу. Мультиmodalьні перевезення вантажів здійснюються з використанням мультиmodalьних терміналів. Договір мультиmodalьного перевезення. За договором мультиmodalьного перевезення одна сторона (оператор мультиmodalьного перевезення) зобов'язується за плату і за рахунок другої сторони (замовника послуги мультиmodalьного перевезення) надати послугу мультиmodalьного перевезення, у тому числі із залученням інших учасників мультиmodalьного перевезення вантажів до надання послуги мультиmodalьного перевезення, в установленій договором строк. Договір мультиmodalьного перевезення укладається у письмовій формі. Істотними умовами договору мультиmodalьного перевезення вантажів є: предмет договору; права, обов'язки сторін; ціна договору; строк дії договору; строк (термін) виконання договору; відомості про сторони договору; вид та найменування вантажу; види транспорту, які будуть використовуватися, та маршрут мультиmodalьного перевезення із зазначенням мультиmodalьних терміналів, де здійснюється зміна видів транспорту; пункти відправлення та призначення вантажу; відповідальність сторін за неналежне виконання сторонами умов договору. А також усі умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Документ мультиmodalьного перевезення вантажів має містити інформацію про: оператора мультиmodalьного перевезення та замовника послуги мультиmodalьного перевезення; найменування, вид, кількість та вагу вантажу брутто; види транспорту, які будуть використовуватися, та маршрут мультиmodalьного перевезення із зазначенням мультиmodalьних терміналів, де здійснюється зміна видів транспорту; пункти відправлення та призначення вантажу; одержувача вантажу. Форма єдиного перевізного документа затверджується Кабінетом Міністрів України. Договір транспортно-експедиторування – це договір, за яким одна сторона (експедитор) зобов'язується за плату і за рахунок другої сторони (клієнта) виконати або організувати виконання визначених договором послуг, пов'язаних з перевезенням вантажу. Транспортно-експедиторська діяльність – це підприємницька діяльність із надання транспортно-експедиторських послуг з організації та забезпечення перевезень експортних, імпорتنих, транзитних або інших вантажів. Транспортно-експедиторська послуга – це робота, що безпосередньо пов'язана з організацією та забезпеченням перевезень експортного, імпортного, транзитного або іншого вантажу за договором транспортно-експедиторування. Учасники транспортно-експедиторської діяльності - клієнти, перевізники, експедитори, транспортні агенти, порти,

залізничні станції, об'єднання та спеціалізовані підприємства залізничного, авіаційного, автомобільного, внутрішнього водного та морського транспорту, митні брокери та інші особи, що виконують роботи (надають послуги) при перевезенні вантажів. Клієнт – це споживач послуг експедитора (юридична або фізична особа), який за договором транспортного експедирування самостійно або через представника, що діє від його імені, доручає експедитору виконати чи організувати або забезпечити виконання визначених договором транспортного експедирування послуг та оплачує їх, включаючи плату експедитору. Перевізник - юридична або фізична особа, яка взяла на себе зобов'язання і відповідальність за договором перевезення вантажу за доставку до місця призначення довіреного їй вантажу, перевезення вантажів та їх видачу (передачу) вантажоодержувачу або іншій особі, зазначеній у документі, що регулює відносини між експедитором та перевізником. Експедитор (транспортний експедитор) - суб'єкт господарювання, який за дорученням клієнта та за його рахунок виконує або організовує виконання транспортно-експедиторських послуг, визначених договором транспортного експедирування. Види транспортно-експедиторських послуг. Експедитори надають клієнтам послуги відповідно до вимог законодавства України та держав, територією яких транспортуються вантажі, згідно з переліком послуг, визначеним у правилах здійснення транспортно-експедиторської діяльності, а також інші послуги, визначені за домовленістю сторін у договорі транспортного експедирування. Транспортно-експедиторські послуги надаються клієнту при експорті з України, імпорту в Україну, транзиті територією України чи іншими державами, внутрішніх перевезеннях територією України. Договір транспортного експедирування укладається у письмовій формі. Істотними умовами договору транспортного експедирування є: відомості про сторони договору: для юридичних осіб - резидентів України: найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України; для юридичних осіб - нерезидентів України: найменування, місцезнаходження та державу, де зареєстровано особу; для фізичних осіб - громадян України: прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання із зазначенням адреси та індивідуальний ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб - платників податків та інших обов'язкових платежів; для фізичних осіб - іноземців, осіб без громадянства: прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), адресу місця проживання за межами України; вид послуги експедитора; вид та найменування вантажу; права, обов'язки сторін; відповідальність сторін, у тому числі в разі завдання шкоди внаслідок дії непереборної сили; розмір плати експедитору; порядок розрахунків; пункти відправлення та призначення вантажу; порядок погодження змін маршруту, виду транспорту, вказівок клієнта; строк (термін) виконання договору. А також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Зовнішньоекономічні договори (контракти) транспортного

експедирування повинні відповідати вимогам законодавства про зовнішньоекономічну діяльність. У разі залучення експедитором до виконання його зобов'язань за договором транспортного експедирування іншої особи у відносинах з нею експедитор може виступати від свого імені або від імені клієнта. За договором транспортного експедирування експедитор може організувати перевезення за одним товарно-транспортним документом вантажів кількох різних клієнтів, які прямують з одного пункту відправлення та/чи в один пункт призначення, за умови, що експедитор виступає від імені усіх цих клієнтів як вантажовідправник та/чи вантажоодержувач. Платою експедитору вважаються кошти, сплачені клієнтом експедитору за належне виконання договору транспортного експедирування. У плату експедитору не включаються витрати експедитора на оплату послуг (робіт) інших осіб, залучених до виконання договору транспортного експедирування, на оплату зборів (обов'язкових платежів), що сплачуються при виконанні договору транспортного експедирування. Підтвердженням витрат експедитора є документи (рахунки, накладні тощо), видані суб'єктами господарювання, що залучалися до виконання договору транспортного експедирування, або органами влади. Перевезення вантажів супроводжується товарно-транспортними документами, складеними мовою міжнародного спілкування залежно від обраного виду транспорту або державною мовою, якщо вантажі перевозяться в Україні. Такими документами можуть бути: авіаційна вантажна накладна (Air Waybill); міжнародна автомобільна накладна (CMR); накладна СМГС (накладна УМВС); коносамент (Bill of Lading); накладна ЦІМ (CIM); вантажна відомість (Cargo Manifest); інші документи, визначені законами України. Факт надання послуги експедитора при перевезенні підтверджується єдиним транспортним документом або комплектом документів (залізничних, автомобільних, авіаційних накладних, коносаментів тощо), які відображають шлях прямовання вантажу від пункту його відправлення до пункту його призначення. Експедитор має право: обирати або змінювати вид транспорту та маршрут перевезення, обирати або змінювати порядок перевезення вантажу, а також порядок виконання транспортно-експедиторських послуг, діючи в інтересах клієнта, згідно з відповідним договором транспортного експедирування; відступати від вказівок клієнта в порядку, передбаченому договором транспортного експедирування; на відшкодування в погоджених з клієнтом обсягах додаткових витрат, що виникли в нього при виконанні договору транспортного експедирування, якщо такі витрати здійснювалися в інтересах клієнта; притримувати вантаж, що знаходиться в його володінні, до моменту сплати плати експедитору і відшкодування витрат, здійснених ним в інтересах клієнта, або до моменту іншого забезпечення виконання клієнтом його зобов'язань у частині сплати плати експедитору та відшкодування вказаних витрат, якщо інше не встановлено договором транспортного експедирування; не приступати до виконання обов'язків за договором транспортного

експедирування до отримання від клієнта всіх необхідних документів та іншої інформації щодо властивостей вантажу, умов його перевезення, а також іншої інформації, необхідної для виконання експедитором обов'язків, передбачених договором транспортного експедирування. Клієнт має право: визначати маршрут прямування вантажу та вид транспорту; вимагати від експедитора надання інформації про хід перевезення вантажу; давати вказівки експедитору, які не суперечать договору транспортного експедирування та документам, наданим експедитору; змінювати маршрут доставки вантажу і кінцевого вантажоодержувача, завчасно повідомивши про це експедитора, з відшкодуванням витрат на зміну маршруту відповідно до договору транспортного експедирування. Договором транспортного експедирування можуть бути передбачені й інші права експедитора та клієнта. Експедитор зобов'язаний надавати транспортно-експедиторські послуги згідно з договором транспортного експедирування і вказівками клієнта, погодженими з експедитором у встановленому договором порядку. За необхідності відступати від вказівок клієнта, зокрема в разі виникнення загрози пошкодження вантажу, безпеці людей і довкілля, експедитор зобов'язаний попередньо отримати згоду клієнта на таке відступлення. У разі якщо немає можливості попередньо повідомити про це або якщо відповідь на такий запит не отримано експедитором у належний за наявними обставинами строк, експедитор має право діяти на свій розсуд, повідомивши клієнта про свої дії, як тільки таке повідомлення стане можливим. Договором транспортного експедирування можуть бути передбачені й інші обов'язки експедитора. Клієнт зобов'язаний своєчасно надати експедитору повну, точну і достовірну інформацію щодо найменування, кількості, якості та інших характеристик вантажу, його властивостей, умов його перевезення, іншу інформацію, необхідну для виконання експедитором своїх обов'язків за договором транспортного експедирування, а також документи, що стосуються вантажу, які потрібні для здійснення митного, санітарного та інших видів державного контролю і нагляду, забезпечення безпечних умов перевезення вантажу. Клієнт зобов'язаний у порядку, передбаченому договором транспортного експедирування, сплатити належну плату експедитору, а також відшкодувати документально підтверджені витрати, понесені експедитором в інтересах клієнта в цілях виконання договору транспортного експедирування. Договором транспортного експедирування можуть бути передбачені й інші обов'язки клієнта. Експедитор здійснює страхування вантажу та своєї відповідальності згідно із законом та договором транспортного експедирування.

Договір зберігання – це договір, за яким одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності. Цей договір є реальним або консенсуальним, одностороннім або двостороннім, сплатним або безоплатним. Сторони договору – зберігач та поклажодавець. Предмет договору

є послуга щодо прийняття, збереження та повернення речі поклажодавцю зберігачем. Ціна договору може визначатися сторонами або вона визначена правилами та тарифами. Строк договору - зберігач зобов'язаний зберігати річ протягом строку, встановленого у договорі зберігання. Якщо строк зберігання у договорі зберігання не встановлений і не може бути визначений виходячи з його умов, зберігач зобов'язаний зберігати річ до пред'явлення поклажодавцем вимоги про її повернення. Якщо строк зберігання речі визначений моментом пред'явлення поклажодавцем вимоги про її повернення, зберігач має право зі впливом звичайного за цих обставин строку зберігання вимагати від поклажодавця забрати цю річ в розумний строк. Форма договору може бути усною або письмовою, також договір зберігання, за яким зберігач зобов'язується прийняти річ на зберігання в майбутньому, має бути укладений у письмовій формі, незалежно від вартості речі, яка буде передана на зберігання. Письмова форма договору вважається дотриманою, якщо прийняття речі на зберігання посвідчене розпискою, квитанцією або іншим документом, підписаним зберігачем. Прийняття речі на зберігання може підтверджуватися видачею поклажодавцеві номерного жетона, іншого знака, що посвідчує прийняття речі на зберігання, якщо це встановлено законом, іншими актами цивільного законодавства або є звичним для цього виду зберігання. Зберігач зобов'язаний виконувати свої обов'язки за договором зберігання особисто. Зберігач не має права без згоди поклажодавця користуватися річчю, переданою йому на зберігання, а також передавати її у користування іншій особі.

Договір складського зберігання – це договір, за яким товарний склад зобов'язується за плату зберігати товар, переданий йому поклажодавцем, і повернути цей товар у схоронності. Товарним складом є організація, яка зберігає товар та надає послуги, пов'язані зі зберіганням, на засадах підприємницької діяльності. Договір складського зберігання, укладений складом загального користування, є публічним договором. Цей договір є двостороннім, консенсуальним та сплатним. Сторони договору – поклажодавець та зберігач. Предмет договору – товар. Ціна договору може визначатися сторонами або вона визначена правилами та тарифами. Строк договору – встановлюється самими сторонами; може бути що строк не встановлений тобто невизначений. Форма договору – письмова. Товарний склад на підтвердження прийняття товару видає один із таких складських документів: складську квитанцію; просте складське свідоцтво; подвійне складське свідоцтво. Товарний склад зобов'язаний за свій рахунок оглянути товар при прийнятті його на зберігання для визначення його кількості та зовнішнього стану. Товарний склад зобов'язаний надавати поклажодавцеві можливість оглянути товар або його зразки протягом усього часу зберігання, а якщо предметом зберігання є речі, визначені родовими ознаками, - взяти проби та взяти заходів, необхідних для забезпечення його схоронності. Товарний склад або поклажодавець при поверненні товару має право вимагати його огляду та

перевірки якості. Витрати, пов'язані з оглядом речей, несе сторона, яка вимагала огляду та перевірки.

Спеціальними видами зберігання є договір зберігання речі у ломбарді, зберігання цінностей у банку, зберігання речей у камерах схову організацій, підприємств транспорту, зберігання речей у гардеробі організації, зберігання речей пасажира під час його перевезення, зберігання речей у готелі, зберігання речей, що є предметом спору, зберігання автотранспортних засобів, договір охорони. Зберігання речі у ломбарді. Договір зберігання речі, прийнятої ломбардом від фізичної особи, оформляється видачею іменної квитанції. Але зберігання не є основним видом діяльності ломбардів, головний вид – надання кредитів під заставу майна. Цей договір є двостороннім, консенсуальним, сплатним. Сторони договору – поклажодавець (тільки фізична особа) та зберігач (ломбард фінансова установа). Предметом договору є річ надана під заставу ломбарду. Строк договору визначається сторонами, також річ, яку поклажодавець не забрав із ломбарду після спливу трьох місяців від дня закінчення строку договору зберігання, може бути продана ломбардом у порядку, встановленому законом. Із суми виторгу, одержаної від продажу речі, вираховуються плата за зберігання та інші платежі, які належить зробити ломбардові. Залишок суми виторгу повертається поклажодавцеві. Ціна договору – встановлюється сторонами. Форма договору – письмова, так як надається іменна квитанція. Зберігання цінностей у банку. Банк може прийняти на зберігання документи, цінні папери, дорогоцінні метали, каміння, інші коштовності та цінності. Укладення договору зберігання цінностей у банку засвідчується видачею банком поклажодавцеві іменного документа, пред'явлення якого є підставою для повернення цінностей поклажодавцеві. Цей договір є двостороннім, сплатним та публічним. Сторонами договору – зберігач (банк) та поклажодавець (юридична або фізична особа). Предмет договору – документи, цінні папери, дорогоцінні метали, каміння, інші коштовності та цінності передані на зберігання. Ціна договору – встановлюється сторонами. Строк договору – визначається сторонами або може бути безстроковим. Форма договору – письмова, так як надається іменний документ. Видами договору зберігання цінностей у банку є договір про надання індивідуального банківського сейфа, що охороняється банком та договір про надання індивідуального банківського сейфа, що не охороняється банком. Договір про надання індивідуального банківського сейфа, що охороняється банком. Банк може передати поклажодавцеві індивідуальний банківський сейф (його частину або спеціальне приміщення) для зберігання у ньому цінностей та роботи з ними. Банк видає поклажодавцеві ключ від сейфа, картку, що ідентифікує поклажодавця, інший знак або документ, що посвідчує право його пред'явника на доступ до сейфа та одержання з нього цінностей. До договору про надання особі банківського сейфа без відповідальності банку за вміст сейфа застосовуються положення ЦКУ про майновий найм (оренду). Зберігання речей

у камерах схову організацій, підприємств транспорту. Камери схову загального користування, що перебувають у віданні організацій, підприємств транспорту, зобов'язані приймати на зберігання речі пасажирів та інших осіб незалежно від наявності у них проїзних документів. На підтвердження прийняття речі на зберігання до камери схову (крім автоматичних камер) поклажодавцеві видається квитанція або номерний жетон. Цей договір є сплатним, двостороннім та публічним. Сторони договору – зберігач (організація, підприємство транспорту) та поклажодавець (фізична особа). Предмет договору - речі пасажирів та інших осіб незалежно від наявності у них проїзних документів. Строк договору – це строк, протягом якого камера схову зобов'язана зберігати річ, встановлюється правилами, що видаються відповідно до транспортних кодексів (статутів), або за домовленістю сторін. Ціна договору встановлюється сторонами. Форма договору – письмова - поклажодавцеві видається квитанція або номерний жетон. Зберігання речей у гардеробі організації. Якщо річ здана у гардероб організації, зберігачем є ця організація. Цей договір є двостороннім, платним чи безоплатним. Сторони договору – зберігач – організація, яка має відповідний гардероб та поклажодавець. Об'єктом є верхній одяг, головні убори. Зберігач речі, зданої до гардеробу зобов'язаний вжити усіх необхідних заходів щодо забезпечення схоронності речі. Зберігання речей пасажира під час його перевезення. Перевізник зобов'язаний забезпечити схоронність валізи (сумки), особистих речей пасажира (крім дорогоцінностей та грошей), які пасажир перевозить у відведеному місці. Цей договір консенсуальний, публічний, двосторонній. Сторони договору – зберігач (власник перевізника) та поклажодавець (пасажир). Предмет договору - валізи (сумки), особистих речей пасажира (крім дорогоцінностей та грошей), які повинні бути у відведеному місці. Строк договору – встановлюється договором перевезення. Ціна договору – за домовленістю сторін. Форма – письмова, підтверджена відповідними документами. Зберігання речей у готелі. Готель відповідає за схоронність речей, внесених до готелю особою, яка проживає у ньому. Річ вважається такою, що внесена до готелю, якщо вона передана працівникам готелю або знаходиться у відведеному для особи приміщенні. Цей договір сплатний, реальний та двосторонній. Сторони договору – зберігач – суб'єкт господарювання, якому належить готель та поклажодавець – фізична особа, яка проживає у готелі. Предмет договору - речі, внесені до готелю особою, яка проживає у ньому, а також гроші, інші цінності (цінні папери, коштовності) лише за умови, що вони були окремо передані готелю на зберігання. Строк договору – строк перебування особи у готелі. Форма договору – письмова, підтверджена відповідними документами. Зберігання речей, що є предметом спору. Особи, між якими виник спір про право на річ, можуть передати цю річ третій особі, яка бере на себе обов'язок після вирішення спору повернути річ особі, визначеній за рішенням суду або за погодженням усіх осіб, між якими є спір. Види зберігання : 1) судовий та 2) договірний. Річ, яка є предметом спору, може

бути передана на зберігання за рішенням суду. Зберігачем у цьому разі може бути особа, призначена судом, або особа, визначена за домовленістю сторін, між якими є спір. Зберігач має право на плату за рахунок сторін, між якими є спір. Зберігання автотранспортних засобів. За договором зберігання транспортного засобу в боксах та гаражах, на спеціальних стоянках зберігач зобов'язується не допускати проникнення в них сторонніх осіб і видати транспортний засіб за першою вимогою поклажодавця. Цей договір є публічним, двостороннім та сплатним. Сторони договору – зберігач – суб'єкт господарської діяльності із відповідними послугами за цим договором та поклажодавець – фізична чи юридична особа. Строк договору – встановлюється сторонами. Ціна договору – за тарифами за умовами договору. Форма договору – письмова, посвідчується квитанцією (номером, жетоном). Договір охорони – це договір, за яким охоронець, який є суб'єктом підприємницької діяльності, зобов'язується забезпечити недоторканність особи чи майна, які охороняються. Володілець такого майна або особа, яку охороняють, зобов'язані виконувати передбачені договором правила особистої та майнової безпеки і щомісячно сплачувати охоронцю встановлену плату. Цей договір є консенсуальним, двостороннім та сплатним. Предмет договору – забезпечення недоторканності особи чи майна, які охороняються. Сторони договору – замовник – фізична чи юридична особа та охоронець – суб'єкт господарської діяльності, який спеціалізується на охоронних послугах. Строк договору – договірний. Ціна договору – встановлюється сторонами. Форма договору - письмова.

Страховання – це правовідносини щодо захисту страхових інтересів фізичних та юридичних осіб (страховий захист) при страхуванні ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням, з володінням, користуванням і розпорядженням майном, з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі, у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування, за рахунок коштів фондів, що формуються шляхом сплати страхувальниками страхових премій (платежів, внесків), доходів від розміщення коштів таких фондів та інших доходів страховика, отриманих згідно із законодавством. Пряме страхування – це правовідносини з передачі ризику від страхувальника страховику за плату на умовах, визначених договором страхування або законодавством, з метою захисту страхового інтересу фізичних та юридичних осіб. Клієнт - особа, яка звернулася за отриманням або користується страховою чи перестраховою послугою. Страхувальник – це особа, яка уклала із страховиком договір страхування або є страхувальником відповідно до законодавства. Споживач – це фізична особа, яка звернулася за отриманням або отримує страхову послугу для задоволення особистих потреб, не пов'язаних з підприємницькою або незалежною професійною діяльністю, а також інші особи, визначені договором страхування як застраховані особи та/або вигодонабувачі, які є фізичними особами, або інші

фізичні особи, які мають право на отримання страхової виплати. Застрахована особа - фізична особа, визначена страхувальником у договорі страхування, життя, здоров'я, працездатність та/або пенсійне забезпечення якої є об'єктом страхування за договором страхування. Страховий інтерес - матеріальна заінтересованість та/або потреба потенційного страхувальника (іншої особи, визначеної у договорі страхування) у страхуванні ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням, з володінням, користуванням і розпорядженням майном, з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі; Страховий продукт - умови страхування, які задовольняють визначені потреби та інтереси клієнтів в отриманні страхової послуги. Стандартний страховий продукт - страховий продукт із стандартними (типовими) умовами, які є незмінними та однаковими для невизначеного кола клієнтів. Страховик - це фінансова установа або філія страховика-нерезидента, які мають право здійснювати діяльність із страхування на території України; Страховик-нерезидент - юридична особа, зареєстрована згідно із законодавством іноземної держави, яка має право здійснювати діяльність із страхування на території України; Страхова послуга - вид фінансової послуги, що надається страховиком для забезпечення потреби потенційного страхувальника у страховому захисті на підставі договору страхування. Страховий випадок - подія, передбачена договором страхування або законодавством, ризик виникнення якої застрахований, з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування або відповідно до законодавства. Страхова вартість - вартість страхового інтересу, визначена договором страхування або законодавством. Страхова виплата (страхове відшкодування) - грошові кошти, що виплачуються страховиком у разі настання страхового випадку відповідно до умов договору страхування та/або законодавства. Страхова премія (страховий платіж, страховий внесок) - плата у грошовій формі за страхування, яку страхувальник зобов'язаний сплатити страховику згідно з договором страхування. Страхова сума - грошова сума, в межах якої страховик відповідно до умов договору страхування та/або законодавства зобов'язаний провести страхову виплату в разі настання страхового випадку. Страхове покриття - сукупність строкових, територіальних та вартісних складових страхового захисту, що надається відповідно до договору або закону. Строк страхового покриття - період, протягом якого діє страхове покриття та в разі настання страхового випадку під час якого страховик зобов'язаний здійснити страхову виплату (відшкодування) відповідно до умов договору або законодавства. Страховий ризик - подія, на випадок виникнення якої проводиться страхування, яка має ознаки ймовірності та випадковості настання. Страховий тариф - ставка страхової премії з одиниці страхової суми за визначений строк страхового покриття. Страховий агент - фізична особа, фізична особа - підприємець або юридична особа, яка включена

до Реєстру посередників, не є додатковим страховим агентом та здійснює діяльність з реалізації страхових продуктів від імені та в інтересах страховика за винагороду за реалізацію страхових продуктів на підставі договору із страховиком. Страховий посередник - страховий брокер, страховий агент, субагент, перестраховий брокер, додатковий страховий агент. Перестраховування (цесія, ретроцесія) - правовідносини з передачі перестрахувальником (цедентом, ретроцедентом) та прийняття перестраховиком (цесіонарієм, ретроцесіонарієм) за плату ризику щодо виконання перестрахувальником (цедентом, ретроцедентом) частини своїх обов'язків перед страхувальником та відшкодування витрат (здійснення виплат) на умовах, визначених договором перестраховування. Перестраховик (цесіонарій, ретроцесіонарій) - страховик та страховик-нерезидент, який приймає ризик за договором перестраховування. Перестрахувальник (цедент, ретроцедент) - страховик (перестраховик), який передає ризик за договором перестраховування. Діяльність із страхування на території України мають право здійснювати виключно: 1) страховики-резиденти, що отримали ліцензію; 2) філії страховиків-нерезидентів, що отримали ліцензію ; 3) страховики-нерезиденти з урахуванням положень Закону. Діяльність із страхування включає: 1) пряме страхування за класами страхування; 2) перестраховування за класами страхування; 3) діяльність, пов'язану з управлінням активами страховика; 4) діяльність з реалізації страхових продуктів страховика; 5) іншу діяльність, пов'язану із здійсненням прямого страхування та/або перестраховування, визначену нормативно-правовими актами Регулятора. Класи страхування. 1. До класів страхування іншого, ніж страхування життя, належать: 1) клас 1 - страхування від нещасного випадку (у тому числі на випадок виробничої травми та професійного захворювання); 2) клас 2 - страхування на випадок хвороби (у тому числі медичне страхування); 3) клас 3 - страхування наземних транспортних засобів (крім залізничного рухомого складу); 4) клас 4 - страхування залізничного рухомого складу; 5) клас 5 - страхування повітряних суден; 6) клас 6 - страхування водних суден (морських суден, суден внутрішнього плавання та інших самохідних чи несамохідних плавучих споруд); 7) клас 7 - страхування майна, що перевозиться (включаючи вантаж, багаж (вантажобагаж); 8) клас 8 - страхування майна від вогню та небезпечного впливу природних явищ; 9) клас 9 - страхування майна від шкоди, заподіяної градом, морозом, іншими подіями (включаючи крадіжку, розбій, грабіж, умисне пошкодження/знищення майна), крім подій, визначених у класі 8; 10) клас 10 - страхування відповідальності, яка виникає внаслідок використання наземного транспортного засобу (у тому числі відповідальності перевізника); 11) клас 11 - страхування відповідальності, яка виникає внаслідок використання повітряного судна (у тому числі відповідальності перевізника); 12) клас 12 - страхування відповідальності, яка виникає внаслідок використання водного судна (у тому числі відповідальності перевізника); 13) клас 13 - страхування іншої відповідальності (крім визначеної у класах 10, 11, 12); 14)

клас 14 - страхування кредитів; 15) клас 15 - страхування поруки (гарантії); 16) клас 16 - страхування інших фінансових ризиків (крім визначених класами 14, 15); 17) клас 17 - страхування судових витрат; 18) клас 18 - страхування витрат, пов'язаних з наданням допомоги (асистанс) особам, які потрапили у скрутне становище під час здійснення подорожі.² До класів страхування життя належать: 1) клас 19 - страхування життя (інше, ніж передбачено класами 20, 21, 22, 23); 2) клас 20 - страхування життя до шлюбу та до народження дитини; 3) клас 21 - інвестиційне страхування життя; 4) клас 22 - безперервне страхування здоров'я; 5) клас 23 - пенсійне страхування.

Страхування здійснюється на підставі договору страхування, який укладається відповідно до загальних умов страхового продукту, якщо інше не визначено законодавством України. Загальні умови страхового продукту включають: 1) визначення понять і термінів, що вживаються в договорі страхування; 2) умови страхового покриття за договором страхування; 3) права та обов'язки сторін, відповідальність за невиконання та/або неналежне виконання умов договору; 4) порядок внесення змін, дострокового припинення чи розірвання договору, їх правові наслідки; 5) порядок відмови від договору страхування; 6) порядок дій у разі настання події, що має ознаки страхового випадку; 7) порядок розрахунку та умови здійснення страхових виплат; 8) підстави відмови у страховій виплаті; 9) порядок укладення договору страхування; 10) винятки із страхових випадків та обмеження страхування; 11) порядок вирішення спорів; 12) контактні дані для звернення у разі настання події, що має ознаки страхового випадку. У договорі страхування обов'язково зазначаються: 1) назва документа та страхового продукту (за наявності); 2) найменування та адреса страховика; 3) прізвище, ім'я, по батькові, дата народження або найменування страхувальника; 4) інформація про предмет страхування; 5) інформація про об'єкт страхування; 6) прізвище, ім'я, по батькові, дата народження або найменування вигодонабувача (за наявності); 7) розмір страхової суми та/або ліміти відповідальності за договором страхування за класами страхування іншими, ніж страхування життя; 8) розмір страхової суми та/або розміри страхових виплат за договором страхування життя (крім договорів, у яких не визначається страхова сума та/або розміри страхових виплат); 9) перелік страхових ризиків; 10) перелік винятків із страхових випадків та обмеження страхування; 11) страховий тариф (крім договорів, у яких не визначається страховий тариф); 12) строк дії договору страхування, порядок вступу його в дію, період (періоди) страхування, територія дії договору страхування; 13) розмір страхової премії, порядок та строки її сплати; 14) порядок внесення змін і припинення дії договору страхування; 15) порядок розрахунку, умови та строки здійснення страхових виплат; 16) причини відмови у страховій виплаті; 17) права та обов'язки сторін і відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору; 18) порядок вирішення спорів; 19) інші умови за згодою сторін. Предметом договору страхування є

передача страхувальником за плату ризику, пов'язаного з об'єктом страхування, страховику на умовах, визначених договором страхування або законодавством України. Об'єктом страхування можуть бути: 1) життя, здоров'я, працездатність та/або пенсійне забезпечення; 2) майно на праві володіння, користування і розпорядження майном та/або можливі збитки чи витрати; 3) відповідальність за заподіяну шкоду особі або її майну. Сторонами договору страхування є страховик та страхувальник. Страхувальниками можуть бути дієздатні фізичні особи, фізичні особи - підприємці, юридичні особи, які уклали із страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства. Страхувальник за договором страхування зобов'язаний: 1) сплачувати страхову премію у порядку та строки, встановлені договором страхування; 2) протягом строку дії договору страхування повідомляти страховика про будь-яку зміну обставин, що мають істотне значення для оцінки страхового ризику (визначення ймовірності та вірогідності настання страхового випадку та розміру можливих збитків), та/або інших обставин, що впливають на розмір страхової премії за договором страхування; 3) інформувати страховика про настання події, що має ознаки страхового випадку, у порядку та строки, визначені договором страхування; 4) вживати заходів для запобігання настанню страхового випадку та зменшення наслідків страхового випадку; 5) вживати заходів для забезпечення страховику можливості скористатися правом вимоги до особи, винної у заподіянні збитків, надавати страховику всі необхідні документи та повідомляти інформацію, необхідну для реалізації страховиком права вимоги до винних осіб, що спричинили настання страхового випадку. Страховик за договором страхування зобов'язаний: 1) у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату або виплату страхового відшкодування у передбачений договором або законом строк; 2) у разі настання страхового випадку відшкодувати витрати, понесені страхувальником для запобігання настанню страхового випадку та зменшення наслідків страхового випадку, якщо це передбачено умовами договору страхування; 3) забезпечувати збереження інформації, що становить таємницю страхування, з урахуванням вимог Закону. Страхові ризики, які визначаються договором страхування, мають відповідати таким ознакам (крім договорів страхування життя лише з накопичувальною складовою): 1) вірогідність та ймовірність настання; 2) неможливість передбачити конкретний час, місце, обставини настання події, а також розмір шкоди в разі настання страхового випадку; 3) відсутність ймовірності невідворотності настання події в період дії договору страхування, про що страхувальник або страховик заздалегідь були або мали бути повідомлені; 4) настання події спричинить негативні матеріальні наслідки для страхового інтересу страхувальника або інших осіб, визначених у договорі страхування; 5) настання події не пов'язано з навмисними діями страхувальника або інших осіб, визначених у договорі страхування (крім випадків, визначених законом або міжнародним звичаєм), і не передбачає отримання неправомірної вигоди.

Страхове покриття за конкретним договором страхування включає сукупність страхових ризиків, на випадок настання яких здійснюється страхування, об'єкт страхування, строк дії, грошовий еквівалент страхового захисту, а також територію дії страхового захисту. Страхова сума може бути встановлена за окремим об'єктом страхування, страховим випадком, групою страхових випадків, договором страхування в цілому. Розмір страхової суми визначається за домовленістю між страховиком та страхувальником або відповідно до законодавства під час укладення договору страхування або внесення змін до такого договору. Договором страхування може передбачатися франшиза, яка може бути умовною та безумовною. У разі зазначення в договорі страхування умовної франшизи страховик не відшкодовує частину збитку, яка не перевищує розмір франшизи, але відшкодовує збитки в повному обсязі, якщо збиток перевищує розмір франшизи. У разі зазначення в договорі страхування безумовної франшизи страховик вираховує розмір франшизи при здійсненні страхової виплати за кожним страховим випадком. Франшиза може встановлюватися у відсотках від страхової суми (страхової виплати), в абсолютному розмірі або в інших розрахункових одиницях, визначених договором страхування. Вид та розмір франшизи зазначаються у договорі страхування. Страхові виплати здійснюються у порядку, визначеному страховим продуктом та договором страхування, якщо інше не передбачено законодавством України. Страхова виплата не може перевищувати розмір прямого збитку, заподіяного страхувальнику та/або іншій особі, передбаченій договором страхування. Непрямі збитки вважаються застрахованими, якщо це передбачено договором страхування. У разі якщо страхова сума становить певну частку дійсної вартості застрахованого об'єкта страхування, страхова виплата виплачується у такій самій частці дійсної вартості застрахованого об'єкта страхування, якщо інше не передбачено умовами договору страхування. Страхові тарифи обчислюються страховиком математичними, статистичними та/або економічними методами з урахуванням статистики настання страхових випадків та ймовірного розміру збитків, характеристик об'єкта страхування, розміру франшизи та інших умов страхування, а за страховими ризиками за класами страхування життя - також з урахуванням величини гарантованого інвестиційного доходу за цими ризиками, якщо це передбачено договором страхування життя. Страхувальник зобов'язаний сплатити страховику страхову премію як плату за страхування згідно з умовами договору страхування. Страхова премія за договором страхування визначається шляхом помноження страхової суми та страхового тарифу (у разі його визначення). Страхова премія за договором страхування, за яким не визначається страховий тариф, розраховується відповідно до умов страхового продукту. Укладення договору страхування. Договір страхування укладається виключно в письмовій формі з дотриманням вимог Цивільного кодексу України, встановлених до письмової форми правочину, та оформляється у паперовій формі або у формі електронного

документа, створеного згідно з вимогами, визначеними Законом України "Про електронні документи та електронний документообіг", або в порядку, передбаченому законодавством про електронну комерцію. У разі недотримання письмової форми договір страхування є нікчемним. Укладення договору страхування може посвідчуватися страховим полісом, сертифікатом. Строк дії договору страхування встановлюється за згодою страховика і страхувальника та зазначається в договорі страхування. Якщо договором страхування або законодавством України не передбачено інше, договір страхування набирає чинності з 0 годин дня, наступного за днем укладення договору та/або сплати страхової премії чи її першої частини (у разі сплати страхової премії частинами), та закінчується о 24 годині дати, що зазначена в договорі страхування як дата закінчення строку дії договору страхування. Страховий захист діє протягом усього строку дії договору страхування, якщо інше не передбачено договором страхування або законодавством України. Заміна сторін у договорі страхування. У разі смерті страхувальника - фізичної особи, який уклав договір страхування майна, права і обов'язки страхувальника переходять до осіб, які одержали це майно у спадок та/або у випадку, передбаченому Цивільним кодексом України, вважаються такими, що прийняли спадщину. Страховик та/або спадкоємець має право ініціювати внесення змін до договору страхування щодо заміни страхувальника. У разі смерті страхувальника, який уклав договір страхування життя та здоров'я на користь третіх осіб, його права і обов'язки можуть перейти до цих осіб або до осіб, на яких відповідно до закону покладено обов'язок щодо охорони прав і законних інтересів застрахованих. Якщо страхувальник - юридична особа припиняється з визначенням правонаступника (правонаступників), права та обов'язки страхувальника переходять до такого правонаступника (правонаступників) відповідно до законодавства. Порядок та умови здійснення страхових виплат. Договором страхування визначається перелік документів, що підтверджують факт та обставини настання страхового випадку і розмір заподіяної шкоди (збитку), а також форма, спосіб та порядок подання таких документів, якщо інше не передбачено законодавством України. Обов'язок підтвердження факту настання події, яка може бути визнана страховим випадком за договором страхування, покладається на страхувальника або іншу особу, визначену договором страхування. У разі настання події, що має ознаки страхового випадку, страховик зобов'язаний встановити факт, причини та обставини такої події та прийняти з урахуванням умов договору страхування рішення про визнання або невизнання випадку страховим. Здійснення страхової виплати проводиться страховиком згідно з договором страхування на підставі заяви страхувальника (його правонаступника або третіх осіб, визначених договором страхування) і рішення страховика про визнання випадку страховим та здійснення страхової виплати (страхового акта). Порядок визначення розміру страхової виплати та строки її здійснення визначаються договором страхування

або законодавством. У разі нездійснення страховиком страхової виплати відповідно до умов договору страхування або законодавства страховик зобов'язаний сплатити неустойку (штраф, пеню) в розмірі, встановленому договором страхування або законом. Розмір страхової виплати не може перевищувати обсяг зобов'язань страховика, визначених договором страхування або відповідно до законодавства. Порядок прийняття страховиком рішення про відмову у здійсненні страхової виплати визначається в договорі страхування або законодавством України. У разі прийняття рішення про відмову у здійсненні страхової виплати страховик зобов'язаний протягом строку, передбаченого договором страхування або законодавством, повідомити страхувальника (іншу особу, яка відповідно до договору або законодавства має право на отримання страхової виплати) у письмовій формі про прийняте рішення з обґрунтуванням підстави відмови. Підставою для відмови страховика у здійсненні страхових виплат є: 1) навмисні дії страхувальника або особи, на користь якої укладено договір страхування, спрямовані на настання страхового випадку, крім дій, вчинених у стані крайньої необхідності або необхідної оборони, або випадків, визначених законом чи міжнародними звичаями; 2) вчинення страхувальником або особою, на користь якої укладено договір страхування, умисного кримінального правопорушення, що призвело до настання страхового випадку; 3) подання страхувальником неправдивих відомостей про об'єкт страхування, обставини, що мають істотне значення для оцінки страхового ризику, або про факт настання страхового випадку; 4) одержання страхувальником повного відшкодування збитків від особи, яка їх заподіяла. Якщо збиток відшкодований частково, страхова виплата здійснюється з вирахуванням суми, отриманої від зазначеної особи як відшкодування збитків; 5) несвоєчасне повідомлення страхувальником (особою, визначеною у договорі страхування або законодавством) про настання страхового випадку без поважних причин або невиконання інших обов'язків, визначених договором страхування або законодавством, якщо це призвело до неможливості страховика встановити факт, причини та обставини настання страхового випадку або розмір заподіяної шкоди (збитків); 6) наявність обставин, які є винятками із страхових випадків та обмеженнями страхування, передбаченими договором страхування; 7) наявність інших підстав, встановлених законодавством, у тому числі для договорів страхування, обов'язковість укладення яких визначена законом. Припинення договору страхування. Дія договору страхування припиняється та договір втрачає чинність за згодою сторін, а також у разі: 1) закінчення строку дії договору страхування; 2) виконання страховиком зобов'язань перед страхувальником у повному обсязі; 3) несплати страхувальником чергової частини страхової премії у встановлений договором строк (у разі сплати страхової премії частинами). При цьому договір страхування вважається достроково припиненим з дня, наступного за встановленим у договорі страхування днем сплати чергової

частини страхової премії, якщо інше не передбачено умовами договору; 4) ліквідації страхувальника - юридичної особи або смерті страхувальника - фізичної особи; 5) ліквідації страховика у порядку, встановленому законодавством України; 6) набрання законної сили рішенням суду про визнання договору страхування недійсним; 7) в інших випадках, передбачених законодавством України та договором страхування. Договір страхування вважається недійсним з моменту його укладення у випадках, передбачених Цивільним кодексом України. Відповідно до Закону договір страхування визнається недійсним також у разі, якщо: 1) його укладено після настання події, що має ознаки страхового випадку; 2) відсутній об'єкт страхування або об'єктом страхування є майно, яке підлягає конфіскації на підставі судового вироку або рішення, що набуло законної сили; 3) страховиком доведено, що договір страхування укладено з метою отримання неправомірної вигоди та/або вчинення шахрайських дій; 4) у страхувальника (іншої особи, визначеної у договорі страхування) відсутній страховий інтерес. Договір страхування визнається недійсним у судовому порядку.

Договір доручення – це договір, за яким одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії. Правочин, вчинений повіреним, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки довірителя. Цей договір є консенсуальним, сплатним або безоплатним, двостороннім. Сторони договору – повірений – особа, яка зобов'язується вчинити певні юридичні дії та довіритель – особа, яка доручає вчинення певних юридичних дій повіреному. Предметом договору є певні юридичні дії повіреного. Строк договору – це строк, протягом якого повірений має право діяти від імені довірителя. Ціна договору – плата повіреному за виконання свого обов'язку за договором доручення, якщо інше не встановлено договором або законом. Якщо в договорі доручення не визначено розміру плати повіреному або порядок її виплати, вона виплачується після виконання доручення відповідно до звичайних цін на такі послуги. Форма договору є відповідною до загальних правил щодо форми договорів. У договорі доручення або у виданій на підставі договору довіреності мають бути чітко визначені юридичні дії, які належить вчинити повіреному. Дії, які належить вчинити повіреному, мають бути правомірними, конкретними та здійсненими. Повірений зобов'язаний вчиняти дії відповідно до змісту даного йому доручення. Повірений може відступити від змісту доручення, якщо цього вимагають інтереси довірителя і повірений не міг попередньо запитати довірителя або не одержав у розумний строк відповіді на свій запит. Повірений повинен виконати дане йому доручення особисто. Повірений має право передати виконання доручення іншій особі (замісникові), якщо це передбачено договором або якщо повірений був вимушений до цього обставинами, з метою охорони інтересів довірителя. Довіритель має право у будь-який час відхилити замісника, якого обрав повірений. Повірений зобов'язаний: повідомляти

довірителеві на його вимогу всі відомості про хід виконання його доручення; після виконання доручення або в разі припинення договору доручення до його виконання негайно повернути довірителеві довіреність, строк якої не закінчився, і надати звіт про виконання доручення та виправдні документи, якщо це вимагається за умовами договору та характером доручення; негайно передати довірителеві все одержане у зв'язку з виконанням доручення. Довіритель зобов'язаний видати повіреному довіреність на вчинення юридичних дій, передбачених договором доручення. Довіритель зобов'язаний, якщо інше не встановлено договором: забезпечити повіреного засобами, необхідними для виконання доручення; відшкодувати повіреному витрати, пов'язані з виконанням доручення. Довіритель зобов'язаний негайно прийняти від повіреного все одержане ним у зв'язку з виконанням доручення. Довіритель зобов'язаний виплатити повіреному плату, якщо вона йому належить. Договір доручення припиняється на загальних підставах припинення договору, а також у разі: відмови довірителя або повіреного від договору; визнання довірителя або повіреного недієздатним, обмеження його цивільної дієздатності або визнання безвісно відсутнім; смерті довірителя або повіреного. Довіритель або повірений мають право відмовитися від договору доручення у будь-який час. Відмова від права на відмову від договору доручення є нікчемною.

Договір комісії – це договір, за яким одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента. Цей договір є консенсуальним, сплатним, двостороннім. Сторони договору – комітент – особа, яка доручає комісіонеру вчинити правочини від імені комісіонера, але за рахунок комітента та комісіонер – особа, яка виконує доручення за плату. Предмет договору – надання послуг у вигляді виконання дії щодо укладання правочинів в інтересах комітента. Істотними умовами договору комісії, за якими комісіонер зобов'язується продати або купити майно, є умови про це майно та його ціну. Строк договору - може бути укладений на визначений строк або без визначення строку, з визначенням або без визначення території його виконання, з умовою чи без умови щодо асортименту товарів, які є предметом комісії. Ціна договору - комісійна плата, комітент повинен виплатити комісіонерові плату в розмірі та порядку, встановлених у договорі комісії. Якщо договором комісії розмір плати не визначений, вона виплачується після виконання договору комісії виходячи із звичайних цін за такі послуги. Форма договору – письмова. Відмінністю від договору доручення договору комісії є те, що комісіонер вчиняє правочин від свого імені, а повірений здійснює юридичні дії від імені довірителя. Комітент повинен виплатити комісіонерові плату в розмірі та порядку, встановлених у договорі комісії. Комітент може бути зобов'язаний утримуватися від укладення договору комісії з іншими особами. Комітент повинен виплатити комісіонерові плату в розмірі та порядку, встановлених у договорі комісії. Комісіонер зобов'язаний вчиняти правочини на умовах,

найбільш вигідних для комітента, і відповідно до його вказівок. Комісіонер має право на відшкодування витрат, зроблених ним у зв'язку з виконанням своїх обов'язків за договором комісії. Після вчинення правочину за дорученням комітента комісіонер повинен надати комітентові звіт і передати йому все одержане за договором комісії. Субкомісія. За згодою комітента комісіонер має право укласти договір субкомісії з третьою особою (субкомісіонером), залишаючись відповідальним за дії субкомісіонера перед комітентом. За договором субкомісії комісіонер набуває щодо субкомісіонера права та обов'язки комітента. Комітент не має права без згоди комісіонера вступати у відносини з субкомісіонером. Підставами припинення договору комісії є 1) належне виконання договору комісії; 2) відмова комітента від договору комісії - Якщо договір комісії укладено без визначення строку, комітент повинен повідомити комісіонера про відмову від договору не пізніше ніж за тридцять днів. У разі відмови комітента від договору комісії він повинен у строк, встановлений договором, а якщо такий строк не встановлений, - негайно розпорядитися своїм майном, яке є у комісіонера. У разі невиконання комітентом цього обов'язку комісіонер має право передати це майно на зберігання за рахунок комітента або продати майно за найвигіднішою для комітента ціною. У разі відмови комітента від договору комісії комісіонер має право на відшкодування витрат, зроблених ним у зв'язку з виконанням договору. 3) відмови комісіонера від договору комісії - комісіонер має право відмовитися від договору комісії лише тоді, коли строк не встановлений договором. Комісіонер повинен повідомити комітента про відмову від договору не пізніше ніж за тридцять днів. Комісіонер, який відмовився від договору комісії, повинен вжити заходів, необхідних для збереження майна комітента. У разі відмови комісіонера від договору комісії комітент повинен розпорядитися своїм майном, яке є у комісіонера, протягом п'ятнадцяти днів від дня отримання повідомлення про відмову комісіонера від договору. У разі невиконання комітентом цього обов'язку комісіонер має право передати це майно на зберігання за рахунок комітента або продати майно за найвигіднішою для комітента ціною. 4) смерті фізичної особи або ліквідації юридичної особи - комісіонера - якщо юридична особа - комісіонер припиняється і встановлюються її правонаступники, права та обов'язки комісіонера переходять до правонаступників, якщо протягом строку, встановленого для заявлення кредитором своїх вимог, комітент не повідомить про відмову від договору.

Договір управління майном – це договір, за яким одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителеві) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача). Цей договір є реальним, двостороннім та сплатним. Предметом договору є перелік майна, що передається в управління, а також розмір і форма плати за управління майном. Не можуть бути предметом

договору управління майном грошові кошти, крім випадків, коли право здійснювати управління грошовими коштами прямо встановлено законом. Сторонами договору є установник управління – зазвичай власник майна, управитель – будь-яка особа: фізична або юридична; вигодонабувач. Строк договору - встановлюється у договорі управління майном. Якщо сторони не визначили строку договору управління майном, він вважається укладеним на п'ять років. Ціна договору - розмір і форма плати за управління майном. Форма договору - укладається в письмовій формі. Договір управління нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва, майбутнім об'єктом нерухомості підлягає нотаріальному посвідченню. Управитель має право: вимагати усунення будь-яких порушень його прав на майно; управитель може доручити іншій особі (замісникові) вчинити від його імені дії, необхідні для управління майном, якщо це передбачено договором управління майном або цього вимагають інтереси установника управління або вигодонабувача у разі неможливості отримати в розумний строк відповідні вказівки установника управління. Управитель відповідає за дії обраного ним замісника, як за свої власні; на плату, встановлену договором, а також на відшкодування необхідних витрат, зроблених ним у зв'язку з управлінням майном; має право відраховувати належні йому грошові суми безпосередньо з доходів від використання майна, переданого в управління; якщо установник управління не попередив управителя і сам управитель не знав і не міг знати про те, що майно, яке передане в управління, є предметом договору застави, управитель має право вимагати розірвання договору та виплати належної йому за договором плати відповідно до строку управління цим майном. Управитель зобов'язаний: Управитель управляє майном відповідно до умов договору. Управитель може відчужувати майно, передане в управління, укладати щодо нього договір застави лише за згодою установника управління; управитель управляє майном особисто; управитель, вчиняючи фактичні та юридичні дії, пов'язані з управлінням майном, зобов'язаний повідомляти осіб, з якими він вчиняє правочини, про те, що він є управителем, а не власником майна; управитель, який не виявив при управлінні майном належної турботливості про інтереси установника управління або вигодонабувача, зобов'язаний відшкодувати установникові управління завдані збитки, а вигодонабувачеві - упущену вигоду; управитель несе субсидіарну відповідальність за боргами, що виникли у зв'язку із здійсненням ним управління, якщо вартості майна, переданого в управління, недостатньо для задоволення вимог кредиторів. 3. Субсидіарна відповідальність управителя настає також у разі вчинення правочинів з перевищенням наданих йому повноважень або встановлених обмежень, за умови, що треті особи, які беруть участь у правочині, доведуть, що вони не знали і не могли знати про перевищення управителем повноважень або встановлених обмежень. У цьому разі установник управління може вимагати від управителя відшкодування завданих ним збитків. Установник зобов'язаний: виплатити управителю плату,

встановлену договором, а також на відшкодування необхідних витрат, зроблених ним у зв'язку з управлінням майном. Управитель майном, якщо це передбачено законом або укладеним відповідно до нього договором, має право відраховувати належні йому грошові суми безпосередньо з доходів від використання майна, переданого в управління; установник управління зобов'язаний попередити управителя про те, що майно, яке передається в управління, є предметом договору застави. Якщо установник управління не попередив управителя і сам управитель не знав і не міг знати про те, що майно, яке передане в управління, є предметом договору застави, управитель має право вимагати розірвання договору та виплати належної йому за договором плати відповідно до строку управління цим майном. Договір управління майном припиняється у разі: загибелі майна, переданого в управління; припинення договору за заявою однієї із сторін у зв'язку із закінченням його строку; смерті фізичної особи - вигодонабувача або ліквідації юридичної особи - вигодонабувача, якщо інше не встановлено договором; відмови вигодонабувача від одержання вигоди за договором; визнання управителя недієздатним, безвісно відсутнім, обмеження його цивільної дієздатності або смерті; відмови управителя або установника управління від договору управління майном у зв'язку з неможливістю управителя здійснювати управління майном; відмови установника управління від договору з іншої, причини за умови виплати управителеві плати, передбаченої договором; визнання фізичної особи - установника управління банкрутом; повного завершення виконання сторонами договору управління майном; дострокового припинення управління майном, якщо це передбачено договором, або за рішенням суду.

Тестові завдання:

1. Договір, який може бути як оплатним, так і безоплатним:

- А. зберігання;
- Б. комісії;
- В. дарування
- Г. довічного утримання.

2. Стороною договору транспортного експедирування є:

- А. перевізник;
- Б. клієнт;
- В. покупець;
- Г. обдарований.

3. Зберігач немає права:

- А. піклуватися про річ як про власну;
- Б. змішати речі різного роду;
- В. змішати речі однієї якості;
- Г. без згоди покладавця користуватися річчю та передавати її у

користування іншій особі.

4. На підтвердження прийняття товару, товарний склад видає:
- А. складську квитанцію;
 - Б. багажну квитанцію;
 - В. договір купівлі-продажу;
 - Г. договір ренти.
5. За рахунок якої із сторін вчиняються правочини по договору комісії?
- А. за рахунок комісіонера;
 - Б. за рахунок комітента;
 - В. за рахунок обох сторін;
 - Г. за рахунок держави.
6. Як розподіляється додаткова вигода, якщо комісіонер вчинив правочин на більш вигідних умовах, ніж передбачено в договорі:
- А. сума вигоди стягується в державний бюджет;
 - Б. тільки порівну;
 - В. все належить комісіонерові;
 - Г. додатково одержана вигода належить комітентові.
7. Право власності на майно придбане за договором комісії:
- А. зберігається за комісіонером;
 - Б. виникає у територіальній громаді;
 - В. виникає після вчинення конклюдентних дій;
 - Г. належить комітентові, в зв'язку з тим, що комісіонер придбав майно за рахунок комітента.
8. Предметом договору доручення є:
- А. юридичні дії повіреного;
 - Б. нерухоме майно;
 - В. упущена вигода;
 - Г. реальна шкода.
9. Сторонами договору управління майном є:
- А. замовник і виконавець;
 - Б. принципал і агент;
 - В. установник управління і вигодонабувач;
 - Г. установник управління і управитель.
10. До вимог, що впливають із договору перевезення вантажу застосовується позовна давність строком:
- А. 6 місяців;
 - Б. 1 рік;
 - В. 2 роки;
 - Г. 3 роки.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття та ознаки договору про надання послуг.
2. Поняття і види перевезень

3. Договір перевезення вантажу.
4. Поняття та загальна характеристика договору перевезення пасажирів та багажу
5. Договір чартеру (фрахтування).
6. Мультимодальні перевезення.
7. Договір транспортного експедирування.
8. Договір зберігання: поняття та загальна характеристика.
9. Поняття і загальна характеристика договороукладського зберігання.
10. Зберігання речі в ломбарді.
11. Зберігання цінностей у банку.
12. Зберігання речей у камерах схову організацій, підприємств транспорту.
13. Зберігання речей у гардеробі організації.
14. Зберігання речей пасажирів під час його перевезення.
15. Зберігання речей у готелі.
16. Зберігання речей, що є предметом спору.
17. Зберігання автотранспортних засобів.
18. Договір охорони, його види.
19. Поняття та класи страхування.
20. Характеристика договору страхування.
21. Поняття та характеристика договору доручення.
22. Договір комісії: поняття і характеристика.
23. Договір управління майном.

ТЕМА 19. ДОГОВОРИ ЩОДО РОЗПОРЯДЖЕННЯ МАЙНОВИМИ ПРАВАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

(Мирза С.С.)

Зміст теми

Загальна характеристика договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Види, сторони, істотні умови і форма договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Поняття, істотні умови і строк ліцензійного договору. Типовий ліцензійний договір. Субліцензійний договір. Сторони ліцензійного договору, їх права та обов'язки. Ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності. Невиключна ліцензія.

Договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності: поняття, істотні умови. Сторони договору про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності, їхні права та обов'язки.

Договір про передачу майнових прав інтелектуальної власності: поняття, юридична характеристика, зміст та особливості співвідношення з

іншими договорами у сфері інтелектуальної власності.

Інші види договорів щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності: видавничий, постановочний, сценарний, договір про депонування рукопису, про використання твору декоративно-прикладного мистецтва у промисловості, про публічне виконання твору, про управління майновими правами автора.

Поняття, загальна характеристика і види договору комерційної концесії. Відмежування договору комерційної концесії від інших договорів у сфері інтелектуальної власності. Істотні умови договору комерційної концесії. Предмет, ціна, строк і форма договору комерційної концесії. Сторони договору комерційної концесії, їх права та обов'язки. Обмеження прав сторін за договором комерційної концесії. Договір комерційної субконцесії. Відповідальність сторін за договором комерційної концесії. Припинення та зміна договору комерційної концесії.

Інститут розпоряджання майном та майновими правами має таку ж багату історію, як і саме право. Однак такий його інститут, як розпоряджання правами інтелектуальної власності, створювався поступово, неоднорідно та пройшов досить довгий шлях до сучасного його розуміння.

Розглядаючи історію виникнення прав інтелектуальної власності, ми перш за усе звертаємось до стародавнього Єгипту, давньої Греції та римського права. На момент існування зазначених стародавніх держав законодавство про право інтелектуальної власності було відсутнє, однак історичними джерелами підтверджується, що існувало, серед іншого, поняття літературної власності. Питання щодо врегулювання передання права на використання творів не стояло і, відповідно, дозвіл на використання твору в той період часу надавався лише шляхом мовчазної згоди, тобто не заперечення автором використання його твору іншим автором, а порушення вважалось порушенням морального змісту, а не правового.

Перші основи правовідносин щодо передання прав інтелектуальної власності виникають, з розвитком договірної системи загалом, яка набула свого визначення разом із законодавчим закріпленням приватної власності у Римі. Саме тому у той час для видання творів вже вимагалася згода автора, а між видавництвом і автором укладалися угоди про видання книг.

Договори про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності належать до цивільних договорів. Їхньою особливістю є те, що вони врегульовують права та обов'язки фізичних і юридичних осіб, пов'язані зі створенням, використанням, охороною та захистом результатів інтелектуальної, творчої діяльності та інших об'єктів права інтелектуальної власності.

Враховуючи положення ч. 1 ст. 626 Цивільного кодексу України (далі – ЦК), договір про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності варто сприймати як домовленість двох або більше сторін, спрямовану на

встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків на результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності.

У сучасному законодавстві, зокрема у ЦК, серед договорів у сфері права інтелектуальної власності виділено окрему групу договорів про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Так, відповідно до ст. 1107 ЦК, **розпорядження майновими правами інтелектуальної власності здійснюється на підставі таких правочинів:**

- 1) ліцензії на використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- 2) ліцензійного договору;
- 3) договору про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- 4) договору про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності;
- 5) іншого договору щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності. Як видно, перелік договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності не є вичерпним.

Крім того, ст. 1107 ЦК за своєю суттю є бланкетною, що дозволяє звернутися до законодавства України для отримання інформації щодо інших договорів подібного змісту.

З урахуванням того, що об'єкти права інтелектуальної власності є нематеріальними благами, які є невід'ємними від своїх творців, а тому в принципі не можуть відчужуватися, **предметом** договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності є **виключні майнові права на об'єкт інтелектуальної, творчої діяльності.**

Сторонами договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Винятком є договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності, де однією зі сторін є його творець (ч. 1 ст. 1112 ЦК). Творцем об'єкта прав інтелектуальної власності може бути виключно фізична особа.

Однією зі сторін договору є **правоволоділець** – особа, якій належать виключні майнові права на результат інтелектуальної, творчої діяльності: автор (творець, винахідник, селекціонер), його правонаступники. При цьому автором (творцем) чи винахідником може бути будь-яка особа незалежно від її віку та обсягу дієздатності. Однак розпоряджатися майновими правами інтелектуальної власності можуть фізичні особи, які досягли повної дієздатності, або неповнолітні у віці від 14 до 18 років у порядку, встановленому ч. 2 ст. 32 ЦК. Правоволодільцем може бути як первинний суб'єкт права інтелектуальної власності (наприклад, автор, винахідник тощо), так і похідний суб'єкт – особа, яка набула прав інтелектуальної власності за договором (іншим правочином) або законом (наприклад, роботодавець автора чи винахідника, спадкоємець

тощо).

Іншою стороною договору щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності є **користувач** – особа, якій надано відповідний обсяг правомочностей на використання об'єкта права інтелектуальної власності (наприклад, ліцензіат у ліцензійному договорі, замовник у договорі про створення за замовленням та використання об'єкта права інтелектуальної власності тощо) або правонабувач – особа, якій безповоротно передано виключні майнові права інтелектуальної власності.

Законодавство України передбачає, що правочин щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності укладається **у письмовій (електронній) формі**, за винятком випадків, визначених законом. Загальні вимоги до письмової форми правочину передбачені ст. 207 ЦК, які повною мірою поширюються на форму договорів у сфері права інтелектуальної власності. При цьому у випадку недотримання письмової форми цих договорів передбачені спеціальні правові наслідки: вони є нікчемними, тобто не породжують жодних правових наслідків (ч. 2 ст. 1107, ч. 1 ст. 1118 ЦК). Як виняток, законом можуть бути встановлені випадки, в яких договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності може укладатися усно. Так, наприклад, **в усній формі** може укладатися договір про використання твору в періодичних виданнях (газетах, журналах, електронних засобах масової інформації тощо), що передбачено законодавством (ч. 2 ст. 48 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Законодавством України не передбачено необхідність реєстрації договорів у сфері права інтелектуальної власності, однак за бажанням чи на вимогу однієї зі сторін вони можуть бути зареєстровані в порядку, встановленому законом. Але факт передання виключних майнових прав інтелектуальної власності, які відповідно до ЦК або іншого закону є чинними після їх державної реєстрації, підлягає обов'язковій державній реєстрації (ч. 2 ст. 1114 ЦК). Водночас відсутність державної реєстрації не впливає на чинність прав, наданих за ліцензією або іншим договором, та інших прав на відповідний об'єкт права інтелектуальної власності, зокрема на право ліцензіата на звернення до суду за захистом свого права.

Договір комерційної концесії також має укладатися в письмовій формі та підлягає державній реєстрації. Для сторін договір комерційної концесії є дійсним із моменту укладення його в письмовій формі (ст. 1118 ЦК).

Серед договорів, спрямованих на використання результатів творчої діяльності, ліцензійний договір посідає особливе місце. Відповідно до ч. 1 ст. 1109 ЦК, **за ліцензійним договором** одна сторона (ліцензіар) надає другій стороні (ліцензіату) дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності визначеним способом (способами) протягом певного строку на певній території, а ліцензіат зобов'язується вносити плату за використання об'єкта, якщо інше не встановлено договором.

Істотні умови ліцензійного договору.

1. Предмет ліцензійного договору, який являє собою надання майнового права на використання результату інтелектуальної, творчої діяльності та іншого об'єкта права інтелектуальної власності протягом певного часу. Крім того, ч. 5 ст. 1109 ЦК передбачено положення, відповідно до якого предметом ліцензійного договору не можуть бути права на використання об'єкта інтелектуальної власності, які на момент укладення договору не були чинними. Ілюстрацією цього є виключення можливості надання в ліцензійному договорі таких прав, як право подачі заявки на реєстрацію торговельної марки, винаходу тощо або право попереднього користувача.

2. Вид ліцензії (виключна, невиключна, одинична) **і сфера застосування об'єкта виключних прав,** у тому числі конкретні майнові права, що надаються за договором, способи використання зазначеного об'єкта.

3. Строк, встановлений договором, який повинен спливати не пізніше спливу строку чинності виключного майнового права на визначений у договорі об'єкт права інтелектуальної власності. У разі відсутності у ліцензійному договорі умови про строк договору він вважається укладеним на строк, що залишився до спливу строку чинності виключного майнового права на визначений у договорі об'єкт права інтелектуальної власності, але не більше ніж на п'ять років. Якщо за шість місяців до спливу зазначеного п'ятирічного строку жодна із сторін не повідомить письмово другу сторону про відмову від договору, договір вважається продовженим на невизначений час. У цьому випадку кожна із сторін може в будь-який час відмовитися від договору, письмово повідомивши про це другу сторону за шість місяців до розірвання договору, якщо більший строк для повідомлення не встановлений за домовленістю сторін (ч. 3 ст. 1110 ЦК).

Визначення сторонами строку дії ліцензійного договору залежить від наступних факторів: строку дії патенту, свідоцтва; строку морального старіння об'єкта права інтелектуальної власності (наприклад, винаходу, характерного для даної області техніки (чим швидше моральне старіння, тим менше строк дії договору); часу, необхідного для освоєння ліцензії (наприклад, за необхідності капітального будівництва); ступеня зацікавленості сторін у тривалій співпраці та взаємному обміні удосконаленнями (чим більше зацікавленість, тим більше строк дії договору) тощо.

Сторонами ліцензійного договору є ліцензіар, особа, якій належить виключне право на об'єкт інтелектуальної власності (ним може бути як фізична, так і юридична особа), а також **ліцензіат** – фізична або юридична особа, яка за договором отримала право на використання об'єкта права інтелектуальної власності на умовах, визначених у договорі.

Юридична характеристика ліцензійного договору.

Ліцензійний договір є двостороннім. Зміст ліцензійного договору визначається кореспондуючими правами і обов'язками ліцензіара та ліцензіата.

Відповідно до ліцензійного договору, ліцензіар має надати ліцензіату майнове право на використання об'єкта права інтелектуальної власності, а ліцензіар, у свою чергу, – використовувати належним чином об'єкт права інтелектуальної власності.

Обов'язки ліцензіара:

- надавати технічну допомогу ліцензіату як у налагодженні виробництва, так і в навчанні працівників ліцензіата, також передачі відомостей щодо самого об'єкта права інтелектуальної власності, необхідної документації або втілену на матеріальному носії копію об'єкта права інтелектуальної власності для забезпечення реального здійснення ліцензіатом наданого йому права;

- налагодити поставку ліцензіату певних деталей, вузлів, сировини тощо, які ліцензіат повинен закуповувати у ліцензіара або в іншому місці для забезпечення виконання вимог стандарту та якості продукції, передбаченої у договорі (наприклад, щодо товарів, маркованих торговельною маркою);

- забезпечити подання відповідних заявок на видачу патенту та підтримувати чинність отриманого патенту, наприклад сплачувати щорічний збір за підтримання чинності патенту, якщо такий обов'язок не поклав на себе ліцензіат;

- здійснювати вдосконалення об'єкта права інтелектуальної власності, контролювати якість товарів та інші обов'язки.

Обов'язки ліцензіата:

- виплачувати своєчасно ліцензійну винагороду;
- використовувати об'єкт права інтелектуальної власності відповідно до умов договору;

- дотримуватись технічних норм і стандартів якості;
- рекламувати ліцензійну продукцію та вказувати у відповідних рекламних та інших публікаціях, а також на самій продукції, що вона (продукція) виробляється за ліцензією відповідної особи; захищати надані за договором майнові права інтелектуальної власності від порушень з боку третіх осіб тощо.

При укладенні договору необхідно враховувати певні вимоги до форми договору. Кожен ліцензійний договір має бути укладено **в письмовій формі**. Обов'язковій державній реєстрації сьогодні підлягають відомості про видачу ліцензії, а не ліцензійний договір. Але на вимогу однієї зі сторін державна реєстрація ліцензійного договору може здійснитися (ст. 1114 ЦК).

Відповідно до ст. 1111 ЦК уповноважені відомства або творчі спілки можуть затверджувати типові ліцензійні договори. Ліцензійний договір може містити умови, не передбачені типовим ліцензійним договором. Умови ліцензійного договору, укладеного з творцем об'єкта права інтелектуальної власності, що погіршують його становище порівняно з становищем, передбаченим законом або типовим договором, є нікчемними і замінюються умовами, встановленими типовим договором або законом.

Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності здійснюється також на підставі ліцензії на використання об'єкта права інтелектуальної власності. **Ліцензія** – це надання особою, якій належать виключні права на об'єкт права інтелектуальної власності (ліцензіаром) дозволу іншій фізичній або юридичній особі (ліцензіату) використовувати ці права у певній обмеженій сфері або здійснювати одну або більше дій, на які виключні права має ліцензіар (ст. 1108 ЦК).

Неодмінною умовою для надання такого письмового повноваження має бути належність у ліцензіара виключних майнових прав на об'єкт права інтелектуальної власності. Ліцензія може бути видана на будь-який об'єкт права інтелектуальної власності.

Сторонами ліцензії є ліцензіар – особа, якій належать виключні майнові права дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності та яка надає дозвіл на його використання іншій особі, і ліцензіат – особа, якій це право надається.

Предметом ліцензії є дозвіл на використання об'єкта інтелектуальної власності.

Форма ліцензії – письмова.

Ліцензії можуть видаватися на платній або безоплатній основі, що також має бути чітко визначено в договорі. Спосіб платежу сторони обирають самостійно. Виходячи з практики, яка склалася, основними формами ліцензійних платежів є такі: роялті – періодичні відрахування від прибутку ліцензіата в період дії ліцензії, сума яких визначається залежно від економічних результатів використання предмета ліцензії; паушальний платіж – одноразовий платіж у вигляді певної грошової суми; змішаний платіж – поєднання роялті та паушального платежу.

Відповідно до ст. 1108 ЦК, розрізняють чотири види ліцензії. Перший вид – це **виключна ліцензія**, де ліцензіат отримує виняткове право на використання об'єкта права інтелектуальної власності у відповідному обсязі, тобто не допускається надання аналогічної ліцензії третім особам у тих же межах. Причому сам ліцензіар також утримується від використання об'єкта права інтелектуальної власності на весь строк та у сфері дії ліцензії.

Одинична ліцензія надається тільки одному ліцензіатові та виключає можливість видачі ліцензіаром іншим особам ліцензії на використання об'єкта інтелектуальної власності в межах територіальних обмежень, обумовлених договором, і на певний строк. Але вона не виключає можливості використання ліцензіаром цього об'єкта в обумовленій сфері дії ліцензії.

Наступна ліцензія – це **невиключна (проста) ліцензія**, що допускає можливість використання об'єкта права інтелектуальної власності як ліцензіатом, так і ліцензіаром та не виключає можливості використання цього об'єкта третіми особами.

І останній вид ліцензії – це **субліцензія**. З письмового дозволу ліцензіара

ліцензіат може надати письмове повноваження на використання об'єкта права інтелектуальної власності іншій особі. Обсяг прав, які надаються за субліцензією, як правило, менший за обсяг прав, які належать користувачу виняткової та одиначної ліцензії. Тобто не має перевищувати обсяг прав, отриманих від ліцензіара.

За договором про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності одна сторона (творець – письменник, художник тощо) зобов'язується створити об'єкт права інтелектуальної власності відповідно до вимог другої сторони (замовника) та в установленний строк (ч. 1 ст. 1112 ЦК).

Предмет цього договору має складну природу. З одного боку, **предметом договору** є створення об'єкта права інтелектуальної власності, а з іншого – майнові права, тобто право на використання ще неіснуючого об'єкта права інтелектуальної власності. У договорі мають бути чітко визначені характер і ознаки майбутнього об'єкта права інтелектуальної власності відповідно до вимог замовника: жанр, вид, обсяг, назва, галузь науки та техніки, призначення об'єкта.

Юридична характеристика договору про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності: двосторонній договір, що може бути як оплатним, так і безоплатним.

Сторонами цього договору є: творець та замовник. **Творець (автор, винахідник)** – це фізична особа, творчою працею якої створюється об'єкт права інтелектуальної власності, тобто автор (співавтори). Саме йому належать особисті немайнові права інтелектуальної власності на створений об'єкт. Другою стороною договору є **замовник** – юридична або фізична особа. Причому неважливо, чи має замовник статус суб'єкта підприємницької діяльності.

Права замовника:

- визначити предмет договору;
- право доступу;
- вимоги щодо об'єкта права інтелектуальної власності;
- встановлювати строк створення об'єкта тощо.

Обов'язки замовника:

- дотримання особистих немайнових прав творця (автора) об'єкта інтелектуальної власності;
- дотримання умов та обсягу використання об'єкта;
- реальне та обов'язкове використання замовленого об'єкта,
- вчасна сплата авторської винагороди за створення об'єкта та інші.

Права творця:

- визначити спосіб та умови використання об'єкта.

Обов'язки творця:

-створити об'єкт права інтелектуальної власності відповідно до вимог замовника з дотриманням установлених у договорі строків.

Відповідно до вимог ст. 430 ЦК, особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать його творцеві. Однак в окремих випадках, передбачених законом, окремі немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати замовникові. При цьому законодавець не конкретизує, які саме особисті немайнові права можуть належати замовникові, та не визначає підставу та момент виникнення цих прав на об'єкт створення за замовленням. Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта та замовникові спільно, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 2 ст. 430 ЦК). Водночас у ст. 1112 ЦК стверджується, що за договором про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності майнові права інтелектуальної власності на такий твір залишаються за його автором, якщо інше не встановлено договором або законом. Тобто це означає, що залишаються певні суперечності між правовими нормами.

За договором про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності одна сторона (особа, що є суб'єктом майнових прав на об'єкт права інтелектуальної власності) передає другій стороні частково або у повному складі ці права відповідно до закону та на визначених договором умовах (ч. 1 ст. 1113 ЦК).

Сутність договору полягає в тому, що правоволоділець об'єкта права інтелектуальної власності відмовляється від подальшого його використання і передає (відчужує) виключні майнові права на об'єкт інтелектуальної власності набувачу назавжди. Тобто відбувається зміна володільців виключних майнових прав на результат інтелектуальної, творчої діяльності. Можливість часткової передачі прав на об'єкти інтелектуальної власності зумовлена специфікою таких об'єктів. Наприклад, свідоцтво на торговельну марку засвідчує виключні майнові права інтелектуальної власності на певне позначення щодо наведеного в ньому переліку товарів та послуг. Отже, правоволоділець може передати виключні майнові права на торговельну марку тільки щодо частини товарів чи послуг, залишивши за собою іншу частину.

Істотні умови договору про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності на об'єкт права інтелектуальної власності:

1. Предмет договору про відступлення прав – це передача правоволодільцем частково або в повному обсязі належних йому виключних майнових прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що за наявності державної реєстрації тягне за собою зміну правоволодільця реєстрації і внесення відповідного запису до реєстру. Об'єктами, виключні майнові права на які можуть бути передані в рамках договору, виступають об'єкти права інтелектуальної власності, невичерпний перелік яких наведено у ст. 420 ЦК. Однак на окремі з цих об'єктів ЦК не закріплює виключних прав, що робить

неможливим застосування згаданого договору щодо таких об'єктів. Це стосується наукового відкриття, зміст суб'єктивних прав на яке не передбачає виключних майнових прав (ст. 458), географічного зазначення (ст. 503), комерційного найменування (ст. 490).

2. Ціна договору. Відступлення виключних прав може здійснюватися як на відплатній, так і на безвідплатній основі. Виходячи з практики укладення договорів про відчуження виключних майнових прав, такі договори переважно є відплатними. Відсутність такої умови тягне за собою визнання договору недійсним.

Строк дії у договорі про передачу виключних майнових прав на об'єкт інтелектуальної власності не визначається, оскільки ці права передаються назавжди.

Юридична характеристика договору про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності: двосторонній, консенсуальний, оплатний або безоплатний.

Сторонами договору є правоволоділець (фізична або юридична особа), якому належать дійсні виключні майнові права на об'єкт інтелектуальної власності, і **правонабувач** (фізична або юридична), яка бажає набути таких прав. Стороною договору, що передає виключні майнові права інтелектуальної власності, може бути автор (творець, винахідник, селекціонер) результату інтелектуальної, творчої діяльності або його правонаступник – це особа, яка набула виключних майнових прав інтелектуальної власності за договором або за законом.

Сфера розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності багата на різноманітні договори, деякі з яких є не поіменованими. Серед таких договорів можна виокремити: видавничий, постановочний, сценарний, договір про депонування рукопису, про використання твору декоративно-прикладного мистецтва у промисловості, про публічне виконання твору, про управління майновими правами автора та інші договори. Коротко зупинимося на визначенні зазначених договорів.

Видавничий договір – це договір, за яким одна сторона (видавець) зобов'язується видати або перевидати твір, створений іншою стороною (автором) у встановлений сторонами строк. Автор передає видавцеві свій твір і право використання (видання) і (або) розповсюдження його за встановлену договором винагороду. Видавничі договори поділяються за своїм предметом на такі: договори на видання літературних творів, творів образотворчого мистецтва, музичних творів. Договори на видання літературних творів поділяються на видання оригінальних творів та на видання творів у перекладі як вітчизняних авторів, так і іноземних

Постановочний договір – це договір, за яким автор зобов'язується передати або створити й передати видовищному підприємству свій драматичний, музично-драматичний, музичний, пантомімний або

хореографічний твір, а відповідне підприємство зобов'язується здійснити у певний строк постановку і публічне виконання цього твору та сплатити авторові винагороду.

Сценарний договір – це договір, за яким автор передає або зобов'язується створити і передати кіно-, теле- чи радіостудії сценарій фільму або теле- чи радіопередачі в обумовлений договором строк, а студія зобов'язується виплатити автору винагороду. Предметом договору може бути тільки неопублікований твір – літературний сценарій, який повинен відповідати творчій заявці, що додається до договору.

Договір на депонування рукопису фактично означає передачу на зберігання. У тих випадках, коли твір має вузькоспеціальний характер і є потреба швидко одержати інформацію про нього, сторони вдаються до депонування. За цим договором організація за погодженням з автором передає належним чином оформлений оригінал разом із рефератом твору інформаційному органу, який зобов'язаний безплатно зберігати оригінал і здійснювати інформацію про нього шляхом публікації реферату. Крім того, цей орган зобов'язаний на замовлення всіх зацікавлених осіб виготовляти копії твору повністю або частково і видавати їм. Найчастіше на депонування передають оригінали рефератів статей, оглядів, монографій, збірників наукових праць, матеріали конференцій, з'їздів, нарад симпозіумів вузькоспеціального характеру, які недоцільно видавати друкарським способом.

Комерційна концесія (франчайзинг) є відносно новим самостійним інститутом цивільного права України, метою якого є сприяння створенню широкої мережі нових господарських комплексів, розширення виробництва та збуту товарів (робіт, послуг). Правове регулювання договору комерційної концесії здійснюється у гл. 76 ЦК та гл. 36 ГК.

За договором комерційної концесії одна сторона (правоволоділець) за плату зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) право користування відповідно до її вимог комплексом належних прав з метою виготовлення або продажу певного виду товару та надання послуг (ст. 1115 ЦК).

Істотними умовами договору комерційної концесії є предмет та ціна. **Предметом договору комерційної концесії** є право на використання об'єктів інтелектуальної власності (торговельних марок, промислових зразків, винаходів, творів, комерційних таємниць тощо), право на використання комерційного досвіду та право на використання ділової репутації. Комплекс майнових прав інтелектуальної власності, що передаються за договором комерційної концесії, може включати як права на об'єкти, засвідчені патентом, свідоцтвом або іншим способом, так і об'єкти, набуття права на які не пов'язано з їх реєстрацією. Договором комерційної концесії може бути передбачено використання предмета договору в певній сфері цивільного обороту із зазначенням або без зазначення певної території використання.

Ціну договору комерційної концесії становить винагорода, яку

користувач виключних прав сплачує правоволодільцю. Є декілька способів виплати винагороди: фіксований разовий платіж (паушальний платіж); початковий (авансовий) платіж, який сплачується частинами; фіксовані періодичні платежі; відрахування від прибутку, отриманого користувачем; взаємні нарахування на оптову ціну товару; винагорода за рекламу; винагорода за специфічні послуги правоволодільця тощо.

Строк не є істотною умовою договору комерційної концесії: як правило, такий договір укладається на невизначений або досить тривалий термін (понад 20 років), який поновлюється. Так, відповідно до ст. 1124 ЦК, користувач має переважне право на укладення договору комерційної концесії на новий строк за тими ж умовами. Проте законом можуть бути встановлені умови, за якими правоволоділець може відмовитись від укладення договору концесії на новий строк.

Юридична характеристика договору комерційної концесії: консенсуальний, двосторонній, відплатний.

Договір комерційної концесії укладається **у письмовій формі**. У разі недодержання письмової форми відповідно до ч. 1 ст. 1118 ЦК, такий договір є нікчемним.

Сторонами договору комерційної концесії є правоволоділець та користувач – фізичні та юридичні особи, які на момент укладення договору є суб'єктами підприємницької діяльності.

Обов'язки правоволодільця (ст. 1120 ЦК):

1. Передання користувачеві технічної та комерційної документації та надання іншої інформації, необхідної для здійснення прав, отриманих за договором комерційної концесії, а також інформування користувача та його працівників щодо питань, пов'язаних зі здійсненням цих прав.

2. Надання користувачеві постійного технічного та консультативного сприяння, включаючи сприяння у навчанні та підвищенні кваліфікації працівників. Це може бути навчання маркетингу; навчання технології виробництва або надання послуг; навчання ремонту товару; навчання загальному порядку здійснення підприємницької діяльності (бухгалтерський облік, кадровий облік, облік товару, проданого в кредит, податковий облік, інвентаризація тощо).

3. Контроль якості товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються, надаються) користувачем на підставі договору комерційної концесії.

Обов'язки користувача (ст. 1121 ЦК):

1. Використання торговельної марки та інших позначень правоволодільця визначеним у договорі способом.

2. Забезпечення відповідності якості товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються, надаються) згідно з договором комерційної

концесії, якості аналогічних товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються, надаються) право володільцем.

3. Дотримання інструкцій та вказівок правоволодільця, спрямованих на забезпечення відповідності характеру, способів та умов використання комплексу наданих прав при використанні об'єктів права інтелектуальної власності.

4. Надання покупцям (замовникам) додаткових послуг, на які вони могли б розраховувати, купуючи (замовляючи) товари (роботи, послуги) безпосередньо у право володільця.

5. Інформування покупців (замовників) найбільш очевидним для них способом про використання торговельної марки та інших позначень правоволодільця за договором комерційної концесії.

6. Нерозголошення таємниць виробництва правоволодільця та іншої одержаної від нього конфіденційної інформації.

Цивільний кодекс України встановлює низку обмежень прав та обов'язків сторін за договором комерційної концесії, спрямованих не тільки на обмеження конкуренції правоволодільця і користувача з третіми особами або між собою, але й забезпечення економічної конкуренції. У законодавстві України передбачено можливість установлення обмежень у виключній ліцензії та комерційній концесії (ст.ст. 1108, 1122 ЦК). Загалом обмежувальні умови можна поділити на дві групи.

Перша група – це зобов'язання правоволодільця не надавати іншим особам аналогічного комплексу прав для їх використання на закріпленій за користувачем території або утримуватись від власної аналогічної діяльності на цій території. Але у випадку, коли правоволодільець замінить у комплексі виключних прав, використання яких надається іншій особі, один з об'єктів, то зможе спокійно обійти таке обмеження чи надасть можливість використання одного з наданих виключних прав, які належать правоволодільцю (право на торговельну марку чи корисну модель), при цьому суворо дотримуючись обов'язку не надавати іншим «аналогічні комплекси прав для їх використання на закріпленій за користувачем території».

Друга група включає в себе три обмежувальні умови стосовно прав користувача, які мають на меті скоротити чи зовсім виключити для правоволодільця ризик конкуренції на ринку товарів чи послуг, а саме: 1) обов'язок користувача не конкурувати з правоволодільцем на території дії договору; 2) обов'язок користувача не отримувати аналогічні права від конкурентів (потенційних конкурентів) правоволодільця. Користувач, беручи участь у договірних відносинах з правоволодільцем, в економічному розумінні стає на території дії договору ланцюгом його виробничої мережі. У такому разі обмеження є доречним; 3) обов'язок користувача погоджувати з правоволодільцем місце розташування приміщень для продажу товарів (виконання робіт, надання послуг), які передбачені договором, а також їх

внутрішнє і зовнішнє оформлення. Мета обмеження – зменшити до мінімуму конкуренцію для правоволодільця, якщо користувач і правоволоділець здійснюють свою діяльність на одній території дії договору.

На відміну від оспорюваних, нікчемні обмеження прямо заборонені в законі (ч.ч. 2, 3 ст. 1122 ЦК), оскільки вони суперечать ст. 6 Закону України «Про захист економічної конкуренції».

До нікчемних умов договору комерційної концесії належать: а) умова договору, відповідно до якої правоволоділець має право визначати ціну товару (робіт, послуг), передбаченого договором, або встановлювати верхню чи нижню межу цієї ціни. Але в принципі можливість узгодження ціни між сторонами договору повністю не виключається. Якщо користувач не скористається ціновими рекомендаціями правоволодільця, той не матиме права посилається на порушення користувачем умов договору; б) умова договору, відповідно до якої користувач має право продавати товар (виконувати роботи, надавати послуги) виключно певній категорії покупців (замовників) чи виключно покупцям (замовникам), які мають місцезнаходження (місце проживання) на території, визначеній у договорі.

Відповідно до ч. 1 ст. 1119 ЦК, у випадках, передбачених договором комерційної концесії, користувач може укласти **договір комерційної субконцесії**, відповідно до якого він надає іншій особі (субкористувачу) право користування наданими йому правоволодільцем виключними правами або частиною комплексу прав на умовах, погоджених із правоволодільцем або визначених договором комерційної концесії.

Договір комерційної субконцесії має похідний характер щодо договору комерційної концесії. Саме тому до договору комерційної субконцесії застосовуються правила про укладення такого договору, якщо інше не впливає з особливостей субконцесії, внаслідок укладення якої користувач стає правоволодільцем стосовно субкористувача. Договір комерційної субконцесії не може бути укладений на більш тривалий строк, ніж договір комерційної концесії, на основі якого він укладається. Договір комерційної субконцесії повинен бути укладений **у письмовій формі**. Зміст договору комерційної субконцесії має відповідати обсягу прав користувача за договором комерційної концесії: користувач не може передати субкористувачу більше прав, ніж він отримав за первісним договором. Відповідальність перед правоволодільцем за завдану шкоду користувач та субкористувач несуть солідарно. Якщо договір комерційної концесії визнається недійсним, недійсним є і укладений на його основі договір комерційної субконцесії.

Відповідальність сторін за договором комерційної концесії. Оскільки одним з основних обов'язків правоволодільця є контроль за якістю товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються, надаються) користувачем виключних прав, є виправданою законодавчо встановлена відповідальність правоволодільця перед третіми особами за неналежну якість товарів (робіт,

послуг). Така відповідальність може бути як солідарною, так і субсидіарною. Правоволоділець несе субсидіарну відповідальність за вимогами, що пред'являються до користувача у зв'язку з неналежною якістю товарів (робіт, послуг), проданих (виконаних, наданих) користувачем. Вимоги до якості товарів (робіт, послуг) визначаються правоволодільцем в інструкціях і рекомендаціях з експлуатації, що передаються користувачеві разом із пакетом виключних прав інтелектуальної власності. При цьому правоволоділець несе відповідальність і тоді, коли якість товарів, робіт і послуг нижча, ніж у користувача. За вимогами, що пред'являються до користувача як виробника продукції правоволодільця, правоволоділець несе відповідальність солідарно з користувачем, причому незалежно від того, продаються товари споживачам чи іншим учасникам цивільного обігу.

Припинення договору комерційної концесії. Відповідно до ст. ст. 1126, 1127 ЦК, договір комерційної концесії припиняється у разі:

- закінчення строку дії договору;
- односторонньої відмови від договору, укладеного без зазначення строку.

В цьому разі кожна зі сторін має право в будь-який час відмовитися від договору, повідомивши про це другу сторону не менш як за шість місяців, якщо більш тривалий строк не встановлено договором;

- припинення права правоволодільця на торговельну марку чи інше позначення, визначене в договорі, без його заміни аналогічним правом;
- оголошення правоволодільця або користувача неплатоспроможним (банкрутом);

– смерті правоволодільця, якщо спадкоємець протягом шести місяців від дня відкриття спадщини не зареєструвався як суб'єкт підприємницької діяльності або не передав свої права та обов'язки особі, яка має право займатися підприємницькою діяльністю.

До набуття спадкоємцями статусу правонаступника як сторони договору комерційної концесії здійснення прав і обов'язків особи, яка померла, покладається на відповідну призначену нотаріусом особу, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, така особа призначається відповідними органами місцевого самоуправління, з власної ініціативи або за заявою спадкоємців; односторонньої відмови користувача торговельної марки чи іншого комерційного позначення правоволодільця, права на використання яких входять до комплексу прав, наданих користувачеві за договором концесії; інших випадків, передбачених чинним законодавством.

Припиненню договору комерційної концесії може передувати його зміна, зокрема в разі зміни комплексу прав інтелектуальної власності, що передаються. Зміна умов договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не було встановлено в первинному договорі, або за рішенням суду в разі суттєвого порушення договору однією зі сторін.

Суттєвими за законодавством є такі порушення: якщо внаслідок завданої

шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору. Так, користувач має право вимагати зменшення плати за договором комерційної концесії у разі зміни торговельної марки чи іншого комерційного позначення правоволодільця або вимагати розірвання договору та відшкодування збитків (ст. 1128 ЦК). Якщо під час дії договору комерційної концесії припинилося право, користування яким надано за цим договором, дія договору не припиняється, крім тих його положень, що стосуються права, яке припинилося, а користувач має право вимагати відповідного зменшення належної правоволодільцю плати, якщо інше не встановлено договором. У разі припинення виключних прав договір комерційної концесії може бути припинений або розірваний користувачем в односторонньому порядку.

Зміна ж суб'єктного складу сторін, зокрема особи правоволодільця, у правовідносинах комерційної концесії ніяк не впливає на його зміст і не може вважатись підставою для зміни чи розірвання договору. Новий правоволодільець є повноправним контрагентом у договорі комерційної концесії. Угоду сторін про зміну договору має бути оформлено в такому ж порядку, в якому було укладено сам договір комерційної концесії. Зміни, які впливають з такої угоди щодо прав користувача на об'єкти права інтелектуальної власності, мають бути внесені до відповідного Державного реєстру. В іншому разі такі зміни можуть бути визнані недійсними по відношенню до третіх осіб, тобто оскаржені.

Тестові завдання:

1. Які права не можуть бути предметом ліцензійного договору?

А. Особисті немайнові права.

Б. Майнові права ліцензіара.

В. Права на використання об'єкта права інтелектуальної власності, які на момент укладення договору не були чинними.

Г. Права на використання об'єкта права інтелектуальної власності.

2. Кому належить право власності за договором про створення за замовленням об'єкта права інтелектуальної власності?

А. Залишається у творця.

Б. Переходить до замовника.

В. Переходить до третіх осіб.

В. Творець та замовник володіють об'єктом права інтелектуальної власності в рівних частках.

3. Яка форма передбачена законодавством для договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності?

А. Усна або письмова.

Б. Усна.

В. Конклюдентна.

Г. Письмова.

4. Що передбачає невиключна ліцензія?

А. Є обов'язковою при передачі прав за субліцензією.

Б. Виключає можливості використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності у певній сфері видається комісіонером.

В. Видається лише одному ліцензіату і виключає можливість використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією.

Г. Не виключає можливості використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності у певній сфері.

5. Визначте сторони у ліцензійному договорі.

А. Ліцензіар і ліцензіат.

Б. Правоволоділець і користувач.

В. Творець і замовник.

Г. Правоволоділець і ліцензіат.

6. Визначте сторони у договорі про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності.

А. Правоволоділець і користувач.

Б. Ліцензіар і ліцензіат.

В. Творець та замовник.

Г. Правоволоділець і ліцензіар.

7. Якими є умови ліцензійного договору, які суперечать положенням Цивільного кодексу?

А. Оспорюваними.

Б. Фіктивними.

В. Нікчемними.

Г. Дійсними.

8. Як називаються сторони в договорі комерційної концесії?

А. Платник і вкладник.

Б. Правоволоділець і наймач.

В. Засновник і користувач.

Г. Правоволоділець і користувач.

9. Які з перерахованих суб'єктів можуть виступати сторонами в договорі комерційної концесії?

А. Некомерційні організації та держава.

Б. Об'єднання юридичних осіб та фонди.

В. Юридичні та фізичні особи, зареєстровані, як суб'єкти підприємницької діяльності.

Г. Релігійні організації.

10. У разі чого припиняється договір комерційної концесії згідно із положеннями Цивільного кодексу України?

А. Відсутності немайнових прав у правоволодільця.

Б. Відсутності майнових прав у користувача.

В. Відсутності реєстрації правоволодільця як суб'єкта підприємницької діяльності.

Г. Оголошення правоволодільця або користувача неплатоспроможним (банкрутом).

Питання для самоконтролю:

1. Історичні передумови виникнення договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

2. Ліцензійні договори на використання об'єктів промислової власності.

3. Авторський договір.

4. Ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності.

5. Види ліцензій.

6. Субліцензійний договір.

7. Договір комерційної субконцесії.

8. Видавничий договір як вид авторського договору.

9. Становлення та розвиток інституту комерційної концесії в Україні.

10. Особливості співвідношення договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності з іншими цивільно-правовими договорами.

ТЕМА 20. НЕДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

(Алексєєнко А.О.)

Зміст теми

Зобов'язання з публічної обіцянки винагороди: поняття і види. Умови виникнення зобов'язання із публічної обіцянки винагороди без оголошення конкурсу, його суб'єкти. Зміст завдання, строк (термін) його виконання. Права та обов'язки суб'єктів зобов'язання із публічної обіцянки винагороди без оголошення конкурсу. Підстави припинення зобов'язань із публічної обіцянки винагороди без оголошення конкурсу. Зобов'язання, що виникають з публічної обіцянки нагороди за результатами конкурсу: поняття, суб'єкти, предмет. Оголошення конкурсу. Зміна умов конкурсу. Переможець конкурсу. Права та обов'язки суб'єктів правовідносин, що виникають з публічної обіцянки нагороди за результатами конкурсу. Виплата нагороди (премії). Припинення правовідносин за конкурсом.

Поняття, суб'єкти, умови виникнення зобов'язань із вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення. Права та обов'язки суб'єктів зобов'язань, що виникають із дій, які вчиняються в майнових інтересах іншої особи без її доручення. Порядок та підстави відшкодування витрат, понесених особою у зв'язку із вчиненням нею дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення.

Особливості зобов'язань, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи: умови виникнення, сторони.

Поняття, підстави виникнення, сторони і зміст зобов'язань із створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи. Права й обов'язки сторін зобов'язань із створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи. Наслідки неусунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи.

Зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави: види, суб'єктний склад, предмет, умови виникнення, зміст. Безпідставно набуте майно, що не підлягає поверненню.

Поняття та елементи зобов'язань з відшкодування шкоди (деліктних зобов'язань), джерела їх правового регулювання. Сторони деліктних зобов'язань. Заміна кредитора і боржника у деліктних зобов'язаннях. Предмет і зміст деліктних зобов'язань, підстави їх виникнення. Умови деліктної відповідальності. Система деліктних зобов'язань.

Особливості окремих видів зобов'язань з відшкодування шкоди. Відшкодування шкоди, завданої прийняттям закону про припинення права власності на певне майно. Відшкодування юридичною або фізичною особою шкоди, завданої їх працівником. Відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим, органом місцевого самоврядування або їх посадовими особами.

Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду: умови, підстави, особливості суб'єктного складу, порядок відшкодування шкоди.

Відшкодування (компенсація) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення. Відшкодування шкоди, завданої малолітніми, неповнолітніми, недієздатними особами, особами, цивільна дієздатність яких обмежена, та особами, які не усвідомлювали значення своїх дій та (або) не могли керувати ними.

Поняття, ознаки і види джерел підвищеної небезпеки. Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки: особливості суб'єктного складу, умови відповідальності за завдану шкоду, обставини, що звільняють від відповідальності. Відшкодування ядерної шкоди.

Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю: загальна характеристика, види, порядок відшкодування шкоди. Підстави збільшення (зменшення) розміру відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю. Відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи під час виконання нею договірних зобов'язань, а також фізичної особи, яка працювала за трудовим договором. Обчислення

середньомісячного заробітку. Втрата працездатності.

Визначення доходу, втраченого внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я фізичної особи-підприємця. Відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я малолітньої або неповнолітньої особи. Відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого. Відшкодування витрат на лікування особи, яка потерпіла від злочину.

Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг): суб'єкти, умови відповідальності, підстави звільнення від відповідальності. Особливості відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товару, що є рухомим майном.

Недоговірні зобов'язання є особливою категорією правових відносин, які виникають між особами поза межами договору. На відміну від договірних зобов'язань, недоговірні виникають із закону, дії сторін чи інших джерел.

Причини виникнення недоговірних зобов'язань:

- необхідність регулювання ситуацій, які не передбачалися договірними зобов'язаннями;
- складнощі в укладанні договорів через різні правові системи та культурні особливості;
- швидкий розвиток технологій та економіки, що потребує швидкої адаптації правових норм.

Особливості недоговірних зобов'язань:

- 1) недоговірні зобов'язання виникають виходячи з особливих юридичних фактів – неправомірних дій чи бездіяльності;
- 2) недоговірні зобов'язання є охоронними правовідносинами;
- 3) недоговірні зобов'язання є формою реалізації цивільно-правової відповідальності. Тобто виконання зазначених зобов'язань пов'язане із застосуванням до боржника заходів цивільно-правової відповідальності. Цей факт дозволяє застосовувати до недоговірних зобов'язань усі ті особливості, які притаманні цивільно-правовій відповідальності;
- 4) недоговірні зобов'язання завжди майнові правовідносини. Проте виникати вони можуть за порушення як майнових, так і немайнових прав суб'єктів цивільних правовідносин;
- 5) правове регулювання недоговірних зобов'язань переважно будується з урахуванням імперативних норм законодавства.

Значення недоговірних зобов'язань:

- 1) забезпечення захисту інтересів суб'єктів цивільного права від будь-яких посягань з боку третіх осіб;
- 2) відновлення майнових інтересів потерпілого від посягань третіх осіб.

Недоговірні зобов'язання також виконують превентивну роль, запобігаючи вчиненню правопорушень.

Особливістю недоговірних зобов'язань також є властива їм

відновлювальна функція. Власне, законодавець запровадив ці норми для того, щоб усунути несправедливість та компенсувати особі її втрати.

Критерії для класифікації недоговірних зобов'язань ґрунтуються на тих юридичних фактах, внаслідок яких вони виникають. Усі недоговірні зобов'язання за підставою виникнення можна розділити на:

- деліктні, підставою виникнення яких є факт заподіяння шкоди;
- кондикційні, підставою виникнення яких є безпідставне збагачення чи заощадження майна іншої особи.

У свою чергу, кожне з названих зобов'язань має свій внутрішній поділ.

Деліктні зобов'язання можна класифікувати з різних підстав.

1) Залежно від способу виконання:

- зобов'язання, пов'язані з відшкодуванням шкоди у натурі;
- зобов'язання, пов'язані з відшкодуванням шкоди у грошах;
- зобов'язання, пов'язані із запобіганням заподіяння шкоди.

2) Залежно від об'єкта зазіхання:

- зобов'язання пов'язані із заподіянням шкоди нематеріальним благам (життя, здоров'я);
- зобов'язання, пов'язані із заподіянням шкоди майну.

3) Залежно від основи виникнення:

- зобов'язання, основою виникнення яких є загальний (генеральний) делікт;
- зобов'язання, підставою виникнення яких виступає спеціальний делікт.

Кондикційні зобов'язання можна класифікувати за умовами виникнення:

- зобов'язання, що виникають за умови безпідставного придбання майна;
- зобов'язання, що виникають за умови безпідставного заощадження майна.

Одним із видів недоговірних зобов'язань є публічна обіцянка винагороди, яка може бути як без оголошення конкурсу, так і за результатами конкурсу.

Відповідно до ст. 1144 Цивільного кодексу України особа має право публічно пообіцяти винагороду (нагороду) за передання їй відповідного результату (передання інформації, знайдення речі, знайдення фізичної особи тощо).

Закон вказує на певні вимоги до публічної обіцянки винагороди:

1) повинна бути публічною, якщо вона сповіщена у засобах масової інформації або іншим чином невизначеному колу осіб;

2) має бути майновою, тобто грошовою або іншою, що має вартісне вираження – надання речі, послуги тощо;

3) мусить містити вказівку на результат, який повинен бути досягнутий.

Якщо майновим інтересам іншої особи загрожує небезпека настання невігідних для неї майнових наслідків, особа має право без доручення вчинити

дії, спрямовані на їх попередження, усунення або зменшення. До того ж, особа, яка вчинила дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення, зобов'язана при першій нагоді повідомити її про свої дії. Якщо особа, яка розпочала дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення, не має можливості повідомити про свої дії цю особу, вона зобов'язана вжити усіх залежних від неї заходів щодо попередження, усунення або зменшення невігідних майнових наслідків для іншої особи.

Особа, яка вчинила дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення, має право вимагати від цієї особи відшкодування фактично зроблених витрат, якщо вони були виправдані обставинами, за яких були вчинені дії.

Шкода, завдана особі, яка без відповідних повноважень рятувала здоров'я та життя фізичної особи від реальної загрози для неї, відшкодовується державою у повному обсязі.

Фізична особа, життю, здоров'ю або майну якої загрожує небезпека, а також юридична особа, майну якої загрожує небезпека, мають право вимагати її усунення від того, хто її створює.

Шкода, завдана внаслідок неусунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, відшкодовується відповідно до положень Цивільного кодексу України.

Зобов'язання внаслідок заподіяння шкоди – це такі цивільно-правові зобов'язання, внаслідок яких потерпілий (кредитор) має право вимоги від боржника повного відшкодування протиправно заподіяної шкоди, що направлено на ліквідацію наслідків правопорушення, відновлення майнового стану потерпілого.

Відшкодування заподіяної шкоди – одна з форм цивільно-правової відповідальності. Тому до зобов'язань внаслідок заподіяння шкоди застосовуються загальні правила цивільно-правової відповідальності.

Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Попри це, особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини.

Джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб.

Шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом,

механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.

Фізична або юридична особа, яка завдала шкоди каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я фізичній особі, зобов'язана відшкодувати потерпілому заробіток (дохід), втрачений ним внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності, а також відшкодувати додаткові витрати, викликані необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, стороннього догляду тощо.

Виготовлювач товару, що є нерухомим майном, виконавець робіт (послуг) зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану фізичній або юридичній особі внаслідок конструктивних, технологічних, рецептурних та інших недоліків товару, робіт (послуг), а також недостовірної або недостатньої інформації про них.

Відшкодування шкоди не залежить від вини виготовлювача товару, що є нерухомим майном, виконавця робіт (послуг), а також від того, чи перебував потерпілий з ними у договірних відносинах.

Виготовлювач товару, що є нерухомим майном, виконавець робіт (послуг) звільняються від відшкодування шкоди, якщо вони доведуть, що шкода виникла внаслідок непереборної сили або порушення потерпілим правил користування або зберігання товару, результатів робіт (послуг).

Тестові завдання:

1. За яких умов обіцянка винагороди вважається публічною?
 - А. Якщо вона сповіщена у медіа або іншим чином невизначеному колу осіб.
 - Б. Якщо вона сповіщена у медіа або іншим чином конкретно визначеному колу осіб.
 - В. Якщо вона стосується широкого загалу.
 - Г. Усі перелічені варіанти.
2. У сповіщенні публічної обіцянки винагороди мають бути визначені:
 - А. Завдання.
 - Б. Строк та місце його виконання.
 - В. Форма та розмір винагороди.
 - Г. Усі перелічені варіанти.
3. Хто має право оголосити конкурс (змагання)?
 - А. Орган державної влади.
 - Б. Фізична або юридична особа.
 - В. Орган місцевого самоврядування.
 - Г. Будь-хто.
4. Якщо майновим інтересам іншої особи загрожує небезпека настання невігідних для неї майнових наслідків, особа має право без доручення вчинити дії, спрямовані на їх:

- А. Попередження.
- Б. Усунення.
- В. Зменшення.
- Г. Усі перелічені варіанти.

5. У якому обсязі відшкодовується державою шкода, завдана особі, яка без відповідних повноважень рятувала здоров'я та життя фізичної особи від реальної загрози для неї?

- А. Частково.
- Б. У повному обсязі.
- В. Залежно від ситуації.
- Г. Не відшкодовується взагалі.

6. Від кого фізична особа, життю, здоров'ю або майну якої загрожує небезпека, а також юридична особа, майну якої загрожує небезпека, мають право вимагати її усунення?

- А. Від того, хто планував її створити.
- Б. Від того, хто її створює.
- В. Від держави.
- Г. Відшкодовує самостійно.

7. У разі неусунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи заінтересована особа має право вимагати:

- А. Вжиття невідкладних заходів щодо усунення загрози.
- Б. Відшкодування завданої шкоди.
- В. Заборони діяльності, яка створює загрозу.
- Г. Усі перелічені варіанти.

8. Яким чином може бути відшкодована моральна шкода, завдана каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я?

- А. Одноразово.
- Б. Шляхом здійснення щомісячних платежів.
- В. Одноразово або шляхом здійснення щомісячних платежів.
- Г. Може взагалі не відшкодовуватися.

9. Особа, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, відповідає за завдану шкоду, якщо вона не доведе, що шкоди було завдано внаслідок:

- А. Непереборної сили.
- Б. Умислу потерпілого.
- В. Непереборної сили або умислу потерпілого.
- Г. Вини іншої особи.

10. Фізична або юридична особа, яка завдала шкоди каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я фізичній особі, зобов'язана відшкодувати потерпілому:

- А. Заробіток (дохід), втрачений ним внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності.
- Б. Додаткові витрати, викликані необхідністю посиленого харчування,

санаторно-курортного лікування.

В. Додаткові витрати, викликані необхідністю придбання ліків, протезування, стороннього догляду тощо.

Г. Усі перелічені варіанти.

Питання для самоконтролю:

1. Умови виникнення зобов'язання із публічної обіцянки винагороди без оголошення конкурсу.

2. Підстави припинення зобов'язань із публічної обіцянки винагороди без оголошення конкурсу.

3. Права та обов'язки суб'єктів правовідносин, що виникають з публічної обіцянки нагороди за результатами конкурсу.

4. Порядок та підстави відшкодування витрат, понесених особою у зв'язку із вчиненням нею дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення.

5. Підстави виникнення зобов'язань із створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи.

6. Поняття і види джерел підвищеної небезпеки.

7. Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг).

РОЗДІЛ 2. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

ТЕМА 21. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

(Мирза С.С.)

Зміст теми

Форми захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Поняття цивільного процесуального права, його предмет, метод і система. Значення цивільного процесуального права, його співвідношення з іншими галузями права. Законодавство про цивільне судочинство.

Предмет і система науки цивільного процесуального права.

Поняття цивільного судочинства, його завдання та види. Стадії судового процесу.

Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система.

Обов'язковість судових рішень.

Принципи цивільного процесуального права. Поняття, система та значення принципів цивільного процесуального права, їх класифікація. Конституційні принципи цивільного процесуального права. Правові аксіоми у цивільному судочинстві. Принципи, закріплені законодавством про судочинство. Загальноправові принципи. Принципи правосуддя. Галузеві принципи цивільного судочинства. Верховенство права. Повага до честі і гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом. Гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами. Змагальність сторін. Диспозитивність. Пропорційність. Обов'язковість судового рішення. Забезпечення права на апеляційний перегляд справи. Забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом. Розумність строків розгляду справи судом. Неприпустимість зловживання процесуальними правами. Відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення.

Цивільні процесуальні правовідносини. Поняття та ознаки цивільних процесуальних правовідносин. Передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин. Підстави виникнення цивільних процесуальних правовідносин. Структура цивільних процесуальних правовідносин. Елементи цивільних процесуальних правовідносин.

Становлення цивільного процесуального права, як самостійної галузі потребувало теоретичних розробок важливих критеріїв, за допомогою яких зазначена галузь права виокремлювалася в самостійну сферу правового регулювання суспільних відносин, що за часом припадає на 50-і–60-і роки ХХ століття. До цього моменту в науці цивільного процесуального права,

починаючи з кінця XIX початку XX століття і до другої половини XX століття, питання про сферу регулюючого впливу норм цивільного процесуального права не було розглянуто на науковій ниві.

Отже, будь-яка галузь права може вважатися самостійною, якщо вона має свій предмет і метод правового регулювання. Відповідно цивільне процесуальне право має свій предмет правового регулювання та разом із методом правового регулювання характеризує галузь у якості самостійної сфери правового впливу відповідних норм на суспільні відносини та поведінку їх суб'єктів.

Судова форма захисту цивільних прав, свобод та інтересів фізичних осіб, юридичних осіб та інтересів держави.

У більшості випадків фізичні та юридичні особи дотримуються приписів норм права, правильно їх застосовують і добровільно виконують, не звертаючись за захистом до юрисдикційних органів. Проте це не виключає випадків, коли з тих чи інших мотивів між суб'єктами правовідносин виникають суперечності щодо здійснення їхніх прав та обов'язків. Це змушує зацікавлену особу звертатися в ті чи інші юрисдикційні органи для врегулювання її відносин з іншою стороною відповідно до норм права.

Виходячи з положень чинного законодавства України, можна виділити такі форми захисту цивільних прав, свобод та інтересів фізичних осіб, юридичних осіб та інтересів держави: судову; громадську; адміністративну; нотаріальну.

До громадської форми захисту належить самозахист. Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства (ст. 19 ЦК). Для самозахисту є характерною та обставина, що правозахисні дії вчинює сама зацікавлена особа без будь-якої нормативно-правової регламентації і поза нею. Так, спір, що виникає стосовно цивільних правовідносин, у певних випадках може розглянути третейський суд. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про третейські суди» до третейського суду за угодою сторін може передаватися будь-який спір, що виникає з цивільних та господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом. Перелік категорій справ, які не можуть бути розглянуті третейськими судами, визначено ст. 6 Закону України «Про третейські суди», зокрема, не підлягають розгляду третейськими судами справи у спорах, що виникають стосовно сімейних правовідносин, крім справ у спорах, що виникають стосовно шлюбних контрактів (договорів); справи у спорах щодо нерухомого майна, включно із земельними ділянками; справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, та інші справи.

Адміністративна форма захисту права полягає в тому, що у випадках, установлених законом, органи державного управління або місцевого самоврядування можуть захищати суб'єктивні права й охоронювані законом інтереси фізичних та юридичних осіб. Зокрема, захист порушених прав здійснюють органи опіки та піклування. Так, відповідно до ч. 1 ст. 19 СК

України у випадках, передбачених СК України, особа має право на попереднє звернення за захистом своїх сімейних прав та інтересів до органу опіки та піклування. Серед іншого, органи опіки та піклування розглядають спори між батьками щодо імені дитини (ч. 3 ст. 146 СК України), щодо участі у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї (ст. 158 СК України), щодо місця проживання малолітньої дитини (ст. 161 СК України) тощо. Водночас звернення за захистом до органу опіки та піклування не позбавляє особу права на звернення до суду.

Однією з форм захисту суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів є **нотаріальна форма захисту**. Орган чи посадова особа, яка здійснює нотаріальні дії, має обов'язково перевірити правоздатність і дієздатність особи й те, чи не порушуються суб'єктивні права й охоронювані законом інтереси інших фізичних та юридичних осіб. Відповідно до ст. 18 ЦК України нотаріус здійснює захист цивільних прав за допомогою вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом. Згідно з ч. 1 ст. 88 Закону України «Про нотаріат» нотаріус вчиняє виконавчі написи, якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем та за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років.

Найбільш ефективною формою захисту суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів є **судова форма захисту**. Стаття 124 Конституції України передбачає, що судочинство здійснюється виключно судами.

Згідно зі ст. 55 Конституції України права і свободи людини та громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Право на захист цивільних прав та інтересів судом є взаємопов'язаним із правом на справедливий судовий розгляд.

Пункт 1 ст. 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини 1950 р. встановлює, що кожна людина під час визначення її громадянських прав та обов'язків або в разі висунення проти неї будь-якого кримінального обвинувачення має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним згідно із законом.

Європейський суд з прав людини виділяє чотири групи критеріїв, згідно з якими він оцінює справедливість конкретного судового розгляду: органічні, інституціональні, процесуальні та спеціальні. До першої належать критерії, що забезпечують ефективне користування цим правом і його реалізацію (доступ до правосуддя і виконання судових рішень). Друга містить у собі критерії, яким має відповідати як судова система держави в цілому, так і кожен національний судовий орган окремо (незалежний, неупереджений, створений на підставі

закону). Процесуальні складники права на справедливий судовий розгляд забезпечують реальну участь особи або її представника в розгляді справи, змагальність процесу, рівність сторін на всіх стадіях судового розгляду й розумні його строки. До спеціальних ЄСПЛ відносить додаткові гарантії, передбачені пунктами 2 і 3 ст. 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини, що забезпечують дотримання універсальних вимог справедливого правосуддя з урахуванням особливостей кримінального процесу.

Зазначені вище положення Конституції України відповідають міжнародно-правовим стандартам. Так, відповідно до ст. 8 Загальної декларації прав людини кожна людина має право на ефективне відновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих конституцією чи законом.

Таким чином, зважаючи на зміст згаданих документів, головним завданням розвитку правосуддя є утвердження верховенства права в державі та забезпечення права на справедливий і компетентний судовий розгляд незалежним судом упродовж розумного строку.

Повертаючись до питання про поняття, предмет та метод цивільного процесуального права, відзначимо та охарактеризуємо дані дефініції.

Цивільне процесуальне право – це сукупність і система правових норм, предметом регулювання яких є суспільні відносини в сфері здійснення правосуддя в цивільних справах територіальними судами загальної юрисдикції. Такі відносини визначають процесуальний порядок провадження в цивільних справах, встановлений Цивільним процесуальним кодексом та іншими законами України. Цей порядок складається з провадження по розгляду і вирішенню справ у спорах, що виникають з цивільних, сімейних, трудових та інших правовідносин, справ, що виникають з адміністративно-правових відносин, і справ окремого провадження, тобто з провадження в цивільних справах.

Цивільне процесуальне право є самостійною галуззю права, тому воно має специфічні предмет і метод правового регулювання. **Предметом цивільного процесуального права** є суспільні відносини, що виникають під час здійснення правосуддя у цивільних справах. **Метод правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин** – самостійна категорія, який являє собою систему правових способів і прийомів регулювання, що встановлюють особливий правовий режим у сфері правосуддя у цивільних справах. Метод цивільного процесуального права як спосіб впливу на регульовані цією галуззю відносини є **імперативно-диспозитивним**, що виявляється у складі та правовому становищі суб'єктів правовідносин, характері юридичних фактів, правах, обов'язках і санкціях. Імперативність методу правового регулювання визначається тим, що всі цивільні процесуальні відносини є відносинами «влади і підпорядкування» внаслідок участі в них суду – органу держави, уповноваженого на здійснення правосуддя і наділеного особливими владними повноваженнями.

Суд зобов'язаний точно дотримувати розпорядження закону і вимагати того ж від усіх учасників цивільного процесу. Лише суд як орган влади має право застосовувати надані процесуальним законом примусові заходи. Диспозитивність відображає інші аспекти впливу цивільного процесуального права – вільну реалізацію наданих процесуальних прав та обов'язків, але в межах закону; рівність прав та обов'язків стосовно того самого виду суб'єктів (сторони в процесі рівні тощо); гарантованість прав та обов'язків. У сукупності диспозитивність та імперативність характеризують метод цивільного процесуального права.

Будучи складовою частиною системи права України, цивільне процесуальне право знаходиться в тісному взаємозв'язку з іншими його галузями права. Найтіснішим є зв'язок цивільного процесуального права з цивільним правом, оскільки цивільне процесуальне право спрямоване на примусове виконання порушеного чи оспорюваного матеріального права.

Цивільне процесуальне право служить формою примусового здійснення цивільно-правових, сімейно-правових, трудових і інших правових обов'язків. Зв'язок між матеріальним і процесуальним правом виявляється безпосередньо в окремих інститутах і нормах. У ряді випадків норми матеріального права, встановлюючи форму правочинів, багато в чому формують питання про докази, якими можуть бути встановлені факти виникнення даних правовідносин.

Зв'язок цивільного процесуального права з конституційним визначається тим, що принципи організації і діяльності суду, захисту прав людини встановлені нормами Конституції України. Норми конституційного права мають основне для цивільного процесуального права значення: цивільно-процесуальне регулювання відбувається з обов'язковим їхнім обліком. Так, наявність судової влади служить одним з факторів, які обумовлюють законну силу рішень суду. Функціонування цивільного процесуального права визначає цінність конституційних норм. Конституційні права і свободи громадян реалізуються, серед іншого, шляхом судового захисту і примусового виконання цивільними процесуальними засобами.

Цивільне процесуальне право тісно пов'язане з господарським процесуальним правом. Цей зв'язок обумовлений спільністю завдань загального суду й господарського суду щодо захисту прав та охоронюваних законом інтересів фізичних і юридичних осіб. Між зазначеними галузями права є подібність і в багатьох інших процесуальних інститутах (засоби судового захисту права, доведення й докази, порушення справи тощо).

Разом з тим цивільне процесуальне право і господарське процесуальне право регламентують процес здійснення правосуддя в різних судових системах (загальні і спеціалізовані суди). Якщо діяльність загального суду регламентується ЦПК, то діяльність господарського суду регламентується ГПК.

Значний зв'язок існує також між цивільним процесуальним правом і кримінальним процесуальним правом, які мають однакові конституційні

основи, ряд спільних інститутів, наприклад, у сфері доказового права, а також ряд загальних положень, що стосуються руху справи в судовому засіданні, винесення судових постанов, оскарження й перегляду рішень.

Законодавство про цивільне судочинство складають його джерела. **Джерела цивільного процесуального права** – нормативно-правові акти різного рівня, в яких містяться норми цивільного процесуального права. Інакше кажучи, це положення про цивільне процесуальне законодавство, що становить систему нормативних актів, розташованих залежно від їхньої юридичної сили.

Джерелами цивільного процесуального права є Конституція України, ЦПК, закони та інші нормативні акти. У Конституції містяться норми, які регламентують право громадян на судовий захист, їх правовий статус у цивільному судочинстві (статті 24, 29, 30, 31, 32, 55, 59) і визначають принципи організації та діяльності суду.

Будучи Основним Законом держави, Конституція України стосовно цивільного процесуального права вирішує такі питання: визначає судову систему України, уповноважуючи суди здійснювати правосуддя; закріплює міжгалузеві принципи правосуддя, що стосуються судочинства і судоустрою; передбачає гарантії судового захисту. Конституцією України кожній людині гарантовано право звернутися до суду для захисту своїх конституційних прав і свобод. Вона має найвищу юридичну чинність, а її норми є нормами прямої дії.

Слід також зазначити, що Україна 17 липня 1997 р. ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. і тим самим узяла на себе зобов'язання гарантувати права, закріплені в ній, та визнала юрисдикцію Європейського Суду з прав людини з питань тлумачення і застосування цієї Конвенції. Відповідно до частини першої ст. 9 Конституції України положення Конвенції 19 про захист прав людини і основоположних свобод є частиною національного законодавства України. Крім того, згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» суди зобов'язані застосовувати під час розгляду справи Конвенцію та практику Європейського Суду з прав людини як джерело права.

Імплементация норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. в українську правову систему передбачає впровадження європейських стандартів прав людини не лише у матеріальне законодавство, а й у процесуальне законодавство. Європейські стандарти мають бути реалізовані у процесі правозастосовної діяльності й удосконалення доктрини щодо захисту прав та охоронюваних інтересів. Норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. постійно розвиваються у зв'язку з їх постійним застосуванням Європейським судом з прав людини. Тому саме положення Конвенції стали головною підставою реформування процесуального законодавства.

Цивільний процесуальний кодекс України є основним джерелом

цивільного процесуального права і встановлює порядок провадження в цивільних справах.

Водночас до основних джерел цивільного процесуального права належить Закон України «Про міжнародне приватне право». Безпосередньо питанням цивільного процесу присвячено три розділи (розділи XI, XII, XIII), які регламентують провадження у справах за участю іноземних осіб, питання підсудності на виконання іноземних судових доручень, визнання та виконання рішень іноземних судів. Норми права, що містяться в цьому законі, мають спеціальний характер щодо загальних правил цивільного судочинства, серед іншого й тих, які містяться у ЦПК України у розділах, присвячених визнанню та виконанню рішень іноземних судів в Україні та провадженню у справах з іноземним елементом.

Крім зазначених, до джерел цивільного процесуального права належать: Закон України «Про виконавче провадження», який визначає порядок примусового виконання судових рішень (виконавче провадження) і забезпечує реальний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів суб'єктів права, підтверджених судовим рішенням; Закон України «Про судоустрій та статус суддів», який установлює мету і завдання правосуддя, засади організації діяльності органів судової влади, а також деякі інші закони; Закон України «Про прокуратуру», що містить норми, які регламентують питання участі прокурора у цивільному судочинстві, Закон України «Про судовий збір», що регулює питання судових витрат під час розгляду цивільних справ та інші.

Окремо слід зупинитись на ухваленому 16 листопада 2021 році Законі України «Про медіацію», який визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою. Дія цього закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), серед іншого цивільних, сімейних, трудових, господарських та адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим). Законодавством можуть передбачатися особливості проведення медіації в окремих категоріях конфліктів (спорів).

Медіація може бути проведена до звернення до суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу або під час досудового розслідування, судового, третейського чи арбітражного провадження або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу. Прикінцевими та перехідними положеннями цього закону внесено зміни до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України і Кодексу адміністративного судочинства України, якими

встановлено право суду оголосити перерву у підготовчому засіданні у разі, якщо сторони домовилися провести позасудове врегулювання спору за допомогою медіації, обов'язок суду зупинити провадження у справі у разі звернення обох сторін з клопотанням про зупинення провадження у справі у зв'язку з проведенням медіації та строк такого зупинення. Крім того, передбачено, що в разі, якщо домовленості про укладення мирової угоди, відмову позивача від позову або визнання позову відповідачем досягнуто сторонами за результатами проведення медіації, суд у відповідній ухвалі чи рішенні у порядку, встановленому законом, вирішує питання про повернення позивачу з державного бюджету 60 % судового збору, сплаченого під час подання позову та під час подання відповідної апеляційної чи касаційної скарги.

До джерел цивільного процесуального права належать і міжнародні договори. Відповідно до ч. 8 ст. 10 ЦПК України у разі невідповідності правового акта міжнародному договору, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, суд застосовує міжнародний договір.

Специфічними джерелами цивільного процесуального права є рішення Конституційного Суду України. Їх особливістю є те, що вони є джерелами права України з того погляду, що, вирішуючи питання конституційності нормативно-правових актів, суд не створює норми, а визнає нечинними ті чи інші нормативно-правові акти або ту чи іншу їх частину. Те саме стосується і рішень Конституційного Суду України щодо тлумачення чинного, зокрема й цивільного процесуального законодавства.

Наука цивільного процесуального права – це система теоретичних поглядів, понять, ідей, теорій та концепцій у сфері цивільних процесуальних відносин. Вона вивчає закономірності виникнення, функціонування і розвитку цивільного процесуального права, його суть, місце у правовій системі, роль у виконанні соціальних функцій та принципи регулювання цивільних процесуальних правовідносин. Науку цивільного процесуального права слід розглядати як один із елементів структури юридичної науки загалом. Структурними елементами науки є окремі юридичні дисципліни – юридичні науки, кожна з яких вивчає певні аспекти права (юридичні науки теоретичного та історичного профілю; галузеві юридичні науки; спеціальні юридичні науки). Наука цивільного процесуального права належить до групи галузевих юридичних наук і вивчає окрему, власну галузь права.

Предмет науки цивільного процесуального права – це широкий комплекс спеціальних знань, за допомогою яких здійснюється теоретико-практичне дослідження функціонування судової влади і судочинства в цивільних справах. До предмета науки цивільного процесуального права належить цивільне процесуальне право як галузь права і цивільне процесуальне законодавство. Предмет науки цивільного процесуального права охоплює також його історію і теорію, норми та інститути цивільного процесуального права зарубіжних країн, положення міжнародного цивільного процесу. Проте цим

предмет галузевої науки не обмежується – він є доволі складним і постійно розширюється, оскільки з часом з'являються нові напрями, що потребують самостійного дослідження.

Система науки цивільного процесуального права обумовлена її предметом і складається з двох частин – загальної і особливої. Загальна частина має два розділи: загальні положення науки цивільного процесуального права та загальні положення цивільного процесуального права. Особлива частина складається з двох розділів. Перший – судові форми захисту цивільних прав – має три підрозділи: цивільний процес України, цивільний процес зарубіжних країн, міжнародний цивільний процес. Другий розділ – несудові форми захисту цивільного права – складається з двох підрозділів: адміністративна форма захисту права (органи державного управління), громадська форма захисту цивільного права (третейський і товариський суди).

Вивчення цивільного процесуального права здійснюється в діалектичному зв'язку з практикою цивільного судочинства, з практикою застосування процесуальних норм. Це дає змогу визначити ефективність і недоліки цивільного судочинства, повноту закріплення нормами цивільного процесуального права його принципів і правового регулювання правил судочинства, правового становища суб'єктів процесу; з'ясувати результативність механізму процесуальних гарантій, установити прогалини в регулюванні цивільних процесуальних правовідносин. Таке вивчення норм цивільного процесуального права дає змогу для науки цивільного процесуального права робити висновки, пропозиції і рекомендації щодо правильного їх застосування і необхідності вдосконалення, чим впливати на судову і законодавчу практику.

Наука цивільного процесуального права має велике значення для розвитку юридичної науки загалом, оскільки систематизує знання про цивільні процесуальні явища, їх стан, властивості та закономірності розвитку, спроби і шляхи досягнення ефективності цивільного процесуального регулювання суспільних відносин; розробляє нові знання на підставі вивчення, узагальнення і співвідношення історичного розвитку, а також аналізу досягнень вітчизняної та зарубіжної юридичної науки.

Завдання цивільного судочинства справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб та інтересів держави, закріплені у ст. 2 ЦПК України, реалізуються у системі проваджень цивільного судочинства, які відповідно до визначеної законом судової юрисдикції уособлюють певні процесуальні порядки розгляду цивільних справ.

Цивільне судочинство (цивільний процес) – це врегульований нормами цивільного процесуального права порядок провадження у цивільних справах, обумовлений системою взаємозалежних цивільних процесуальних прав та

обов'язків учасників процесу, що реалізується у відповідних цивільних процесуальних діях, спрямованих на здійснення правосуддя у цивільних справах.

Про цивільне судочинство (цивільний процес) варто говорити насамперед як про порядок судового розгляду і вирішення цивільних справ, установлений нормами цивільного процесуального права. Закон урегульовує певні правила поведінки суду, з одного боку, й інших суб'єктів процесу – з іншого. Реалізувати закріплені в законі процесуальні права можна через здійснення визначених процесуальних дій: подання позову, подання апеляційної або касаційної скарги тощо. Суворе дотримання процесуального порядку під час здійснення правосуддя має забезпечити винесення правильного судового рішення у цивільній справі.

Цивільний процес (судочинство) складається з низки послідовних стадій (частин). **Стадії цивільного судочинства** – це складові частини єдиного цивільного процесу (судочинства), що характеризуються спільністю найближчої процесуальної мети, мають специфічний зміст і відповідне процесуальне оформлення. Для кожної стадії є характерною певна сукупність процесуальних дій. Початок і закінчення стадії оформлюються відповідним процесуальним документом.

Найчастіше виділяють такі стадії цивільного судочинства: 1) відкриття провадження у справі; 2) підготовче провадження; 3) розгляд справи по суті; 4) апеляційне провадження; 5) касаційне провадження; 6) перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами. Наявність зазначених стадій не означає, що будь-яка цивільна справа обов'язково має пройти всі стадії. Рух цивільної справи може завершитись, наприклад, на стадії розгляду справи по суті.

Дискусійним залишається питання щодо віднесення до стадій цивільного процесу процедури виконання судових рішень. Провадження в цивільному судочинстві – це врегульований законом порядок розгляду і вирішення справ, подібних за своєю правовою природою, що обумовило певні процесуальні особливості їх судового розгляду і вирішення. Структурно відповідно до ЦПК України цивільне судочинство є системою таких судових проваджень: 1) наказного провадження; 2) позовного провадження (загального або спрощеного); 3) окремого провадження.

Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС) – сукупність інформаційних та телекомунікаційних підсистем (модулів), які забезпечують автоматизацію визначених законодавством та Положенням про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи процесів діяльності судів, органів та установ в системі правосуддя, включаючи документообіг, автоматизований розподіл справ, обмін документами між судом та учасниками судового процесу, фіксування судового процесу та участь учасників судового процесу у судовому

засіданні в режимі відеоконференції, складання оперативної та аналітичної звітності, надання інформаційної допомоги суддям, а також автоматизацію процесів, які забезпечують фінансові, майнові, організаційні, кадрові, інформаційно-телекомунікаційні та інші потреби користувачів ЄСІТС.

З метою поетапного впровадження ЄСІТС норми «Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» визначають порядок функціонування лише окремих, готових до впровадження підсистем (модулів) ЄСІТС, а також порядок вчинення дій, які ними забезпечуються. У зв'язку із завершенням розроблення інших підсистем (модулів) ЄСІТС порядок їх функціонування визначатиметься шляхом внесення змін до цього Положення.

Електронний кабінет – персональний кабінет (вебсервіс чи інший користувацький інтерфейс) у підсистемі (модулі) ЄСІТС, за допомогою якого особі, яка пройшла електронну ідентифікацію, надається доступ до інформації та сервісів ЄСІТС або її окремих підсистем (модулів), у тому числі можливість обміну (надсилання та отримання) документами (зокрема, процесуальними документами, письмовими та електронними доказами тощо) між судом та учасниками судового процесу, а також між учасниками судового процесу. Електронна ідентифікація особи здійснюється з використанням кваліфікованого електронного підпису чи інших засобів електронної ідентифікації, які дають змогу однозначно встановити особу.

Підсистема «Електронний суд» – підсистема ЄСІТС, що забезпечує можливість обміну (надсилання та отримання) документами (зокрема, процесуальними документами, письмовими та електронними доказами тощо) між судом та учасниками судового процесу, між користувачем цієї підсистеми та Вищою радою правосуддя, а також отримувати інформацію про стан і результати розгляду таких документів чи інші документи. Інструкція користувача Електронного суду розробляється адміністратором ЄСІТС та розміщується на вебсторінці технічної підтримки користувачів ЄСІТС за вебадресою wiki.court.gov.ua.

Підсистема відеоконференцзв'язку забезпечує:

1) відео- та звукозапис судових засідань, бронювання (резервування) залів судових засідань, можливість подання учасниками справи під час проведення судового засідання в режимі відеоконференції документів (у тому числі процесуальних документів, письмових та електронних доказів тощо);

2) можливість користувачам брати участь у засіданнях інших органів та установ системи правосуддя в режимі відеоконференції. Особливості порядку проведення таких засідань можуть встановлюватися відповідними органами та установами системи правосуддя.

Одним із ключових питань у галузі цивільного процесуального права є положення ст. 18 ЦПК про обов'язковість судових рішень. Безумовно **обов'язковість судового рішення** означає, що таке рішення повинно бути

виконано своєчасно (у розумні строки), належним чином (у спосіб, визначений судом) та у повному обсязі (у точній відповідності до приписів мотивувальної та резолютивної частин рішення).

Забезпечуючи ефективність виконання судового рішення всіма процесуальними засобами, суд також має враховувати таку складову верховенства права як принцип пропорційності (збалансованості), що може охоплювати питання суспільних інтересів, співрозмірності до наявних бюджетних видатків, надмірності персональної відповідальності (санкції) посадової особи суб'єкта владних повноважень тощо, і це, у виключних випадках, на жаль, може ускладнювати завершення останнього етапу вирішення судом спору (судового процесу) – виконання судового рішення.

Судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і за її межами.

Невиконання судового рішення є підставою для відповідальності, встановленої законом. Обов'язковість судового рішення не позбавляє осіб, які не брали участі у справі, можливості звернутися до суду, якщо ухваленим судовим рішенням вирішено питання про їхні права, свободи чи інтереси.

Цивільне процесуальне право України є однією з галузей права, яка у сукупності з іншими галузями права становлять систему національного права. Цій галузі також властиві принципи, які є найбільш узагальненою категорією науки цивільного процесуального права поряд із такими, як предмет і метод цивільного процесуального права, цивільні процесуальні правовідносини тощо.

Принципи цивільного процесуального права – це закріплені в нормах цивільного процесуального права основні керівні положення (засади), що відображають специфіку, сутність і зміст цієї галузі права.

Зміст цих принципів закріплено в Конституції України, Законі України «Про судоустрій і статус суддів України» і у відповідних нормах ЦПК України. Принципи цивільного судочинства мають важливе значення, а саме: вони слугують початком тлумачення процесуальних норм із недостатньо вираженим змістом, під час усунення прогалин у праві, дають змогу знайти правильне рішення того або іншого процесуального питання, якщо в чинному законодавстві немає відповідної норми; є орієнтиром у нормотворчій діяльності.

Ознаки принципів цивільного процесуального права:

- 1) зміст принципів становлять керівні ідеї та погляди держави та суспільства щодо здійснення правосуддя у цивільних справах;
- 2) принципи цивільного процесуального права визначають особливості та зміст цивільного процесуального права та перспективи його розвитку;
- 3) принципи гарантують справедливість, неупередженість і своєчасність

розгляду та вирішення цивільних справ;

4) утворюють систему принципів цивільного процесуального права.

Зважаючи на значну кількість принципів цивільного процесуального права, існує необхідність у їх класифікації. Класифікація принципів можлива за різними критеріями, тому у науковій юридичній літературі немає єдиної думки щодо класифікуючих ознак.

Так, за характером нормативного джерела, у якому закріплений конкретний принцип, можна виділити **конституційні принципи** цивільного процесуального права й **принципи цивільного судочинства**, які закріплені галузевим законодавством.

Використовуючи як критерій джерело закріплення, деякі автори виділяють три групи принципів:

- конституційні принципи, продубльовані в ЦПК (принцип здійснення правосуддя тільки судом; принцип рівності всіх перед законом і судом; принцип незалежності суддів; принцип державної мови судочинства та ін.);

- конституційні принципи, не продубльовані в ЦПК (принцип недоторканності приватного життя; принцип гарантованості судового захисту прав і свобод; принцип доступності кваліфікованої юридичної допомоги та ін.);

- галузеві принципи цивільного процесуального права, що знайшли відбиття в ЦПК (принцип поєднання одноособового й колегіального розгляду цивільних справ; принцип процесуальної рівності сторін; принцип застосування аналогії закону та аналогії права; принцип обов'язковості судових ухвал).

Залежно від того, відповідні принципи діють в одній або декількох галузях права, існує їх розподіл на:

- загальноправові - діють в усіх без винятку галузях права, наприклад законність;

- міжгалузеві - закріплені в нормах декількох галузей права, як правило, близьких за характером. Сюди відносять практично всі принципи судоустрою, які закріплені в ЦПК і ГПК, наприклад, гласність судового розгляду;

- галузеві - закріплені в нормах тільки однієї конкретної галузі права;

- принципи окремих інститутів цивільного процесуального права, наприклад принципи інституту доказів.

За об'єктом регулювання принципи цивільного процесу можна розбити на наступні дві групи:

- принципи організації правосуддя (судоустрою);

- принципи, що визначають процесуальну діяльність суду (функціональні або судочинства).

До першої групи входять: принцип здійснення правосуддя тільки судом, одноособовий і колегіальний розгляд справ, незалежність суддів і підпорядкування їх тільки закону, національна мова судочинства, рівність учасників цивільного процесу перед законом і судом, гласність судового розгляду.

Другу групу становлять принципи: диспозитивності, змагальності, процесуальної рівності сторін, усності, безпосередності й безперервності, принцип оперативності.

Вважаємо за необхідне зупинитися на характеристиці ключових принципів цивільного процесуального права. Так, до вищезазначених загальноправових принципів відноситься, зокрема, **принцип верховенства права**, проголошений ст. 8 Конституції України, який трансформувався у ст. 10 ЦПК. Він є основним для забезпечення функціонування всієї правової системи, закріплює пріоритетність права, прав і свобод людини та громадянина, справедливість і гуманність у процесі ухвалення судових рішень.

Наступний принцип, який заслуговує на увагу – це **принцип поваги до честі і гідності, рівності перед законом і судом**, який передбачає наступне: суд зобов'язаний поважати честь і гідність усіх учасників судового процесу і здійснювати правосуддя на засадах їх рівності перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак (ст. 6 ЦПК).

Принцип гласності і відкритості судового процесу та його повне фіксування технічними засобами – це пріоритетний принцип кожного суду, який забезпечує особі право вчасно та в повному обсязі володіти інформацією щодо своєї справи (ст. 7, 8 ЦПК). Цей принцип передбачає розгляд справ у судах, який проводиться усно і відкрито, крім випадків, передбачених ЦПК. Відповідно до цього принципу будь-яка особа має право бути присутньою у відкритому судовому засіданні.

Від особи, яка бажає бути присутньою у судовому засіданні, забороняється вимагати будь-які документи, крім документа, що посвідчує особу. Особи, які бажають бути присутніми у судовому засіданні, допускаються до зали судових засідань до початку судового засідання або під час перерви.

Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Крім того, будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом. Згідно із Законом України «Про доступ до судових рішень» зміст судових рішень, розміщений на офіційному вебпорталі «Судова влада України», може бути доступний кожному громадянину.

Для забезпечення **принципу гласності та відкритості** розгляд справ проводиться у відкритому судовому засіданні. Проте в установлених законом випадках допускається розгляд справи у закритому судовому засіданні, але з дотриманням всіх правил судочинства при цьому.

Відкритий розгляд – це надання рівної можливості громадянам, які цікавляться справою, бути присутніми в залі, стежити за ходом судового засідання.

Присутнім особам, а також представникам ЗМІ надано право проводити

фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, встановлених законом. Це не повинно створювати перешкоди у веденні засідання й реалізації учасниками процесу їхніх процесуальних прав. За судом залишається право визначати місце в залі судових засідань, з якого має проводитися фотозйомка або відеозапис.

Трансляція судового засідання є одним із ключових моментів забезпечення принципу відкритості та гласності, однак вона здійснюється з дозволу суду. Незважаючи на це, останніми змінами в процесуальному законодавстві чітко встановлено обов'язок транслявання перебігу судового засідання в інтернеті, за умови, якщо всі учасники справи беруть участь у ньому в режимі відеоконференції. Під час розгляду справ перебіг судового процесу обов'язково фіксується технічними засобами в порядку, встановленому законом.

Гласність судового процесу є основною і необхідною умовою справедливого розгляду справи незалежним і безстороннім судом, а також забезпечує можливості для захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у судовому процесі.

Відкритий судовий розгляд посилює громадський контроль за діяльністю суду, підвищує у суддів і осіб, які беруть участь у справі, почуття відповідальності, забезпечує виховний вплив судового процесу.

Принцип змагальності полягає у забезпеченні широкої можливості сторонам, іншим особам, які беруть участь у справі, відстоювати свої права й інтереси, свою позицію у справі, свободу в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (ст. 12 ЦПК). Відповідно до ч. 3 ст. 12 ЦПК кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом.

Суд зберігаючи об'єктивність і неупередженість: керує ходом судового процесу; сприяє врегулюванню спору шляхом досягнення угоди між сторонами; роз'яснює у випадку необхідності учасникам судового процесу їхні процесуальні права та обов'язки, наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій; сприяє учасникам судового процесу в реалізації ними прав, передбачених ЦПК; запобігає зловживанню учасниками судового процесу їхніми правами та вживає заходів для виконання ними їхніх обов'язків. Отже, змагальністю визначається весь процес відбору фактичного матеріалу, необхідного для вирішення судом справи, встановлюються форми, методи і способи дослідження цього матеріалу, процесуальна діяльність суб'єктів доказування, її послідовність і правові наслідки;

Принцип диспозитивності – полягає у можливості осіб, які беруть участь у справі, мати в розпорядженні свої матеріальні та процесуальні права, а також засоби їх захисту (ст. 13 ЦПК). Диспозитивність є продовженням і

наслідком диспозитивного начала, характерного для цивільних матеріальних правовідносин. Зміст принципу диспозитивності характеризується тими широкими правами, якими закон наділяє сторони та інших осіб у справі. Відповідно до ст. 13 ЦПК України суд розглядає справи не інакше як за зверненням особи, поданим відповідно до цього Кодексу, в межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом у передбачених цим Кодексом випадках.

Учасник справи розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд. Таке право мають також особи, в інтересах яких заявлено вимоги, за винятком тих осіб, які не мають процесуальної дієздатності.

Принцип пропорційності полягає у тому, що суд визначає в межах, встановлених ЦПК, порядок здійснення провадження у справі враховуючи: завдання цивільного судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо.

Принцип обов'язковості судових рішень передбачає, по-перше, те, що судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, - і за її межами (ст. 18 ЦПК).

По-друге, невиконання судового рішення є підставою для відповідальності, встановленої законом.

По-третє, обов'язковість судового рішення не позбавляє осіб, які не брали участі у справі, можливості звернутися до суду, якщо ухваленим судовим рішенням вирішено питання про їхні права, свободи чи інтереси.

На окрему увагу заслуговує принцип **забезпечення права на апеляційний перегляд справи**, передбаченого п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України, яке слід розуміти як гарантоване особі право на перегляд її справи в цілому судом апеляційної інстанції, якому відповідає обов'язок цього суду переглянути по суті справу у спосіб всебічного, повного, об'єктивного та безпосереднього дослідження доказів з урахуванням доводів і вимог апеляційної скарги та перевірити законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції. Отже, забезпечення права на апеляційний перегляд справи – одна з конституційних засад судочинства – спрямоване на гарантування ефективного судового захисту прав і свобод людини і громадянина з одночасним дотриманням конституційних приписів щодо розумних строків розгляду справи, незалежності судді, обов'язковості судового рішення тощо.

Разом з тим відповідно до ст. 352 ЦПК учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково. Учасники справи, особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції окремо від рішення суду лише у випадках, передбачених статтею 353 ЦПК.

Після відкриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою особи, яка не брала участі у справі, але суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, така особа користується процесуальними правами і несе процесуальні обов'язки учасника справи.

Забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом також відноситься до основних засад цивільного судочинства. Так ст. 389 ЦПК України, яка визначає право касаційного оскарження, водночас ч. 3 цієї статті містить перелік рішень, які не підлягають касаційному оскарженню. Відповідно не підлягають касаційному оскарженню: 1) рішення, ухвали суду першої інстанції та постанови, ухвали суду апеляційної інстанції у справах, рішення у яких підлягають перегляду в апеляційному порядку Верховним Судом; 2) судові рішення у малозначних справах та у справах з ціною позову, що не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім випадків, якщо: касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики; особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженням судовим рішенням, при розгляді іншої справи; справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу; суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково.

Своєчасний захист прав, свобод та інтересів осіб, що беруть участь у справі, є одним із найважливіших факторів, що визначає доступність правосуддя та ефективність його здійснення. Згідно зі статтею 129 Конституції України на національному рівні розумні строки розгляду справи судом є однією з основних засад судочинства. Говорячи про своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ, необхідно звернути увагу на те, що статтею 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. гарантується право на розгляд справи судом у «розумні строки». Відповідно до ст. 2 ЦПК України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та **своєчасний розгляд** і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб та інтересів держави. Своєчасному розгляду справи покликані сприяти процесуальні строки.

У ЦПК України закріплено положення про встановлення судом строків з урахуванням **принципу розумності** (ст. 121). Принцип розумності слід розуміти як установлення розумного терміну для вчинення процесуальних дій. Строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню цивільного судочинства. Цей строк не має перевищувати нормативно визначеного строку. Призначення розумного строку має здійснюватися з урахуванням затрат праці на розгляд справи, складності вчинення процесуальних дій, умов і можливості їх виконання. Суд повинен визначати строки залежно від конкретних обставин справи, враховуючи час, потрібний і достатній для вчинення процесуальних дій, зокрема строки доставки поштових повідомлень та інших способів отримання інформації.

Одним із принципів цивільного судочинства є **неприпустимість зловживання процесуальними правами** (п. 11 ч. 3 ст. 2 ЦПК), яке ґрунтується на ч. 1 ст. 68 Конституції України, що кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Відповідно до ч. 1 ст. 44 ЦПК неприпустимість зловживання процесуальними правами полягає у тому, що учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається.

Зловживання процесуальними правами – особливий різновид цивільного процесуального правопорушення, що полягає у тому, що при зловживанні процесуальними правами відбувається порушення умов реалізації суб'єктивних цивільних процесуальних прав. Це положення відповідає загальнотеоретичним розробкам конструкції зловживання правом, в яких воно нерідко визначається як поведінка, що перевищує (або порушує) межі здійснення суб'єктивних прав. Суб'єкт цивільного судочинства свої цивільні процесуальні права має здійснювати відповідно до їх призначення, яке або прямо визначено змістом того чи іншого суб'єктивного права, або вочевидь впливає з логіки існування того чи іншого суб'єктивного процесуального права.

Принцип відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення.

Судові витрати складаються з судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи. Судовий збір покладається на сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог. Інші судові витрати, пов'язані з розглядом справи, покладаються: у разі задоволення позову – на відповідача; у разі відмови в позові – на позивача; у разі часткового задоволення позову – на обидві сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог.

Якщо сторону, на користь якої ухвалено рішення, звільнено від сплати судових витрат, з другої сторони стягуються судові витрати на користь осіб, які

їх понесли, пропорційно до задоволеної чи відхиленої частини вимог, а інша частина компенсується державним коштом у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Якщо обидві сторони звільнені від оплати судових витрат, вони компенсуються державним коштом у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Сутність цивільного процесу поряд з процесуальними принципами визначають і правові аксіоми. **Аксіоми** - це вихідні і непорушні істини, закріплені в процесуальних нормах, які не потребують логічної аргументації.

Вірність правових аксіом багаторазово перевірена і підтверджена юридичною практикою. Без аксіом цивільна юрисдикція була б істотно ускладнена. Так, без аксіоматичного правила, що звільняє від доказування загальновідомих фактів, судові пізнання було б невиправдано масштабним, а без аксіоми, яка забороняє тотожні правопретензії, провадження у справі залишалося б без будь-якого руху.

Правові аксіоми - це певні постулати юридичної науки і судової практики, що виражають загальнолюдську мораль і справедливість. Вони за загальним правилом закріплені в ЦПК, на відміну від цивільних процесуальних принципів знаменують загальнолюдську сторону судочинства і мають наднаціональний характер.

Під час розгляду цивільної справи особи, наділені суб'єктивними правом вступають у правовідносини. Цивільні процесуальні правовідносини визначають роль і значення механізму застосування права на врегульовані ними суспільні відносини, розкривають соціальну спрямованість норм цивільного процесуального права, є процесуальним засобом судового захисту цивільних, трудових, сімейних та інших прав, державних і громадських інтересів. Вони обумовлюються дією норм цивільного процесуального права, які впливають на поведінку осіб шляхом закріплення сукупності кореспондуючих між собою суб'єктивних цивільних процесуальних прав і обов'язків суду та учасників процесу, реалізація яких спричиняє виникнення, розвиток і припинення цього виду правовідносин. Визначення поняття цивільних процесуальних правовідносин є важливим не тільки з теоретичних міркувань, але й має вагоме практичне значення. Лише на основі правильної і чітко сформульованої дефініції можна визначити і розробити перспективи розвитку та підвищення ефективності і ролі цивільних процесуальних правовідносин у правовому регулюванні.

Цивільні процесуальні правовідносини – це різновид правовідносин, які виникають у процесі цивільного судочинства на основі норм цивільного процесуального права лише між двома суб'єктами - судом, який розглядає справу, і будь-яким іншим учасником процесу (суд - позивач; суд - відповідач; суд - свідок тощо).

Ознаки цивільних процесуальних правовідносин:

1. Виникають на основі норм цивільного процесуального права і носять правовий характер і за загальним правилом виражаються у спеціальній, установленій законом цивільній процесуальній формі.

2. Вольові відносини, тому що для виникнення таких правовідносин потрібна ініціатива певних суб'єктів (подача позову, виклик свідка й т.д.).

3. Суд є обов'язковим учасником цивільних процесуальних правовідносин.

4. Цивільні процесуальні правовідносини характеризуються як відносини влади і підпорядкування, оскільки між суб'єктами немає рівності, тому що суд є державним органом.

5. Взаємність і множинність прав і обов'язків у суб'єктів правовідносин. Кожна процесуальна дія тягне наслідки та впливає на процесуальне положення інших суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин;

6. Процесуальні правовідносини виникають тільки у зв'язку з розглядом і вирішенням цивільної справи та носять правозастосовний характер.

Виникнення, розвиток і припинення цивільних процесуальних правовідносин залежить від певних умов, які в юридичній науці називають передумовами виникнення правовідносин.

Цивільні процесуальні правовідносини можуть виникнути за умов наявності таких **передумов**: 1) норм цивільного процесуального права; 2) цивільної процесуальної правоздатності учасників процесу; 3) процесуальних юридичних фактів.

Для виникнення цивільних процесуальних правовідносин необхідна наявність норм цивільного процесуального права. Без процесуальних норм не може бути і правовідносин.

Норми цивільного процесуального права як передумова виникнення цивільних процесуальних правовідносин характеризуються такими особливостями: 1) встановлюються тільки державою; 2) є загальнообов'язковими; 3) мають загальний характер; 4) регулюють суспільні відносини лише в сфері здійснення правосуддя у цивільних справах; 5) забезпечуються можливістю застосування державного примусу чи процесуальних заходів, не пов'язаних з державним примусом; 6) ставлять за мету правильний і своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ. Процесуальні норми не існують ізольовано одна від одної, а становлять собою цілісну систему цивільного процесуального права. Кожне цивільне процесуальне правовідношення регулюється не однією процесуальною нормою, а їх сукупністю.

Другою необхідною **передумовою виникнення цивільних процесуальних правовідносин є цивільна процесуальна правосуб'єктність**. Поняття правосуб'єктності об'єднує в собі цивільну процесуальну правоздатність і дієздатність. Перша як здатність мати цивільні процесуальні права і обов'язки (правоздатність), друга – як здатність здійснювати в суді

відповідні процесуальні права та обов'язки (дієздатність).

Цивільна процесуальна правоздатність визнається рівною мірою за всіма громадянами України, особами без громадянства, підприємствами, установами, організаціями, які мають статус юридичної особи. ЦПК України встановлено, що здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (цивільна процесуальна правоздатність) мають усі фізичні і юридичні особи (ст. 46 ЦПК). У громадян цивільно-процесуальна правоздатність виникає з моменту народження, припиняється зі смертю, існуючи незалежно від психічного стану. Всі громадяни володіють нею в повній мірі без обмежень. Юридичні особи володіють цивільно-процесуальною правоздатністю з моменту реєстрації статуту до ліквідації як юридичної особи.

Повна цивільна дієздатність настає з 18 років (ст. 47 ЦПК). Права малолітніх, неповнолітніх та обмежено дієздатних захищаються в судах законними представниками. Неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин в межах обсягу їх цивільної дієздатності.

У разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває цивільної процесуальної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Цивільної процесуальної дієздатності набуває також неповнолітня особа, якій у порядку, встановленому ЦК України, надано повну цивільну дієздатність. Змістом цивільної процесуальної дієздатності, таким чином, є здатність особисто здійснювати процесуальну діяльність з юридичними наслідками, наявність цивільної процесуальної дієздатності необхідна для самостійного ведення процесу.

Юридичні процесуальні факти - це обставини процесуально-правового характеру, наявність або відсутність яких необхідна для реалізації права на звернення до суду за захистом порушеного або оспорюваного суб'єктивного матеріального права чи охоронюваного законом інтересу, тобто для порушення справи в суді першої інстанції, в стадіях апеляційного і касаційного провадження, по перегляду рішень Верховним Судом України та за нововиявленими обставинами. Якщо виникають, змінюються або припиняються цивільні процесуальні правовідносини внаслідок юридичних фактів – це, як правило, процесуальні дії його учасників (наприклад, подання позовної заяви, подання заперечень проти позову, заявлення, клопотання тощо).

Підставами виникнення цивільних процесуальних правовідносин є факти, з настанням і завдяки настанню яких виникає цивільний процес: пред'явлення позовної заяви у справах позовного провадження; заяви у справах окремого та наказного проваджень.

Приводом є необхідність захисту порушеного або оспорюваного права чи

охоронюваного законом інтересу в справах позовного провадження. У справах окремого провадження – необхідність установлення певних обставин – юридичних фактів, зміни юридичного становища громадянина чи його майна, наявності чи відсутності яких закон пов’язує виникнення, зміну припинення суб’єктивних майнових і особистих немайнових прав. цивільного процесуального права не може розглядатися як підстава виникнення, зміни і припинення цивільних процесуальних правовідносин.

Виникнення цивільних процесуальних відносин, за загальним правилом, пов’язують з моментом пред’явлення позовної заяви (заяви окремого провадження, заяви про видачу судового наказу) до суду. Згідно зі ст. 4 ЦПК України приводом для звернення до суду є необхідність захисту порушеного або оспорюваного права, свободи чи охоронюваного законом інтересу. Це положення трансформується в вимоги, які пред’являються до позовної заяви, а саме – необхідно зазначити зміст позовних вимог.

Елементи цивільних процесуальних правовідносин - це складові частини зазначених правовідносин, до яких відносяться суб’єкти, об’єкт і зміст правовідносин.

Суб’єкти цивільних процесуальних правовідносин. Цивільні процесуальні правовідносини можуть виникнути тільки між носіями цивільних процесуальних прав і обов’язків у процесі здійснення правосуддя в цивільних справах, у цивільному судочинстві. Тому без суду, наділеного такими функціями, неможливі самі процесуальні правовідносини, а тому суд і є обов’язковим суб’єктом усіх цивільних процесуальних правовідносин.

Другим суб’єктом цивільних процесуальних правовідносин буде особа, щодо участі якої в процесі є норма права і котра в одній із стадій цивільного процесу може виконувати процесуальні дії, спрямовані на досягнення мети процесу. Такими можуть бути сторони, треті особи, прокурор, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, профспілки, підприємства, установи, організації і окремі громадяни, які захищають права інших осіб; процесуальні представники, експерти, свідки, перекладачі та інші особи, які сприяють судовому розгляду справи.

Суб’єкти цивільних процесуальних правовідносин можуть бути класифіковані на дві групи: суд та учасники цивільного процесу, а останні своєю чергою, - на осіб, які беруть участь у справі (ст. 42 ЦПК), та інших учасників процесу (ст. 65 ЦПК).

Основним критерієм визначення належності того чи іншого суб’єкта цивільних процесуальних відносин до тої чи іншої групи, є зміст його діяльності та наявність юридичної заінтересованості. Тому доцільно провести поділ суб’єктів на три групи:

- суд;
- особи, які беруть участь у справі;
- особи, які сприяють судовому розгляду та вирішенню справи (інші

учасники цивільного процесу).

Суд є обов'язковим суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин. Специфіка його діяльності, призначення та правового статусу потребує віднесення його до окремої групи суб'єктів. Особливою властивістю цього суб'єкта є те, що він повинен бути безстороннім та об'єктивним. Для забезпечення цього у законодавстві закріплений інститут відводу (самовідводу).

Основним призначенням суду як суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин є відправлення правосуддя, яке належить до його виключної компетенції. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами та особами не допускається. Відповідно до ст. 18 ЦПК України від імені суду виступає й суддя, який одноособово розглядає цивільну справу.

Особи, які беруть участь у справі - це учасники (суб'єкти) цивільних процесуальних правовідносин, які наділені юридичною заінтересованістю, що визначає їхній правовий статус при розгляді та вирішенні цивільної справи.

У справах позовного провадження особами, які беруть участь у справі, є сторони та треті особи. У справах наказного та окремого проваджень ними є заявники та інші заінтересовані особи. Також особами, які беруть участь у справі, є їхні представники, органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (ст. 42 ЦПК).

Особи, які беруть участь у справі, відрізняються від інших суб'єктів тим, що вони мають юридичну заінтересованість у результатах вирішення судом справи і у реалізації ухваленого по ній рішення. Заінтересованість особи може бути матеріально-правовою та (або) процесуальною.

Матеріально-правова заінтересованість - це особиста ознака суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин (особи, яка бере участь у справі), що полягає у прагненні за допомогою судової діяльності поновити порушене, оспорюване чи невизнане право, законний інтерес (отримати певне майно, благо, встановити певний стан, обставини) або навпаки, не допустити їх порушення. Матеріально-правовою заінтересованістю наділені виключно суб'єкти спірних матеріальних правовідносин.

Процесуальна заінтересованість - це функціональна ознака суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин (особи, яка бере участь у справі), що полягає у прагненні досягти певного процесуального результату у формі відповідного судового рішення, що відповідає функціональному призначенню участі цього суб'єкта у розгляді та вирішенні цивільної справи. Процесуальною заінтересованістю наділені як суб'єкти матеріальних правовідносин, так і ряд учасників цивільного процесу, які беруть участь у справі, для виконання покладених на них функцій в силу закону, договору чи з іншої підстави.

Відповідно, зважаючи на наявність чи відсутність матеріально-правової заінтересованості у справі, осіб, які беруть участь у справі, можна поділити на дві групи: 1) особи, які захищають у процесі особисті інтереси - сторони та треті

особи, оскільки вони наділені як матеріально-правовою, так процесуальною заінтересованістю у справі; 2) особи, які захищають інтереси держави, громади, групи осіб або конкретної особи. Такі суб'єкти мають виключно процесуальну заінтересованість у справі, не мають і, як правило, не повинні мати матеріально-правової. Якщо вони мають таку заінтересованість, то виступати у відповідному процесуальному статусі не можуть, а повинні бути залучені у процес як сторона чи третя особа.

Для визначення спроможності осіб, які беруть участь у справі, виступати самостійним учасником судового процесу, суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, застосовується поняття цивільної процесуальної правосуб'єктності. Це встановлено нормами цивільного процесуального законодавства можливість особи виступати суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин. У складі цивільної процесуальної правосуб'єктності слід вирізняти два елементи: цивільну процесуальну правоздатність та цивільну процесуальну дієздатність.

Цивільна процесуальна правоздатність - це здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (ст. 46 ЦПК). Вона визнається за всіма фізичними та юридичними особами.

Наділення цивільною процесуальною правоздатністю може бути пов'язане із досягненням певного віку, з яким матеріальний закон визначає можливість вступу у матеріально-правові відносини. Наприклад, суб'єктом трудових відносин особа може бути у певних випадках лише після досягнення 14-річного віку, а тому суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин у трудовій справі може бути тільки за дотримання цих умов.

Цивільна процесуальна дієздатність - здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (ст. 47 ЦПК). На відміну від правоздатності, цивільна процесуальна дієздатність залежить від різноманітних чинників (віку, стану здоров'я, інших причин).

За обсягом цивільної процесуальної дієздатності суб'єкти можуть розглядатися як такі, що наділені повною цивільною процесуальною дієздатністю; особи з частковою цивільною процесуальною дієздатністю та особи, які не мають цивільної процесуальної дієздатності.

Повним обсягом дієздатності наділені фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи (ч. 1 ст. 47 ЦПК). Такими також є фізичні особи, які до досягнення повноліття зареєстрували шлюб, а також набули повного обсягу цивільної дієздатності у порядку емансипації. Така фізична особа набуває повного обсягу цивільної процесуальної дієздатності відповідно з моменту реєстрації шлюбу чи набрання законної сили рішення про надання повного обсягу цивільної дієздатності у порядку, встановленому актами цивільного законодавства.

Частковий обсяг дієздатності мають неповнолітні (віком від чотирнадцяти

до вісімнадцяти років), а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена. Вони можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Приміром, якщо справа виникає з правочину, на вчинення якого неповнолітньому потрібна згода батьків, усиновителів або піклувальника, суд повинен притягнути останніх до участі у справі для захисту інтересів неповнолітнього.

Малолітні (віком до чотирнадцяти років) та особи, які визнані недієздатними, вважаються недієздатними у цивільному процесі.

Права, свободи та законні інтереси таких осіб захищають у суді їх законні представники - батьки, усиновителі, опікуни.

Отже, цивільна процесуальна правосуб'єктність (і правоздатність, і дієздатність) виступає складовою частиною загальної правосуб'єктності фізичних та юридичних осіб і тісно пов'язана з цивільною, сімейною, трудовою й іншими видами і визначається характером зв'язку між цими галузями права.

Права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі, поділяють на **загальні та спеціальні**. До загальних слід віднести права та обов'язки, якими наділені усі особи, що беруть участь у справі, незалежно від змісту юридичної заінтересованості. Ними є право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, одержувати копії рішень, ухвал, брати участь у судових засіданнях, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, ставити запитання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам, заявляти клопотання та відводи, давати усні та письмові пояснення судові, подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб, користуватися правовою допомогою, ознайомлюватися з журналом судового засідання, знімати з нього копії та подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти, прослуховувати запис фіксування судового засідання технічними засобами, робити з нього копії, подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти, оскаржувати рішення і ухвали суду, користуватися іншими процесуальними правами, встановленими законом (ст. 43 ЦПК).

Обсяг **спеціальних прав** визначається залежно від процесуального статусу учасника у цивільному процесі. Наприклад, правовий статус позивача визначений ст. 49 ЦПК, відповідно до якої він має право протягом усього часу розгляду справи змінити підставу або предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог, відмовитися від позову чи укласти із відповідачем мирову угоду.

Обов'язки осіб, які беруть участь у справі, визначаються необхідністю добросовісно користуватися наданими процесуальними правами, а також не посягати на права інших суб'єктів процесуальних правовідносин. Нормами

цивільного процесуального закону визначено також конкретні обов'язки у певних випадках. Зокрема, сторони та інші особи, які беруть у справі, зобов'язані повідомляти суд про зміну свого місця проживання (перебування, знаходження) під час провадження у справі. Спеціальним обов'язком для сторін є, наприклад, зобов'язання подати або повідомити про докази до або під час попереднього судового засідання.

Інші учасники цивільного процесу - це суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які не мають і не повинні мати у справі жодної юридичної заінтересованості та сприяють встановленню дійсних обставин справи, дослідженню доказів, утвердженню засад цивільного процесуального права. До них належать помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст (ст. 65 ЦПК). Однак цей перелік не є вичерпним, оскільки цивільні процесуальні правовідносини можуть виникати і за участю інших осіб. Ними, наприклад, можуть бути особи, які мають письмові та речові докази у справі при витребуванні їх судом, державний виконавець при виконанні ухвали про забезпечення позову, органи та особи, яким направлена окрема ухвала про порушення закону, особи, між якими відбувалося листування, щодо надання згоди на його дослідження та ін.

Найменування цієї групи суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин вказує на те, що вони не належать до осіб, які беруть участь у справі, а визначальною їх ознакою є відсутність юридичної заінтересованості у справі.

Цих учасників цивільного процесу можна поділити на дві підгрупи: суб'єкти, які сприяють розгляду і вирішенню справи по суті (свідок, експерт, експерт з питань права перекладач, спеціаліст), інші - особи, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення процесу (помічник судді, судовий розпорядник, секретар судового засідання).

Об'єкт і зміст цивільних процесуальних правовідносин.

Цивільні процесуальні правовідносини виникають у процесі діяльності суду, в зв'язку з чим їх об'єкт тісно пов'язаний з об'єктом матеріальних правовідносин, з приводу якого виникає цивільне судочинство, і це ускладнює його визначення.

В теорії цивільного процесу **під об'єктом** розуміють: дії суб'єктів правовідносин або тільки діяльність суду; матеріально-правові відносини, які захищаються судом; спір про право між учасниками матеріально-правових відносин, переданий на розгляд суду; передбачені законом наслідки процесуальних дій, які виступають як мета цивільного судочинства (загальний об'єкт), захист матеріальних прав і законних інтересів сторін і третіх осіб (спеціальний об'єкт), конкретна справа та ін.

Процесуальні дії суб'єктів правовідносин не можуть бути об'єктом відносин, оскільки вони не є тією категорією, з приводу якої виникають самі

відносини. Процесуальними діями реалізуються процесуальні права і обов'язки. Вони необхідні для виникнення правовідносин і наступного їх розвитку. Отже, процесуальні дії входять до змісту процесуальних правовідносин й одночасно виступають юридичними фактами, які спричиняють виникнення, розвиток і припинення цивільних процесуальних правовідносин.

Об'єктом цивільних процесуальних правовідносин не виступають і матеріально-правові відносини, які захищаються судом, оскільки ними охоплюються тільки відносини позовного провадження, які характеризують динаміку розвитку процесуальних правовідносин.

Отже, об'єктом цивільно-процесуальних відносин є процесуальні наслідки, на досягнення яких спрямовуються процесуальні права, обов'язки і процесуальні дії суб'єктів правовідносин. Беручи до уваги, що обсяг, зміст, характер процесуальних прав та обов'язків встановлюється і визначається ЦПК залежно від мети участі суб'єктів правовідносин у судочинстві та виконуваних ними цивільних процесуальних функцій у справі, кожне цивільне процесуальне правовідношення в системі правовідносин у справі має свій самостійний об'єкт.

Цивільні процесуальні права та обов'язки суб'єктів правовідносин і процесуальні дії з їх реалізації становлять **зміст цивільних процесуальних правовідносин.**

Права і процесуальні дії одного суб'єкта не можуть бути засобом правового регулювання поведінки осіб у цивільному судочинстві, а отже - і становити зміст правовідносин. Обґрунтування, що суд як орган держави може і повинен мати обов'язки тільки перед державою, а не перед іншими суб'єктами процесу, не відповідає нормам процесуального права, в яких закріплені конкретні обов'язки суду перед конкретними суб'єктами. Праву заінтересованих осіб на порушення процесу відповідає обов'язок суду розглянути звернену до суду вимогу на порушення цивільної справи; праву сторони чи третьої особи заявити клопотання про виклик у судові засідання свідка відповідає обов'язок суду розглянути таку заяву.

До змісту цивільних процесуальних правовідносин входять разом з правами і обов'язками суб'єктів їх поведінка, тобто процесуальні дії, які існують не самі по собі, а є засобом реалізації суб'єктами своєї волі - прав і обов'язків. Від дії суб'єктів залежить виникнення і розвиток самих відносин.

Таким чином, тільки сукупність процесуальних прав та обов'язків і процесуальних дій з їх реалізації заінтересованої особи і суду можуть визначати зміст цивільних процесуальних правовідносин. ЦПК врегульовує волю суб'єктів (цивільні процесуальні права й обов'язки) та їх дії. Останні виступають засобом реалізації волі, а тому тільки разом вони можуть входити до змісту правовідносин. У зв'язку з цим цивільні процесуальні правовідносини виступають формою (способом, методом) здійснення його учасниками суб'єктивних прав та обов'язків, а самі права й обов'язки ніяк не можуть бути формою правовідносин.

Тестові завдання:

1. Що є формою захисту цивільних прав?
 - А. Цивільні права захищаються в судовому порядку, в порядку цивільного судочинства.
 - Б. Цивільні права захищаються в судовому порядку або нотаріусом.
 - В. Цивільні права захищаються тільки в судовому порядку, комісіями з трудових спорів, нотаріусом і посадовими особами, третейськими судами.
 - Г. Цивільні права захищаються у порядку цивільного або адміністративного судочинства.
2. Що розуміють під поняттям «цивільного процесуального права»?
 - А. Галузь права, яка регулює процедуру реалізації майнових та особистих немайнових прав.
 - Б. Галузь права, що регулює суспільні відносини, що виникають при здійсненні правосуддя в цивільних справах.
 - В. Галузь права, що регулює порядок пред'явлення та розгляду позовів з метою захисту порушених цивільних прав та охоронюваних законом інтересів.
 - Г. Галузь права, яка регулює порядок захисту прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів суспільних правовідносин.
3. Оберіть ознаки, які характеризують метод цивільного процесуального права.
 - А. Підпорядкованість учасників процесу один одному.
 - Б. Наявність прав у позивача і обов'язків у відповідача.
 - В. Формальність судового процесу.
 - Г. Всі варіанти вірні.
4. Які види провадження входять до складу цивільного судочинства?
 - А. Наказне, позовне та окреме провадження.
 - Б. Наказне, позовне, заочне та окреме провадження.
 - В. Наказне, позовне та заочне провадження.
 - Г. Апеляційне, касаційне провадження.
5. Визначте предмет цивільного процесуального права.
 - А. Внутрішні відносини між судом, що виникають при здійсненні правосуддя у цивільних справах.
 - Б. Суспільні відносини між учасниками процесу та судом, що виникають при здійсненні правосуддя по цивільних справах.
 - В. Відносини між учасниками, що виникають при здійсненні правосуддя.
 - Г. Суспільні відносини між учасниками процесу та судом, що виникають при здійсненні судочинства.
6. Який із запропонованих варіантів є стадією цивільного судочинства?
 - А. Судові дебати.
 - Б. Виконавче провадження.
 - В. Подача позовної заяви.
 - Г. Проголошення судового рішення.
7. Яке визначення розкриває поняття «наука цивільного процесуального права»?

А. Система норм та інститутів у сфері цивільних процесуальних правовідносин.

Б. Система індивідуалізованих суспільних зв'язків у сфері цивільних процесуальних правовідносин.

В. Система теоретичних поглядів, ідей, понять у сфері цивільних процесуальних правовідносин.

Г. Система теоретичних знань та поглядів, ідей щодо питань здійснення правосуддя.

8. У чому полягає суть принципу законності?

А. Суд діє на підставі закону та вирішує справу згідно з положеннями закону.

Б. Суд створений відповідно до закону.

В. Учасники цивільного процесу діють на підставі закону.

Г. Цивільний процес є законною формою захисту порушених прав.

9. Що є завданням цивільного судочинства?

А. Охорона прав та інтересів громадян.

Б. Поновлення порушених прав.

В. Ухвалення рішення.

Г. Справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ.

10. Яке визначення найбільше відповідає поняттю «принципи цивільного процесуального права»?

А. Основні засади організації та діяльності суду.

Б. Керівні положення даної галузі права.

В. Основні ідеї, положення, керівні засади з питань здійснення правосуддя у цивільних справах.

Г. Порядок діяльності суду.

Питання для самоконтролю:

1. Які форми та способи цивільних прав передбачені нормами діючого законодавства?

2. Які завдання стоять перед цивільним судочинством?

3. Які методи правового регулювання є характерними для цивільного процесу?

4. Які складові елементи формують систему цивільного процесуального права?

5. Що таке процесуальне провадження?

6. Що таке стадія цивільного процесу?

7. Які принципи цивільного судочинства закріплені в Конституції України?

8. Що таке галузеві принципи цивільного судочинства?

9. Визначте відмінності цивільних процесуальних відносин від цивільних, а також від інших процесуальних відносин. Яким є склад цих відносин?

10. Визначте поняття цивільних процесуальних відносин.

ТЕМА 22. ПРАВОВИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ (Середницька І.А.)

Зміст теми

Поняття та елементи цивільних процесуальних правовідносин. Підстави і передумови їх виникнення.

Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, їх класифікація, права та обов'язки. Особи, які здійснюють правосуддя. Учасники судового процесу. Зміст та об'єкт цивільних процесуальних правовідносин. Цивільна процесуальна правоздатність. Цивільна процесуальна дієздатність. Забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи.

Склад суду. Визначення складу суду. Правове положення суддів у цивільному процесі. Порядок вирішення питань при колегіальному розгляді справи. Підстави для відводу (самовідводу) судді. Недопустимість повторної участі судді в розгляді справи. Підстави для відводу (самовідводу) секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача. Заяви про самовідводи та відводи. Порядок вирішення заявленого відводу та самовідводу. Наслідки відводу суду (судді).

Склад учасників справи. Права та обов'язки учасників справи. Неприпустимість зловживання процесуальними правами.

Поняття сторін в цивільному процесі. Позивач. Відповідач. Характеристика процесуальних прав та обов'язків сторін.

Поняття і види процесуальної співучасті, її підстави. Права та обов'язки співучасників.

Поняття належної та неналежної сторони. Умови, порядок і правові наслідки заміни неналежного відповідача, залучення до участі у справі співвідповідача.

Поняття та види третіх осіб у судовому процесі. Відмінність третіх осіб від співучасників. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Наслідки незалучення у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору.

Процесуальне правонаступництво: поняття, види, підстави, правові наслідки. Порядок вступу в процес правонаступника, його правове положення.

Участь у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Процесуальні права органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Представники. Участь у справі представника. Законні представники. Особи, які можуть бути представниками. Особи, які не можуть бути представниками. Документи, що підтверджують повноваження представників. Призначення або заміна законного представника судом.

Повноваження представника в суді.

Інші учасники судового процесу. Помічник судді. Секретар судового засідання. Судовий розпорядник. Свідок. Особи, які не можуть бути допитані як свідки. Експерт. Експерт з питань права. Спеціаліст. Перекладач.

Поняття та елементи цивільних процесуальних правовідносин

Цивільні процесуальні правовідносини – це врегульовані нормами цивільного процесуального права суспільні відносини, що виникають під час розгляду та вирішення цивільних справ у судах загальної юрисдикції. Ці правовідносини характеризуються тим, що їх учасники взаємодіють між собою в рамках судового процесу для реалізації процесуальних прав та обов'язків, які стосуються захисту суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів.

Елементи цивільних процесуальних правовідносин включають:

1. **Суб'єкти** – це учасники цивільного процесу, які мають відповідні права та обов'язки в рамках процесуальних правовідносин. До них належать:

- Суд як орган, що здійснює правосуддя;
- Позивач (особа, яка звертається до суду для захисту своїх прав);
- Відповідач (особа, щодо якої висунуто позов);
- Інші учасники процесу (третьої особи, представники, експерти, свідки тощо).

2. **Об'єкт** – це те благо або інтерес, з приводу якого виникає процесуальна взаємодія між учасниками судового процесу. Інакше кажучи, це те, на що спрямовані дії сторін, суду та інших учасників у ході розгляду справи в суді.

У цивільно-процесуальних правовідносинах об'єктом зазвичай виступає конкретне матеріальне право або інтерес, які потребують судового захисту. Це може бути, наприклад, майнове право (володіння майном), зобов'язання (виконання договору), сімейні права, особисті немайнові права (захист честі, гідності тощо).

Об'єктом можуть бути як конкретні процесуальні дії (подача позовної заяви, винесення судового рішення), так і наслідки таких дій (примусове виконання судового рішення).

Сторони правовідносин прагнуть досягти певного правового результату — визнання, захисту або поновлення порушеного права.

3. **Зміст** цивільно-процесуальних правовідносин охоплює сукупність прав і обов'язків, що виникають між учасниками судового процесу, з метою захисту порушених або оспорюваних прав та інтересів. Зміст визначається правовими нормами, що регулюють поведінку сторін і суду у процесі, і включає низку основних елементів.

Основні елементи змісту цивільно-процесуальних правовідносин:

Суб'єкти правовідносин:

Суд — це ключовий суб'єкт, який організовує та здійснює правосуддя.

Сторони процесу (позивач, відповідач) — це ті, чиї права чи інтереси захищаються в суді.

Треті особи та інші учасники (наприклад, експерти, свідки, перекладачі) також можуть брати участь у процесі.

Права і обов'язки сторін:

Права сторін у цивільному процесі включають право на судовий захист, право подавати докази, право на оскарження рішень тощо.

Обов'язки сторін включають подання належних доказів, дотримання процесуальних строків, явку до суду, виконання судових рішень.

Дії, які мають здійснюватися сторонами і судом:

Сторони можуть подавати позови, клопотання, скарги, виконувати судові рішення.

Суд виконує функцію керування процесом, розгляду справи по суті,

Мета цивільно-процесуальних правовідносин — це вирішення спору між сторонами на основі закону і справедливості. Результатом може бути рішення суду, яке встановлює або відновлює права сторін.

Основні ознаки змісту цивільно-процесуальних правовідносин:

Публічно-правовий характер: ці правовідносини завжди виникають за участю суду, що є органом державної влади.

Захист порушених прав: метою цих правовідносин є забезпечення судового захисту, відновлення порушеного права або встановлення факту, що має юридичне значення.

Процесуальна форма: цивільно-процесуальні дії здійснюються у суворій відповідності до процедур, визначених законодавством.

Підстави і передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин

Цивільні процесуальні правовідносини виникають лише за наявності визначених законом підстав та передумов.

Підстави виникнення цивільних процесуальних правовідносин — це конкретні життєві обставини, які дають можливість учасникам звернутися до суду. Основною юридичною підставою є порушення, невизнання або оспорування суб'єктивного права чи інтересу учасника.

Передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин мають об'єктивний і суб'єктивний характер.

1. Об'єктивні передумови:

Наявність законодавчого регулювання (норми цивільного процесуального права);

Існування цивільних правовідносин між сторонами (позивачем і відповідачем);

Юрисдикція суду (відповідність справи компетенції суду загальної юрисдикції).

2. Суб'єктивні передумови:

Процесуальна правоздатність і дієздатність суб'єктів, тобто їх здатність мати процесуальні права та обов'язки, а також самостійно їх здійснювати;

Наявність *конкретного позову*, який стосується захисту прав або інтересів особи.

Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин

Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин – це особи, які беруть участь у судовому процесі та мають певні процесуальні права та обов'язки, що визначені нормами цивільного процесуального права.

Суд – орган, що здійснює правосуддя в цивільних справах. Його основна функція – розглядати і вирішувати цивільні справи, а також забезпечувати законність та дотримання прав всіх учасників процесу. Суд виступає гарантом захисту прав, свобод і законних інтересів осіб, що звертаються за судовим захистом.

Правосуддя у цивільних справах здійснюється судами загальної юрисдикції. До осіб, що здійснюють правосуддя, належать:

Судді – професійні судді, що вирішують справу по суті;

Присяжні (в окремих випадках) – громадяни, які залучаються до участі у здійсненні правосуддя разом із суддями.

Особи, які беруть участь у справі – це суб'єкти, які мають прямий правовий інтерес у результаті справи. До них належать:

Позивач – особа, яка ініціює судовий процес з метою захисту своїх прав або інтересів.

Відповідач – особа, до якої пред'явлено вимогу (позов) і яка повинна відповідати за свої дії або бездіяльність.

Треті особи – особи, які не є основними сторонами справи, але мають інтерес у результаті її вирішення.

Інші учасники судового процесу, до яких належать:

Представники сторін (адвокати, законні представники сторін) – особи, що здійснюють захист або представляють інтереси сторін у процесі;

Свідки, експерти, перекладачі, спеціалісти – особи, що сприяють суду у встановленні фактів або вирішенні питань, які вимагають спеціальних знань.

Об'єктом цивільних процесуальних правовідносин є правові дії, які здійснюють сторони та інші учасники процесу в рамках вирішення справи (наприклад, подання позову, винесення рішення суду).

Зміст – це сукупність прав та обов'язків, які належать сторонам і іншим учасникам процесу (наприклад, право на апеляційне оскарження або обов'язок подавати докази).

Цивільна процесуальна правоздатність (ст.46 ЦПК України) – це здатність особи мати цивільні процесуальні права та обов'язки. Вона виникає з моменту народження і належить кожній фізичній та юридичній особі, яка бере участь у цивільному судочинстві.

Цивільна процесуальна дієздатність (ст. 47 ЦПК України) – це здатність особи самостійно здійснювати свої цивільні процесуальні права та виконувати обов’язки. Повну процесуальну дієздатність мають особи, що досягли 18 років, а в окремих випадках – особи з частковою дієздатністю (неповнолітні) можуть діяти через законних представників.

Забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи

Малолітні (до 14 років) та неповнолітні (від 14 до 18 років) особи мають обмежену процесуальну дієздатність, тому їхні права в суді захищають законні представники (батьки, опікуни або піклувальники). Для забезпечення належного захисту їхніх прав суд зобов’язаний:

Залучати органи опіки та піклування для участі у справі, якщо спір стосується інтересів дитини;

Призначати адвоката або іншого представника, якщо батьки або опікуни не можуть захистити інтереси дитини;

У випадках, коли дитина досягла певного віку або здатна висловити свою думку, суд має враховувати її позицію під час вирішення справи.

Захист прав малолітніх та неповнолітніх осіб є пріоритетом під час розгляду справ, що стосуються їхніх інтересів.

Учасники судового процесу (ст. 42 ЦПК України)

До учасників судового процесу належать всі особи, які беруть участь у справі або сприяють у розгляді справи. До основних учасників процесу належать:

У справах *позовного провадження* учасниками справи є сторони, треті особи.

При розгляді вимог у *наказному провадженні* учасниками справи є заявник та боржник.

У справах *окремого провадження* учасниками справи є заявники, інші заінтересовані особи.

У *справах можуть також брати участь* органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб

Склад суду. Визначення складу суду (ст.33 ЦПК України)

Цивільні справи в Україні можуть розглядатися як **одноособово**, так і **колегіально**. Як правило, більшість цивільних справ розглядаються одноособово суддею. Однак у певних випадках, визначених законодавством, можливий розгляд справи колегією суддів (наприклад, в апеляційному або касаційному порядку). Важливо, що склад суду визначається **Єдиною судовою інформаційно-комунікаційною системою**, що запобігає втручанням в розподіл та забезпечує об’єктивність.

Цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються одноособово суддею, який є головуючим і діє від імені суду.

Справи про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід

держави розглядаються колегіально Вищим антикорупційним судом у складі трьох суддів.

Недопустимість повторної участі судді в розгляді справи (ст.37 ЦПК України)

Суддя, який брав участь у вирішенні справи:

➤ в суді першої інстанції, не може брати участі в розгляді цієї самої справи в судах апеляційної і касаційної інстанцій, а так само у новому розгляді справи судом першої інстанції після скасування рішення суду або ухвали про закриття провадження у справі.

➤ за участю судді, не може брати участі в розгляді цієї справи по суті або перегляді будь-якого ухваленого в ній судового рішення.

➤ в суді апеляційної інстанції, не може брати участі у розгляді цієї самої справи в судах касаційної або першої інстанції, а також у новому розгляді справи після скасування ухвали чи рішення суду апеляційної інстанції.

➤ перегляді справи в суді касаційної інстанції, не може брати участі в розгляді цієї справи в суді першої чи апеляційної інстанції, а також у новому її розгляді після скасування ухвали чи рішення суду касаційної інстанції.

➤ рішення в якій було в подальшому скасовано судом вищої інстанції, не може брати участі у розгляді заяви про перегляд за нововиявленими обставинами рішення суду у цій справі.

➤ в суді першої, апеляційної, касаційної інстанцій, не може брати участі у розгляді заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з виключними обставинами у цій справі.

Правове положення суддів у цивільному процесі

Судді мають особливий правовий статус, який визначає їхні права, обов'язки та гарантії незалежності. Згідно із законодавством України, суддя:

Має право на суддівський імунітет, тобто не може бути притягнутий до кримінальної або адміністративної відповідальності без згоди Вищої ради правосуддя.

Забезпечує неупереджений і об'єктивний розгляд справ, ґрунтуючись на законі та власному внутрішньому переконанні.

Зобов'язаний діяти в рамках закону, дотримуючись норм етики та професійної моралі.

Має гарантії незалежності, включно з належними умовами для виконання своїх обов'язків.

Порядок вирішення питань при колегіальному розгляді справи

Випадки, коли справа розглядається колегіально:

- У певних випадках цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються колегією у складі одного судді і двох присяжних, які при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді.

- перегляд в апеляційному порядку рішень судів першої інстанції здійснюється колегією суддів суду апеляційної інстанції у складі трьох суддів.

- перегляд судових рішень судів першої та апеляційної інстанції здійснюється колегією суддів суду касаційної інстанції у складі трьох або більшої непарної кількості суддів.

- визначених випадках перегляд судових рішень судом касаційної інстанції здійснюється судовою палатою Касаційного цивільного суду (палатою), об'єднаною палатою Касаційного цивільного суду (об'єднаною палатою) або Великою Палатою Верховного Суду (Великою Палатою).

Судді вирішують всі питання шляхом **обговорення і голосування**. Питання, що виникають під час колегіального розгляду справи судом, вирішуються більшістю голосів суддів. Головуючий голосує останнім.

При ухваленні рішення з кожного питання жоден із суддів не має права утримуватися від голосування та підписання рішення чи ухвали. Судді не мають права розголошувати міркування, що були висловлені у нарадчій кімнаті.

Суддя, не згодний з рішенням, може письмово викласти свою окрему думку. Про наявність окремої думки повідомляються учасники справи без оголошення її змісту в судовому засіданні. Окрема думка приєднується до справи і є відкритою для ознайомлення.

Підстави для відводу (самовідводу) судді (ст. 36 ЦПК України)

Суддя не може розглядати справу і підлягає відводу (самовідводу), якщо:

1) він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу;

2) він брав участь у справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат, секретар судового засідання або надавав стороні чи іншим учасникам справи правничу допомогу в цій чи іншій справі;

3) він прямо чи побічно заінтересований у результаті розгляду справи;

4) було порушено порядок визначення судді для розгляду справи;

5) є інші обставини, що викликають сумнів в неупередженості або об'єктивності судді.

До складу суду не можуть входити особи, які є членами сім'ї, родичами

Наслідки відводу суду (судді)

У разі задоволення заяви про відвід судді, який розглядає справу одноособово, справа розглядається в тому самому суді іншим суддею.

У разі задоволення заяви про відвід одному із суддів або всьому складу суду, якщо справа розглядається колегією суддів, справа розглядається в тому самому суді тим самим кількісним складом колегії суддів без участі відведеного судді або іншим складом суддів.

Якщо після задоволення відводів (самовідводів) неможливо утворити

новий склад суду для розгляду справи, справа за розпорядженням голови суду передається до іншого суду.

Склад учасників справи

Згідно зі ст. 42 ЦПК України, учасниками цивільного процесу є:

А. У справах *позовного провадження* учасниками справи є сторони, треті особи.

В. При розгляді вимог у *наказному провадженні* учасниками справи є заявник та боржник.

С. У справах *окремого провадження* учасниками справи є заявники, інші заінтересовані особи.

У справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Відповідно до ст. 43 ЦПК України, учасники справи мають такі основні права:

1) ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень;

2) подавати докази; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам;

3) подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб;

4) ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти;

5) оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках;

6) користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами.

Основні **обов'язки** учасників справи включають:

1) виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу;

2) сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи;

3) з'являтися в судові засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов'язковою;

4) подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази;

5) надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні;

6) виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки;

7) виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом.

Неприпустимість зловживання процесуальними правами

Ст. 44 ЦПК України забороняє учасникам процесу зловживати своїми процесуальними правами. Це означає, що учасники повинні діяти добросовісно

та розумно. Зловживання може включати:

1) подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, що спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення;

2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями;

3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер;

4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою;

5) укладення мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі.

Якщо суд виявляє, що учасник зловживає своїми процесуальними правами, він може застосувати до нього відповідні заходи, наприклад, накладення штрафу або відмову в задоволенні безпідставних клопотань

Сторони (ст. 48 ЦПК України)

Сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач.

Позивачем і відповідачем можуть бути фізичні і юридичні особи, а також держава.

Процесуальні права та обов'язки сторін (ст. 49 ЦПК України)

Сторони користуються рівними процесуальними правами.

➤ позивач вправі відмовитися від позову (всіх або частини позовних вимог), відповідач має право визнати позов (всі або частину позовних вимог) на будь-якій стадії судового процесу;

➤ позивач вправі збільшити або зменшити розмір позовних вимог до закінчення підготовчого засідання або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження;

➤ відповідач має право подати зустрічний позов

➤ до закінчення підготовчого засідання позивач має право змінити предмет або підстави позову шляхом подання письмової заяви. У справі, що розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, зміна предмета або підстав позову допускається не пізніше ніж за *п'ять днів* до початку першого судового засідання у справі.

➤ сторони можуть примиритися, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу.

➤ результат домовленості сторін може бути оформлений мировою угодою.

Поняття і види процесуальної співучасті (ст.50 ЦПК України)

Процесуальна співучасть – це участь кількох осіб на стороні позивача або відповідача в одній справі. Співучасть може бути:

- **активна співучасть** (кілька співпозивачів проти одного відповідача). Така співучасть є найбільш поширеною. У співпозивачів завжди спільні інтереси по відношенню до відповідача.

- **пасивна співучасть** (співвідповідачі) – (один позивач позивається до кількох відповідачів)

- **змішана співучасть** (декілька позивачів позиваються до декількох відповідачів)

Процесуальна співучасть може бути:

Обов'язковою – коли участь кількох осіб необхідна для правильного вирішення справи.

Факультативною – коли декілька осіб можуть брати участь у справі, але це не є обов'язковим.

Підстави для співучасті визначаються за умов, коли права чи обов'язки кількох осіб виникають з одних правовідносин, або предметом спору є загальні права і обов'язки декількох осіб.

Права та обов'язки співучасників

Співучасники мають такі ж процесуальні права та обов'язки, як і основні сторони. Водночас кожен співучасник діє самостійно, тобто:

Може подавати самостійні докази, пояснення.

Окремо від інших оскаржувати рішення суду.

Однак, спільні дії співучасників можливі, якщо вони вирішать об'єднати свої процесуальні зусилля.

Поняття належної та неналежної сторони

Належна сторона – це особа, яка відповідно до матеріальних правовідносин має бути позивачем або відповідачем у справі.

Неналежна сторона – це особа, яка була помилково залучена як сторона, але не є правомірною стороною відповідно до суті матеріальних правовідносин.

Умови, порядок і правові наслідки заміни неналежного відповідача

Відповідно до ст. 51 ЦПК України, суд може замінити неналежного відповідача на належного на прохання позивача. Умови заміни:

Якщо виявляється, що позов пред'явлено до неналежного відповідача, суд за клопотанням позивача може допустити заміну.

Якщо позивач не погоджується на заміну, то справа розглядається по суті стосовно неналежного відповідача.

Правові наслідки заміни:

Після заміни неналежного відповідача процес продовжується з належним відповідачем з того самого етапу, на якому було проведено заміну.

Залучення співвідповідача також можливе, коли права або обов'язки кількох осіб пов'язані з предметом спору. Співвідповідача можна залучити за рішенням суду або за клопотанням позивача чи іншого учасника справи.

Поняття третіх осіб (ст. 52-53 ЦПК України)

Треті особи — це учасники процесу, які вступають у справу для захисту своїх інтересів або прав, що можуть бути порушені або зачеплені внаслідок судового рішення. Вони мають процесуальні права і обов'язки, схожі на права сторін процесу, хоча і відрізняються за змістом та мотивацією.

Види третіх осіб у судовому процесі

Треті особи у цивільному процесі поділяються на два основні види:

1. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору:

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, подавши позов до однієї або декількох сторін.

Про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу суд постановляє ухвалу.

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, користуються усіма правами і несуть усі обов'язки позивача.

Після вступу у справу третьої особи, яка заявила самостійні вимоги щодо предмета спору, справа за клопотанням учасника справи розглядається спочатку.

Приклад: Якщо двоє осіб сперечаються щодо права власності на земельну ділянку, третя особа може також претендувати на цю ж ділянку і вступити у процес з самостійним позовом.

2. Треті особи без самостійних вимог щодо предмета спору:

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, у разі коли рішення у справі може вплинути на їхні права або обов'язки щодо однієї зі сторін. Їх може бути залучено до участі у справі також за заявою учасників справи.

Якщо суд при вирішенні питання про відкриття провадження у справі або при підготовці справи до розгляду встановить, що рішення суду може вплинути на права та обов'язки осіб, що не є стороною у справі, суд залучає таких осіб до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

У заявах про залучення третіх осіб і в заявах третіх осіб про вступ у справу на стороні позивача або відповідача зазначається, на яких підставах

третіх осіб належить залучити до участі у справі.

Про залучення третіх осіб до участі у справі суд постановляє ухвалу, в якій зазначає, на які права чи обов'язки такої особи та яким чином може вплинути рішення суду у справі.

Вступ у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, не тягне за собою розгляду справи спочатку.

Приклад: Підрядник, який виконував ремонт у квартирі, може виступати третьою особою у спорі між замовником та власником будівлі щодо відшкодування збитків.

Процесуальні права третіх осіб

Як треті особи, так і сторони процесу мають процесуальні права, які включають:

- право знайомитися з матеріалами справи;
- право подавати докази, заявляти клопотання;
- право брати участь у судових засіданнях;
- право подавати апеляції або оскарження рішень суду та інші процесуальні права.

Важливість участі третіх осіб

Участь третіх осіб забезпечує більш повне і справедливе розгляд справи, оскільки дозволяє врахувати всі можливі правові інтереси, що можуть бути зачеплені внаслідок вирішення спору. Суд має можливість розглянути не тільки позиції основних сторін, але й аргументи третіх осіб, що дозволяє прийняти справедливе рішення.

Процесуальне правонаступництво (ст.55 ЦПК України)— це передача прав та обов'язків від однієї особи до іншої у ході судового процесу, зумовлена змінами в юридичному статусі сторін, наприклад, при спадкуванні, реорганізації юридичної особи, переході прав на об'єкт спору до іншої особи. правонаступник повністю займає місце первісної сторони процесу та продовжує участь у справі на тому ж етапі, на якому перебувала замінена сторона.

Види процесуального правонаступництва

1. Універсальне правонаступництво:

Відбувається у випадках, коли права та обов'язки первісної сторони переходять до правонаступника в повному обсязі.

Приклад: спадкування після смерті фізичної особи, реорганізація юридичної особи (злиття, приєднання, поділ тощо).

2. Часткове (сингулярне) правонаступництво:

Виникає тоді, коли правонаступник отримує лише частину прав і обов'язків сторони у справі.

Приклад: передача частки права власності за договором, відчуження частини майна або прав на певний об'єкт спору.

Підстави для процесуального правонаступництва

Процесуальне правонаступництво виникає у разі, коли відбуваються зміни в особі, що є учасником процесу, внаслідок наступних підстав:

Смерть фізичної особи — у разі смерті фізичної особи, яка була стороною у справі, її права та обов'язки переходять до спадкоємців. Вони стають процесуальними правонаступниками та можуть продовжувати справу.

Ліквідація або реорганізація юридичної особи — якщо юридична особа, яка є стороною у справі, була реорганізована (злиття, поділ, приєднання тощо), нова юридична особа стає правонаступником у процесі.

Відчуження об'єкта спору — якщо у ході судового процесу відбулася передача права власності або іншого майнового права на предмет спору до іншої особи, така особа стає правонаступником.

Заміна сторони у договірних відносинах — у разі укладання договору цесії або переведення боргу правонаступник отримує права та обов'язки сторони у справі.

Правові наслідки процесуального правонаступництва

Заміна сторони у процесі:

Правонаступник вступає у справу замість початкової сторони та продовжує участь на тому ж процесуальному етапі. Це означає, що процес не починається заново, а триває з урахуванням вже проведених судових дій.

Збереження прав і обов'язків сторони:

Правонаступник отримує всі права та обов'язки первісної сторони, включаючи право подавати докази, заявляти клопотання, подавати апеляції та касації.

Продовження судового процесу:

Судовий розгляд не зупиняється через процесуальне правонаступництво, а продовжується з новим учасником. У випадку правонаступництва не потрібне повторне проведення вже виконаних процесуальних дій (допиту свідків, розгляду доказів тощо).

Можливість оскарження рішення суду:

Правонаступник має право оскаржувати рішення суду, якщо воно було винесене після вступу його у процес, а також може виконувати судові рішення або вимагати його виконання, якщо воно ухвалене на користь правонаступника.

Перехід процесуальних строків:

Усі строки, встановлені для процесуальних дій (подання доказів, апеляції тощо), також переходять до правонаступника. Однак, якщо строки вже минули для первісної сторони, правонаступник не отримує право на їх поновлення, окрім випадків, передбачених законом.

Участь у судовому процесі **органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб**, є важливим інститутом цивільного процесу, що дозволяє захищати права та інтереси осіб, які з різних причин не можуть самотійно звернутися до суду або потребують додаткового захисту. Такі органи і особи виступають на захист публічних або приватних інтересів у

рамках судового процесу.

Поняття участі органів і осіб у судовому процесі в інтересах інших

Органи державної влади, місцевого самоврядування, а також інші спеціально уповноважені особи та організації мають право звертатися до суду на захист прав, свобод і інтересів інших осіб. Їх участь у процесі регулюється законодавством і покликана гарантувати, що інтереси особи будуть захищені, навіть якщо вона не має можливості звернутися до суду самостійно.

Категорії органів і осіб, які можуть звертатися до суду

1. Прокуратура:

Прокурор має право звертатися до суду в інтересах громадян, держави або юридичних осіб у випадках, визначених законом. Прокурор може подати позов на захист прав неповнолітніх, осіб, визнаних недієздатними, або громадян, які через стан здоров'я або інші причини не можуть самостійно захистити свої права.

Прокурор також може виступати в інтересах держави в справах про захист публічних інтересів (наприклад, у справах про екологічні порушення або корупційні діяння).

2. Органи опіки та піклування:

Ці органи мають право звертатися до суду для захисту прав неповнолітніх дітей, недієздатних або обмежено дієздатних осіб. Вони можуть подавати позови про позбавлення батьківських прав, встановлення опіки чи піклування, а також про захист майнових інтересів підопічних.

3. Органи соціального захисту:

Органи соціального захисту населення можуть звертатися до суду в інтересах осіб, що потребують соціальної підтримки: інвалідів, літніх людей, безпритульних тощо. Вони можуть ініціювати процеси щодо отримання соціальних виплат або забезпечення прав громадян на медичну та соціальну допомогу.

4. Уповноважений з прав людини (омбудсмен):

Омбудсмен має право звертатися до суду у справах про порушення прав і свобод громадян, зокрема, у випадках, коли держава або її органи порушують права громадян. Омбудсмен також може подати конституційне подання до Конституційного Суду щодо захисту прав і свобод громадян.

5. Громадські організації:

В окремих випадках закон надає право громадським організаціям звертатися до суду в інтересах осіб або груп осіб. Наприклад, екологічні організації можуть подавати позови про захист прав громадян на безпечне для життя і здоров'я середовище.

6. Профспілки:

Профспілкові організації можуть представляти інтереси своїх членів у трудових спорах, а також подавати позови про захист прав працівників у сфері оплати праці, умов праці та соціальних гарантій.

Підстави для звернення до суду в інтересах інших осіб

Закон визначає конкретні підстави, коли органи та особи можуть звертатися до суду в інтересах інших. До таких підстав належать:

Нездатність особи самотійно захистити свої права через фізичний стан, вік, обмеження дієздатності або інші обставини.

Порушення публічних інтересів (наприклад, екологічні питання, захист прав громадян на здорове середовище).

Захист вразливих категорій населення (неповнолітні, недієздатні, соціально незахищені громадяни).

Процесуальні права органів та осіб

Органи та особи, які звертаються до суду в інтересах інших осіб, мають практично такі ж процесуальні права, як і сторони у справі. Вони мають право:

- подавати позови;
- представляти інтереси особи на всіх етапах судового процесу;
- подавати докази, клопотання, апеляції та інші процесуальні документи;
- брати участь у судових засіданнях.

Проте ці органи діють не в своїх інтересах, а виключно на захист прав іншої особи або групи осіб.

Правові наслідки участі органів та осіб

1. Захист прав вразливих осіб:

Завдяки участі таких органів забезпечується захист прав осіб, які не можуть самотійно звернутися до суду, що гарантує реалізацію їхніх прав у судовому порядку.

2. Посилення судового контролю:

Участь органів влади або спеціальних осіб сприяє кращому з'ясуванню обставин справи, оскільки вони можуть надавати додаткові докази та експертні висновки.

3. Можливість відшкодування збитків або компенсацій:

У багатьох випадках участь таких органів допомагає досягти більш справедливого судового рішення, особливо в питаннях захисту прав соціально незахищених осіб або відшкодування шкоди, завданої державою.

Представники (ст. 58 ЦПК України) у цивільному процесі — це особи, які беруть участь у судовій справі від імені та в інтересах інших осіб. Вони здійснюють процесуальні дії, що спрямовані на захист прав та інтересів своїх довірителів. Інститут представництва важливий для тих осіб, які не можуть самотійно вести справу в суді або бажають покласти ці обов'язки на компетентних осіб.

Поняття та види представників у цивільному процесі

Представник — це особа, яка наділена правом здійснювати дії в інтересах іншої особи (довірителя) на підставі закону, договору або іншого акта. Представник діє не від свого імені, а від імені особи, яку представляє, і захищає

її інтереси в суді.

Види представників:

Представником у суді може бути адвокат або законний представник.

1. Законні представники:

Це особи, які представляють інтереси інших осіб на підставі закону.

Приклади: батьки або опікуни, які представляють неповнолітніх або недієздатних осіб.

Договірні (уповноважені) представники:

Це особи, які діють на підставі договору доручення, укладеного між ними та довірительом. Найпоширенішим прикладом договірного представника є адвокат або інший фахівець у галузі права.

Особи, які не можуть бути представниками:

➤ Особа, яка бере участь у справі як секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач та свідок або є помічником судді, який розглядає справу.

➤ Особа, якщо вона у цій справі представляє або представляла іншу особу, інтереси якої у цій справі суперечать інтересам її довірителя.

➤ Особа, якщо вона є чи була медіатором під час проведення медіації щодо спору, пов'язаного із справою, що розглядається в суді.

➤ Судді, прокурори, слідчі, працівники підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, не можуть бути представниками в суді, крім випадків, коли вони діють від імені відповідного органу, що є стороною або третьою особою в справі, чи як законні представники.

Підстави для участі представника у справі

Представник бере участь у судовій справі на підставі:

Довіреності — це документ, яким особа уповноважує іншу особу на ведення своїх справ у суді. Довіреність повинна бути засвідчена відповідно до законодавства.

Закону — для законних представників (батьків, опікунів, керівників організацій), наявність довіреності не потрібна, оскільки їхнє право представляти інтереси інших осіб передбачене законодавством.

Повноваження адвоката як представника підтверджуються одним з таких документів:

1) довіреністю;

2) ордером, виданим відповідно до Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність";

3) дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги, виданим відповідно до Закону України "Про безоплатну правничу допомогу".

Процесуальні права та обов'язки представника

Представники мають ті ж самі процесуальні права і обов'язки, що й сторони у справі.

Обмеження прав представників

а. **Адвокатська таємниця:** адвокати зобов'язані зберігати конфіденційність інформації, отриманої від клієнта, і не можуть використовувати її проти інтересів довірителя.

б. **Заборона подвійного представництва:** представник не може одночасно представляти інтереси кількох сторін у справі з протилежними інтересами.

с. **Відсутність права визнання позову без згоди довірителя:** представник не може визнати позов або відмовитися від нього без відповідного погодження з довірителем.

Призначення або заміна законного представника судом (ст. 23 ЦПК України)

У разі відсутності у сторони чи третьої особи, визнаної недієздатною або обмеженою у цивільній дієздатності, законного представника суд за поданням органу опіки та піклування ухвалою призначає опікуна або піклувальника і залучає їх до участі у справі як законних представників.

Якщо при розгляді справи буде встановлено, що малолітня чи неповнолітня особа, позбавлена батьківського піклування, не має законного представника, суд ухвалою встановлює над нею відповідно опіку чи піклування за поданням органу опіки та піклування, призначає опікуна або піклувальника та залучає їх до участі у справі як законних представників.

У разі якщо законний представник не має права вести справу в суді з підстав, встановлених законом, суд за поданням органу опіки та піклування замінює законного представника.

Суд може призначити або замінити законного представника за клопотанням малолітньої або неповнолітньої особи, якщо це відповідає її інтересам.

Інші учасники судового процесу(ст.65 ЦПК України)

Помічник судді:

Це особа, яка допомагає судді в організації підготовки матеріалів для розгляду справи, підготовці процесуальних документів, а також у виконанні інших завдань, що сприяють належному функціонуванню судочинства.

Помічник не бере участі у прийнятті рішень, але його робота має важливе значення для забезпечення ефективної роботи суду.

Секретар судового засідання:

Відповідає за фіксацію ходу судового засідання та ведення журналу судового процесу. Секретар також забезпечує явку учасників судового процесу та підтримує документообіг у справі.

Основні обов'язки включають ведення протоколу судового засідання, записування всіх важливих процесуальних дій, повідомлення сторін про судові засідання.

Судовий розпорядник:

Забезпечує дотримання порядку у залі судових засідань, виконує рішення та розпорядження суду щодо підтримки дисципліни. Він супроводжує учасників процесу, контролює вхід і вихід із зали суду.

Судовий розпорядник також викликає сторони до залу засідання, стежить за безпекою у суді та допомагає організовувати засідання.

Свідок:

Свідок — це особа, яка володіє інформацією, що має значення для справи, і зобов'язана давати свідчення під присягою. Свідки надають суду відомості про факти, які вони особисто спостерігали чи знають.

Свідок має обов'язок з'явитися до суду і правдиво відповідати на поставлені запитання.

Особи, які не можуть бути допитані як свідки:

Закон визначає коло осіб, які не можуть бути допитані як свідки через специфіку їхніх обов'язків або захист прав інших осіб. До таких осіб належать:

Священнослужителі, що не мають права розкривати відомості, отримані під час сповіді;

Адвокати та нотаріуси, які зобов'язані зберігати професійну таємницю;

Лікарі та інші медичні працівники, які не можуть розголошувати інформацію про пацієнтів без їхньої згоди;

Судді, присяжні, прокурори — не можуть свідчити про обставини, які стали їм відомі під час виконання їхніх професійних обов'язків.

Експерт - це спеціаліст, який надає висновки на підставі своїх спеціальних знань у певній галузі науки, техніки, мистецтва або іншої сфери. Експерт залучається для проведення досліджень та підготовки висновків, які допоможуть суду вирішити питання, що потребують спеціальних знань.

Експерт має право на ознайомлення з матеріалами справи, ставити питання учасникам процесу та подавати свої висновки суду.

Експерт з питань права:

Це спеціаліст, який може надавати суду висновки щодо змісту норм іноземного права, міжнародного права або звичаїв, що застосовуються у справі. Зазвичай експерт з питань права залучається у справах, де виникають питання застосування права іншої держави. Його завдання — пояснити суду зміст законодавства, яке підлягає застосуванню у конкретній справі.

Спеціаліст:

Спеціаліст надає допомогу у процесі шляхом консультування суду або учасників процесу щодо використання технічних засобів або проведення певних дій. Спеціаліст може допомогти, наприклад, у проведенні складних розрахунків або демонстрації технічних процесів.

На відміну від експерта, спеціаліст не проводить досліджень і не складає висновків, а лише допомагає суду та сторонам у процесі застосування знань у конкретній галузі.

Перекладач:

Перекладач забезпечує точний переклад усіх процесуальних дій і документів для осіб, які не володіють мовою судочинства або мають проблеми зі слухом чи мовленням. Перекладач зобов'язаний передавати інформацію максимально точно, без внесення власних суджень або змін до змісту.

Перекладач може бути залучений для перекладу усних свідчень, документів або для допомоги у спілкуванні між сторонами та судом.

Тестові завдання

1. Хто є законним представником неповнолітньої особи в судовому процесі?

- А. Адвокат
- Б. Батьки або опікуни
- В. Директор школи
- Г. Судовий розпорядник

2. Хто з перерахованих осіб може представляти сторону в цивільному процесі на підставі довіреності?

- А. Прокурор
- Б. Секретар судового засідання
- В. Адвокат
- Г. Суддя

3. Яка основна функція секретаря судового засідання?

- А. Надання юридичних консультацій сторонам
- Б. Допомога судді в ухваленні рішень
- В. Ведення протоколу судового засідання
- Г. Здійснення перекладу для іноземних учасників

4. Хто не може бути допитаний як свідок у судовому процесі?

- А. Адвокат
- Б. Судовий розпорядник
- В. Священник
- Г. Журналіст

5. Які права має експерт у судовому процесі?

- А. Вносити рішення у справі
- Б. Оцінювати процесуальні дії суду
- В. Надавати висновки на підставі спеціальних знань
- Г. Захищати інтереси сторони

6. Хто відповідає за підтримання порядку під час судового засідання?

- А. Суддя
- Б. Секретар судового засідання
- В. Судовий розпорядник
- Г. Адвокат

7. Хто може виступати як експерт з питань права у судовому процесі?

- А. Будь-яка фізична особа

Б. Спеціаліст з міжнародного права

В. Судовий розпорядник

Г. Помічник судді

8. Яку основну функцію виконує перекладач у судовому процесі?

А. Надає правову допомогу сторонам

Б. Перекладає судові рішення

В. Здійснює переклад для учасників процесу

Г. Подає скарги на рішення суду

9. Коли у процесі залучається спеціаліст?

А. Коли необхідно вирішити правові питання

Б. Для допомоги у застосуванні спеціальних знань під час процесуальних

дій

В. Для забезпечення громадського порядку

Г. Коли потрібен переклад іноземних документів

10. Яке з наступних прав НЕ належить до прав сторін у цивільному процесі?

А. Право подавати докази

Б. Право подавати скарги

В. Право допитувати суддю

Г. Право оскаржувати рішення суду

Питання для самоконтролю:

1. Що таке правовий статус учасників судового процесу?

2. Які основні права та обов'язки сторін у цивільному процесі?

3. У чому полягає різниця між законним і договірним представником?

4. Хто має право бути представником у цивільному процесі, і які документи підтверджують його повноваження?

5. Яка роль судового розпорядника в судовому процесі?

6. Які функції виконує секретар судового засідання?

7. Хто такі свідки у цивільному процесі і які вимоги до їхніх свідчень?

8. Які особи не можуть бути допитані як свідки, і чому закон обмежує їх допит?

9. У чому полягає відмінність між експертом та спеціалістом у цивільному процесі?

10. Які процесуальні права має експерт у судовому процесі?

11. У яких випадках залучають експерта з питань права?

12. Яка роль перекладача у судовому процесі та які його обов'язки?

13. Які наслідки можуть виникнути через неучасть у процесі представника однієї зі сторін?

14. Які процесуальні права та обов'язки мають треті особи у цивільному процесі?

ТЕМА 23. ЦИВІЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ (Петренко Н.О.)

Зміст теми

Предметна та суб'єктна юрисдикція. Справи, що відносяться до юрисдикції загальних судів. Розгляд кількох пов'язаних між собою вимог. Право сторін на передачу спору на розгляд третейського суду. Право сторін на передачу спору на розгляд іноземного суду.

Інстанційна юрисдикція. Суд першої інстанції. Суд апеляційної інстанції. Суд касаційної інстанції.

Територіальна юрисдикція (підсудність). Підсудність справ, у яких однією зі сторін є суд або суддя. Підсудність справ за місцем проживання або місцезнаходженням відповідача. Підсудність справ за вибором позивача. Підсудність справ за участю громадян України, якщо обидві сторони проживають за її межами. Виключна підсудність. Передача справи з одного суду до іншого. Недопустимість спорів про підсудність.

Питання цивільної юрисдикції врегульовано главою 2 ЦПК України (ст. 19-32).

Походження терміну «юрисдикція» безпосередньо пов'язано з процесуальним законодавством, про що свідчить етимологія слова: термін «юрисдикція» походить від латинського «jurisdictio» - судочинство та «jus (juris)» - право і «dico» - говорити, проголошувати. Юрисдикція – це встановлення законодавством сукупності повноважень відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування розглядати та вирішувати правові спори і справи про правопорушення і давати правову оцінку діям особи та іншим суб'єктам права з точки зору їх правомірності або неправомірності, застосовувати санкції для правопорушників.

Відповідно до ч. 2 ст. 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи.

Судова юрисдикція – це право суду на розгляд справ, які віднесені до його компетенції нормами чинного процесуального законодавства.

Суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.

Метою даного правового інституту є розмежування компетенції між загальними та спеціалізованими судовими ланками, а саме господарськими та адміністративним судами.

Критеріями розмежування предметної юрисдикції є:

- наявність чи відсутність спору про право;
- правовідносини, з яких виник спір та їх правовий характер;
- суб'єктний склад спору.

Вірне визначення юрисдикції судового спору та безпосередньо судової ланки на вирішення якої буде передано розгляд того чи іншого спору має важливе значення. Наведене вбачається із того, що згідно п. 1 ч. 6 ст. 403 ЦПК України справа підлягає передачі на розгляд Великої Палати Верховного Суду, коли учасник справи оскаржує судові рішення з підстав порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції.

Окрім того, важливість даного інституту обумовлюється правовими наслідками, які настають при помилковому визначенні юрисдикції спору:

- на стадії звернення до суду останній відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 186 ЦПК України). При цьому суд має роз'яснити заявнику, до юрисдикції якого суду віднесено розгляд справи. А заявник має право звернутися із заявою до суду належної юрисдикції;

- якщо провадження у справі вже відкрито та судом встановлено, що справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства або порушення юрисдикції встановлено на стадії апеляційного перегляду судового рішення, то суд своєю ухвалою закриває провадження у справі (п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, ч.ч. 1, 2 ст. 377 ЦПК України). В такому випадку заявник має право повторно звернутися до суду для розгляду справи за належною юрисдикцією;

- у разі виявлення порушення правил юрисдикції на стадії касаційного перегляду справи, то судові рішення, яким закінчено розгляд справи, підлягає скасуванню (ч. 2 ст. 414 ЦПК України). В такому випадку суд за заявою позивача постановляє в порядку письмового провадження ухвалу про передачу справи для продовження розгляду до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи (ч. 4 ст. 414 ЦПК України).

Таким чином, предметна та суб'єкта юрисдикція спору визначається позивачем або заявником по справі та має значення для подальшого розгляду справи по суті. Окремо звертаємо увагу, що дотримання правил юрисдикції є реалізацією ст. 6 Європейської конвенції з прав людини, яка закріплює право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Усі справи, що підлягають вирішенню в порядку цивільного судочинства, розглядаються місцевими загальними судами як судами першої інстанції, крім справ, визначених ч.ч. 2 - 4 статті 23 ЦПК України. Дане правило закріплено ч. 1 ст. 23 ЦПК України та називається нестанційною підсудністю.

Метою інстанційної підсудності є визначення серед судових інстанцій в

системі судоустрою того суду, який має повноваження розглядати конкретну справу.

Так, систему судоустрою України складають: 1) місцеві суди; 2) апеляційні суди; 3) Верховний Суд (ч. 3 ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Першою інстанцією в цивільному судочинстві є місцеві загальні судами. Частиною 1 статті 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» до місцевих загальних судів віднесені окружні суди, які утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах). Дані суди створюються та функціонують за принципом найбільшої наближеності до людей. Провадження у більшості цивільних справ, які розглядаються судами розпочинається саме у зазначених вище судах першої інстанції. Виключення становлять справи закріплені ч.ч. 2 - 4 статті 23 ЦПК України. Наприклад, справи щодо оскарження рішень третейських судів розглядаються апеляційними судами, як судами першої інстанції за місцем розгляду справи третейським судом. Тобто в наведеному випадку судом першої інстанції буде являтися відповідний апеляційний суд.

Апеляційними судами з розгляду цивільних справ є апеляційні суди, які утворюються в апеляційних округах (ч. 2 ст. 26 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Частиною 1 статті 24 ЦК України врегульовано, що апеляційні суди переглядають в апеляційному порядку судові рішення місцевих судів, які знаходяться у межах відповідного апеляційного округу (території, на яку поширюються повноваження відповідного апеляційного суду). Тобто апеляційні суди є другою ланкою в судовій системі судів загальної юрисдикції та судами вищого рівня по відношенню до місцевих судів.

Судом касаційної інстанції є Верховний Суд, який здійснює перегляд у касаційному порядку судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій (ст. 25 ЦПК України). Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики. У складі Верховного Суду діють: 1) Велика Палата Верховного Суду; 2) Касаційний адміністративний суд; 3) Касаційний господарський суд; 4) Касаційний кримінальний суд; 5) Касаційний цивільний суд.

Таким чином, в Україні діє триланкова судова система та звернення до наступної судової інстанції передбачає звернення до нижчестоящої.

Для визначення конкретного суду першої інстанції, який компетентний розглядати справу застосовуються правила підсудності.

Підсудність – це сукупність характеристик справи, за допомогою яких визначається конкретний суд, який буде розглядати справу по суті. Правила підсудності справ закріплюються тільки процесуальним законодавством, а цивільних справ безпосередньо ЦПК України. Вони не можуть бути змінені іншим нормативно-правовим актом або домовленістю сторін.

Цивільне процесуальне законодавство України, а саме статті 26–30 ЦПК

України і процесуальна наука розрізняє декілька видів підсудності: загальна підсудність, підсудність за ухвалою судді суду вищестоящої інстанції, альтернативна підсудність та виключна підсудність. Чинним законодавством дані види мають узагальнюючу назву – територіальна юрисдикція.

Підсудність справ за місцем проживання або місцезнаходженням відповідача (загальна підсудність) визначена ст. 27 ЦПК України. Так, позови до фізичної особи пред'являються в суд за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її проживання або перебування, якщо інше не передбачено законом. Поводи до юридичних осіб пред'являються в суд за їхнім місцезнаходженням згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань.

Дане правило підсудності забезпечує дотримання інтересів відповідача (відповідачів) по справі, оскільки справа передається на розгляд до суду за місцем знаходження відповідача (тобто максимально близького та прийняттого для відповідача), що дає можливість йому підготуватися до захисту більш ефективно та максимально наближено до свого місця розташування та місця розташування доказової бази.

Підсудність справ за вибором позивача (альтернативна підсудність) визначена ст. 28 ЦПК України.

Правила альтернативної підсудності застосовуються у наступних випадках:

- позови про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, про визнання батьківства відповідача, позови, що виникають з трудових правовідносин, можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача;

- позови про розірвання шлюбу можуть пред'являтися за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача також у разі, якщо на його утриманні є малолітні або неповнолітні діти або якщо він не може за станом здоров'я чи з інших поважних причин виїхати до місця проживання відповідача. За домовленістю подружжя справа може розглядатися за зареєстрованим місцем проживання чи перебування будь-кого з них;

- позови про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, чи шкоди, заподіяної внаслідок вчинення кримінального правопорушення, можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача або за місцем заподіяння шкоди;

- позови, пов'язані з відшкодуванням шкоди, заподіяної особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або

суду, можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача;

- позови про захист прав споживачів можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування споживача або за місцем заподіяння шкоди чи виконання договору;

- позови про відшкодування шкоди, заподіяної майну фізичних або юридичних осіб, можуть пред'являтися також за місцем заподіяння шкоди;

- позови, що виникають із діяльності філії або представництва юридичної особи, а також відокремленого підрозділу органу державної влади без статусу юридичної особи, можуть пред'являтися також за їх місцезнаходженням;

- позови, що виникають із договорів, у яких зазначено місце виконання або виконувати які через їх особливість можна тільки в певному місці, можуть пред'являтися також за місцем виконання цих договорів;

- позови до відповідача, місце реєстрації проживання або перебування якого невідоме, пред'являються за місцезнаходженням майна відповідача чи за останнім відомим зареєстрованим його місцем проживання або перебування чи постійного його заняття (роботи);

- позови до відповідача, який не має в Україні місця проживання чи перебування, можуть пред'являтися за місцезнаходженням його майна або за останнім відомим зареєстрованим місцем його проживання чи перебування в Україні;

- позови про відшкодування шкоди, заподіяної зіткненням суден, а також про стягнення сум винагороди за рятування на морі, можуть пред'являтися також за місцезнаходженням судна відповідача або порту реєстрації судна;

- позови до стягувача про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, або про повернення стягненого за виконавчим написом нотаріуса можуть пред'являтися також за місцем його виконання;

- позови Міністерства юстиції України на підставі міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, в інтересах і за довіреністю позивача, який не має в Україні зареєстрованого місця проживання чи перебування, можуть також пред'являтися за місцезнаходженням міністерства або його територіальних органів;

- позови про відшкодування збитків, спричинених заходами забезпечення позову, можуть пред'являтися також за місцем застосування заходів забезпечення позову (до суду, який застосував відповідні заходи);

- позови до кількох відповідачів, які проживають або знаходяться в різних місцях, пред'являються за місцем проживання або місцезнаходженням одного з відповідачів за вибором позивача;

- позови про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб (в тому числі про відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на нерухоме майно або його знищення, пошкодження) у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру можуть пред'являтися також за місцем проживання чи перебування позивача.

В наведених випадках право вибору суду, до якого передавати справу на розгляд належить саме позивачу, як ініціатору судового процесу. При цьому суд не має право впливати на волевиявлення заявника. Однак звернувшись до конкретного суду позивач у подальшому втрачає своє право змінювати місце розгляду справи.

Наступним видом підсудності є виключна підсудність справ. Її правила закріплені ст. 30 ЦПК України.

Так, виключна підсудність застосовується щодо:

- позови, що виникають із приводу нерухомого майна, пред'являються за місцезнаходженням майна або основної його частини. Якщо пов'язані між собою позовні вимоги пред'явлені одночасно щодо декількох об'єктів нерухомого майна, спір розглядається за місцезнаходженням об'єкта, вартість якого є найвищою;

- позови про зняття арешту з майна пред'являються за місцезнаходженням цього майна або основної його частини;

- позови кредиторів спадкодавця, що подаються до прийняття спадщини спадкоємцями, пред'являються за місцезнаходженням спадкового майна або основної його частини;

- позови до перевізників, що виникають з договорів перевезення вантажів, пасажирів, багажу, пошти, пред'являються за місцезнаходженням перевізника;

- справи про арешт судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги, розглядаються судом за місцезнаходженням морського порту України, в якому перебуває судно або до якого прямує, або порту реєстрації судна;

- зустрічний позов та позов третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, незалежно від їх підсудності пред'являються в суді за місцем розгляду первісного позову. Це правило не застосовується, коли відповідно до інших визначених у цій статті правил виключної підсудності такий позов має розглядатися іншим судом, ніж тим, що розглядає первісний позов;

- у випадку об'єднання позовних вимог щодо укладання, зміни, розірвання і виконання правочину з вимогами щодо іншого правочину, укладеного для забезпечення основного зобов'язання, спір розглядається судом за місцезнаходженням відповідача, який є стороною основного зобов'язання;

- вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій розглядаються судом, визначеним за правилами підсудності щодо розгляду спору, похідними від якого є такі вимоги.

Наведений перелік є вичерпним. Особливістю застосування правил виключної підсудності є те, що якщо для конкретного спору має бути застосовано правило виключної підсудності, то інші правила не можуть бути застосовані. Наприклад, якщо предметом спору зняття арешту з нерухомого майна, то позовна заява має подаватися до суду за місцезнаходженням майна та не може бути подана за місцем реєстрації або місцезнаходженням відповідача по справі.

Справа, прийнята судом до свого провадження з додержанням правил підсудності, повинна бути ним розглянута і в тому випадку, коли в процесі розгляду справи вона стала підсудною іншому суду, за винятком випадків, коли внаслідок змін у складі відповідачів справа належить до виключної підсудності іншого суду (ч. 2 ст. 31 ЦПК України).

Суд може передати справу за підсудністю в наступних випадках:

- справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду. В такому випадку суд виносить ухвалу та самостійно направляє матеріали справи до іншого суду. При цьому, позивач не має повторно сплачувати судовий збір та подавати до суду докази по справі;

- після задоволення відводів (самовідводів) чи з інших підстав неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи. В такому випадку, в суді відсутні інші судді, на розгляд яких може бути передано розгляд справи. Тому суд своєю ухвалою передає справу до іншого найближчого суду загальної юрисдикції.

- ліквідовано або з визначених законом підстав припинено роботу суду, який розглядав справу. В такому випадку справа передається до суду який визначений при ліквідації або до найближчого суду загальної юрисдикції.

Спори між судами про підсудність не допускаються.

Інститут юрисдикції має важливе практичне значення, оскільки керуючись його нормами визначається як судова ланка, до якої має звернутися особа з метою захисту своїх порушених прав, так і конкретний суд в судовій системі, який безпосередньо буде розглядати справу.

Тестові завдання:

1. Позови про стягнення аліментів можуть пред'являтися за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача. До якого виду територіальної юрисдикції (підсудності) відноситься дане правило:

- А. Підсудність за місцем проживання або місцезнаходженням відповідача.
- Б. Підсудність справ за вибором позивача.
- В. Виключна підсудність.
- Г. Договірна підсудність.

2. Позови про зняття арешту з майна пред'являються за місцезнаходженням цього майна або основної його частини. До якого виду територіальної юрисдикції (підсудності) відноситься дане правило:

- А. Підсудність за місцем проживання або місцезнаходженням відповідача.
- Б. Підсудність справ за вибором позивача.
- В. Виключна підсудність.
- Г. Договірна підсудність.

3. Позови до фізичної особи пред'являються в суд за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її проживання. До якого виду територіальної юрисдикції (підсудності) відноситься дане правило:

- А. Підсудність за місцем проживання або місцезнаходженням відповідача.
- Б. Підсудність справ за вибором позивача.
- В. Виключна підсудність.
- Г. Договірна підсудність.

4. Судом касаційної інстанції є:

- А. Верховний Суд.
- Б. Верховний Суд України.
- В. Велика палата Верховного Суду.
- Г. Касаційний цивільний суд.

5. Яке з наведених тверджень являється не вірним:

- А. Спори між судами про підсудність не допускаються.
- Б. Спори між судами про підсудність вирішуються Верховним Судом.
- В. Спори між судами про підсудність вирішуються Великою палатою Верховного Суду.

Г. Спори між судами про підсудність вирішуються судом вищої інстанції.

6. Громадянка А. звернулась до суду з позовною заявою. Суддя суду заявив самовідвід по справі в результаті чого стало неможливим утворити новий склад суду для розгляду справи. Що має вчинити суд в такому випадку.

А. Повернути позовну заяву позивачу та роз'яснити право позивачу на звернення до іншого суду.

- Б. Передає справу на розгляд іншому суду.
- В. Передати вирішення питання підсудності до Верховного Суду.
- Г. Будь-який із наведених варіантів на вибір позивача.

7. Позови, що виникають з трудових правовідносин, можуть пред'являтися:

- А. За місцем проживання позивача.
- Б. За місцем знаходження підприємства (відповідача).
- В. За місцем звільнення
- Г. До найближчого суду.

8. Громадянка Б, місце проживання якої зареєстровано у місті Херсон є спадкоємицею після смерті свого батька, місце проживання якого було зареєстровано у Приморському районі міста Одеси. З метою оформлення

спадщини вона звернулася до нотаріуса, який встановив, що на спадкове майно (квартиру, яка знаходиться за у Київському районі міста Одеси) накладено арешт. З метою вирішення цього питання він порадив звернутися до суду з позовною заявою про скасування арешту. До якого суду має звернутися громадянка Б.:

А. До Херсонського міського суду Херсонської області.

Б. До Приморського районного суду міста Одеси.

В. До Київського районного суду міста Одеси.

Г. До будь-якого з перелічених судів на власний вибір.

9. Зустрічна позовна заява пред'являються:

А. В суд за місцем розгляду первісного позову.

Б. В суд за загальними правилами підсудності.

В. В суд за місцезнаходженням відповідача.

Г. Або в суд за місцем розгляду первісного позову або за місцезнаходження відповідача на вибір позивача.

10. У разі порушення правил підсудності до моменту відкриття провадження у справі суд:

А. Повертає позовну заяву позивачу та роз'яснює право на звернення до суду за підсудністю.

Б. Відмовляє у відкритті провадження по справі

В. Приймає справу до розгляду та розглядає її.

Г. Передає заяву до належного суду за підсудністю.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття та значення юрисдикції цивільних спорів.

2. Наслідки порушення цивільної юрисдикції.

3. Поняття та значення територіальної юрисдикції (підсудності).

4. Підсудність справ за місцем проживання або місцезнаходженням відповідача.

5. Виключна підсудність справ.

6. Правила передачі справ за підсудністю.

ТЕМА 24. ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ (Середницька І.А.)

Зміст теми

Роль доказів і доказування у судовому процесі. Поняття доказів, їх класифікація. Поняття доказування, його стадії. Предмет доказування. Підстави звільнення від доказування. Належність доказів.

Обов'язок доказування і подання доказів. Підстави звільнення від доказування. Подання доказів. Витребування доказів. Огляд доказів за їх місцезнаходженням. Огляд речових доказів, що швидко псуються. Судові доручення щодо збирання доказів. Виконання судових доручень щодо збирання доказів. Оцінка доказів.

Показання свідка. Пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників. Письмове опитування учасників справи як свідків. Допит свідка за заявою сторони арбітражного (третейського) розгляду.

Письмові докази.

Речові докази. Зберігання речових доказів.

Електронні докази. Зберігання та повернення оригіналів електронних доказів. Висновки експерта. Вимоги до висновку експерта. Призначення експертизи судом. Обов'язкове призначення експертизи судом. Проведення експертизи на замовлення учасників справи. Оцінка висновку експерта судом. Комісійна експертиза. Комплексна експертиза. Додаткова і повторна експертиза. Висновки експерта у галузі права. Оцінка висновку експерта у галузі права судом. Підстави та порядок забезпечення доказів.

Доказами є будь які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасника справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

Ці данні встановлюються такими **засобами**:

- 1) письмовими, речовими і електронними доказами;
- 2) висновками експертів;
- 3) показаннями свідків.

Письмові докази - це будь-які документи, акти, довідки, листування службового або особистого характеру або витяги з них, що містять відомості про обставини, які мають значення для справи.

Речові докази - це предмети матеріального світу, що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи. Речовими доказами є також магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, що мають значення для справи.

Висновок експерта - це докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на

питання, задані судом.

Ознаки доказів:

- фактичні дані, тобто це не самі факти, а відомості про них;
- не будь-які фактичні дані, а лише ті, які треба встановити в тій чи іншій справі;
- фактичні дані, що втілюються в певній процесуальній формі (засобах доказування).

Вимоги, що пред'являються до доказів:

• **належність** - належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування. (ст. 77 ЦПК України). Якщо докази не стосуються предмета доказування, – суд не бере їх до розгляду. У свою чергу, сторони мають право обґрунтовувати належність конкретного доказу для підтвердження своїх вимог або заперечень.

• **допустимість** - обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування (ст.78 ЦПК) України;

• **достовірність** - достовірними є докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи (ст. 79 ЦПК України);

• **достатність** - достатніми є докази, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування (ст. 80 ЦПК України).

Предметом доказування є обставини, що підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.

- обставини, які обґрунтовують вимоги позивача (підстава позову);
- обставини, які обґрунтовують заперечення відповідача (підстава заперечення);
- інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи.

Правило допустимості засобів доказування:

• в широкому сенсі, тобто має дотримуватися вимога про отримання інформації лише з визначених в законі засобів доказування та з дотриманням встановленого порядку;

• у вузькому сенсі, тобто використання лише певних засобів доказування з числа передбачених законом (позитивна допустимість) або неможливість використання певних засобів доказів (негативна допустимість).

Допустимість доказів має **загальний і спеціальний** характер.

Загальний характер полягає у тому, що незалежно від категорії справ слід дотримувати вимоги щодо отримання інформації з визначених законом засобів доказування, з додержанням порядку збирання, подання та дослідження доказів.

Спеціальний характер полягає в обов'язковості певних засобів

доказування для окремих категорій справ чи заборон і використання деяких із них для підтвердження конкретних обставин справи.

Кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених ЦПК України. Саме на сторони, особливо на позивача лягає обов'язок довести ті обставини на які він посилається. Доказування не може ґрунтуватися на припущеннях.

Суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів.

Доказуванням є діяльність, яка врегульована цивільним процесуальним законодавством і спрямована на з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін шляхом зазначення про докази, їх збирання, подання, дослідження та оцінки.

Стадії доказування:

1) **збирання доказів** – це процесуальна діяльність суду та інших учасників цивільного процесу щодо залучення доказів, яка, в свою чергу, складається з:

а) подання доказів сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі;

б) витребування доказів судом;

в) надання судових доручень щодо збирання доказів.

2) **дослідження доказів** - суд під час розгляду справи повинен безпосередньо дослідити докази у справі: ознайомитися з письмовими та електронними доказами, висновками експертів, поясненнями учасників справи, викладеними в заявах по суті справи, показаннями свідків, оглянути речові докази.

Докази, що не були предметом дослідження в судовому засіданні, не можуть бути покладені судом в основу ухваленого судового рішення.

Речові, письмові та електронні докази оглядаються у судовому засіданні, за винятком випадків, передбачених ЦПК України, і пред'являються учасникам справи за їх клопотанням, а в разі необхідності - також свідкам, експертам, спеціалістам.

Відтворення аудіо- і відеозапису проводиться в судовому засіданні або в іншому приміщенні, спеціально обладнаному для цього.

Учасники справи можуть давати свої пояснення з приводу письмових, речових і електронних доказів або протоколів їх огляду, ставити питання експертам. Першою ставить питання особа, за клопотанням якої було викликано експерта.

3) їх оцінку (ст. 89 ЦПК України)

- суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних

у справі доказів.

Жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності.

Суд надає оцінку як зібраним у справі доказам в цілому, так і кожному доказу (групі однотипних доказів), який міститься у справі, мотивує відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів).

Обов'язок доказування і подання доказів

Позивач, особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, повинні подати докази разом із поданням позовної заяви (ч. 2 ст. 83 ЦПК України). Відповідач, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, повинні подати суду докази разом із поданням відзиву або письмових пояснень третьої особи.

Якщо доказ не може бути поданий разом із позовною заявою з об'єктивних причин, позивач повинен про це письмово повідомити суд та зазначивши:

1. *доказ, який не може бути подано;*
2. *причини, з яких доказ не може бути подано у зазначений строк;*
3. *докази, які підтверджують, що особа здійснила всі залежні від неї дії, спрямовані на отримання вказаного доказу.*

Чіткий порядок подання доказів встановлено як для позивача так і для відповідача, а саме: подаючи відзив на позов, відповідач має вказати перелік документів та інших доказів, що додаються до відзиву (якщо такі докази не надано позивачем разом з позовом), та зазначення документів і доказів, які не можуть бути подані разом із відзивом, із зазначенням причин їх неподання. При цьому до відзиву на позов мають бути також додані документи, що підтверджують надіслання (надання) відзиву і доданих до нього доказів іншим учасникам справи. (ч. 9 ст. 83 ЦПК)

Підстави звільнення від доказування

1. Обставини, визнані сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі

Відповідно до ч. 1 ст. 82 ЦПК України обставини, які визнаються учасниками справи, не підлягають доказуванню, якщо суд не має обґрунтованого сумніву щодо достовірності цих обставин або добровільності їх визнання. Обставини, які визнаються учасниками справи, зазначаються в заявах по суті справи, поясненнях учасників справи, їхніх представників.

Визнання - це повідомлення стороною чи іншими особами, що беруть участь у справі, обставин, що підтверджують наявність чи відсутність фактів, які за законом повинні доводити друга сторона чи інші особи.

Процесуальним наслідком визнання в цивільному процесі однією зі сторін факту встановленим, є набуття фактом безспірною характеру і звільнення

другої сторони від його доказування.

Визнання певної обставини звільняє від обов'язку її доказування лише тоді, коли її визнали інша сторона, треті особи, представники сторін та третіх осіб. Якщо хоча б хтось з числа цих осіб, які беруть участь у справі обставину не визнає, вона потребує доказування.

2. Обставини, визнані судом загальновідомими

Загальновідомими є обставини, які відомі широкому колу осіб, в тому числі і складу суду. Вони не потребують доказування тому, що об'єктивність їх існування очевидна.

Загальновідомі обставини поділяються на:

- *всесвітньо відомі* (наприклад столиці держав, географічні назви);
- *відомі на території певної держави* (наприклад, національні свята, історичні події, прізвища керівників держави);
- *локальні*, тобто відомі на обмеженій території (наприклад, місце знаходження органів місцевого самоврядування, назви вулиць).

Не можуть вважати загальновідомими обставинами не факти, а їх оцінки, позиції державних та громадських органів, відомості про окремих фізичних осіб, а також обставини, які хоч і відомі широкому колу осіб, але які не мають об'єктивного існування.

Загальновідомі обставини не потребують доказування незалежно від згоди сторін, оскільки вони достеменно відомі суду.

Загальновідомість конкретних обставин суд повинен визнати. Для того, що б суд це питання розглянув, зацікавлена особа, та на яку покладається тягар доказування цієї обставини, повинна подати клопотання про визнання певної обставини загальновідомою. Клопотання вирішується ухвалою суду про визнання обставини загальновідомою. Така ухвала оскарженню не підлягає.

3. Преюдиціальні обставини

Преюдиціальність - це обов'язковість фактів, установлених судовим рішенням, що набуло законної сили, в одній справі для суду при розгляді інших справ. Преюдиційно встановлені факти не підлягають доказуванню, адже їх істину вже встановлено у рішенні чи вирoku, і немає необхідності встановлювати їх знову, тобто піддавати сумніву істинність і стабільність судового акту, який вступив в законну силу.

Обставини, встановлені рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини, якщо інше не встановлено законом.

Обставини, встановлені стосовно певної особи рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи, проте можуть бути у загальному порядку спростовані особою, яка не брала участі у справі, в якій такі обставини були встановлені. Преюдицію утворюють виключно лише ті

обставини, які безпосередньо досліджувалися і встановлювалися судом, що знайшло відображення в мотивувальній частині судового акту.

Вирок суду в кримінальному провадженні, ухвала про закриття кримінального провадження і звільнення особи від кримінальної відповідальності або постанова суду у справі про адміністративне правопорушення, які набрали законної сили, є обов'язковими для суду, що розглядає справу про правові наслідки дій чи бездіяльності особи, стосовно якої ухвалений вирок, ухвала або постанова суду, лише в питанні, чи мали місце ці дії (бездіяльність) та чи вчинені вони цією особою. ([ч. 6 ст. 82 ЦПК України](#)).

Правова оцінка, надана судом певному факту при розгляді іншої справи, не є обов'язковою для суду. Обставини, встановлені рішенням третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу, підлягають доказуванню в загальному порядку при розгляді справи судом.

Витребування доказів

[Ст. 84 ЦПК України](#) передбачає вимоги, щодо забезпечення доказів, а саме: учасник справи лише у разі неможливості самотійно надати докази, вправі подати клопотання про витребування доказів судом.

Клопотання повинно бути подане разом або з позовною заявою, або із відзивом на позовну заяву.

Суд може витребувати докази також до подання позову як захід забезпечення доказів, якщо наявний обґрунтований ризик знищення відповідного доказу. Але в такому разі, ЦПК України зобов'язує позивача не пізніше 10 днів подати і саму позовну заяву.

Огляд доказів за їх місцезнаходженням (ст. 85 ЦПК України)

Письмові, речові та електронні докази, які не можна доставити до суду, оглядаються за їх місцезнаходженням. Про дату, час і місце огляду доказів за їх місцезнаходженням повідомляються учасники справи. Неявка цих осіб не є перешкодою для проведення огляду.

У разі необхідності, в тому числі за клопотанням учасника справи для участі в огляді доказів за їх місцезнаходженням, можуть бути залучені свідки, перекладачі, експерти, спеціалісти, а також здійснено фотографування, звуко- і відеозапис.

Про огляд доказів за їх місцезнаходженням складається протокол, що підписується всіма особами, які беруть участь в огляді. До протоколу додаються разом з описом усі складені або звірені під час огляду на місці плани, креслення, копії документів, а також зроблені під час огляду фотознімки, електронні копії доказів, відеозаписи тощо. Якщо огляд здійснюється за відсутності хоча б однієї зі сторін, а також в інших випадках, коли суд визнає це за необхідне, суд забезпечує відеофіксацію огляду технічними засобами.

Огляд речових доказів, що швидко псуються (ст. 86 ЦПК України)

Речові докази, що швидко псуються, негайно оглядаються судом з повідомленням про призначений огляд учасників справи. Неявка цих осіб не

перешкоджає огляду речових доказів. У разі необхідності, в тому числі за клопотанням учасника справи, для участі в огляді речових доказів, що швидко псуються, може бути залучено свідків, перекладачів, експертів, спеціалістів, а також здійснено фотографування і відеозапис.

Після огляду ці речові докази повертаються особам, від яких вони були одержані.

Судові доручення щодо збирання доказів. Виконання судових доручень щодо збирання доказів (ст. 87-88 ЦПК України)

Суд, який розглядає справу або заяву про забезпечення доказів, в разі виникнення потреби в збиранні доказів за межами його територіальної юрисдикції доручає відповідному суду вчинити певні процесуальні дії. Ухвала про судові доручення невідкладно виконується судом, якому вона адресована, які встановлюють порядок вчинення відповідних процесуальних дій.

Про виконання або про неможливість виконання з об'єктивних причин судового доручення поставляється ухвала, яка з протоколами про вчинення процесуальних дій і всіма зібраними на виконання судового доручення матеріалами невідкладно надсилається до суду, що розглядає справу.

Учасники справи повідомляються про дату, час і місце вчинення процесуальної дії судом, який виконує доручення, проте їх неявка не є перешкодою для виконання доручення.

Показання свідків

свідком є особа, якій можуть бути відомі які-небудь обставини, що мають значення для розгляду і вирішення справи.

➤ свідок є юридично незацікавленою особою. Громадяни, в яких зацікавленість носить юридичний характер, залучаються в процес як особи, котрі беруть участь у справі (позивач, відповідач, треті особи). У разі наявності іншої зацікавленості, особа може бути допитана як свідок;

➤ законодавством не встановлено вік, з досягненням якого особа може бути допитана як свідок. При необхідності можуть бути допитані малолітні та неповнолітні свідки;

➤ свідок є носієм відомостей про факти в результаті збігу обставин або безпосередньо сприймаючи події, що є обставинами даної справи, або одержавши відомості про них від інших осіб. У випадку, коли свідок не може назвати джерела своєї обізнаності щодо обставин, його показання не можуть використовуватися як доказ;

➤ на свідка покладаються два основні обов'язки: з'явитися до суду у призначений час і дати правдиві показання щодо відомих йому обставин справи.

Відповідно до ст. 70 ЦПК України, не можуть бути допитані як свідки:

➤ недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої

фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання;

➤ *особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості*, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору, - про такі відомості;

➤ *священнослужителі* - про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

➤ *судді та присяжні* - про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, що стала відома судді під час врегулювання спору за його участю;

➤ *інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди.*

Пояснення сторін, третіх осіб та їх представників

Пояснення сторін, третіх осіб та їх представників є одним із засобів доказування в цивільному процесі. Проте засобом доказування є лише такі пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників, які дані ними під час допиту за правилами, які встановлені для допиту свідків. Допит сторони як свідка не означає зміну процесуального статусу. Йдеться лише про дотримання під час допиту сторони або третьої особи (їх представників) процедури, яка встановлена для допиту свідка.

Письмове опитування учасників справи як свідків. Допит свідка за заявою сторони арбітражного (третейського) розгляду (ст.93-94 ЦПК України)

Учасник справи має право поставити в першій заяві по суті справи, що ним подається до суду, не більше десяти запитань іншому учаснику справи про обставини, що мають значення для справи. На запитання до учасника справи, який є юридичною особою, відповіді надає її керівник або інша посадова особа за його дорученням.

Учасник справи, якому поставлено питання позивачем, зобов'язаний надати вичерпну відповідь окремо на кожне питання по суті. Відповіді на запитання подаються до суду учасником справи - фізичною особою, керівником або іншою посадовою особою юридичної особи у формі заяви свідка не пізніше як *за п'ять днів* до підготовчого засідання, а у справі, що розглядається в порядку спрощеного провадження, - до першого судового засідання. Якщо поставлене запитання пов'язане з наданням відповідних доказів, що підтверджують відповідні обставини, учасник справи разом з наданням заяви свідка надає копії відповідних письмових чи електронних доказів.

На прохання третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу або за заявою сторони (учасника) третейського (арбітражного) розгляду за згодою третейського суду (міжнародного комерційного арбітражу)

апеляційний загальний суд за місцем проживання (перебування) свідка може допитати, в тому числі повторно, свідка про відомі йому обставини, що стосуються справи, що розглядається третейським судом (міжнародним комерційним арбітражем), згідно з визначеним третейським судом (міжнародним комерційним арбітражем) переліком питань.

Сторони (учасники) третейського (арбітражного) розгляду можуть брати участь у допиті свідка, ставити йому питання для уточнення його відповідей. В ухвалі про виклик свідка суд вирішує питання забезпечення чи попередньої оплати витрат свідка, пов'язаних із його допитом.

Письмові докази(ст.95 ЦПК України) - документи (крім електронних документів), які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору.

Письмові докази подаються в оригіналі або в належним чином засвідченій копії, якщо інше не передбачено ЦПК України. Якщо для вирішення спору має значення лише частина документа, подається засвідчений витяг з нього. Учасники справи мають право подавати письмові докази в електронних копіях, посвідчених кваліфікованим електронним підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до закону. Електронна копія письмового доказу не вважається електронним доказом.

Учасник справи підтверджує відповідність копії письмового доказу оригіналу, який знаходиться у нього або іншої особи, своїм підписом із зазначенням дати такого засвідчення. Якщо подано копію (електронну копію) письмового доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал письмового доказу. Якщо оригінал письмового доказу не подано, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (електронної копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги. Документи, отримані за допомогою факсимільного чи інших аналогічних засобів зв'язку, приймаються судом до розгляду як письмові докази у випадках і в порядку, які встановлені законом або договором Копії документів вважаються засвідченими належним чином, якщо їх засвідчено в порядку, встановленому чинним законодавством.

Речові докази (ст. 97 ЦПК України) - предмети матеріального світу, які своїм існуванням, своїми якостями, властивостями, місцезнаходженням, іншими ознаками дають змогу встановити обставини, що мають значення для справи

Речові докази до набрання рішенням законної сили зберігаються в матеріалах справи або за окремим описом здаються до камери схову речових доказів суду. Речові докази, що не можуть бути доставлені до суду, зберігаються за їх місцезнаходженням за ухвалою суду; вони повинні бути докладно описані та опечатані, а в разі необхідності - сфотографовані. Суд вживає заходів для забезпечення зберігання речових доказів у незмінному стані (ст. 98 ЦПК України).

Речові докази після огляду та дослідження їх судом повертаються особам,

від яких вони були одержані, якщо такі особи заявили про це клопотання і якщо його задоволення можливе без шкоди для розгляду справи. Речові докази, що є об'єктами, які вилучені з цивільного обороту або обмежено оборотоздатні, передаються відповідним підприємствам, установам або організаціям.

Речові докази повертаються особам, від яких вони були одержані, або передаються особам, за якими суд визнав право на ці речі, після набрання рішенням суду законної сили ([ст. 99 ЦПК України](#)).

Електронними доказами ([ст.100 ЦПК України](#)). є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет).

Електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, на яку накладено кваліфікований електронний підпис. Учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, які не вважаються письмовими доказами. Оригінали або копії електронних доказів зберігаються у суді в матеріалах справи.

За клопотанням особи, яка надала суду оригінал електронного доказу на матеріальному носії, суд повертає такий матеріальний носій, на якому міститься оригінал доказу, цій особі після дослідження вказаного електронного доказу, якщо це можливо без шкоди для розгляду справи, або після набрання судовим рішенням законної сили. У матеріалах справи залишається засвідчена суддею копія електронного доказу або витяг з нього.

Висновок експерта ([ст.102 ЦПК України](#)) - це докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експертові, складений у порядку, визначеному законодавством. *Предметом висновку експерта* може бути дослідження обставин, які входять до предмета доказування та встановлення яких потребує наявних у експерта спеціальних знань. Предметом висновку експерта не можуть бути питання права.

Висновок експерта викладається у письмовій формі і приєднується до справи.

Суд призначає експертизу у справі за сукупності таких умов:

1) для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо;

2) сторонами (стороною) не надані відповідні висновки експертів із цих самих питань або висновки експертів викликають сумніви щодо їх правильності.

При призначенні експертизи судом експерт або експертна установа обирається сторонами за взаємною згодою, а якщо такої згоди не досягнуто у встановлений судом строк, експерта чи експертну установу визначає суд. Суд з урахуванням обставин справи має право визначити експерта чи експертну установу самостійно. У разі необхідності може бути призначено декілька експертів для підготовки одного висновку (комісійна або комплексна експертиза).

Призначення експертизи судом є обов'язковим у разі заявлення клопотання про призначення експертизи обома сторонами. Призначення експертизи судом є обов'язковим також за клопотанням хоча б однієї із сторін, якщо у справі необхідно встановити:

- 1) характер і ступінь ушкодження здоров'я;
- 2) психічний стан особи;
- 3) вік особи, якщо про це немає відповідних документів і неможливо їх одержати.

Учасник справи має право подати до суду висновки експерта, складений на його замовлення. У висновку експерта зазначається, що висновок підготовлено для подання до суду, та що експерт обізнаний про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок.

За заявою учасника справи про наявність підстав для відводу експерта, який підготував висновок на замовлення іншої особи, такий висновок судом до розгляду не приймається, якщо суд визнає наявність таких підстав.

Висновок експерта для суду не має заздалегідь встановленої сили і оцінюється судом разом із іншими доказами за правилами, встановленими [ст. 89 ЦПК України](#). Відхилення судом висновку експерта повинно бути мотивоване в судовому рішенні.

Комісійна експертиза проводиться не менш як двома експертами одного напрямку знань.

Якщо за результатами проведених досліджень думки експертів збігаються, вони підписують єдиний висновок. Експерт, не згодний з висновком іншого експерта (експертів), дає окремий висновок з усіх питань або з питань, які викликали розбіжності.

Комплексна експертиза проводиться не менш як двома експертами різних галузей знань або різних напрямів у межах однієї галузі знань. У висновку експертів зазначається, які дослідження і в якому обсязі провів кожний експерт, які факти він встановив і яких висновків дійшов. Кожен експерт підписує ту частину висновку, яка містить опис здійснених ним досліджень, і несе за неї відповідальність.

За результатами проведених досліджень, узагальнення та оцінки отриманих результатів експертами складається та підписується єдиний висновок, в якому формулюється загальний висновок щодо поставлених на вирішення експертизи питань або питань.

Додаткова і повторна експертиза проводиться у випадках:

➤ якщо висновок експерта буде визнано неповним або неясним, судом може бути призначена додаткова експертиза, яка доручається тому самому або іншому експерту (експертам).

➤ якщо висновок експерта буде визнано необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає сумніви в його правильності, судом може бути призначена повторна експертиза, яка доручається іншому експертові (експертам).

Висновок експерта у галузі права не може містити оцінки доказів, вказівок про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яке рішення має бути прийнято за результатами розгляду справи.

Учасники справи мають право подати до суду висновок експерта у галузі права щодо:

- 1) застосування аналогії закону чи аналогії права;
- 2) змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі.

Висновок експерта у галузі права не є доказом, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду.

Забезпечення доказів

Суд за заявою учасника справи або особи, яка може набути статусу позивача, має забезпечити докази, якщо є підстави припускати, що засіб доказування може бути втрачений або збирання або подання відповідних доказів стане згодом неможливим чи утрудненим.

Способами забезпечення судом доказів є:

- допит свідків;
- призначення експертизи;
- витребування доказів;
- огляд доказів;
- огляд доказів за їх місцезнаходженням;
- заборона вчиняти певні дії щодо доказів;
- зобов'язання вчинити певні дії щодо доказів.

Забезпечення доказів до подання позовної заяви здійснюється судом першої інстанції за місцезнаходженням засобу доказування або за місцем, де повинна бути вчинена відповідна процесуальна дія. Забезпечення доказів після подання позовної заяви здійснюється судом, який розглядає справу. Особа, яка подала заяву про забезпечення доказів, зобов'язана відшкодувати судові

витрати, а також збитки, спричинені у зв'язку із забезпеченням доказів, у разі неподання позовної заяви у десятиденний строк.

Тестові завдання:

1. Що є основною метою доказування у цивільному процесі?
 - А. Переконавання судді у справедливості справи
 - Б. Забезпечення правопорядку
 - В. Встановлення обставин справи, які мають значення для її правильного вирішення
 - Г. Виявлення правопорушників
2. Що є предметом доказування у цивільному процесі?
 - А. Усі обставини, які мають відношення до справи
 - Б. Факти, які мають юридичне значення для справи
 - В. Лише докази, надані позивачем
 - Г. Тільки докази, підтверджені свідками
3. Які види доказів визнаються у цивільному процесі?
 - А. Тільки письмові докази
 - Б. Показання свідків і аудіозаписи
 - В. Письмові, речові, електронні докази, показання свідків, експертні висновки
 - Г. Тільки докази, надані експертами
4. Хто зобов'язаний довести обставини, на які посилається у цивільному процесі?
 - А. Суддя
 - Б. Треті особи
 - В. Сторона, яка стверджує про наявність певних обставин
 - Г. Адвокат відповідача
5. Що з переліченого НЕ є належним доказом у цивільному процесі?
 - А. Письмові документи
 - Б. Відеозаписи подій
 - В. Особисті припущення сторін
 - Г. Експертні висновки
6. Яке з наведених тверджень щодо доказів є правильним?
 - А. Докази повинні бути достовірними, законними і стосуватися справи
 - Б. Докази можуть бути будь-якими, якщо їх надано обома сторонами
 - В. Суд приймає тільки письмові докази
 - Г. Докази повинні бути подані лише свідками
7. Яке з перерахованих нижче не є видом доказів?
 - А. Письмові докази
 - Б. Речові докази
 - В. Показання свідків
 - Г. Інформація, що є предметом адвокатської таємниці

8. Що таке презумпція у цивільному процесі?

- А. Процесуальна дія, яка припускає факт без потреби доказування
- Б. Виключно твердження однієї зі сторін
- В. Положення, яке не потребує доказів, незалежно від обставин справи
- Г. Спосіб представлення доказів

9. Коли суд може відхилити доказ?

- А. Якщо доказ поданий із запізненням
- Б. Якщо доказ не стосується справи або отриманий незаконним шляхом
- В. Якщо доказ наданий у письмовій формі
- Г. Якщо доказ поданий обома сторонами

10. Яка сторона має обов'язок доведення, якщо презумпція застосовується до справи?

- А. Сторона, на користь якої діє презумпція
- Б. Сторона, що заперечує проти презумпції
- В. Суддя
- Г. Треті особи.

Питання для самоконтролю

1. Що таке докази у цивільному процесі та які основні вимоги до них?

2. Які існують види доказів у цивільному процесі?

3. Що входить до предмета доказування в цивільному процесі?

4. Хто зобов'язаний доводити обставини, на які посиляється у судовому процесі?

5. Яка різниця між належними та допустимими доказами?

6. У яких випадках суд може відхилити наданий доказ?

7. Що таке презумпція у цивільному процесі і яке її значення для процесу доказування?

8. Які докази не можуть бути використані в судовому процесі?

9. У чому полягає роль експертного висновку як доказу у цивільному процесі?

10. Як суд оцінює докази і яке значення має принцип вільної оцінки доказів?

11. Які обмеження існують щодо використання показань свідків як доказів у цивільному процесі?

12. Що таке факти, які не потребують доказування, і коли вони застосовуються в цивільному процесі?

13. Які вимоги до письмових доказів у цивільному процесі?

14. Чи можуть речові докази бути повернуті сторонам після закінчення судового процесу, і на яких підставах?

15. Які процесуальні наслідки настають у разі ненадання стороною доказів на підтримку своїх вимог?

ТЕМА 25. ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ. СУДОВІ ВИТРАТИ (Петренко Н.О.)

Зміст теми

Види процесуальних строків. Розумність процесуальних строків. Обчислення процесуальних строків. Початок перебігу процесуальних строків. Закінчення процесуальних строків. Зупинення процесуальних строків. Наслідки пропущення процесуальних строків. Поновлення та продовження процесуальних строків.

Види судових витрат. Попереднє визначення суми судових витрат. Забезпечення та попередня оплата судових витрат. Відстрочення та розстрочення судових витрат, зменшення їх розміру або звільнення від їх оплати. Витрати на професійну правничу допомогу. Витрати сторін та їхніх представників, що пов'язані з явкою до суду. Витрати, пов'язані із залученням (викликом) свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів, проведенням експертиз. Витрати, пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи. Розподіл судових витрат між сторонами. Розподіл витрат у разі визнання позову, закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду.

Строки мають важливе значення в процесуальному законодавстві, оскільки всі процесуальні дії учасників провадження та суду мають вчинятися в межах строків визначених ЦПК України. Темпоральність є характерною рисою цивільного процесу.

Наявність процесуальних строків дає сторонам судового провадження визначеність та гарантію отримання результату у формі судового рішення. Окрім того, темпоральні норми дають можливість зробити судовий процес послідовним і забезпечує реалізацію сторонами можливість підготовки до участі у справі.

Отже, процесуальний строк – це період часу, який встановлений нормами процесуального законодавства або визначений судом для вчинення процесуальної дії сторонами або іншими учасниками судової справи.

Статтею 120 ЦПК України закріплено, що строки, в межах яких вчиняються процесуальні дії, встановлюються законом, а якщо такі строки законом не визначені, - встановлюються судом.

Тобто виділяють два види строків:

- строки встановлені законом. В науковій літературі їх називають «законні строки»;
- строки встановлені судом. В науковій літературі їх називають «судові строки».

Процесуальний строк встановлений законом – це проміжок часу для вчинення процесуальних дій, який визначений нормами процесуального законодавства.

Наприклад:

- відповідно до ч. 2 ст. 158 ЦПК України клопотання про скасування заходів забезпечення позову розглядається в судовому засіданні не пізніше п'яти днів з дня надходження його до суду;
- відповідно до ч. 2 ст. 185 ЦПК України у ухвалі про залишення позовної заяви без руху зазначаються недоліки позовної заяви, спосіб і строк їх усунення, який не може перевищувати десяти днів з дня вручення ухвали про залишення позовної заяви без руху;
- відповідно до ч. 1 ст. 354 ЦПК України апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів, а на ухвалу суду - протягом п'ятнадцяти днів з дня його (її) проголошення.

Процесуальний строк встановлений судом – це проміжок часу, для вчинення процесуальної дії, який визначається судом під час провадження у справі.

Наприклад:

- відповідно до ч. 2 ст. 223 ЦПК України суд відкладає розгляд справи в судовому засіданні в межах встановленого ЦПК України строку;
- відповідно до ст. 88 ЦПК України ухвала про судове доручення невідкладно виконується судом, якому вона адресована.

Стаття 121 ЦПК України врегульовано, що суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій.

Статтею 129 Конституції України серед основних засад судочинства закріплює розумність строків розгляду справи судом. Відповідно до ч. 7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддя зобов'язаний справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, яка згідно з ч. 1 ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства України, в п. 1 ст. 6 зазначає, що кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків має право на розгляд його справи протягом розумного строку.

Таким чином, запровадження розумності процесуальних строків є складовою євроінтеграційних процесів та було не одноразово предметом дослідження ЄСПЛ. При цьому, судом в процесі діяльності випрацювані критерії розумності процесуальних строків.

Так, в рішенні ЄСПЛ у справі «Філіс проти Греції» (№ 2) від 27.06.1997 р., у справі «Пелісьє і Сассі проти Франції» від 25.03.1999 р. та інших зазначається, що розумність строків провадження стало оцінюється, виходячи із сукупності конкретних обставин провадження, із застосуванням таких критеріїв, як:

- 1) складність справи;
- 2) поведінка її учасників;
- 3) дії органів влади, пов'язаних зі справою;
- 4) значення провадження, предмету спору для заявника.

Прикладом застосування наведених вище критеріїв у рішеннях у справі «Федіна проти України» від 2 вересня 2010 р. Так, ЄСПЛ відзначив, що розумність тривалості провадження повинна оцінюватись у контексті обставин справи та з урахуванням таких критеріїв, як складність справи, поведінка заявника та відповідних державних органів. До того ж у справах «Дульський проти України» від 1 червня 2006 року та «Хурава проти України» від 08 квітня 2010 року ЄСПЛ звернув увагу на такий критерій, як значущість для заявника. Одним із прикладів, коли поведінка заявників стала однією з причин тривалого розгляду спору, стало рішення у справі «Чірікоста і Віола проти Італії», де п'ятнадцятирічний строк розгляду був визнаний виправданим, оскільки самі заявники 17 разів зверталися з проханням про відстрочення процесу і не заперечували проти перенесень розгляду, здійснених на підставі заяви іншої сторони у справі.

Важливе значення має питання обчислення процесуальних строків, оскільки всі процесуальні дії повинні вчинятися в межах визначених процесуальних строків. Так, строки, встановлені законом або судом, обчислюються роками, місяцями і днями, а також можуть визначатися вказівкою на подію, яка повинна неминуче настати (122 ЦПК України).

Статтею 123 ЦПК України встановлено, що перебіг процесуального строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок. Наприклад, якщо процесуальна подія сталася 1 вересня, то процесуальний строк починається обчислюватися 2 вересня.

Учасник судового процесу та суд мають вчиняти процесуальні дії в межах строку та до його закінчення. Таким чином, при розрахунку строків має значення закінчення строку.

Строк, обчислюваний роками, закінчується у відповідні місяць і число останнього року строку. Строк, обчислюваний місяцями, закінчується у відповідне число останнього місяця строку.

Якщо закінчення строку, обчислюваного місяцями, припадає на такий місяць, що відповідного числа не має, строк закінчується в останній день цього місяця.

Проте більшість строків в процесуальному законодавстві обчислюється днями. Якщо закінчення строку припадає на вихідний, святковий чи інший неробочий день, останнім днем строку є перший після нього робочий день (ч. 3 ст. 124 ЦПК України). Наприклад, якщо останній день вчинення процесуальної дії припав на суботу або неділю, то останнім днем строку в який можна буде вчинити необхідну процесуальну дію - це понеділок. Що стосується святкових

днів, то ст. 73 КЗпП України закріплені святкові та неробочі дні. До таких днів віднесені: 1 січня - Новий рік; 8 березня - Міжнародний жіночий день; 1 травня - День праці; 8 травня - День пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років; 28 червня - День Конституції України; 15 липня - День Української Державності; 24 серпня - День незалежності України; 1 жовтня - День захисників і захисниць України; 25 грудня - Різдво Христове; один день (неділя) - Пасха (Великдень); один день (неділя) – Трійця; 25 грудня - Різдво Христове. Наприклад, якщо останній день вчинення процесуальної дії припав на 28 червня, то останнім днем строку в який можна буде вчинити необхідну процесуальну дію це буде наступний робочий день.

Останній день строку триває до 24 години, але коли в цей строк слід було вчинити процесуальну дію тільки в суді, де робочий час закінчується раніше, строк закінчується в момент закінчення цього часу. Строк не вважається пропущеним, якщо до його закінчення заява, скарга, інші документи чи матеріали або грошові кошти здані на пошту чи передані іншими відповідними засобами зв'язку.

Відповідно до ст. 125 ЦПК України зупинення провадження у справі зупиняє перебіг процесуальних строків. Статтею 251 ЦПК України закріплено перелік підстав за якими суд зобов'язаний зупинити провадження по справі, а статтею 252 ЦПК України - перелік підстав за якими суд має право зупинити провадження по справі.

Право на вчинення процесуальних дій втрачається із закінченням встановленого законом або призначеного судом строку. Заяви, скарги і документи, подані після закінчення процесуальних строків, залишаються без розгляду, крім випадків, передбачених ЦПК України (ст. 126 ЦПК України).

У випадку пропуску процесуального строку, передбачено право учасника на його поновлення. Так, суд за заявою учасника справи поновлює пропущений процесуальний строк, встановлений законом, якщо визнає причини його пропуску поважними, крім випадків, коли встановлено неможливість такого поновлення. Поважність причин пропуску оцінюються судом у кожному випадку індивідуально в залежності від обставин справи та подій. Такими поважними причинами можуть бути – хвороба, відрядження, перебування у відпустці тощо. При цьому, одночасно із поданням заяви про поновлення процесуального строку має бути вчинена процесуальна дія (подані заява, скарга, документи тощо), стосовно якої пропущено строк (ч. 4 ст. 127 ЦПК України).

Якщо ж процесуальний строк не закінчено, але стороні потрібно додатковий час для вчинення процесуальної дії, то встановлений судом процесуальний строк може бути продовжений за заявою учасника справи, поданою до закінчення цього строку, чи з ініціативи суду.

Про поновлення або продовження процесуального строку суд постановляє ухвалу.

Особа, яка звертається до суду або захищається в суді від вимог

протилежної сторони несе певні матеріальні затрати, які процесуальним законодавством називаються судові витрати. Дане питання регулюється главою 8 ЦПК України.

Судові витрати складаються з судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи. В свою чергу, до витрат, пов'язаних з розглядом справи, належать витрати:

- 1) на професійну правничу допомогу;
- 2) пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи;
- 3) пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів;
- 4) пов'язані з вчиненням інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду.

В науковій літературі судові витрати мають наступні функції:

- компенсаторна, яка полягає у відшкодування витрат держави витрачених на діяльність судової системи, а також компенсацію витрат особою, яка вимушена звернутися до суду для захисту своїх прав або захищається від вимог протилежної сторони;
- превентивна, яка полягає в упередженні необґрунтованого та штучного звернення до суду;
- соціальна, яка полягає в забезпеченні доступності правосуддя у суспільстві.

Разом з першою заявою по суті спору кожна сторона подає до суду попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат, які вона понесла і які очікує понести у зв'язку із розглядом справи. Тобто, позивач подає такий розрахунок із позовною заявою, а відповідач – із відзивом на позовну заяву. У разі, якщо така заява стороною не подана, то суд може відмовити їй у відшкодуванні відповідних судових витрат, за винятком суми сплаченого нею судового збору.

Процесуальне законодавство передбачає можливість забезпечення судових витрат. Так, суд може зобов'язати сторони внести на депозитний рахунок суду попередньо визначену суму судових витрат, пов'язаних з розглядом справи або певною процесуальною дією, про що постановляє ухвалу (ч. 1 ст. 135 ЦПК України).

Частиною 4 статті 135 ЦПК України закріплено, що таке забезпечення судових витрат застосовується, якщо:

- 1) позов має ознаки завідомо безпідставного або інші ознаки зловживання правом на позов; або
- 2) позивач не має зареєстрованого в установленому законом порядку місця проживання (перебування) чи місцезнаходження на території України та майна, що знаходиться на території України, в розмірі, достатньому для відшкодування судових витрат відповідача у випадку відмови у позові.

3) суду надані докази того, що майновий стан позивача або його дії щодо відчуження майна чи інші дії можуть ускладнити або зробити неможливим виконання рішення суду про відшкодування судових витрат відповідача у випадку відмови у позові.

Окремо вивчено кожний вид судових витрат.

Питання судового збору окрім ЦПК України врегульовані Законом України «Про судовий збір». Статтею 1 зазначеного вище закону визначено, що судовий збір - збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень, передбачених Законом.

Судовий збір сплачується за ставками закріпленими Законом України «Про судовий збір» за подання до суду:

- позовної заяви та іншої заяви, передбаченої процесуальним законодавством;

- апеляційної і касаційної скарг на судові рішення, заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, заяви про скасування рішення третейського суду, заяви про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду;

- за видачу судами документів.

ЄСПЛ у своїх рішеннях щодо розміру та підстав звільнення від сплати судового збору неодноразово зазначав, що судовий збір не має обмежувати право людей на доступ до правосуддя та має бути «розумним». Разом з тим, на думку ЄСПЛ, судовий збір є таким собі обмежувальним заходом, який попереджає подання необґрунтованих та безпідставних позовів та перенавантаження судів.

Наприклад, у рішенні по справі «Креуз проти Польщі» від 19.06.2001р. ЄСПЛ констатує, що сплата судових витрат не повинна перешкоджати доступу до суду, ускладнювати цей доступ таким чином і такою мірою, щоб завдавати шкоди суті цього права, та має переслідувати законну мету.

З метою забезпечення доступності судочинства ЦПК України та Закон України «Про судовий збір» закріплено право суду із урахуванням майнового стану особи відстрочити або розстрочити сплату судового збору на визначений строк. При цьому, статтею 8 Закону України «Про судовий збір» визначені підстави для відстрочення або розстрочення судового збору, зменшення його розміру або звільнення від його сплати. Для цього позивач має звернутися до суду з обґрунтованим клопотанням за результатами розгляду якого суд постановляє ухвалу.

Витрати, пов'язані з правничою допомогою адвоката, несуть сторони, крім випадків надання правничої допомоги за рахунок держави.

Відповідно до ст. 137 ЦПК України розмір витрат на оплату послуг адвоката має бути співмірним із:

- 1) складністю справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг);

2) часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг);

3) обсягом наданих адвокатом послуг та виконаних робіт;

4) ціною позову та (або) значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи.

У постанові Верховного Суду від 28.09.2023 у справі 686/31892/19 зазначено, що при визначенні суми відшкодування витрат суд повинен виходити з критерію реальності адвокатських витрат (встановлення їхньої дійсності та необхідності), а також критерію розумності їхнього розміру, виходячи з конкретних обставин справи та фінансового стану обох сторін.

Ті самі критерії застосовує Європейський суд з прав людини, присуджуючи судові витрати на підставі статті 41 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так ЄСПЛ у справі «Схід/Захід Альянс Лімітед» проти України» (заява № 19336/04) зазначено, що заявник має право на компенсацію судових та інших витрат, лише якщо буде доведено, що такі витрати були фактичними і неминучими, а їхній розмір - обґрунтованим.

Ще одним видом судових витрат є витрати, пов'язані із залученням (викликом) свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів, проведенням експертиз.

У разі виклику свідка йому можуть компенсуватися наступні витрати:

- на переїздом до іншого населеного пункту;
- на найм житла;
- компенсація за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять.

Окрім того, експерт, спеціаліст чи перекладач отримують винагороду за виконану роботу, пов'язану із справою, якщо це не входить до їхніх службових обов'язків. Відповідно до ч. 3 ст. 139 ЦПК України у випадках, коли сума витрат на оплату послуг експерта, спеціаліста, перекладача або витрат особи, яка надала доказ на вимогу суду, повністю не була сплачена учасниками справи попередньо або в порядку забезпечення судових витрат, суд стягує ці суми на користь спеціаліста, перекладача, експерта чи експертної установи зі сторони, визначеної судом відповідно до правил про розподіл судових витрат.

Верховний Суд у постанові від 20 липня 2022 року у справі № 524/710/21 та постанові від 16 грудня 2020 року у справі № 824/647/19-а дійшов висновку про те, що для відшкодування витрат, пов'язаних з призначенням та проведенням експертизи як певної процесуальної дії, її призначення та проведення має відбуватися виключно в межах судового процесу, оскільки статус учасника справи, зокрема сторони у справі, особа набуває після звернення до суду з позовом та відкриття провадження у справі.

Особа, яка надала доказ на вимогу суду, має право вимагати виплати грошової компенсації своїх витрат, пов'язаних із наданням такого доказу. Розмір грошової компенсації визначає суд на підставі поданих такою особою

доказів здійснення відповідних витрат. При цьому, Граничний розмір компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних, адміністративних та господарських справ затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2006 р. № 590

За результатами розгляду справи суд здійснює розподіл судових витрат між сторонами провадження. Правила такого розподілу закріплені ст. 141-142 ЦПК України.

Розподіл судових витрат здійснюється судом за наступними правилами:

- у спорах, що виникають при укладанні, зміні та розірванні договорів, - на сторону, яка безпідставно ухиляється від прийняття пропозицій іншої сторони, або на обидві сторони, якщо судом відхилено частину пропозицій кожної із сторін;
- у спорах, що виникають при виконанні договорів та з інших підстав, - на сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог;
- у справах де позивач звільнений від сплати судового збору він стягується з відповідача в дохід бюджету пропорційно розміру задоволених вимог, якщо відповідач не звільнений від сплати судового збору;
- у всіх інших справах: у разі задоволення позову судові витрати покладаються на відповідача; у разі відмови в позові - на позивача; у разі часткового задоволення позову - на обидві сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог.

Частиною 3 статті 141 ЦПК України закріплено, що під час вирішення питання про розподіл судових витрат суд враховує:

- 1) чи пов'язані ці витрати з розглядом справи;
- 2) чи є розмір таких витрат обґрунтованим та пропорційним до предмета спору, з урахуванням ціни позову, значення справи для сторін, у тому числі чи міг результат її вирішення вплинути на репутацію сторони або чи викликала справа публічний інтерес;
- 3) поведінку сторони під час розгляду справи, що призвела до затягування розгляду справи, зокрема, подання стороною явно необґрунтованих заяв і клопотань, безпідставне твердження або заперечення стороною певних обставин, які мають значення для справи, безпідставне завищення позивачем позовних вимог тощо;
- 4) дії сторони щодо досудового вирішення спору та щодо врегулювання спору мирним шляхом під час розгляду справи, стадію розгляду справи, на якій такі дії вчинялись.

Розмір судових витрат, які сторона сплатила або має сплатити у зв'язку з розглядом справи, встановлюється судом на підставі поданих сторонами доказів (договорів, рахунків тощо).

Питання розподілу судових витрат вирішується судом першої інстанції при ухваленні рішення по справі. У разі якщо суд не вирішив дане питання, то за заявою сторони по справі або за власною ініціативою судом може бути

ухвалено додаткове рішення.

Якщо суд апеляційної чи касаційної інстанції змінює попереднє рішення або ухвалює нове, то цей же суд відповідно змінює і розподіл судових витрат у справі.

Тестові завдання:

1. Видом процесуальних строків є:

- А. Пропущений строк.
- Б. Строк встановлений судом.
- В. Поновлений строк.
- Г. Всі відповіді вірні.

2. До критеріїв розумності строків відносяться:

- А. Складність справи.
- Б. Поведінка її учасників.
- В. Дії органів влади, пов'язаних зі справою.
- Г. Всі відповіді вірні.

3. Ким розглядається та вирішується клопотання про поновлення пропущеного процесуального строку:

А. Судом, у якому належало вчинити процесуальну дію або до якого потрібно було подати доказ чи документ.

- Б. Судом вищої інстанції.
- В. Верховним Судом.
- Г. Головою суду.

4. Процесуальна подія відбулася 6 вересня (п'ятниця). З якого дня обчислюється початок перебігу процесуального строку:

- А. З 6 вересня (п'ятниця).
- Б. З 7 вересня (субота).
- В. З 9 вересня (понеділок).
- Г. З дати визначеної у процесуальному документі суду.

5. Ухвалу суду по справі постановлено 4 вересня 2024 року (середа) та вручено сторонам в той же день. Строк її оскарження 10 днів з дня вручення. Який останній день подана апеляційної скарги на рішення суду:

- А. 13 вересня 2024 року.
- Б. 14 вересня 2024 року.
- В. 15 вересня 2024 року.
- Г. 16 вересня 2024 року.

6. До витрат пов'язаних з розглядом справи не відносяться:

- А. Витрати на професійну правничу допомогу.
- Б. Компенсація за втрачений заробіток свідку.
- В. Витрати, пов'язані з публікацією в пресі оголошення про виклик відповідача.
- Г. Витрати на проведення експертизи.

7. Ставки судового збору визначаються:

А. ЦПК України.

Б. Декретом Кабінету Міністрів «Про державне мито».

В. Законом України «Про судовий збір».

Г. Всім наведеними нормативними актами.

8. Попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат подається:

А. На будь-якій стадії судового процесу.

Б. Разом з першою заявою по суті спору кожною зі сторін.

В. До початку розгляду справи по суті.

Г. При розгляді в апеляційному суді.

9. Яке з наведених тверджень являється НЕ вірним:

А. Обов'язок доведення неспівмірності витрат покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги адвоката.

Б. Розмір витрат на оплату послуг адвоката має бути співмірним із складністю справи.

В. Розмір витрат на професійну правничу допомогу адвоката включає підготовку до її розгляду.

Г. Розмір витрат на професійну правничу допомогу адвоката не включає вартість послуг помічника адвоката.

10. Судовий збір справляється за

А. Подання позовної заяви до суду.

Б. Подання заяви про винесення додаткового судового рішення.

В. Подання заяви про видачу виконавчого листа.

Г. Всі відповіді вірні.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття та види процесуальних строків.

2. Порядок обчислення процесуальних строків.

3. Початок перебігу та закінчення процесуальних строків.

4. Поняття та види судових витрат.

5. Порядок розподілу судових витрат між сторонами.

6. Поняття судового збору та його ставки.

ТЕМА 26. НАКАЗНЕ ПРОВАДЖЕННЯ (Петренко Н.О.)

Зміст теми

Поняття наказного провадження. Суть та значення наказного провадження. Вимоги, за якими може бути видано судовий наказ.

Форма і зміст заяви про видачу судового наказу. Підстави для відмови у

видачі судового наказу. Наслідки відмови у видачі судового наказу.

Порядок розгляду заяв про видачу судового наказу. Зміст судового наказу. Надіслання боржникові копії судового наказу.

Форма і зміст заяви про скасування судового наказу та строки її подання. Розгляд заяви про скасування судового наказу. Набрання судовим наказом законної сили та видача його стягувачеві. Виправлення помилки в судовому наказі, визнання судового наказу таким, що не підлягає виконанню, відстрочення чи розстрочення його виконання.

Частиною 2 статті 19 ЦПК України закріплено, що цивільне судочинство здійснюється за правилами:

- 1) наказного провадження;
- 2) позовного провадження (загального або спрощеного);
- 3) окремого провадження.

В незалежній Україні інститут наказного провадження був запроваджений Цивільним процесуальним кодексом України від 18.03.2004 року. Станом на сьогоднішній день наказне провадження є характерним як для цивільного, так і для господарського судочинства, та відповідно така форма відсутня в адміністративному судочинстві. Порядок здійснення провадження, в свою чергу, регулюється розділом II ЦПК України.

Наказне провадження – це спрощена форма цивільного судочинства, за якою розглядається визначена законом категорія справ про стягнення безспірної заборгованості або аліментів на утримання дитини.

Судовий наказ є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених ЦПК України (ст. 160 ЦПК України).

Така форма судового провадження була відома ще за римських часів. Його особливістю є те, що розгляд відбувається без виклику та повідомлення сторін, і без фіксації процесу ухвалення судового рішення, тобто фактично в письмовій формі одноосібно призначеним складом суду.

Із заявою про видачу судового наказу може звернутися особа, якій належить право вимоги, а також органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Таким чином, можна виділити наступні особливості наказного провадження:

- безспірність вимог, які заявляються стягувачем;
- розгляд заяви без виклику та повідомлення сторін (боржника та стягувача);
- відсутність фіксації судового процесу;
- письмовий розгляд заяви.

При розгляді вимог у наказному провадженні учасниками справи є заявник та боржник (ч. 2 ст. 42 ЦПК України). Також у справі можуть брати

участь представники сторін.

Статтею 161 ЦПК України закріплено перелік вимог, за якими заявник може звернутися з заявою про видачу судового наказу. Так, судовий наказ може бути виданий, якщо:

1) заявлено вимогу про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати та середнього заробітку за час затримки розрахунку;

2) заявлено вимогу про компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача, боржника, дитини або транспортних засобів боржника;

3) заявлено вимогу про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, електронних комунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення з урахуванням індексу інфляції та 3 відсотків річних, нарахованих заявником на суму заборгованості;

4) заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину - однієї чверті, на двох дітей - однієї третини, на трьох і більше дітей - половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб;

5) заявлено вимогу про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб;

6) заявлено вимогу про повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів;

7) заявлено вимогу до юридичної особи або фізичної особи - підприємця про стягнення заборгованості за договором (іншим, ніж про надання житлово-комунальних послуг, електронних комунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення), укладеним у письмовій (в тому числі електронній) формі, якщо сума вимоги не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Даний перелік є вичерпним та не підлягає розширеному тлумаченню. Тобто звернутися із заявою про видачу судового наказу до суду, можна виключно у наведених вище випадках.

Вимоги за якими видається судовий наказ ще називають безспірними. Безспірність в даному випадку означає, що заявник має письмові докази на підтвердження своєї вимоги, які надаються суду.

Підсудність заяви про видачу судового наказу визначається на підставі ст. 27-28 ЦПК України, тобто за загальними правилами.

Заява про видачу судового наказу подається у письмовій формі та може бути скерована до суду через канцелярію або з використанням системи Електронний Суд. Заява має бути підписана або самим заявником або його представником.

У заяві про видачу судового наказу має бути зазначено:

- 1) найменування суду, до якого подається заява;
- 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) заявника і боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України заявника та боржника, реєстраційний номер облікової картки платника податків заявника та боржника (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серію паспорта заявника та боржника (для фізичних осіб - громадян України), а також інші дані, якщо вони відомі заявнику, які ідентифікують боржника, відомості про наявність або відсутність електронного кабінету;
- 3) ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) представника заявника, якщо заява подається представником, його місце проживання або місцезнаходження;
- 4) вимоги заявника і обставини, на яких вони ґрунтуються;
- 5) перелік доказів, якими заявник обґрунтовує обставини, на яких ґрунтуються його вимоги.

До заяви про видачу судового наказу додаються:

- 1) документ, що підтверджує сплату судового збору. Розмір ставки судового збору та порядок сплати визначається Законом України «Про судовий збір». Так, за заяву про видачу судового наказу сплачується судовий збір у розмірі 0,1 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб. У разі подання заяви в категорії справ в якій передбачені пільги при сплаті судового збору, то такі пільги розповсюджуються і на таку заяву. Наприклад, звільняється від сплати судового збору заявник по справі про стягнення аліментів;
- 2) документ, що підтверджує повноваження представника, якщо заява підписана представником заявника. Перелік таких документів визначений ст. 62 ЦПК України;
- 3) копія договору, укладеного в письмовій (в тому числі електронній) формі, за яким пред'явлено вимоги про стягнення грошової заборгованості. Саме такі документи є основними доказами в наказному провадженні та мають підтверджувати факт безспірності заявлених вимог;
- 4) інші документи або їх копії, що підтверджують обставини, якими заявник обґрунтовує свої вимоги.

Суд розглядає заяву про видачу судового наказу протягом п'яти днів з дня її надходження, а якщо боржником у заяві про видачу судового наказу вказана фізична особа, яка не має статусу підприємця, - протягом п'яти днів з дня

отримання судом у порядку, передбаченому частинами п'ятою, шостою статті 165 ЦПК України, інформації про зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи - боржника. Розгляд проводиться без судового засідання і повідомлення заявника і боржника.

Таким чином, строк розгляду заяви про видачу судового наказу максимально короткий та не передбачає виклик сторін та повідомлення боржника про звернення до нього з відповідними вимогами.

За результатами розгляду заяви про видачу судового наказу суд видає судовий наказ або постановляє ухвалу про відмову у видачі судового наказу.

Судовий наказ є виконавчим документом та підлягає виконанню за правилами, встановленими для виконання судових рішень у порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження».

Судовий наказ оскарженню в апеляційному порядку не підлягає. Однак, боржник має право протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення копії судового наказу та доданих до неї документів подати заяву про його скасування до суду, який його видав, крім випадків визначених процесуальним законом. Але, не може бути оскаржено судовий наказ про стягнення аліментів.

Заява про скасування судового наказу подається в той же суд, що виніс оскаржуваний судовий наказ, у письмовій формі.

Вимоги до змісту та форми заяви про скасування судового наказу закріплені ст. 170 ЦПК України. Так, Заява про скасування судового наказу має містити:

- 1) найменування суду, до якого подається заява;
- 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) заявника і боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України заявника та боржника, реєстраційний номер облікової картки платника податків заявника та боржника (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серію паспорта заявника та боржника (для фізичних осіб - громадян України), відомості про наявність або відсутність електронного кабінету;
- 3) ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) представника боржника, якщо заява подається представником, його місце проживання або місцезнаходження;
- 4) наказ, що оспорується;
- 5) зазначення про повну або часткову необґрунтованість вимог стягувача.

За звернення із заявою про скасування судового наказу сплачується судовий збір у розмірі визначеному Законом України «Про судовий збір», який становить 0,05 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

При отриманні заяви про скасування судового наказу суд перевіряє дану заяву на дотримання вимог цивільного процесуального законодавства на дотримання вимог щодо форми та змісту.

Так, суд повертає заяву боржнику у разі:

- якщо заява подана після закінчення строку на її оскарження та судом не знайде підстав для поновлення строку для подання цієї заяви;
- заява про скасування судового наказу оформлена неналежним чином, тобто якщо вона подана з порушенням вимог статті 170 ЦПК України;
- заява про скасування судового наказу подано боржником, який відноситься до осіб, які зобов'язані зареєструвати електронний кабінет але не зробив цього.

У разі відсутності підстав для повернення заяви про скасування судового наказу, суддя не пізніше двох днів після її подання постановляє ухвалу про скасування судового наказу, в якій роз'яснює заявнику (стягувачу) його право звернутися до суду із тими самими вимогами в порядку спрощеного позовного провадження.

Судовий наказ набирає законної сили протягом п'яти днів після закінчення строку на подання до суду заяви від боржника про скасування судового. Винятком є судові накази про стягнення аліментів, які набирають законної сили у день їх видачі.

Якщо судом допущена помилка в судовому наказі, то вона може бути виправлена судом в порядку ст. 432 ЦПК України, а саме за заявою стягувача або боржника.

Таким чином, наказне провадження є спрощеною формою цивільного судочинства метою якої є швидке задоволення майнових вимог стягувача.

Тестові завдання:

1. Наказне провадження – це:
 - А. Спрощена форма цивільного судочинства.
 - Б. Спрощена форма позовного провадження.
 - В. Форма позовного провадження, яка здійснюється без виклику сторін.
 - Г. Спрощена форма окремого провадження.
2. Яке з наведених тверджень являється НЕ вірним:
 - А. Судовий наказ є особливою формою судового рішення.
 - Б. Судовий наказ є виконавчим документом
 - В. Судовий наказ видається на підставі заяви про видачу судового наказу.
 - Г. На підставі судового наказу видається виконавчий документ.
3. Громадянка А. проживає та зареєстрована разом з малолітньою дитиною в Малиновському районні міста Одеси. Батько дитини, зареєстрований у Київському районні міста Одеси, а фактично проживає в Приморському районні міста Одеси. Громадянка А. має намір звернутися до суду із заявою про видачу судового наказу про стягнення аліментів. До якого суду вона має подати заяву
 - А. До Малиновського районного суду міста Одеси.
 - Б. До Київського районного суду міста Одеси.

В. До Приморського районного суду міста Одеси.

Г. До Малиновського районного суду міста Одеси або до Київського районного суду міста Одеси за власним вибором.

4. З якою із вимог особа може звернутися до суду заявою про видачу судового наказу:

А. З вимогу про стягнення аліментів у розмірі однієї чверті заробітку (доходу) платника аліментів.

Б. З вимогою про стягнення аліментів на одну дитину в твердій грошовій сумі у розмірі 50 відсотків заробітку (доходу) платника аліментів.

В. З вимогою про стягнення додаткових витрат на утримання дитини.

Г. Всі відповіді вірні.

5. Протягом якого строку суд розглядає заяву про видачу судового наказу:

А. 2 днів.

Б. 3 днів.

В. 5 днів.

Г. 7 днів.

6. Судовий наказ може бути скасовано:

А. Судом апеляційної інстанції.

Б. Судом, яким винесено судовий наказ.

В. Верховним Судом.

Г. Судом визначеним Верховним Судом

7. Для скасування судового наказу боржник повинен подати:

А. Апеляційну скаргу на судовий наказ.

Б. Заяву про скасування судового наказу.

В. Апеляційну заяву про скасування судового наказу.

Г. Заяву про скасування ухвали.

8. В якому із випадків не можна подати заяву про скасування судового наказу:

А. у справі про компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача.

Б. У справі про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати.

В. У справі про повернення вартості товару неналежної якості.

Г. У справі про стягнення аліментів.

9. Протягом якого строку боржником може бути подана заява про скасування судового наказу:

А. Право протягом п'ятнадцяти робочих днів з дня вручення копії судового наказу та доданих до неї документів.

Б. Право протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення копії судового наказу та доданих до неї документів.

В. Право протягом двадцяти робочих днів з дня вручення копії судового наказу та доданих до неї документів.

Г. Право протягом двадцяти днів з дня вручення копії судового наказу та

доданих до неї документів.

10. Громадянка Б. при поданні заяви про видачу судового наказу про стягнення заборгованості за договором не сплатили судовий збір. Що має вчинити суд:

- А. Залишити заяву без руху та надати час для усунення недоліків.
- Б. Повернути без розгляду заявнику.
- В. Винести судовий наказ та зобов'язати заявника сплатити судовий збір.
- Г. Винести судовий наказ, бо в даному випадку особа звільнена від сплати судового збору.

Питання для самоконтролю:

- 1. Поняття та значення наказного провадження.
- 2. Особливості наказного провадження.
- 3. З якими вимогами особа може звернутися до суду з заявою про видачу судового наказу?
- 4. Вимоги до заяви про видачу судового наказу.
- 5. Зміст судового наказу.
- 6. Підстави для повернення заяви про видачу судового наказу.
- 7. Порядок оскарження судового наказу.

ТЕМА 27. ПОЗОВНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

(Лавренюк О.Ю.)

Зміст теми

Поняття і суть позовного провадження. Поняття позову. Види позовів. Підстави і види забезпечення позову. Зустрічне забезпечення. Скасування зустрічного забезпечення. Скасування заходів забезпечення позову. Відшкодування збитків, заподіяних забезпечення позову.

Заяви по суті справи, їх види. Позовна заява, її зміст і форма. Документи, що додаються до позовної заяви. Пред'явлення позову. Залишення позовної заяви без руху, повернення заяви, відмова у відкритті провадження у справі. Відкриття провадження у справі.

Підготовче провадження. Захист відповідача від пред'явленого позову. Відзив, заперечення та зустрічний позов. Підготовче засідання та порядок його проведення. Судові рішення у підготовчому засіданні.

Врегулювання спору за участю судді. Порядок призначення та проведення врегулювання спору за участю судді.

Відмова позивача від позову, визнання позову відповідачем. Мирова угода сторін.

Завдання і строки розгляду справи по суті. Участь у судовому засіданні в режимі відео конференції. Відкриття розгляду справи по суті. З'ясування

обставин справи та дослідження доказів. Судові дебати та ухвалення рішення. Фіксування судового процесу. Зупинення і закриття провадження у справі. Залишення позову без розгляду.

Особливості позовного провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування.

Позовне провадження є важливим елементом цивільного судочинства, оскільки воно забезпечує механізм захисту прав та інтересів громадян, сприяє справедливому вирішенню спорів і підтримує правопорядок у суспільстві. Це особливий вид судового процесу, у якому розглядається конфлікт між двома сторонами — позивачем і відповідачем, що виникає в рамках цивільних, житлових, земельних, сімейних або трудових відносин. Позовна форма захисту передбачає встановлений порядок звернення до суду та однакову процедуру розгляду справи, що гарантує право на судовий захист. Таким чином, позовне провадження є процесуальним механізмом, через який особа (позивач) може звернутися до суду з вимогою про захист своїх прав, свобод або законних інтересів на основі поданого позову.

Позов визначається як вимога однієї особи (позивача) до іншої (відповідача) про захист своїх прав, свобод або законних інтересів шляхом розгляду справи у суді.

Класифікація позовів може здійснюватися за двома основними ознаками: матеріально-правовою та процесуально-правовою.

Класифікація позовів за матеріально-правовою ознакою дійсно відповідає різним галузям права. Вона дозволяє більш чітко визначити, які правовідносини лежать в основі позову. Основні категорії позовів включають:

- Трудові позови: Виникають із трудових відносин, можуть стосуватися питань оплати праці, звільнення, прав працівників тощо.
- Житлові позови: Виникають у рамках житлових правовідносин, наприклад, спори щодо вселення, права на житло, виселення тощо.
- Цивільні позови: Включають різноманітні спори, пов'язані з цивільними правовідносинами. Ця категорія може бути поділена на більш конкретні підгрупи, такі як:
 - Позови з окремих договорів: Наприклад, позови за договором оренди, договором купівлі-продажу, договором лізингу тощо.
 - Позови про захист права власності: Направлені на визнання або захист права власності на майно.
 - Позови про право спадкування: Виникають у зв'язку з успадкуванням майна.
 - Позови з авторських прав: Включають спори, що стосуються захисту авторських прав і інтелектуальної власності.

- Сімейні позови: Виникають у рамках сімейних правовідносин, включають спори про аліменти, розлучення, визначення місця проживання дітей тощо.

Для науки цивільного процесуального права важливо також класифікувати позови за процесуальною ознакою. Коли позивач подає позов, він може переслідувати різні цілі, і в залежності від цих цілей визначається характер судового рішення. Основні категорії позовів за процесуальною ознакою включають:

1. Позови про присудження: Ці позови спрямовані на отримання конкретного рішення, яке зобов'язує відповідача виконати певні дії, наприклад, стягнення коштів або виконання зобов'язань.

2. Позови про визнання: Вони мають на меті визнання певних прав або фактів, що мають юридичне значення. Наприклад, позов про визнання права власності або визнання недійсним правочину.

3. Перетворювальні позови: Ці позови спрямовані на зміну існуючих правовідносин, наприклад, Предметом перетворювального позову служить право позивача одностороннім волевиявленням припинити або змінити правовідносини (наприклад, вимагати розірвання шлюбу, договору).

Також варто зазначити, що позови за характером інтересу, що захищається, можна поділити на три основні категорії:

1. Особисті позови: Ці позови спрямовані на захист власних інтересів позивача. У цьому випадку позивач є учасником спірних правовідносин і безпосереднім вигодонабувачем. Приклади включають позови про стягнення боргу або захист права власності.

2. Позови для захисту державних і публічних інтересів: Вони мають на меті захист, переважно, майнових прав держави або інтересів суспільства. У таких випадках неможливо виділити конкретного вигодонабувача. Прикладом можуть бути позови прокурора в інтересах держави, які ініціюються для захисту публічних інтересів.

3. Позови щодо захисту інтересів інших осіб: Ці позови подаються для захисту прав і інтересів не самого позивача, а інших осіб, коли позивач уповноважений законом діяти в їхніх інтересах. Наприклад, органи опіки та піклування можуть подавати позови для захисту прав неповнолітніх дітей.

Ця класифікація допомагає краще зрозуміти, які інтереси стоять за позовом, а також визначити, хто є вигодонабувачем у конкретному випадку.

Забезпечення позову є важливим елементом цивільного процесуального права, що забезпечує захист прав позивача в умовах можливих ризиків невиконання судового рішення. Відповідно до статті 149 ЦПК України, суд має право вжити заходів забезпечення позову за заявою учасника справи. Це може бути здійснено як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття таких заходів може істотно ускладнити або унеможливити виконання рішення суду. Забезпечення може також включати

захист прав позивача та поновлення його порушених прав і законних інтересів.

Суд може вжити заходів забезпечення позову у випадках, коли спір передано на розгляд міжнародного комерційного арбітражу. Основними видами забезпечення позову, згідно зі статтею 150, є накладення арешту на майно та грошові кошти відповідача, заборона вчиняти певні дії, встановлення обов'язку вчинити дії у справах сімейних правовідносин, заборона іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору, зупинення продажу арештованого майна та зупинення стягнення на основі оскаржуваного виконавчого документа.

Суд має право застосувати кілька видів забезпечення позову, при цьому заходи повинні бути пропорційними заявленим вимогам. Водночас, не допускається накладення арешту на заробітну плату, пенсії, стипендії та інші соціальні виплати, а також на майно державних резервів. Арешт не може бути накладено на предмети, що швидко псуються, і на майно, яке підлягає ліквідації або тимчасовій адміністрації, оскільки це може ускладнити діяльність банківських установ.

Забезпечення позову також не може бути здійснене шляхом зупинення дій Національного банку України, що підтверджує незалежність регуляторних органів. Під час дії воєнного стану накладення арешту на майно чи інші заходи забезпечення, що стосуються критичної інфраструктури, є забороненим. Зустрічне забезпечення є важливим елементом правової системи, що покликаний захищати інтереси відповідача у випадках, коли заходи забезпечення позову можуть призвести до можливих збитків. Відповідно до статті 154 ЦПК України, суд має право вимагати від особи, яка звернулася із заявою про забезпечення позову, надати забезпечення для відшкодування можливих збитків відповідача, що можуть виникнути у результаті забезпечення позову.

Зустрічне забезпечення застосовується виключно у випадках, коли судом було ухвалено рішення про забезпечення позову. Суд зобов'язаний вжити заходів зустрічного забезпечення, якщо позивач не має зареєстрованого місця проживання чи місцезнаходження на території України, або якщо майно позивача не є достатнім для покриття можливих збитків відповідача. Також суд може вимагати зустрічне забезпечення, якщо існують докази того, що майновий стан позивача може ускладнити виконання рішення суду.

Зустрічне забезпечення зазвичай реалізується шляхом внесення грошових коштів на депозитний рахунок суду. Якщо позивач не може цього зробити з поважних причин, можливе надання гарантії банку, поруки або іншого фінансового забезпечення. Також суд може визначити інші дії, спрямовані на усунення ризиків для відповідача.

Розмір зустрічного забезпечення встановлюється судом з урахуванням обставин справи і має бути співмірним із заходами забезпечення позову, що застосовані до позивача. Питання про зустрічне забезпечення розглядається судом у ухвалі про забезпечення позову або в ухвалі про зустрічне

забезпечення. Якщо клопотання про зустрічне забезпечення подано після застосування заходів забезпечення позову, суд має розглянути його протягом десяти днів.

Суд визначає строк для надання зустрічного забезпечення, який не може перевищувати десяти днів з моменту ухвалення рішення. Якщо позивач не виконує вимоги суду щодо зустрічного забезпечення, суд має право скасувати ухвалу про забезпечення позову.

Ухвала про зустрічне забезпечення може бути оскаржена одночасно з ухвалою про забезпечення позову або окремо. Таким чином, механізм зустрічного забезпечення сприяє балансуванню інтересів сторін у процесі, забезпечуючи захист прав не тільки позивача, але й відповідача.

Відповідно п. 1 ст. 158 ЦПК заходи забезпечення позову можуть бути скасовані як за ініціативою суду, так і за вмотивованим клопотанням учасника справи, що сприяє захисту прав та інтересів всіх сторін у судовому процесі.

Згідно з першим пунктом статті, суд може скасувати заходи забезпечення позову в будь-який момент, якщо виникнуть для цього підстави. Клопотання про скасування розглядається у судовому засіданні не пізніше ніж через п'ять днів з моменту його надходження. Якщо відповідач надає документ, що підтверджує його виконання забезпечення позову, суд розглядає таке клопотання негайно — не пізніше наступного дня.

Після розгляду клопотання суд виносить ухвалу. Цю ухвалу можна оскаржити, і відмова в скасуванні не перешкоджає повторному зверненню з такою ж вимогою, якщо з'явилися нові обставини, що обґрунтовують необхідність скасування.

Крім того, якщо суд ухвалює рішення на користь позивача, заходи забезпечення позову продовжують діяти протягом дев'яноста днів з моменту набрання рішенням законної сили. Якщо за цей час відкривається виконавче провадження, заходи забезпечення залишаються в силі до повного виконання рішення.

У разі, якщо позов залишено без розгляду, провадження закрито або ухвалено рішення про відмову в задоволенні позову, суд зазначає про скасування заходів забезпечення позову. Важливо, що такі заходи залишаються в дії до набрання рішенням законної сили.

Ухвала про скасування заходів забезпечення позову невідкладно надсилається всім учасникам справи та органам, які виконували ухвалу про забезпечення, для належного виконання рішення суду.

Грошові кошти, внесені відповідачем на рахунок суду в рамках заходів забезпечення, повертаються протягом п'яти днів з моменту набрання рішенням законної сили про повну відмову в позові або закриття провадження.

Також стаття передбачає скасування заходів забезпечення, якщо позовна заява не подана, повернута чи в справі відмовлено в відкритті провадження. У випадках, коли справа передається на розгляд міжнародного комерційного

арбітражу або третейського суду, заходи забезпечення також можуть бути скасовані у разі відмови у розгляді.

Згідно з першим пунктом статті 159 ЦПК України, якщо провадження у справі закрито або позовну заяву залишено без розгляду з підстав, не передбачених у статті 155, або якщо суд (чи третейський суд, міжнародний комерційний арбітраж) ухвалює рішення про відмову у задоволенні позову, особа, чиї права чи законні інтереси були порушені внаслідок вжиття заходів забезпечення, має право на відшкодування завданих збитків. Відшкодування покладається на позивача, за заявою якого ці заходи були вжиті.

Другий пункт статті вказує, що якщо особа, якій були заподіяні збитки, подає позов про їх відшкодування протягом двадцяти днів після набрання рішенням законної сили, то відшкодування здійснюється в першу чергу за рахунок коштів зустрічного забезпечення. Це правило підкреслює важливість забезпечення прав відповідача, адже кошти, внесені як зустрічне забезпечення, є гарантією для покриття можливих збитків.

Цей механізм для захисту прав особи, яка постраждала від заходів забезпечення позову, та водночас стимулює позивача бути відповідальним у своїх вимогах. Це дозволяє зменшити ризики, пов'язані з необґрунтованими позовами та заходами забезпечення, що, в свою чергу, підвищує ефективність судового процесу.

При розгляді справи судом у порядку позовного провадження учасники справи викладають письмово свої вимоги, заперечення, аргументи, пояснення та міркування щодо предмета спору виключно у заявах по суті справи, визначених цим Кодексом. Заявами по суті справи є: позовна заява; відзив на позовну заяву (відзив); відповідь на відзив; заперечення; пояснення третьої особи щодо позову або відзиву.

Позовна заява є ключовим документом у цивільному процесуальному провадженні, адже вона слугує основою для початку судового розгляду справи. Згідно зі статтею 175 ЦПК України, позивач викладає у цій заяві свої вимоги щодо предмета спору та їх обґрунтування.

Позовна заява подається в письмовій формі та підписується позивачем, його представником або особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи.

Позовна заява повинна містити:

- Найменування суду першої інстанції.
- Повні дані сторін та інших учасників справи, включаючи їхні ідентифікаційні коди, адреси, засоби зв'язку тощо.
- Зазначення ціни позову, якщо позов підлягає грошовій оцінці, а також обґрунтований розрахунок сум.
- Зміст позовних вимог, способи захисту прав або інтересів, які позивач просить суд визначити.
- Обставини, що обґрунтовують вимоги, та відомості про докази.

- Інформацію про вжиті заходи досудового врегулювання спору.
- Перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви.
- Орієнтовний розрахунок судових витрат.
- Підтвердження про відсутність інших позовів до цього ж відповідача з тим самим предметом.

Позивач повинен надати копії позовної заяви та всіх документів, що додаються до неї, в кількості, що відповідає числу відповідачів і третіх осіб. У випадку подання документів в електронній формі, необхідно додати доказ їх надсилання іншим учасникам справи. (Правила щодо подання копій не застосовуються до позовів, що виникають з трудових правовідносин, а також у справах про відшкодування шкоди, заподіяної кримінальними правопорушеннями чи іншими незаконними діями).

Позивач може додати клопотання щодо звільнення, відстрочення або зменшення судового збору, призначення експертизи, витребування доказів та інші заяви. До позовної заяви необхідно прикласти документи, що підтверджують сплату судового збору у встановленому порядку, або документи, що підтверджують підстави для звільнення від його сплати.

До позовної заяви додаються всі наявні докази, що підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги. Це можуть бути письмові чи електронні документи.

Якщо позовну заяву подає представник, до неї додається довіреність або інший документ, що підтверджує його повноваження.

Правильне оформлення позовної заяви та подання до неї необхідних документів є важливими етапами в цивільному процесі.

Позов пред'являється шляхом подання позовної заяви до суду першої інстанції, де вона реєструється та не пізніше наступного дня передається судді.

Суддя, встановивши, що позовну заяву подано без додержання вимог, викладених у [статтях 175 і 177 ЦПК](#), протягом п'яти днів з дня надходження до суду позовної заяви постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху.

У разі, якщо позов подано особою, зобов'язаною зареєструвати електронний кабінет, але цього не зроблено, позов також залишають без руху.

В ухвалі про залишення позову без руху зазначаються недоліки позовної заяви, а також спосіб і строк їх усунення (не більше 10 днів). Якщо порушено вимоги щодо сплати судового збору, в ухвалі вказується точна сума збору.

Якщо позивач усуває недоліки в установлені терміни, позов вважається поданим у день первісного звернення. Якщо ні, позов повертається.

Позовна заява може бути повернута у випадках, таких як відсутність процесуальної дієздатності позивача, порушення правил об'єднання позовних вимог, відсутність досудового врегулювання тощо.

Суддя повертає позовну заяву і додані до неї документи не пізніше п'яти днів з дня її надходження або з дня закінчення строку на усунення недоліків.

Повернення позовної заяви не перешкоджає повторному зверненню із заявою до суду, якщо перестануть існувати обставини, що стали підставою для повернення заяви.

Суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо:

- 1) заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства;
- 2) є таке, що набрало законної сили, рішення чи ухвала суду про закриття провадження у справі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, або є судовий наказ, що набрав законної сили, за тими самими вимогами;
- 3) у провадженні цього чи іншого суду є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;
- 4) є рішення третейського суду, прийняте в межах його компетенції, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, за винятком випадків, коли суд відмовив у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду або скасував рішення третейського суду і розгляд справи в тому самому третейському суді виявився неможливим;
- 5) є рішення суду іноземної держави, визнане в Україні в установленому законом порядку, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;
- 6) настала смерть фізичної особи або оголошено її померлою чи припинено юридичну особу, які звернулися із позовною заявою або до яких пред'явлено позов, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва.

Ухвала про відмову ухвалюється не пізніше ніж через 5 днів з моменту надходження заяви та надсилається заявнику наступного дня.

Ухвала про відмову у відкритті провадження може бути оскаржена. У разі скасування ухвали позов вважається поданим у день первісного звернення.

Суд відкриває провадження у справі протягом п'яти днів з моменту надходження позовної заяви, якщо немає підстав для залишення її без руху, повернення або відмови у відкритті провадження. Якщо відповідачем є фізична особа, яка не має статусу підприємця, провадження відкривається не пізніше наступного дня після отримання інформації про місце проживання відповідача.

Якщо суд вирішує залучити третіх осіб, позивач зобов'язаний направити їм копії позовної заяви з додатками протягом двох днів після отримання ухвали.

Підготовче судове провадження - це стадія судового процесу, в якому розглядається предмет спору, позовні вимоги, заперечення на позовні вимоги, склад учасників судового процесу, вирішення відводів, характер спірних правовідносин та інших дій, які будуть слугувати для правильного і безперешкодного розгляду справи по суті.

Основні завдання підготовчого провадження:

- Остаточне визначення предмета спору, характеру спірних правовідносин, позовних вимог і складу учасників процесу.
- З'ясування заперечень проти позовних вимог.
- Визначення обставин, що підлягають встановленню, та збирання відповідних доказів.
- Вирішення відводів.
- Визначення порядку розгляду справи.
- Вчинення інших дій для забезпечення правильного, своєчасного та безперешкодного розгляду справи по суті.

Під захистом відповідача проти позову в цивільному процесі мається на увазі діяльність особи, яка залучається до процесу з ініціативи або за згодою позивача. Основною метою цього захисту є охорона інтересів відповідача, які можуть бути під загрозою зміни внаслідок розгляду справи.

Після одержання копій ухвали про відкриття провадження у справі і позовної заяви відповідач має право подати суду письмовий відзив на позов, в якому викласти свою позицію щодо заперечення проти позовних вимог. Він підписується або особисто, або через свого представника. Відзив повинен містити найменування (ім'я) позивача, номер справи, повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (для фізичних осіб), адресу (місцезнаходження) відповідача, поштовий індекс, ідентифікаційний код (для юридичних осіб), реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб), контактні дані, електронну пошту (якщо є), та інформацію про наявність електронного кабінету. Якщо відповідач визнає позовні вимоги, він має вказати, які саме вимоги визнаються. Також потрібно вказати обставини, які визнаються, та правову оцінку, з якою відповідач погоджується. Відповідач має заперечити обставини та правові підстави позову, з якими не згоден, з посиланням на докази і норми права, а також навести перелік документів, що додаються до відзиву, з поясненням причин неподання деяких документів, якщо це необхідно. Необхідно також заперечити щодо судових витрат, які позивач поніс або очікує понести, і надати попередній розрахунок витрат, які відповідач вже поніс або очікує понести. Копія відзиву та документів має бути надіслана іншим учасникам справи одночасно з поданням до суду. До відзиву додаються документи, що підтверджують обставини заперечень, якщо позивач їх не надав, а також документи, що підтверджують надіслання відзиву і доданих документів іншим учасникам справи. Якщо відзив підписано представником, необхідно додати довіреність або документ, що підтверджує повноваження. Відзив подається у строк, встановлений судом, не менше 15 днів з моменту вручення ухвали про відкриття провадження. Якщо відповідач не надає відзив у встановлений строк без поважних причин, суд розглядає справу за наявними матеріалами. Суд також має право розглядати справу за наявними матеріалами, якщо відзив подано особою, яка зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але цього не зробила і не навела поважних причин.

У запереченні відповідач викладає свої пояснення, міркування та аргументи стосовно тих пояснень, міркувань і аргументів, які позивач навів у відповіді на відзив. Відповідач також зазначає, чому він вважає ці аргументи вірними або ж чому їх потрібно відхилити. Заперечення має бути підписане відповідачем або його представником. Заперечення повинно бути подане в строк, який встановлює суд, і цей строк має бути таким, щоб інші учасники справи отримали заперечення заздалегідь перед початком розгляду справи по суті.

Відповідач має право подати зустрічний позов у строк, встановлений для подання відзиву. Зустрічний позов може бути прийнятий до спільного розгляду з первісним позовом, якщо обидва позови взаємопов'язані, а їх спільний розгляд є доцільним. Це може стосуватися ситуацій, коли позови виникають з одних правовідносин або коли задоволення зустрічного позову може повністю чи частково виключити задоволення первісного позову. Вимоги за зустрічним позовом об'єднуються ухвалою суду в одне провадження з первісним позовом. Якщо зустрічний позов подається в справі, що розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, суд приймає ухвалу про перехід до розгляду справи за правилами загального позовного провадження.

Підготовче судове провадження - це стадія судового процесу, в якому розглядається предмет спору, позовні вимоги, заперечення на позовні вимоги, склад учасників судового процесу, вирішення відводів, характер спірних правовідносин та інших дій, які будуть слугувати для правильного і безперешкодного розгляду справи по суті.

Підготовче провадження розпочинається з відкриття справи і завершується закриттям підготовчого засідання. Цей етап має тривати до шістдесяти днів з моменту відкриття справи. У виняткових випадках, якщо це необхідно для належної підготовки, термін може бути продовжений на максимум тридцять днів за клопотанням однієї зі сторін або за ініціативою суду (згідно зі статтею 189 ЦПК України).

Завдання підготовчого провадження, відповідно до статті 189 ЦПК України, включають:

1. чітке визначення предмета спору, характеру правовідносин, позовних вимог і учасників процесу;
2. з'ясування заперечень проти позовних вимог;
3. виявлення обставин справи, які потрібно встановити, та збору необхідних доказів;
4. вирішення питань про відводи;
5. встановлення порядку розгляду справи;
6. виконання інших дій, спрямованих на забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті.

У підготовчому засіданні суд приймає ухвалу або кілька ухвал про необхідні процесуальні дії, які слід виконати перед завершенням підготовчого

провадження та початком основного розгляду справи. За підсумками цього засідання суд може ухвалити рішення про залишення позовної заяви без розгляду, закриття провадження у справі або завершення підготовчого провадження з призначенням справи до основного розгляду. Якщо відповідач визнає позов, суд приймає рішення за результатами підготовчого провадження. У випадках відмови від позову, визнання позову чи укладення мирової угоди ухвалення судового рішення в підготовчому засіданні відбувається відповідно до статей 206 та 207 ЦПК України.

Врегулювання спору за участю судді є судовою процедурою, що полягає в організації суддею спільних нарад із усіма сторонами, а також у закритих зустрічах з кожною стороною окремо, з метою досягнення мирного вирішення конфлікту.

Якщо виконуються всі необхідні умови, суд ухвалює рішення про проведення процедури врегулювання, призупиняючи при цьому провадження у справі. На початковому етапі суддя організовує спільну нараду, на якій роз'яснює сторонам мету і порядок врегулювання, а також їхні права і обов'язки. Під час спільних нарад суддя уточнює причини та предмет позову, розглядає заперечення, пояснює, які обставини мають бути доведені, і пропонує шляхи для мирного вирішення конфлікту. Суддя може запропонувати певні варіанти для врегулювання. На закритих нарадах він має можливість звертати увагу сторін на відповідну судову практику, а також пропонувати можливі рішення для досягнення компромісу. Зазвичай, наради проходять у неформальній атмосфері, що сприяє розвитку довіри між сторонами. Суддя бере участь у цих нарадах без мантиї, а під час врегулювання не має права надавати юридичні консультації чи оцінювати представлені докази. Вся інформація, що обговорюється під час цих процедур, є конфіденційною, тому протоколи або технічні записи нарад не ведуться.

Врегулювання може бути припинене в кількох випадках: якщо одна зі сторін подає прохання про зупинку процедури, якщо закінчується відведений час для врегулювання, на ініціативу судді в разі затягування процесу або у випадку укладення мирової угоди та подання відповідної заяви до суду. Якщо процедура врегулювання припиняється, суд ухвалює рішення про поновлення провадження, і така ухвала не підлягає оскарженню. Якщо врегулювання зупиняється за заявою сторони або через закінчення терміну, ухвала приймається не пізніше наступного дня після виникнення цієї ситуації. У випадках, коли врегулювання завершується з інших причин, справу передають для розгляду іншому судді відповідно до процедури, визначеної статтею 33 ЦПК України.

Статтею 206 ЦПК України врегульовано право позивача відмовитися від позову, а відповідача - визнати позов на будь-якій стадії провадження у справі, зазначивши про це в заяві по суті справи або в окремій письмовій заяві. До ухвалення судового рішення у зв'язку з відмовою позивача від позову або

визнанням позову відповідачем суд роз'яснює сторонам наслідки відповідних процесуальних дій, перевіряє, чи не обмежений представник відповідної сторони у повноваженнях на їх вчинення. У разі відмови позивача від позову суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі. У разі визнання відповідачем позову суд за наявності для того законних підстав ухвалює рішення про задоволення позову. Якщо визнання відповідачем позову суперечить закону або порушує права, свободи чи інтереси інших осіб, суд постановляє ухвалу про відмову у прийнятті визнання відповідачем позову і продовжує судовий розгляд. Суд не приймає відмову позивача від позову, визнання позову відповідачем у справі, в якій особу представляє її законний представник, якщо його дії суперечать інтересам особи, яку він представляє.

Крім права позивача на відмову від позову та права відповідача визнати позов, сторони можуть укласти мирову угоду на будь-якій стадії цивільного процесу, що відображено у статті 207 ЦПК України.

Відповідно до статті 207 ЦПК України мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. У мировій угоді сторони можуть вийти за межі предмета спору за умови, що мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Сторони можуть укласти мирову угоду і повідомити про це суд, зробивши спільну письмову заяву, на будь-якій стадії судового процесу. До ухвалення судового рішення у зв'язку з укладенням сторонами мирової угоди суд роз'яснює сторонам наслідки такого рішення, перевіряє, чи не обмежені представники сторін вчинити відповідні дії. Укладена сторонами мирова угода затверджується ухвалою суду, в резолютивній частині якої зазначаються умови угоди. Затверджуючи мирову угоду, суд цією ж ухвалою одночасно закриває провадження у справі.

Суд постановляє ухвалу про відмову у затвердженні мирової угоди і продовжує судовий розгляд, якщо:

- 1) умови мирової угоди суперечать закону чи порушують права чи охоронювані законом інтереси інших осіб, є невиконуваними; або
- 2) одну із сторін мирової угоди представляє її законний представник, дії якого суперечать інтересам особи, яку він представляє.

Згідно статті 208 ЦПК України виконання мирової угоди здійснюється особами, які її уклали, в порядку і в строки, передбачені цією угодою. Ухвала про затвердження мирової угоди є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим Законом України «Про виконавче провадження». У разі невиконання затвердженої судом мирової угоди ухвала суду про затвердження мирової угоди може бути подана для її примусового виконання в порядку, передбаченому законодавством для виконання судових рішень.

Суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж через шістдесят днів з дня відкриття провадження у справі, а у випадку продовження строку

підготовчого провадження - не пізніше наступного дня з дня закінчення такого строку. Суд розглядає справу по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті. Провадження у справі на стадії її розгляду по суті зупиняється тільки з підстав, встановлених пунктами 1-3, 4¹ частини першої статті 251 та пунктами 1-3 частини першої статті 252 ЦПК.

Учасник справи, його представник має право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду або у приміщенні іншого суду за умови наявності в суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судове засідання визнана судом обов'язковою. Учасник справи, його представник подає заяву про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду або у приміщенні іншого суду не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. Копія заяви в той самий строк надсилається іншим учасникам справи.

У призначений для розгляду справи час головуючий відкриває судове засідання та оголошує, яка справа розглядатиметься. Секретар судового засідання доповідає суду хто з учасників судового процесу з'явився в судове засідання, хто з учасників судового процесу бере участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, чи повідомлено тих учасників судового процесу, хто не з'явився, про дату, час і місце судового засідання у порядку, передбаченому ЦПК України. З оголошенням головуючим судового засідання відкритим розпочинається розгляд справи по суті. Головуючий встановлює особи тих, хто бере участь у судовому засіданні, а також перевіряє повноваження представників.

Суд, заслухавши вступне слово учасників справи, з'ясовує обставини, на які учасники справи посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та досліджує в порядку, визначеному в підготовчому засіданні у справі, докази, якими вони обґрунтовуються. З урахуванням змісту спірних правовідносин, обставин справи та зібраних у справі доказів суд під час розгляду справи по суті може змінити порядок з'ясування обставин справи та порядок дослідження доказів, про що зазначається у протоколі судового засідання.

Суд під час розгляду справи повинен безпосередньо дослідити докази у справі: ознайомитися з письмовими та електронними доказами, висновками експертів, поясненнями учасників справи, викладеними в заявах по суті справи, показаннями свідків, оглянути речові докази. Докази, що не були предметом дослідження в судовому засіданні, не можуть бути покладені судом в основу ухваленого судового рішення. Речові, письмові та електронні докази оглядаються у судовому засіданні, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом, і пред'являються учасникам справи за їх клопотанням, а в разі необхідності - також свідкам, експертам, спеціалістам. Відтворення аудіо- і відеозапису проводиться в судовому засіданні або в іншому приміщенні, спеціально обладнаному для цього. Учасники справи можуть давати свої

пояснення з приводу письмових, речових і електронних доказів або протоколів їх огляду, ставити питання експертам. Першою ставить питання особа, за клопотанням якої було викликано експерта.

Судові дебати - частина судового розгляду, в якій сторони та інші особи, що беруть участь у справі, виступають з промовами з метою переконати суд у тому, яке рішення він повинен постановити.

В цій частині судового розгляду на підставі обставин, які встановленні і перевіренні в процесі розгляду справи по суті, особи, які беруть участь у справі, виступають з промовами, в яких підводять підсумки розгляду справи. В своїх виступах особи, які беруть участь у справі, дають свою оцінку доказам, які досліджувались у судовому засіданні, роблять висновки про встановлення або не встановлення обставин, які мають значення для справи, висловлюють свої думки щодо застосування відповідного закону до встановлених правовідносин. Законом встановлюється послідовність виступів у судових дебатах. Першим надається слово позивачеві та його представникові. Треті особи без самостійних вимог виступають у судових дебатах після особи, на стороні якої вони беруть участь.

Згідно зі ст. 197 ЦПК суд під час судового розгляду справи здійснює повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу.

Фіксування судового засідання технічними засобами здійснює секретар судового засідання або за розпорядженням головуєчого інший працівник апарату суду.

Повне або часткове відтворення технічного запису судового засідання здійснюється на вимогу особи, яка бере участь у справі, або за ініціативою суду.

Носій інформації, на який здійснювався технічний запис судового засідання (касета, дискета тощо), є додатком до журналу судового засідання і після закінчення судового засідання приєднується до матеріалів справи.

За клопотанням особи, яка бере участь у справі, може бути за плату здійснено повне або часткове роздрукування технічного запису судового засідання за розпорядженням головуєчого. Особа, яка бере участь у справі, має право отримати копію інформації з носія, на який здійснювався технічний запис цивільного процесу.

Одночасно з проведенням фіксування технічними засобами секретарем судового засідання ведеться протокол судового засідання.

Стаття 251 ЦПК зобов'язує суд зупиняти провадження у справі у певних випадках, таких як смерть або оголошення померлою фізичної особи, яка була стороною, або перебування сторони у складі Збройних Сил. Інші підстави включають необхідність заміни законного представника, надання строку для примирення у справах про розірвання шлюбу, звернення до медіації, а також об'єктивної неможливості розгляду цієї справи до вирішення іншої справи, що розглядається в порядку конституційного провадження, адміністративного,

цивільного, господарського чи кримінального судочинства, - до набрання законної сили судовим рішенням в іншій справі.

Відповідно до статті 252 ЦПК, суд має право за заявою учасника або з власної ініціативи зупинити провадження у випадках, таких як перебування учасника справи на альтернативній (невійськовій) службі не за місцем проживання або на строковій військовій службі; захворювання учасника справи, підтвердженого медичною довідкою, що виключає можливість явки до суду протягом тривалого часу; перебування учасника справи у довгостроковому службовому відрядженні; розшуку відповідача в разі неможливості розгляду справи за його відсутності; призначення судом експертизи; направлення судового доручення щодо збирання доказів у порядку, встановленому [статтею 87](#) ЦПК; звернення із судовим дорученням про надання правової допомоги, вручення виклику до суду чи інших документів до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави; прийняття ухвали про тимчасове вилучення доказів державним виконавцем для дослідження судом; перегляду судового рішення у подібних правовідносинах (у іншій справі) у касаційному порядку палатою, об'єднаною палатою, Великою Палатою Верховного Суду.

Стаття 255 ЦПК визначає підстави для закриття провадження у справі. Суд закриває провадження, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства; відсутній предмет спору; набрали законної сили рішення суду або ухвала суду про закриття провадження у справі, ухвалені або постановлені з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, або є судовий наказ, що набрав законної сили за тими самими вимогами; позивач відмовився від позову і відмова прийнята судом; сторони уклали мирову угоду і вона затверджена судом; суд встановить обставини, які є підставою для відмови у відкритті провадження у справі відповідно до [пунктів 4, 5](#) частини першої статті 186 ЦПК; настала смерть фізичної особи або оголошено її померлою чи припинено юридичну особу, які були однією із сторін у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва; після відкриття провадження у справі між сторонами укладено угоду про передачу спору на вирішення до третейського суду, якщо тільки суд не визнає, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана.

Позов про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави подається та представництво держави в суді здійснюється прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. У справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави щодо активів працівника Національного антикорупційного бюро України, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури чи активів, набутих іншими особами в передбачених цією статтею випадках, звернення до суду та представництво держави в суді здійснюються прокурорами Генеральної прокуратури України за дорученням Генерального прокурора.

2. Позов пред'являється щодо: активів, набутих після дня набрання чинності [Законом України](#) "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів", якщо різниця між їх вартістю і законними доходами особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день набрання чинності зазначеним Законом, але не перевищує межу, встановлену [статтею 368⁻⁵](#) Кримінального кодексу України; активів, набутих після дня набрання чинності [Законом України](#) "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів", якщо різниця між їх вартістю і законними доходами особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день набрання чинності зазначеним Законом, а кримінальне провадження за [статтею 368⁻⁵](#) Кримінального кодексу України, предметом злочину в якому були ці активи, закрито на підставі [пунктів 3, 4, 5, 8, 10](#) частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України і відповідне рішення набуло статусу остаточного; доходів, отриманих від активів, зазначених вище.

Позовне провадження є важливим механізмом у системі цивільного судочинства, який забезпечує реалізацію прав і законних інтересів громадян. Через чітку класифікацію позовів за матеріально-правовими та процесуально-правовими ознаками, судова система отримує змогу ефективніше аналізувати та вирішувати спори. Порядок подання позовної заяви, розгляд і забезпечення позову формують основи правосуддя, забезпечуючи як захист інтересів позивача, так і гарантії для відповідача. Важливим аспектом є і механізм забезпечення позову, що дозволяє зберегти права позивача під час розгляду справи, а також зустрічне забезпечення, яке сприяє балансу інтересів обох сторін. Таким чином, позовне провадження не лише служить для вирішення конкретних спорів, але й підтримує правопорядок у суспільстві.

Тестові завдання:

1. Який документ є основою для початку позовного провадження?

- А. Відзив
- Б. Позовна заява
- В. Ухвала суду
- Г. Рішення суду

2. Що таке заходи забезпечення позову?

- А. Дії для виконання рішення суду

- Б. Механізми захисту прав позивача
 - В. Клопотання про повернення позову
 - Г. Адвокатський захист
3. Які з наведених заходів забезпечення не можуть бути застосовані?
- А. Накладення арешту на майно
 - Б. Накладення арешту на заробітну плату
 - В. Заборона вчиняти дії
 - Г. Вимога про зустрічне забезпечення
4. Що є метою зустрічного забезпечення?
- А. Підтримка позивача
 - Б. Захист прав відповідача
 - В. Визнання позову
 - Г. Затягування процесу
5. Який термін має позивач для усунення недоліків у позовній заяві?
- А. 5 днів
 - Б. 10 днів
 - В. 15 днів
 - Г. 30 днів
6. Яка інформація не обов'язкова для позовної заяви?
- А. Найменування суду
 - Б. Відомості про докази
 - В. Зміст позовних вимог
 - Г. Особисті дані судді
7. Які заходи можуть бути вжиті судом для забезпечення позову?
- А. Призначення експертизи
 - Б. Накладення арешту
 - В. Скасування позову
 - Г. Повернення позову
8. Які категорії позовів визначаються за процесуальною ознакою?
- А. Трудові та сімейні
 - Б. Позови про присудження, визнання, перетворювальні позови
 - В. Цивільні та житлові
 - Г. Індивідуальні та колективні
9. Що означає "позов про визнання"?
- А. Вимога про стягнення коштів
 - Б. Вимога про визнання певних прав або фактів
 - В. Вимога про зміни у правовідносинах
 - Г. Вимога про скасування попереднього рішення
10. Яка тривалість заходів забезпечення позову після винесення рішення на користь позивача?
- А. 30 днів
 - Б. 60 днів

- В. 90 днів
- Г. 120 днів

Питання для самоконтролю:

1. Які основні етапи позовного провадження?
2. Які вимоги пред'являються до позовної заяви?
3. Які документи повинні бути додані до позовної заяви?
4. Які можуть бути наслідки неналежного виконання процесуальних вимог?
5. Що таке забезпечення позову і коли воно застосовується?
6. Які основні принципи позовного провадження?
7. Як відбувається судове засідання в рамках позовного провадження?
8. Які основні завдання підготовчого провадження?
9. У яких випадках суд може відмовити у затвердженні мирової угоди?
10. Як суд здійснює фіксацію судового засідання?
11. Які документи мають бути подані для участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції?
12. Які особливості має процедура врегулювання спору за участю судді?

ТЕМА 28. ОКРЕМЕ ПРОВАДЖЕННЯ
(Середницька І.А.)

Зміст теми

Поняття окремого провадження, його особливості. Види справ, що розглядаються в порядку окремого провадження. Порядок розгляду справ окремого провадження.

Розгляд судом справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи.

Розгляд судом справ про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх.

Розгляд судом справ про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності.

Розгляд судом справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою.

Розгляд судом справ про усиновлення.

Розгляд судом справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення.

Розгляд судом справ про відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі.

Розгляд судом справ про передачу безхазяйної нерухомої речі у

комунальну власність.

Розгляд судом справ про визнання спадщини відумерлою.

Розгляд заяви про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку.

Розгляд судом справ про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу.

Розгляд судом справ про розкриття банками інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб.

Розгляд судом справ про видачу і продовження обмежувального припису.

Поняття окремого провадження, його особливості. Види справ, що розглядаються в порядку окремого провадження. Порядок розгляду справ окремого провадження.

Окреме провадження - це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Згідно із статтею 293 ЦПК України суд розглядає в порядку окремого провадження справи про:

1. обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи;
2. обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх;
3. надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності;
4. визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою;
5. усиновлення;
6. встановлення фактів, що мають юридичне значення;
7. відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі;
8. передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність;
9. визнання спадщини відумерлою;
10. надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку;
11. примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу;
12. розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб.

У порядку окремого провадження розглядаються також справи про надання права на шлюб, про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі, про встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя та інші справи у випадках, встановлених законом.

Під час розгляду справ окремого провадження суд зобов'язаний роз'яснити учасникам справи їхні права та обов'язки, сприяти у здійсненні та охороні гарантованих Конституцією і законами України прав, свобод чи інтересів фізичних або юридичних осіб, вживати заходів щодо всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи.

Справи окремого провадження розглядаються судом з додержанням загальних правил, встановлених ЦПК України, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду. Інші особливості розгляду цих справ встановлені цим розділом. Справи окремого провадження суд розглядає за участю заявника і заінтересованих осіб. При ухваленні судом рішення судові витрати не відшкодовуються, якщо інше не встановлено законом.

Якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах.

Справи окремого провадження не можуть бути передані на розгляд третейського суду і не можуть бути закриті у зв'язку з укладенням мирової угоди.

Розгляд судом справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи (ст. 295-300 ЦПК України)

Суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, якщо вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище ст. 36 ЦК України.

Фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними ст. 39 ЦК України.

Заява про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, у тому числі неповнолітньої особи, чи визнання фізичної особи недієздатною подається до суду за місцем проживання цієї особи, а якщо вона перебуває на лікуванні у наркологічному або психіатричному закладі, - за місцезнаходженням цього закладу (ст. 295 ЦПК України).

Підсудність справ про обмеження цивільної дієздатності чи визнання недієздатним громадянина України, який проживає за її межами, визначається за клопотанням заявника ухвалою судді Верховного Суду України. Заявниками про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи можуть бути члени сім'ї, орган опіки та піклування, наркологічний або психіатричний заклад.

Заяву про обмеження права неповнолітньої особи самостійно

розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавлення її цього права може бути подано батьками (усиновлювачами), піклувальниками, органом опіки та піклування.

Заявниками про визнання особи недієздатною можуть бути члени її сім'ї, близькі родичі, незалежно від їх спільного проживання, орган опіки та піклування, психіатричний заклад (ст. 296 ЦПК України).

Заява про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи повинна містити обставини, що свідчать про психічний розлад, чи обставини, що підтверджують дії, внаслідок яких фізична особа, яка зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо, поставила себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

У заяві про обмеження права неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавлення її цього права повинні бути викладені обставини, що свідчать про негативні матеріальні, психічні чи інші наслідки для неповнолітнього здійснення ним цього права.

У заяві про визнання фізичної особи недієздатною повинні бути викладені обставини, що свідчать про хронічний, стійкий психічний розлад, внаслідок чого особа не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними.

При підготовці справи до судового розгляду при наявності достатніх даних про психічний розлад здоров'я фізичної особи призначається судово-психіатрична експертиза. Якщо таких даних немає, то експертиза не проводиться, а ухвалюється рішення про відмову у задоволенні поданої до суду заяви.

Справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи чи визнання фізичної особи недієздатною суд розглядає за участю заявника, особи, стосовно якої розглядається справа про визнання її недієздатною, її адвоката та представника органу опіки та піклування. З урахуванням стану здоров'я особи, щодо якої розглядається справа про визнання її недієздатною, її участь у розгляді справи може відбуватися у режимі відеоконференції з психіатричного чи іншого лікувального закладу, в якому перебуває така особа, про що суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі.

Питання про виклик фізичної особи, щодо якої розглядається справа про визнання її недієздатною, вирішується в кожному випадку судом із урахуванням стану її здоров'я.

Для визначення фактичної можливості такої особи з'явитися в судові засідання, а також про можливість особисто дати пояснення по суті справи у разі необхідності суд може призначити відповідну експертизу.

Суд, ухвалюючи рішення про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи (у тому числі обмеження або позбавлення права неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїми доходами) чи визнання фізичної особи

недієздатною, встановлює над нею відповідно піклування або опіку і за поданням органу опіки та піклування призначає їй піклувальника чи опікуна. Суд за заявою органу опіки та піклування чи особи, призначеної піклувальником або опікуном, у місячний строк звільняє її від повноважень піклувальника або опікуна і призначає за поданням органу опіки та піклування іншу особу, про що постановляє ухвалу. Суд за заявою особи, над якою встановлено піклування, може звільнити піклувальника від його повноважень і призначити за поданням органу опіки та піклування іншого піклувальника, про що постановляє ухвалу.

Справи про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх (ст. 300-1 - 300-5 ЦПК України) суд розглядає за участю заявника та особи, стосовно якої розглядається справа.

Судові витрати, пов'язані з провадженням справи про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх, відносяться на рахунок держави. Суд, установивши, що заявник діяв недобросовісно, без достатньої для цього підстави, стягує із заявника всі судові витрати.

Розгляд судом справ про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності (ст.301-304 ЦПК країни)

Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. Надання повної цивільної дієздатності провадиться за рішенням органу опіки та піклування за заявою заінтересованої особи за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а у разі відсутності такої згоди повна цивільна дієздатність може бути надана за рішенням суду.

Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю. За наявності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування така особа може бути зареєстрована як підприємець. У цьому разі фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця.

У заяві про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності повинні бути викладені дані про те, що неповнолітня особа працює за трудовим договором або є матір'ю чи батьком дитини відповідно до актового запису цивільного стану (ст. 302 ЦПК України). Справи про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності суд розглядає за участю заявника, одного або обох батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а також представників органів опіки та піклування. Участь представників органів опіки та піклування у розгляді справи є обов'язковою.

Повна цивільна дієздатність виникає з моменту прийняття рішення уповноваженими на те законом органами (ст. 303 ЦПК України).

Розгляд судом справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою (ст. 305- 309 ЦПК України)

Умови для визнання фізичної особи безвісно відсутньою

1. особа відсутня за місцем свого постійного проживання протягом одного року;
2. заінтересованим особам нічого не відомо про місце її перебування протягом одного року;
3. вжиті заходи для встановлення місця перебування фізичної особи не дали результатів;
4. питання, заради яких заявник просить визнати фізичну особу безвісно відсутньою, є юридично важливими та не можуть бути вирішені без такого визнання (ст. 43 ЦК України).

Заява про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою подається до суду за місцем проживання заявника або за останнім відомим місцем проживання (перебування) фізичної особи, місцеперебування якої невідоме, або за місцезнаходженням її майна. В заяві про визнання фізичної особи безвісно відсутньою повинно бути зазначено: для якої мети необхідно заявникові визнати фізичну особу безвісно відсутньою; обставини, що підтверджують безвісну відсутність фізичної особи.

Наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою

На підставі рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою нотаріус за останнім місцем її проживання описує належне їй майно та встановлює над ним опіку. За заявою заінтересованої особи чи органу опіки та піклування над майном фізичної особи, місце перебування якої невідоме, опіка може бути встановлена нотаріусом до ухвалення судом рішення про визнання її безвісно відсутньою.

Опікун над майном фізичної особи, визнаної безвісно відсутньою, або фізичної особи, місце перебування якої невідоме, приймає виконання цивільних обов'язків на її користь, погашає за рахунок її майна борги, управляє цим майном в її інтересах, надає за рахунок цього майна утримання особам, яких вони за законом зобов'язані доглядати.

Опіка над майном припиняється в разі скасування рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою, а також у разі появи фізичної особи, місце перебування якої було невідомим (ст. 44 ЦК України).

Чоловік або дружина безвісно відсутнього набувають права розірвати шлюб у спрощеному порядку через державні органи реєстрації актів цивільного стану.

Припиняються зобов'язання, тісно пов'язані з особою безвісно відсутнього (наприклад, чинність довіреності, договору доручення стаття 129,248, 1008 ЦК України).

Підставою для скасування рішення суду про визнання особи безвісно відсутньою є:

Поява в місці постійного проживання;

Одержання відомостей про місце перебування фізичної особи (ст.45 ЦК України).

Особа, щодо якої було прийнято рішення суду про визнання її безвісно відсутньою, має право звернутися до суду із заявою про скасування такого рішення суду.

У разі оголошення особи померлою до суду звертається особа, яка має правовий інтерес (родичі, спадкоємці або інші зацікавлені сторони).

У заяві зазначаються обставини, які підтверджують тривалу відсутність особи.

Умови для визнання фізичної особи померлою

➤ протягом 3-х років у місці постійного проживання особи немає відомостей про місце її перебування;

➤ протягом 6-ти місяців особа пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку;

➤ протягом 1-го місяця після завершення роботи спеціальної комісії, утвореної внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру можливість вважати фізичну особу загиблою від певного нещасного випадку або інших обставин внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру;

➤ після спливу 2-х років від дня закінчення воєнних дій. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше спливу шести місяців, якщо фізична особа зникла у зв'язку із воєнними діями, збройним конфліктом.

Після набрання законної сили рішенням суду про оголошення фізичної особи померлою, суд надсилає рішення відповідному органу державної реєстрації актів цивільного стану для реєстрації смерті фізичної особи. На підставі рішення суду про оголошення громадянина померлим органи РАЦСУ видають заінтересованим особам свідоцтво про його смерть.

Суд розглядає докази, свідчення свідків, документи, які підтверджують зникнення особи.

У разі достатніх доказів суд ухвалює рішення про визнання особи померлою.

Наслідки визнання особи померлою:

➤ Визнання фізичної особи померлою призводить до відкриття спадщини.

➤ Особа втрачає всі права та обов'язки, як і в разі її смерті.

➤ Якщо зникла особа з'явиться, вона має право вимагати відновлення своїх прав через суд.

Порядок розгляду справ про усиновлення (ст.310-314 ЦПК України)

Заяву про усиновлення подає особа або подружжя, яке бажає усиновити дитину. Заява подається до місцевого суду за місцем проживання дитини або усиновлювача.

До заяви додаються документи, які підтверджують можливість усиновлення, зокрема:

- Довідка про стан здоров'я усиновлювача;
- Довідка про доходи;
- Документ, що підтверджує наявність житла;
- Дозвіл органу опіки та піклування;
- Письмова згода батьків дитини або інших законних представників (якщо дитина не є сиротою).

Орган опіки та піклування обов'язково бере участь у судовому процесі. Він проводить обстеження умов життя усиновлювачів, складає висновок про доцільність усиновлення та забезпечує інтереси дитини.

Справи про усиновлення розглядаються в закритому судовому засіданні з метою захисту приватного життя дитини та усиновлювачів.

Суддя розглядає всі надані документи, висновок органу опіки та піклування, а також заслуховує усиновлювачів і, за потреби, саму дитину (якщо дитина досягла 14 років, її згода на усиновлення є обов'язковою).

Суд приймає рішення, враховуючи інтереси дитини, можливості усиновлювачів та інші фактори.

Якщо суд вирішить, що усиновлення відповідає найкращим інтересам дитини, він ухвалює рішення про усиновлення. Рішення суду є підставою для внесення змін до актів цивільного стану (в тому числі для зміни прізвища дитини та інформації про її батьків).

У разі відмови суду в усиновленні, заявники можуть подати апеляцію.

Усиновлена дитина має ті ж права та обов'язки, що й рідна дитина усиновлювачів. Усиновлення є таємним, і суд зобов'язаний зберігати таємницю усиновлення, якщо усиновлювачі цього бажають.

Розгляд судом справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення (ст. 315-319 ЦПК України)

Особи, які мають правовий інтерес (фізичні або юридичні особи), можуть звернутися до суду для встановлення юридично значимого факту. Це може бути, наприклад, факт родинних стосунків, факту володіння майном, перебування на утриманні, реєстрації шлюбу, смерті тощо.

Заява подається до місцевого суду за місцем проживання заявника або за місцем знаходження майна чи події, якщо справа стосується таких питань.

Суд може встановити такі факти, як:

- Родинні відносини між фізичними особами (наприклад, для спадкування);
- Перебування на утриманні;
- Проживання однією сім'єю без шлюбу;

- Місце відкриття спадщини;
- Факт належності правовстановлюючих документів особі;
- Факт народження або смерті особи в певному місці та в певний час;
- Інші факти, що мають юридичне значення.

Справа розглядається в окремому провадженні, тобто без наявності спору між сторонами (як це буває в класичних позовних провадженнях). Заявник повинен подати докази, які підтверджують неможливість отримання юридично значимого документа (наприклад, свідоцтва про народження чи смерті). Суд може викликати свідків, витребувати додаткові докази та розглядати інші матеріали справи.

Після вивчення доказів та заслуховування сторін суд ухвалює рішення про встановлення або відмову у встановленні факту.

Якщо суд визнає факт підтвердженим, рішення набуває юридичної сили і є підставою для вчинення певних дій (наприклад, отримання спадщини, реєстрації прав на майно тощо). Рішення суду про встановлення факту може бути використане для вирішення інших юридичних питань, таких як отримання документів в органах реєстрації актів цивільного стану, оформлення спадщини, права на майно, соціальні пільги тощо.

Розгляд судом справ про відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі (ст.320-328 ЦПК України)

Заяву подає особа, яка втратила цінні папери або векселі на пред'явника (власник або правонаступник). Заява подається до місцевого суду за місцем знаходження емітента цінних паперів або особи, яка видала вексель, або за місцем виконання зобов'язання за векселем.

У заяві вказується інформація про втрату цінного паперу або векселя. Зазначаються обставини втрати (наприклад, крадіжка, знищення чи випадкова втрата) та обґрунтовується прохання про визнання документів недійсними. Заявник повинен додати докази того, що цінний папір або вексель був втрачений, а також те, що він є власником або має право на цей документ.

Суд, одержавши заяву, своєю ухвалою постановляє:

- зробити публікацію про виклик держателя втраченого цінного папера на пред'явника або векселя до суду;
- заборонити здійснювати будь-які операції за втраченим цінним папером на пред'явника або за векселем.

Ухвала надсилається емітенту втраченого цінного папера на пред'явника. У справі про визнання недійсним втраченого векселя та відновлення прав на нього ухвала суду надсилається негайно зобов'язаним за векселем особам, якщо їх адреси відомі суду, а також, якщо строк платежу за векселем не настав, на адресу всіх нотаріусів відповідного нотаріального округу, на території якого знаходиться місце платежу за векселем. При пред'явленні векселя нотаріусу для вчинення протесту, щодо якого постановлено ухвалу, якою заборонено будь-які операції за ним, нотаріус зобов'язаний повідомити відповідний суд про

пред'явлення такого векселя для вчинення протесту.

З дати постановлення ухвали суду зупиняється перебіг усіх строків щодо обігу втраченого цінного папера на пред'явника або векселя, встановлених законодавством про обіг векселів.

Суд може вимагати підтвердження від банку, фінансової установи чи емітента про те, що втрачені документи дійсно існували і були чинними на момент їх втрати.

Під час розгляду справи суд також може опублікувати в офіційних виданнях повідомлення про втрату цінних паперів або векселів, щоб інші особи, які можуть мати претензії на ці документи, могли заявити про свої права.

Якщо протягом визначеного судом терміну (зазвичай до 3 місяців) ніхто не заявить про свої права на втрачені документи, суд визнає ці цінні папери або вексель недійсними. Це рішення дозволяє заявнику звернутися до емітента для видачі нових цінних паперів або до боржника за векселем для виконання зобов'язань.

На основі рішення суду власник цінного паперу або векселя може отримати новий документ або дублікати від емітента.

Відновлені права дозволяють власнику продовжувати користуватися правами, які надавалися втраченим цінним папером або векселем (отримання дивідендів, виконання платежів за векселем тощо).

Розгляд судом справ про передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність (ст.329-333 ЦПК України)

Нерухомість, яка не має власника або власник якої невідомий, вважається безхазяйною.

Органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські ради) повинні провести перевірку інформації про нерухомість і звернутися до органів державної реєстрації прав, щоб поставити таку нерухомість на облік як безхазяйну. Для цього відповідна місцева рада подає заяву до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Орган державної реєстрації прав вносить інформацію про безхазяйну нерухомість до реєстру. Після цього протягом одного року майно повинне залишатися на обліку. Якщо протягом цього року власник не з'являється або не подає заяву на право власності, орган місцевого самоврядування має право звернутися до суду для передачі нерухомого майна у комунальну власність.

Після закінчення одного року з дня постановки нерухомості на облік як безхазяйної, орган місцевого самоврядування (наприклад, міська рада) подає позов до суду з проханням визнати нерухомість комунальною власністю. До заяви додаються документи, які підтверджують факт взяття на облік нерухомого майна як безхазяйного, а також підтвердження того, що протягом року ніхто не заявив про своє право власності.

Справа про передачу безхазяйної нерухомої речі у власність територіальної громади розглядається судом за участю заявника з обов'язковим

повідомленням усіх заінтересованих осіб.

Суд, встановивши, що нерухома річ є безхазяйною та взята на облік органом, який здійснює державну реєстрацію прав на нерухоме майно, а також що сплив один рік з дня взяття на облік нерухомої речі, ухвалює рішення про передачу безхазяйної нерухомої речі у власність відповідної територіальної громади.

Розгляд судом справ про визнання спадщини відумерлою (ст. 334-338 ЦПК України)

Відумерла спадщина – це спадкове майно, яке після смерті власника не перейшло до спадкоємців у встановлені законом терміни (6 місяців), або якщо таких спадкоємців немає взагалі.

Підстави для визнання спадщини відумерлою:

- Відсутність спадкоємців за заповітом або за законом.
- Спадкоємці відмовилися від спадщини.
- Спадкоємці не прийняли спадщину протягом шести місяців з дня відкриття спадщини.

У заяві про визнання спадщини відумерлою мають бути зазначені відомості про час і місце відкриття спадщини, про майно, що становить спадщину, а також докази, які свідчать про належність цього майна спадкодавцю, про відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, або про усунення їх від права на спадкування, або про неприйняття ними спадщини, або про відмову від її прийняття.

Справа про визнання спадщини відумерлою розглядається судом з обов'язковою участю заявника та з обов'язковим повідомленням усіх заінтересованих осіб, з обов'язковим залученням до участі у справі органів місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини та (або) за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини.

Суд, встановивши, що спадкоємці за заповітом і за законом відсутні або спадкоємці усунені від права на спадкування, або спадкоємці не прийняли спадщину чи відмовилися від її прийняття, ухвалює рішення про визнання спадщини відумерлою та про передачу її територіальній громаді відповідно до закону.

Розгляд заяви про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку (ст. 339-343 ЦПК України)

Примусове лікування може бути застосоване за таких умов:

- Особа страждає на важкий психічний розлад, що становить загрозу її життю або здоров'ю, чи життю або здоров'ю інших осіб.
- Особа не здатна самотійно задовольняти свої основні життєві потреби.
- Існує реальна загроза вчинення насильницьких дій або тяжких правопорушень через психічний стан особи.

Заява лікаря-психіатра про проведення психіатричного огляду особи у

примусовому порядку, про надання особі амбулаторної психіатричної допомоги та її продовження в примусовому порядку подається до суду за місцем проживання особи, а заява представника закладу з надання психіатричної допомоги про госпіталізацію особи до закладу з надання психіатричної допомоги у примусовому порядку та заява про продовження такої госпіталізації подаються до суду за місцезнаходженням зазначеного закладу.

У заяві про проведення психіатричного огляду фізичної особи у примусовому порядку, про надання особі амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку та її продовження, про госпіталізацію до закладу з надання психіатричної допомоги у примусовому порядку та продовження такої госпіталізації повинні бути зазначені підстави для надання психіатричної допомоги у примусовому порядку, встановлені законом. До заяви додається висновок лікаря-психіатра, а про продовження примусово амбулаторної психіатричної допомоги, про примусову госпіталізацію, її продовження - висновок комісії лікарів-психіатрів та інші відповідні матеріали.

Заява про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку розглядається судом у такі строки з дня її надходження до суду: про госпіталізацію особи до закладу з надання психіатричної допомоги - протягом 24 годин; про психіатричний огляд - протягом трьох днів; про надання амбулаторної психіатричної допомоги, її продовження та продовження госпіталізації - протягом десяти днів.

З урахуванням стану здоров'я особи, стосовно якої вирішується питання про надання їй психіатричної допомоги у примусовому порядку, її участь у розгляді справи може відбуватися у режимі відеоконференції з закладу з надання психіатричної допомоги, в якому перебуває така особа, про що суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі.

Залежно від встановлених обставин суд ухвалює рішення про задоволення заяви або про відмову в її задоволенні, яке підлягає негайному виконанню. Оскарження рішення не зупиняє його виконання.

Якщо під час судового засідання особа заявляє про застосування до неї насильства під час примусової госпіталізації або, незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри порушення вимог законодавства під час примусової госпіталізації, суддя зобов'язаний забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи та надіслати відповідному органу досудового розслідування окрему ухвалу щодо необхідності проведення дослідження фактів застосування насильства та вжиття необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством.

Розгляд судом справ про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу (ст.343-346 ЦПК України)

Заява про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу або про продовження строку примусової госпіталізації хворого на заразну форму

туберкульозу подається до суду за місцезнаходженням протитуберкульозного закладу, який здійснює медичний (диспансерний) нагляд за цим хворим, або до суду за місцем виявлення такого хворого.

У заяві про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу або про продовження строку примусової госпіталізації мають бути зазначені встановлені законом підстави для такої госпіталізації. До заяви додається мотивований висновок лікаря про необхідність примусової госпіталізації до протитуберкульозного закладу або про продовження строку примусової госпіталізації, в якому зазначається строк, протягом якого буде проведено лікування. Заява подається протягом 24 годин з часу виявлення порушення хворим на заразну форму туберкульозу протиепідемічного режиму.

Справи про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу або про продовження строку примусової госпіталізації суд розглядає не пізніше 24 годин після відкриття провадження у справі. Особі має бути надано право особистої участі в судовому засіданні, за винятком випадків, коли за даними протитуберкульозного закладу така особа становить загрозу розповсюдження хвороби.

Участь у розгляді справи представника протитуберкульозного закладу, за заявою якого відкрито провадження у справі, адвоката, законного представника особи, стосовно якої вирішується питання про примусову госпіталізацію або про продовження строку примусової госпіталізації, є обов'язковою.

Розглянувши заяву про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу або про продовження строку примусової госпіталізації, суд ухвалює рішення, яким відхиляє або задовольняє заяву.

Розгляд судом справ про розкриття банками інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб (ст. 347-350 ЦПК України)

Банківська таємниця – це інформація про діяльність та фінансовий стан клієнтів банку (як фізичних, так і юридичних осіб), яка включає відомості про рахунки, операції на рахунках, договори та інші фінансові дані. Банки зобов'язані зберігати конфіденційність цієї інформації та можуть розкривати її тільки у випадках, передбачених законом.

Банки можуть розкрити інформацію, що становить банківську таємницю, лише за рішенням суду або у випадках, передбачених законодавством, наприклад:

- За запитом суду у рамках кримінальних, цивільних або адміністративних справ.
- За запитом органів досудового розслідування під час розслідування злочинів.
- На вимогу державних органів (зокрема податкових органів, Національного банку України тощо) у випадках, передбачених законом.

➤ За рішенням суду в межах виконавчого провадження або інших справ, пов'язаних із вирішенням фінансових спорів.

Заяву про розкриття інформації, що містить банківську таємницю, може подати слідчий, прокурор, представник податкових органів, виконавчої служби або інша уповноважена особа. У деяких випадках подати відповідну заяву можуть й інші сторони, наприклад, учасники цивільного або господарського процесу, якщо інформація є суттєвою для розгляду справи.

Заява про розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичної або фізичної особи у випадках, встановлених законом, подається до суду за місцезнаходженням банку, що обслуговує таку юридичну або фізичну особу.

Справа розглядається у п'ятиденний строк з дня надходження заяви у закритому судовому засіданні з повідомленням заявника, особи, щодо якої вимагається розкриття банківської таємниці, та банку, а у випадках, коли справа розглядається з метою охорони державних інтересів та національної безпеки, - з повідомленням лише заявника.

Якщо під час судового розгляду буде встановлено, що заявник вимагає розкрити інформацію, яка містить банківську таємницю, щодо юридичної або фізичної особи без підстав і повноважень, визначених законом, то суд ухвалює рішення про відмову в задоволенні заяви. Ухвалене судом рішення підлягає негайному виконанню.

Розгляд судом справ про видачу і продовження обмежувального припису (ст. 350-1 - 350-8 ЦПК України)

Обмежувальний припис – це захід, який застосовується судом для захисту постраждалої особи від домашнього насильства. Він включає певні обмеження для кривдника, спрямовані на запобігання повторному насильству або погрозам насильством. Припис може містити заборону наближення до постраждалої особи, заборону контактування з нею та інші обмеження.

Заява про видачу обмежувального припису подається до суду за місцем проживання (перебування) особи, яка постраждала від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, а якщо зазначена особа перебуває у закладі, що належить до загальних чи спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, - за місцезнаходженням цього закладу.

Заяву про видачу обмежувального припису може подати особа, яка постраждала від домашнього насильства, її законний представник або інші особи (зокрема, уповноважені державні органи чи правоохоронні органи).

У заяві повинні бути зазначені обставини вчиненого насильства, дані про особу кривдника, інформація про раніше вжиті заходи (якщо такі були) та аргументи на користь необхідності видання обмежувального припису.

До заяви додаються докази, які підтверджують факти насильства або загрози насильства (свідчення свідків, медичні висновки, протоколи поліції тощо).

Суд розглядає справу негайно, але не пізніше ніж через 72 години з моменту надходження заяви. Суд може розглянути справу за відсутності кривдника, якщо він не з'явився на судові засідання, попри належне повідомлення.

Якщо суд встановить, що постраждалій особі загрожує небезпека або є загроза вчинення домашнього насильства, він ухвалює рішення про видачу обмежувального припису. Термін дії обмежувального припису може становити від 1 до 6 місяців, залежно від ситуації.

До припису можуть бути включені такі заходи:

- Заборона наближення кривдника до постраждалої особи на визначену відстань;
- Заборона телефонних дзвінків, контактів через інтернет або інші форми спілкування;
- Вимога залишити місце проживання або перебування постраждалої особи;
- Обмеження у відвідуванні місць, де часто буває постраждала особа (школи, робочі місця, заклади освіти тощо).

Обмежувальний припис є обов'язковим для виконання, і його порушення може призвести до кримінальної відповідальності кривдника.

Заява про продовження припису:

- Постраждала особа або її представник можуть подати заяву про продовження терміну обмежувального припису, якщо загроза насильства залишається або є підстави вважати, що насильство може повторитися.
- Заява подається до того ж суду, який ухвалив первісне рішення, до закінчення терміну дії припису.

Суд розглядає заяву про продовження припису так само, як і первинну заяву, і ухвалює рішення залежно від обставин справи та наданих доказів, та може продовжити дію обмежувального припису на додатковий термін, але загальний термін дії припису не може перевищувати 12 місяців.

Тестові завдання

1. Що є основною метою окремого провадження?
 - А. Вирішення майнових спорів між сторонами
 - Б. Встановлення фактів, що мають юридичне значення
 - В. Захист прав інтелектуальної власності
 - Г. Вирішення кримінальних справ
2. Яка з наведених справ розглядається в порядку окремого провадження?
 - А. Справи про стягнення заборгованості
 - Б. Справи про визнання громадянина безвісно відсутнім
 - В. Справи про відшкодування шкоди
 - Г. Справи про порушення авторських прав
3. Хто може бути учасником справи в окремому провадженні?

- А. Лише позивач і відповідач
 - Б. Позивач і органи державної влади
 - В. Заявник, зацікавлені особи та органи державної влади
 - Г. Тільки заявник
4. Яка справа НЕ підлягає розгляду в порядку окремого провадження?
- А. Визнання громадянина обмежено дієздатним
 - Б. Встановлення юридичного факту
 - В. Усиновлення
 - Г. Розірвання шлюбу
5. Чим відрізняється окреме провадження від позовного?
- А. Відсутністю сторін з протилежними інтересами
 - Б. Можливістю подання позову
 - В. Обов'язковим залученням прокурора
 - Г. Наявністю лише відповідача
6. Який судовий документ є результатом розгляду справи в окремому провадженні?
- А. Постанова про арешт
 - Б. Позовна заява
 - В. Рішення суду
 - Г. Окрема ухвала
7. Яка справа НЕ розглядається у порядку окремого провадження?
- А. Встановлення факту родинних відносин
 - Б. Усиновлення
 - В. Встановлення опіки
 - Г. Спір про стягнення аліментів
8. Яка роль органів опіки та піклування у справах окремого провадження?
- А. Представляти інтереси відповідача
 - Б. Збирати докази для суду
 - В. Надати висновки щодо інтересів дитини або недієздатної особи
 - Г. Виконувати судові рішення
9. У якому випадку допускається окреме провадження?
- А. При розгляді кримінальних справ
 - Б. Для вирішення спорів про спадкування
 - В. Для вирішення справ про визнання громадянина померлим
 - Г. Для вирішення трудових спорів
10. Чи можуть треті особи брати участь в окремому провадженні?
- А. Ні, їх участь не передбачена
 - Б. Так, за умови, що вони мають інтерес у результаті справи
 - В. Так, але лише у випадках, передбачених договором
 - Г. Ні, оскільки участь третіх осіб дозволяється тільки в позовному провадженні.

Питання до самоконтролю

1. Що таке окреме провадження в цивільному процесі?
2. Яка основна мета окремого провадження?
3. Які справи розглядаються у порядку окремого провадження?
4. Хто може бути учасниками справ у порядку окремого провадження?
5. Чим відрізняється окреме провадження від позовного провадження?
6. Які справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, можуть розглядатися в окремому провадженні?
7. Чи можливо вирішувати майнові спори у порядку окремого провадження?
8. Які права та обов'язки мають учасники справ у порядку окремого провадження?
9. Як здійснюється оскарження рішень, ухвалених в порядку окремого провадження?
10. Які особливості доказування в окремому провадженні?
11. У яких випадках можливе залучення третіх осіб в окремому провадженні?
12. Яка роль органів опіки та піклування у справах окремого провадження?
13. Які особливості мають справи про визнання громадянина недієздатним у порядку окремого провадження?
14. Чи може суд ухвалювати рішення про забезпечення позову в порядку окремого провадження?
15. Які підстави для перегляду рішень, ухвалених в порядку окремого провадження?

ТЕМА 29. СУДОВІ РІШЕННЯ

(Андрієнко І.С.)

Зміст теми

Поняття і види судових рішень. Порядок ухвалення судових рішень та постановлення ухвал, їх форма. Зміст ухвали суду. Окремі ухвали суду. Законність і обґрунтованість судового рішення. Питання, які вирішує суд під час ухвалення рішення суду. Зміст рішення суду. Проголошення судового рішення.

Виправлення описок та арифметичних помилок у судовому рішенні. Додаткове рішення суду. Роз'яснення судового рішення. Вручення судового рішення. Набрання рішенням суду законної сили.

Провадження щодо розгляду та вирішення цивільних справ у суді завершується ухваленням судових рішень. Судове рішення є актом правосуддя,

яким вирішується справа по суті, дається відповідь на заявлену матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, усувається спір між сторонами, захищаються порушені, невизнані або оспорювані права, свободи чи інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, інтереси держави.

Значення судових рішень полягає в тому, що вони закріплюють владні волевиявлення суду щодо усіх питань розгляду та вирішення цивільної справи в суді.

У галузевій науці виділяють наступні функції судового рішення: охоронна; індивідуального регулювання; превентивна та виховна.

Судові рішення є узагальнювальним поняттям судових актів, які суд ухвалює за вирішення процесуальних питань. Згідно ч. 1 ст. 258 ЦПК України, судові рішення викладаються у формі: 1) ухвали; 2) рішення; 3) постанови; 4) судового наказу.

Рішення суду – основний і найважливіший акт правосуддя, постановлений у передбаченому законом порядку іменем України і спрямований на захист гарантованих Конституцією України прав, свобод і законних інтересів громадян й організацій, державних і громадських інтересів.

Залежно від способу захисту права та правових наслідків, які вони викликають, рішення суду поділяють на рішення: про присудження, про визнання та конститутивні. Рішення про присудження спрямовані на зобов'язання правопорушника вчинити на користь потерпілого (особи, яка звернулася до суду за захистом свого права) певну дію або утриматися від її вчинення, на поновлення порушеного, оспорюваного чи невизнаного права або інтересу. Рішення про визнання – судові акти, якими підтверджується наявність чи відсутність певних правовідносин, обставин чи фактів. Конститутивні рішення приймаються на захист права особи шляхом зміни або припинення правовідносин між сторонами, наявність яких у первісному вигляді (змісті) є порушенням прав заінтересованої особи.

Рішення також класифікують за обсягом питань, які вони вирішують: основні (завершальні) та додаткові. Основними є рішення, якими вирішуються правові вимоги, передані на розгляд суду, і ухвалюються вони після безпосереднього розгляду справи по суті. Додаткові ухвалюються у випадку неповноти основного рішення і є способом усунення недоліків рішення судом, який його ухвалив.

В залежності від побудови резолютивної частини рішення виділяють імперативні, альтернативні та факультативні рішення. Зазвичай, застосовуються імперативні рішення, що визначають єдино можливий спосіб виконання. Альтернативні рішення виносяться у разі, якщо це дозволяє закон чи потерпілий від правопорушення згоден замінити шуканий предмет іншим або отримати його вартість. Факультативні рішення визначають декілька можливих способів виконання, причому існує їх градація за пріоритетністю.

Законодавець також передбачає наявність заочного рішення, яке

постановляється за результатами заочного розгляду справи. Воно має відповідати загальним вимогам до судових рішень з певними особливостями, визначеними нормами про таку форму судового розгляду.

Процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених законодавством, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал (ч.2 ст.258 ЦПК України).

За процесуальною формою ухвали бувають самостійні та протокольні. Самостійні ухвали – це документи, встановленої форми, в яких зазначаються владні вказівки суду щодо розвитку процесу у справі, вони постановляються в нарадчій кімнаті, підписуються всім складом суду, а за одноособового розгляду справи – суддею, і приєднуються до справи. Протокольні ухвали мають місце у судових засіданнях з нескладних питань без виходу до нарадчої кімнати із занесенням її змісту до журналу судового засідання.

Окрема ухвала – це судові рішення, яке опосередковує виявлені судом під час розгляду справи порушення закону. Особи чи органи, яким було направлено окрему ухвалу, повинні повідомити суд про вжиті заходи протягом місяця з дня її надходження. Таку ухвалу може бути оскаржено особами, інтересів яких вона стосується, у загальному порядку, встановленому ЦПК України.

Ухвала, що викладається окремим документом, складається з:

1) вступної частини із зазначенням: а) дати і місця її постановлення; б) найменування суду, прізвища та ініціалів судді (суддів); в) імен (найменувань) учасників справи;

2) описової частини із зазначенням суті клопотання та імені (найменування) особи, яка його заявила, чи іншого питання, що вирішується ухвалою;

3) мотивувальної частини із зазначенням мотивів, з яких суд дійшов висновків, і закону, яким керувався суд, постановляючи ухвалу;

4) резолютивної частини із зазначенням: а) висновків суду; б) строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

Ухвала, постановлена відповідно до ст. 460, 479 та 487 ЦПК України, має відповідати вимогам, що містяться у зазначених статтях.

Процесуальні акти, якими оформлюються результати перегляду рішень суду в апеляційному чи касаційному порядку, називаються постановами.

Судовий наказ є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених ст. 161 ЦПК України в порядку наказного провадження.

Вимоги, яким має відповідати судові рішення: законність і обґрунтованість (ст. 263 ЦПК); справедливість; визначеність; повнота; точність;

зрозумілість; безумовність; ясність; своєчасність; чіткість; форма; зміст (ст. 265 ЦПК). Верховний Суд України у постанові Пленуму «Про судові рішення у цивільній справі» від 18 грудня 2009 року також наголошує на тому, що ухвалене у справі рішення має бути 46 гранично повним, ясным, чітким, викладеним у послідовності, встановленій ст. 265 ЦПК України, і обов'язково містити вступну, описову, мотивувальну та резолютивну частини. Разом з тим рішення не повинно містити зайвої деталізації, яка не має правового значення в даній справі, а також незрозумілих словосполучень, занадто довгих речень,

Порядок ухвалення судових рішень закріплено ст. 259 ЦПК України. Так, суди ухвалюють рішення, постанови іменем України негайно після закінчення судового розгляду. Рішення та постанови ухвалюються, складаються і підписуються в нарадчій кімнаті складом суду, який розглянув справу. У виняткових випадках залежно від складності справи складання повного рішення (постанови) суду може бути відкладено на строк не більше десяти днів, а якщо справа розглядається у порядку спрощеного провадження – не більше п'яти днів з дня закінчення розгляду справи. Складання повного тексту ухвали залежно від складності справи може бути відкладено на строк не більше п'яти днів з дня оголошення вступної та резолютивної частин ухвали. Судове рішення, що містить вступну та резолютивну частини, має бути підписане всім складом суду і приєднане до справи.

Усі судові рішення викладаються письмово у паперовій та електронній формах. Виправлення в рішеннях та ухвалях мають бути застережені перед підписом судді. Судові рішення в електронній формі викладаються з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, оприлюднюються в порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів), і підписуються електронним підписом судді (у разі колегіального розгляду – електронними підписами всіх суддів, які входять до складу колегії).

Датою ухвалення рішення є дата його проголошення (незалежно від того, яке рішення проголошено – повне чи скорочене). Датою ухвалення рішення, ухваленого за відсутності учасників справи, є дата складання повного судового рішення.

Основними вимогами, що пред'являються до рішення суду, є засади верховенства права, законність та обґрунтованість. Рішення є законним у разі, якщо воно прийняте за точного дотримання норм процесуального права і повної відповідності нормам матеріального права, що підлягають застосуванню до таких правовідносин. У рішенні мають бути зазначені норми матеріального та процесуального права, якими керувався суд у вирішенні справи, що необхідно для контролю за діяльністю судів першої інстанції з боку вищих судів. Законність із погляду відповідності рішення суду нормам процесуального права полягає в дотриманні порядку розгляду справи та ухвалення судового

рішення, наявності необхідних реквізитів відповідно до закону.

Якщо спірні правовідносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого – суд зважає на загальні засади законодавства (аналогія права).

Обґрунтованість рішення полягає в його ухваленні на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні. Обґрунтованість рішення – рішення, в якому повно викладені обставини, що мають значення для цієї справи, висновки суду про встановлення обставин і правові наслідки є вичерпними, відповідають дійсності й підтверджуються достовірними доказами, які досліджувалися в судовому засіданні.

Серед інших вимог, яким має відповідати рішення суду виділяють повноту, визначеність, завершеність, категоричність, точність, безумовність, вмотивованість та інші. Повнота судового рішення означає, що в ньому мають бути вирішені всі заявлені вимоги, зазначено їх розмір, а також вирішено питання про судові витрати. Вмотивованість рішення суду, що забезпечується його мотивувальною частиною, а також оголошенням мотивів, з яких суд вважає встановленою наявність або відсутність фактів, якими обґрунтовувалися вимоги чи заперечення. Вимога визначеності, або категоричності, означає, що в рішенні суду має бути чітко сформульовано, задоволено позов чи в задоволенні його відмовлено; якщо позов задоволено, то що саме присуджено позивачу, яке право визнано за ним, до чого зобов'язується відповідач. Ясність рішення суду означає, що суд має вказати повне і правильне найменування сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, чітко сформулювати свою думку щодо їхніх прав та обов'язків із тим, щоб рішення суду було належним чином виконано. На відміну від ясності (вимога до форми викладу) точність є вимогою до змісту рішення. Згідно з цією вимогою рішення має бути викладено чітко та грамотно, не має містити помилок, описок і явних арифметичних помилок.

Вимогами до рішення суду є також вимоги ЦПК України щодо його змісту. Зміст рішення суду – це його структура у взаємозв'язку, взаємообумовленості та послідовності його частин та їх складових. Зміст рішення суду визначено ст. 265 ЦПК України та складається зі вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частин.

У вступній частині зазначаються дата і місце його ухвалення, найменування суду, прізвище та ініціали судді або склад колегії суддів, прізвище та ініціали секретаря судового засідання, номер справи, ім'я (найменування) сторін та інших учасників справи, вимоги позивача, прізвища та ініціали представників учасників справи.

Описова частина має містити стислий виклад позиції позивача та заперечень відповідача, заяви, клопотання, інші процесуальні дії у справі

(забезпечення доказів, ужиття заходів забезпечення позову, зупинення і поновлення провадження тощо).

У мотивувальній частині вказуються фактичні обставини, встановлені судом, і зміст спірних правовідносин з посиланням на докази, на підставі яких встановлено відповідні обставини; докази, відхилені судом, та мотиви їх відхилення; мотивована оцінка кожного аргументу, наведеного учасниками справи, щодо наявності чи відсутності підстав для задоволення позову, крім випадку, якщо аргумент очевидно не стосується предмета спору, є явно необґрунтованим або неприйнятним з огляду на законодавство чи усталену судову практику; чи були і ким порушені, не визнані або оспорені права чи інтереси, за захистом яких здійснено звернення до суду, та мотиви такого висновку, норми права, які застосував суд, та мотиви їх застосування, норми права, на які посилалися сторони, які суд не застосував, та мотиви їх незастосування.

У резолютивній частині рішення зазначаються: рішення суду про задоволення позову чи про відмову в позові повністю або частково щодо кожної із заявлених вимог; розподіл судових витрат, строк і порядок набрання рішенням суду законної чинності та його оскарження, повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (для фізичних осіб) сторін та інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта для фізичних осіб – громадян України.

Висновок суду про задоволення позову чи про відмову в позові повністю або частково щодо кожної із заявлених вимог не може залежати від настання або ненастання певних обставин (умовне рішення). У разі потреби в резолютивній частині також указується про порядок і строк виконання рішення, надання відстрочення або розстрочення виконання рішення, забезпечення виконання рішення, повернення судового збору, призначення судового засідання для вирішення питання про судові витрати, дату, час і місце його проведення, строк для подання стороною, за клопотанням якої таке судове засідання проводиться, доказів щодо розміру зазначених нею судових витрат, дату складення повного судового рішення.

Суд, ухвалюючи рішення на користь кількох позивачів або проти кількох відповідачів, повинен зазначити, в якій частині рішення стосується кожного з них, або зазначити, що обов'язок чи право стягнення є солідарним.

Кожне рішення має відповідати вимогам, які до нього висуваються. У разі порушення вимог суд, який постановив рішення, зазвичай не має права сам скасувати або змінити його. Допущені порушення вимог законності та обґрунтованості виправляє вищий суд. Однак деякі з них, пов'язані з

неповнотою, неясністю чи неточністю судового рішення, можуть виправлятися тим судом, який постановив це рішення, у вигляді ухвалення додаткового рішення, його роз'яснення, а також у вигляді виправлення описок та арифметичних помилок.

Опискою є несвідома помилка у написаному. Це можуть бути помилки, допущені за друкування окремих слів і висловів, прізвищ учасників процесу, складу суду тощо.

Арифметична помилка – це неправильно зроблені арифметичні обчислення. Якщо помилка є не в розрахунках, а в методиці визначення грошової компенсації, то вона не може бути виправлена ухвалою суду.

Згідно положень ст.269 ЦПК України, виправити допущені у судовому рішенні описки чи арифметичні помилки суд може з власної ініціативи або за заявою осіб, які беруть участь у справі. Заява про виправлення описок чи арифметичних помилок у судовому рішенні розглядається впродовж десяти днів із дня її надходження. Питання про внесення таких виправлень вирішується в судовому засіданні, про час і місце якого повідомляються особи, які беруть участь у справі, однак їх неявка не перешкоджає розглядові питання. Про внесення виправлень у рішення постановляється ухвала, яка надсилається всім особам, яким видавалося чи надсилалося судові рішення.

Додаткове рішення є актом правосуддя, яким усуваються недоліки судового рішення, пов'язані з порушенням вимог його повноти (повноти викладення резолютивної частини рішення).

Ухвалення додаткового рішення за заявою учасника справи або за ініціативою суду відповідно до ст. 270 ЦПК України здійснюється якщо: 1) стосовно певної позовної вимоги, з приводу якої сторони подавали докази і давали пояснення, не ухвалено рішення; 2) суд, вирішивши питання про право, не зазначив точної грошової суми, присудженої до стягнення, або майно, яке підлягає переданню, або дії, які треба виконати; 3) судом не вирішено питання про судові витрати; 4) суд не допустив негайного виконання рішення у випадках, установлених ст. 430 ЦПК України.

Заяву про ухвалення додаткового рішення може бути подано до закінчення строку на виконання рішення. Суд, що ухвалив рішення, ухвалює додаткове судові рішення в тому самому складі протягом десяти днів із дня надходження відповідної заяви. Додаткове судові рішення ухвалюється в тому самому порядку, що й судові рішення. У разі потреби суд може викликати сторони або інших учасників справи в судові засідання. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час та місце судового засідання, не перешкоджає розгляду заяви.

Роз'яснення рішення – більш повний і чіткий виклад тих частин рішення, розуміння яких породжує труднощі, не вносячи змін до рішення по суті та не торкаючись питань, які не були предметом судового розгляду (здійснюється для правильного виконання судового рішення). Роз'яснення рішення суду

допускається за заявою учасників справи, державного чи приватного виконавця. Подання заяви про роз'яснення рішення суду допускається у разі, коли воно ще не виконане або не завершився строк, упродовж якого рішення може бути пред'явлене до примусового виконання. Така заява розглядається судом упродовж десяти днів. Неявка осіб, які брали участь у справі, і (або) державного виконавця не перешкоджає розгляду питання про роз'яснення рішення суду. Ухвала, в якій роз'яснюється рішення суду, надсилається особам, які брали участь у справі, а також державному виконавцю, якщо рішення суду роз'яснено за його заявою (ст. 271 ЦПК України).

Законна сила рішення суду – це властивість рішення суду, яка полягає в його обов'язковості для осіб, які беруть участь у справі, для інших громадян та організацій, а також для суду, що його ухвалив. Порядок набрання рішенням суду законної сили врегульовано ст. 273 ЦПК України. Так, рішення суду набирає її після закінчення строку подання апеляційної скарги, якщо апеляційну скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті чи закриття апеляційного провадження або ухвалення постанови суду апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду.

Правовими наслідками набрання рішенням законної сили є набуття ними низки властивостей: обов'язковості, неспростовності (незмінності), виключності, преюдиціальності, виконуваності.

Обов'язковість полягає в неухильному дотриманні рішення суду всіма органами, організаціями, посадовими особами та громадянами. Неспростовність (незмінність) означає, що суд, який постановив рішення не має право змінити рішення по суті справи, яку він розглядав. Виключність полягає у неприпустимості вирішення такого самого спору між тими ж сторонами, про такий же предмет спору і за тих же підстав. Преюдиціальність – це неприпустимість заперечення та повторної перевірки в іншому процесі фактів і правовідносин, підтверджених рішенням, що набрало законної сили. Виконуваність означає, що рішення суду, яке набрало в законної сили, обов'язкове до виконання.

Тестові завдання:

1. Судові рішення викладаються у таких формах:

А. ухвали та рішення;

Б. рішення;

В. ухвали, протоколи та рішення;

Г. ухвали та протоколи окремих процесуальних дій.

2. Видом судового рішення в якому справа вирішується по суті є:

А. рішення суду;

Б. ухвала суду;

В. судовий наказ;

Г. постанова.

3. Вид судового рішення в якому вирішуються процесуальні питання, пов'язані з рухом справи у суді:

А. рішення суду;

Б. ухвала суду;

В. судовий наказ;

Г. постанова.

4. Особлива форма судового рішення про стягнення з боржника грошових коштів на вимогу стягувача:

А. рішення суду;

Б. ухвала суду;

В. судовий наказ;

Г. постанова.

5. Яким вимогам має відповідати рішення суду:

А. законності;

Б. повноти;

В. обґрунтованості;

Г. всі варіанти відповідей.

6. Підставою для ухвалення додаткового рішення у суді першої інстанції є:

А. суд, вирішивши справу, не зазначив точної суми грошових коштів, які підлягають стягненню;

Б. суд, вирішивши справу, допустив арифметичну помилку;

В. суд, вирішивши справу, допустив описку;

Г. суд, проголосив рішення без описової частини.

7. Неповне рішення суду обов'язково має включати:

А. вступну і резолютивну частину;

Б. вступну і мотивувальну частину;

В. вступну і описову частину;

Г. мотивувальну і резолютивну частину;

8. Рішення суду першої інстанції набирає законної сили після спливу:

А. подання апеляційної скарги, якщо апеляційну скаргу не було подано;

Б. подання касаційної скарги;

В. 15 днів з дня його проголошення;

Г. 20 днів з дня його проголошення.

9. Незрозуміле для сторін рішення суду має бути роз'яснено :

А. суддею в усній формі;

Б. секретарем судового засідання;

В. у постановленій суддею ухвалі;

Г. у додатковому рішенні суду;

10. Окрема ухвала суду постановляється у випадку:

А. неповноти основного рішення суду;

- Б. допущення у рішенні суду описки;
- В. встановлення під час розгляду справи порушень закону;
- Г. не вирішення питання про судові витрати.

Питання для самоконтролю:

1. Які існують види судових рішень?
2. Яким вимогам, визначеним ЦПК, мають відповідати судові рішення?
3. Що слід розуміти від законністю та обґрунтованістю рішення суду?
4. У якому порядку рішення суду підлягає проголошенню?
5. Розкрийте зміст рішення суду.
6. З чого складається мотивувальна частина рішення суду?
7. Що зазначається у резолютивній частині рішення суду?
8. У яких випадках ухвалюється додаткове рішення суду?
9. Що слід розуміти під неповним рішенням суду?
10. Які недоліки рішення можуть бути виправлені судом, що його ухвалив?
11. Який процесуальний порядок виправлення судом описок чи арифметичних помилок?
12. Який процесуальний порядок здійснення роз'яснення рішення суду?
13. У чому суть законної сили рішення суду?
14. У які строки рішення суду набирає законної сили?
15. Які правові наслідки набрання рішенням суду законної сили?
16. Що таке ухвала суду та яка її відмінність від рішення суду?
17. Назвіть види ухвал суду.

ТЕМА 30. ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ

(Грігорова Г.Л.)

Зміст теми

Поняття та сутність апеляційного провадження. Суд апеляційної інстанції. Право апеляційного оскарження. Строк на апеляційне оскарження. Форма і зміст апеляційної скарги, порядок її подання. Відкриття апеляційного провадження. Апеляційний розгляд. Повноваження суду апеляційної інстанції. Постанова суду апеляційної інстанції.

Поняття та сутність касаційного провадження. Суд касаційної інстанції. Право касаційного оскарження. Строк на касаційне оскарження. Форма і зміст касаційної скарги, порядок її подання. Відкриття касаційного провадження. Касаційний розгляд. Повноваження суду касаційної інстанції. Постанова суду касаційної інстанції.

Підстави перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами. Строк подання заяв про перегляд судових рішень за

нововиявленими або виключними обставинами. Форма і зміст заяви. Розгляд заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами.

Апеляційне провадження є формою судового перегляду рішень суду першої інстанції які не набрали законної сили. Право на апеляційне оскарження учасникам справи, а також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки. Учасниками справи в позовному провадженні є сторони та треті особи, у наказному провадженні – заявник та боржник, у справах окремого провадження – заявник та заінтересовані особи.

Особи, які не брали участі в розгляді справи у суді першої інстанції зобов'язані обґрунтувати в апеляційній скарзі яким чином оскаржуване рішення створює для них права чи обов'язки або порушує їх права.

Апеляційна скарга подається безпосередньо до суду апеляційної інстанції шляхом подання її: 1) у паперовому вигляді особисто або через представника; 2) у паперовому вигляді засобами поштового зв'язку; 3) в електронному вигляді через особистий кабінет підсистеми «Електронний суд» Єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи.

Судом апеляційної інстанції у цивільних справах є апеляційний суд, у межах апеляційного округу якого (території, на яку поширюються повноваження відповідного апеляційного суду) знаходиться місцевий суд, який ухвалив судове рішення, що оскаржується.

Судом апеляційної інстанції у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави є Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду, крім випадків, перегляду рішень у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, у яких відповідачем є суддя чи працівник апарату Вищого антикорупційного суду. Таке апеляційне провадження здійснює суд апеляційної інстанції, у межах апеляційного округу якого (території, на яку поширюються повноваження відповідного апеляційного суду) знаходиться місцевий суд, який ухвалив судове рішення, що оскаржується.

Здійснення права на апеляційне оскарження можливе лише у формі та в **межах строку апеляційного оскарження**. Апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів, а на ухвалу суду - протягом п'ятнадцяти днів з дня його (її) проголошення.

Строк на апеляційне оскарження відраховується з дати проголошення рішення. Проте, якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини судового рішення або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення.

У разі якщо учаснику справи (або іншому апелянту) повний текст рішення

суду не було вручено в день його складання така особа має право на поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження: 1) на рішення суду - якщо апеляційна скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення йому повного рішення суду; 2) на ухвали суду - якщо апеляційна скарга подана протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення йому відповідної ухвали суду.

Незалежно від поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у разі, якщо апеляційна скарга подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, крім випадків: 1) подання апеляційної скарги особою, не повідомленою про розгляд справи або не залученою до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки; 2) пропуску строку на апеляційне оскарження внаслідок виникнення обставин непереборної сили.

Забезпечення реального права на апеляційний перегляд судового рішення гарантується виключно для осіб які звернулись із апеляційною скаргою встановленої форми. ЦПКУ встановлює вичерпний перелік обов'язкових реквізитів апеляційної скарги, а саме: 1) найменування суду, до якого подається скарга; 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) особи, яка подає апеляційну скаргу, її місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта (для фізичних осіб - громадян України), номери засобів зв'язку, адреса електронної пошти (за наявності), відомості про наявність або відсутність електронного кабінету; 3) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб); 4) рішення або ухвала, що оскаржуються; 5) в чому полягає незаконність і (або) необґрунтованість рішення або ухвали (неповнота встановлення обставин, які мають значення для справи, та (або) неправильність установлення обставин, які мають значення для справи, внаслідок необґрунтованої відмови у прийнятті доказів, неправильного їх дослідження чи оцінки, неподання доказів з поважних причин та (або) неправильне визначення відповідно до встановлених судом обставин правовідносин тощо); 6) нові обставини, що підлягають встановленню, докази, які підлягають дослідженню чи оцінці, обґрунтування поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції, заперечення проти доказів, використаних судом першої інстанції; 7) клопотання особи, яка подала скаргу; 8) дата отримання копії судового рішення суду першої інстанції, що оскаржується; 9) перелік документів та інших матеріалів, що додаються.

До апеляційної скарги долучається документ, що підтверджує сплату

судового збору або документ, який підтверджує підстави звільнення від сплати судового збору та докази, що підтверджують дату отримання копії оскаржуваного судового рішення суду першої інстанції (за наявності).

Апеляційна скарга підписується особою, яка її подає, або представником такої особи. У разі підписання апеляційної скарги уповноваженою особою (представником) до апеляційної скарги додається засвідчений належним чином документ (його копія), що посвідчує повноваження представника, якщо ці документи раніше не подавалися. До апеляційної скарги також долучаються її копії із доданими письмовими матеріалами відповідно до кількості учасників справи (у разі подання скарги у паперовій формі) або докази надсилання її копії апеляційної скарги та копій доданих матеріалів іншим учасникам справи (у разі подання скарги в електронній формі через електронний кабінет).

Подання апеляційної скарги встановленої форми та у передбачений ЦПКУ строк має своїм наслідком **відкриття апеляційного провадження**. Про відкриття апеляційного провадження суд апеляційної інстанції постановляє ухвалу. В ухвалі про відкриття апеляційного провадження зазначається строк для подання учасниками справи відзиву на апеляційну скаргу та вирішується питання про витребування матеріалів справи. Якщо разом з апеляційною скаргою подано заяви чи клопотання, суд в ухвалі про відкриття апеляційного провадження встановлює строк, протягом якого учасники справи мають подати свої заперечення щодо поданих заяв чи клопотань.

Копія ухвали про відкриття апеляційного провадження разом із матеріалами апеляційної скарги надсилається судом учасникам справи; апелянту надсилається тільки копія ухвали про відкриття апеляційного провадження.

Після проведення підготовчих дій визначених ст. 365 ЦКУ суддя-доповідач доповідає про них колегії суддів, яка вирішує питання про проведення додаткових підготовчих дій у разі необхідності та призначення справи до розгляду. Про дату, час та місце розгляду справи повідомляються учасники справи, якщо справа розглядається з їх повідомленням.

Особливістю перегляду справи у суді апеляційної інстанції є можливість встановлювати чи спростовувати певні обставини лише на підставі доказів, які наявні у матеріалах справи. Подання нових доказів до суду апеляційної інстанції допускається у виняткових випадках, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього.

Апеляційний розгляд полягає у перевірці законності і обґрунтованості рішення суду першої інстанції в межах доводів апеляційної скарги та вимог, заявлених у суді першої інстанції. Це означає, що в суді апеляційної інстанції виключається можливість збільшувати або зменшувати позовні вимоги, змінювати підстави чи предмет позову. Водночас суд апеляційної інстанції не обмежений доводами та вимогами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено порушення норм процесуального права, які є

обов'язковою підставою для скасування рішення, або неправильне застосування норм матеріального права.

Апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції має бути розглянута протягом шістдесяти днів із дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження, а апеляційна скарга на ухвалу суду першої інстанції - протягом тридцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження.

Розгляд справи у суді апеляційної інстанції включає декілька стадій: 1) відкриття судового засідання; 2) здійснення суддею-доповідачем доповіді змісту рішення (ухвали), яке оскаржується, доводів апеляційної скарги тощо; 3) надання апелянтом та іншими учасниками справи пояснень по суті апеляційної скарги; 4) судові дебати; 5) прийняття судом рішення у нарадчій кімнаті; 6) оголошення рішення суду апеляційної інстанції.

Суд апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги має право: 1) залишити судові рішення без змін, а скаргу без задоволення; 2) скасувати судові рішення повністю або частково і ухвалити у відповідній частині нове рішення або змінити рішення; 3) визнати нечинним судові рішення суду першої інстанції повністю або частково у передбачених цим Кодексом випадках і закрити провадження у справі у відповідній частині; 4) скасувати судові рішення повністю або частково і у відповідній частині закрити провадження у справі повністю або частково або залишити позовну заяву без розгляду повністю або частково; 5) скасувати судові рішення і направити справу для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю; 6) скасувати ухвалу, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направити справу для продовження розгляду до суду першої інстанції; 7) скасувати ухвалу про відкриття провадження у справі і прийняти постанову про направлення справи для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю;

Рішення суду апеляційної інстанції оформлюється постановою, яка набирає законної сили з моменту її проголошення та може бути оскаржена протягом тридцяти днів до суду касаційної інстанції. Якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини судового рішення, або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення. Учасник справи, якому повне судові рішення не було вручено у день його проголошення або складення, має право на поновлення пропущеного строку на касаційне оскарження, якщо касаційна скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення йому такого судового рішення.

Касаційне провадження є формою остаточного судового перегляду рішень суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку. Право на касаційне оскарження належить учасникам справи, а також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи,

інтереси та (або) обов'язки.

Підставами касаційного оскарження судових рішень після їх апеляційного перегляду є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права виключно у таких випадках: 1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку; 2) якщо скаргник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні; 3) якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах; 4) якщо судові рішення оскаржується з підстав, передбачених частинами першою, третьою статті 411 ЦПКУ.

На відміну від спорів, що підлягають розгляду та перегляду у судах першої та апеляційної інстанції, інститут касаційного перегляду має обмежений характер та виключає перегляд у касаційному порядку таких рішень (**касаційні фільтри**): 1) рішення, ухвали суду першої інстанції та постанови, ухвали суду апеляційної інстанції у справах, рішення у яких підлягають перегляду в апеляційному порядку Верховним Судом; 2) судові рішення у малозначних справах та у справах з ціною позову, що не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім випадків, якщо:

а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики;

б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи;

в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу;

г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково.

Касаційна скарга подається у письмовій формі безпосередньо до суду касаційної інстанції яким є Верховний Суд. У касаційній скарзі повинно бути зазначено: 1) найменування суду, до якого подається скарга; 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) особи, яка подає касаційну скаргу, її місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта (для фізичних осіб - громадян України), номери засобів зв'язку, адреса електронної пошти (за наявності), відомості про наявність або

відсутність електронного кабінету; 3) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб); 4) рішення (ухвала), що оскаржується; 5) підставу (підстави), на якій (яких) подається касаційна скарга з визначенням передбаченої (передбачених) статтею 389 ЦПКУ підстави (підстав). У разі подання касаційної скарги на підставі пункту 1 частини другої статті 389 ЦПКУ в касаційній скарзі зазначається постанова Верховного Суду, в якій викладено висновок про застосування норми права у подібних правовідносинах, що не був врахований в оскаржуваному судовому рішенні. У разі подання касаційної скарги на підставі пункту 2 частини другої статті 389 ЦПКУ в касаційній скарзі зазначається обґрунтування необхідності відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду. У разі подання касаційної скарги на судові рішення, зазначене у пунктах 2 і 3 частини першої статті 389 ЦПКУ, в касаційній скарзі зазначається обґрунтування того, в чому полягає неправильне застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права, що призвело до ухвалення незаконного судового рішення (рішень); 6) клопотання особи, яка подає скаргу; 7) перелік письмових матеріалів, що додаються до скарги; 8) дата отримання копії судового рішення суду апеляційної інстанції, що оскаржується.

До касаційної скарги долучається документ, що підтверджує сплату судового збору або документ, який підтверджує підстави звільнення від сплати судового збору та докази, що підтверджують дату отримання копії оскаржуваного рішення суду апеляційної інстанції (за наявності).

Касаційна скарга підписується особою, яка її подає, або представником такої особи. У разі підписання касаційної скарги уповноваженою особою (представником) до касаційної скарги додається засвідчений належним чином документ (його копія), що посвідчує повноваження представника, якщо ці документи раніше не подавалися. До касаційної скарги також долучаються її копії із доданими письмовими матеріалами відповідно до кількості учасників справи (у разі подання скарги у паперовій формі) або докази надсилання її копії апеляційної скарги та копій доданих матеріалів іншим учасникам справи (у разі подання скарги в електронній формі через електронний кабінет).

Розгляд справи в суді касаційної інстанції включає декілька стадій: 1) відкриття касаційного провадження (відмова у відкритті касаційного провадження); 2) підготовка справи до розгляду у суді касаційної інстанції; 3) попередній розгляд; 4) розгляд справи судом касаційної інстанції.

Одержавши касаційну скаргу, оформлену відповідно до вимог цивільного процесуального законодавства, колегія суддів у складі трьох суддів вирішує питання про відкриття касаційного провадження (про відмову у відкритті касаційного провадження). В ухвалі про відкриття касаційного провадження

зазначаються підстава (підстави) відкриття касаційного провадження та строк для подання учасниками справи відзиву на касаційну скаргу. Якщо разом з касаційною скаргою подано заяви чи клопотання, суд в ухвалі про відкриття касаційного провадження встановлює строк, протягом якого учасники справи мають подати свої заперечення щодо поданих заяв чи клопотань. За наявності клопотання особи, яка подала касаційну скаргу, суд у разі необхідності вирішує питання про зупинення виконання рішення (ухвали) суду або зупинення його дії. Ухвалу про відкриття провадження у справі або про відмову у відкритті касаційного провадження суд касаційної інстанції постановляє не пізніше ніж через двадцять днів з дня надходження касаційної скарги або з дня закінчення строку на усунення недоліків. Копія ухвали про відмову у відкритті касаційного провадження разом з доданими до скарги матеріалами направляються особі, яка подавала касаційну скаргу, а копія касаційної скарги залишається в суді касаційної інстанції.

Після отримання справи суддя-доповідач протягом десяти днів готує доповідь, у якій викладає обставини, необхідні для ухвалення рішення суду касаційної інстанції. Попередній розгляд справи має бути проведений протягом п'яти днів після складення доповіді суддею-доповідачем, колегією у складі трьох суддів у порядку письмового провадження без повідомлення учасників справи. У попередньому судовому засіданні суддя-доповідач доповідає колегії суддів про проведення підготовчої дії та обставини, необхідні для ухвалення судового рішення судом касаційної інстанції.

У суді касаційної інстанції скарга розглядається за правилами розгляду справи судом першої інстанції в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи.

Повноваження суду касаційної інстанції за результатами розгляду касаційної скарги включають право: 1) залишити судові рішення судів першої інстанції та апеляційної інстанції без змін, а скаргу без задоволення; 2) скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій повністю або частково і передати справу повністю або частково на новий розгляд, зокрема за встановленою підсудністю або для продовження розгляду; 3) скасувати судові рішення повністю або частково і ухвалити нове рішення у відповідній частині або змінити рішення, не передаючи справи на новий розгляд; 4) скасувати постанову суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишити в силі рішення суду першої інстанції у відповідній частині; 5) скасувати судові рішення суду першої та апеляційної інстанцій у відповідній частині і закрити провадження у справі чи залишити позов без розгляду у відповідній частині; 6) визнати нечинними судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій повністю або частково і закрити провадження у справі у відповідній частині; 7) скасувати свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з рішень, зазначених в пунктах 1-6 частини першої статті 409 ЦПКУ.

Рішення суду касаційної інстанції оформлюється постановою, яка набирає

законної сили з моменту її проголошення та оскарженню не підлягає.

ЦПКУ встановлює особливий порядок для перегляду судових рішень, що набрали законної сили (в незалежності від того чи переглядалися вони у апеляційному чи касаційному порядку) у разі існування нововиявлених чи виключних обставин конкретної справи.

Підставами для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами є: 1) істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи; 2) встановлений вироком або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали законної сили, факт надання завідомо неправильного висновку експерта, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправильного перекладу, фальшивості письмових, речових чи електронних доказів, що призвели до ухвалення незаконного рішення у даній справі; 3) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення судового рішення, що підлягає перегляду.

Підставами для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є: 1) встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане; 2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом; 3) встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні кримінального правопорушення, внаслідок якого було ухвалено судове рішення.

Заява про перегляд рішення за нововиявленими або виключними обставинами подається у межах строку встановленого статтею 424 ЦПКУ. Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, суду першої інстанції подається до суду, який ухвалив судове рішення. Заява про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, судів апеляційної і касаційної інстанцій подається до суду тієї інстанції, яким змінено або ухвалено нове судове рішення. Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами з підстави, встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом, подається до Верховного Суду і розглядається у складі Великої Палати.

За результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами суд може: 1) відмовити в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами та залишити відповідне судове рішення в силі; 2) задовольнити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, скасувати

відповідне судове рішення та ухвалити нове рішення чи змінити рішення; 3) скасувати судове рішення і закрити провадження у справі або залишити позов без розгляду. Судове рішення, ухвалене за результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, може бути переглянуте на загальних підставах.

Тестові завдання:

1. Строк на апеляційне оскарження починає відраховуватись з дати:
 - А. отримання апелянтом вступної та резолютивної частини рішення суду;
 - Б. проголошення рішення суду;
 - В. направлення повного тексту рішення суду засобами поштового зв'язку;
 - Г. розміщення тексту судового рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень.
2. Апеляційна скарга подається до суду:
 - А. який здійснював розгляд справи як суд першої інстанції;
 - Б. за місцем знаходження апелянта;
 - В. за місцем знаходження відповідача;
 - Г. безпосередньо до суду апеляційної інстанції.
3. Подання нових доказів до суду апеляційної інстанції допускається:
 - А. разом із апеляційною скаргою якщо таким доказами апелянт обґрунтовує незаконність рішення;
 - Б. до початку судових дебатів у суді апеляційної інстанції;
 - В. у виключних випадках, коли відповідний доказ не міг бути поданий до суду першої інстанції з об'єктивних причин;
 - Г. не допускається у будь-якому випадку.
4. Про відкриття апеляційного провадження суд апеляційної інстанції постановляє:
 - А. ухвалу;
 - Б. постанову;
 - В. рішення;
 - Г. окрему ухвалу.
5. Апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції має бути розглянута протягом:
 - А. розумного строку;
 - Б. одного року з дати подання апеляційної скарги;
 - В. 60-днів з дати відкриття апеляційного провадження;
 - Г. 90-днів з дати відкриття апеляційного провадження
6. Право касаційного оскарження мають виключно:
 - А. позивач та відповідач;
 - Б. позивач, відповідач, треті особи та прокурор;
 - В. особи права яких вирішено оскаржуваним рішенням;
 - Г. учасники справи та особам, які не брали участі у справі, якщо суд

вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки.

7. Не підлягають касаційному оскарженню рішення суду:

- А. про стягнення періодичних платежів;
- Б. у малозначних справах;
- В. у справах про адміністративні правопорушення;
- Г. у трудових спорах.

8. Попередній розгляд справи в суді касаційної інстанції має бути проведений протягом:

- А. 24 годин після відкриття касаційного провадження;
- Б. у розумний строк проте не більше місяця з дати відкриття касаційного провадження;

В. 5 днів після складення доповіді суддею-доповідачем;

Г. 15 днів після складення доповіді суддею-доповідачем.

9. Рішення суду касаційної інстанції набирає законної сили:

- А. протягом 30 днів з моменту його проголошення;
- Б. протягом 30 днів з дня направлення його сторонам;
- В. з моменту його проголошення;
- Г. після складання повного тексту постанови суду.

10. Не є підставою для перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами:

- А. переоцінка доказів, оцінених судом у процесі розгляду справи;
- Б. скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення судового рішення, що підлягає перегляду;

В. з'ясування істотних для справи обставин, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи;

Г. встановлений вироком, що набрав законної сили факту завідомо неправдивих показань свідка.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття та підстави апеляційного перегляду судових рішень.
2. Межі апеляційного перегляду судових рішень.
3. Право апеляційного оскарження. Строки апеляційного оскарження.
4. Повноваження суду апеляційної інстанції.
5. Поняття касаційного перегляду судових рішень. Право на касаційне оскарження.
6. Межі касаційного перегляду судових рішень.
7. Рішення суду, що не підлягають касаційному оскарженню.
8. Вимоги до змісту апеляційної та касаційної скарги.
9. Повноваження суду касаційної інстанції.
10. Підстави перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами.

ТЕМА 31. ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ. СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ

(Андрієнко І.С.)

Зміст теми

Поняття і значення виконавчого провадження. Добровільне виконання судових рішень. Органи і посадові особи, які здійснюють виконання судових рішень. Судові рішення, що підлягають негайному виконанню.

Учасники виконавчого провадження. Місце виконання рішення. Строки, порядок та умови здійснення виконавчого провадження.

Звернення судових рішень до виконання. Зміст виконавчого листа, строк пред'явлення його до виконання. Видача дубліката виконавчого листа або судового наказу. Поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання.

Мирова угода в процесі виконання.

Відстрочення і розстрочення виконання, зміна чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення. Зупинення виконання судового рішення. Тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу. Оголошення розшуку боржника або дитини, привід боржника. Вирішення питання про примусове проникнення до житла чи іншого володіння особи. Звернення стягнення на грошові кошти, що належать іншим особам, та нерухоме майно, право власності на яке не зареєстровано в установленому законом порядку. Тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України. Заміна сторони виконавчого провадження. Визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами. Поворот виконання рішення, постанови. Особливості повороту виконання в окремих категоріях справ.

Судовий контроль за виконанням судових рішень. Право на звернення із скаргою до суду. Строки для звернення зі скаргою. Розгляд скарги. Судове рішення за скаргою. Виконання ухвали суду.

Після набрання судовими рішеннями законної сили вони є обов'язковими для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, установлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, – і за її межами (ст. 18 ЦПК України). Рішення, які не виконані добровільно, виконуються примусово органами виконавчої служби і посадовими особами у порядку виконавчого провадження, встановленого законодавством України.

Виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження і примусове виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб)

– це сукупність дій визначених у законі органів і осіб, що спрямовані на примусове виконання рішень і проводяться на підставах, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією України, Законом України «Про виконавче провадження», іншими законами та нормативно-правовими актами, а також рішеннями, які відповідно до закону підлягають примусовому виконанню.

Примусове виконання судових рішень у цивільних справах здійснюється в порядку, встановленому Законами України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року № 1404-VIII та «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 № 1403-VIII, нормами ЦПК України, Порядком реалізації арештованого майна, що затверджені наказом Міністерства юстиції України № 2831/5 від 29 вересня 2016 р. тощо.

Суб'єктами виконавчого провадження є особи (фізичні, юридичні), які беруть участь у виконавчому провадженні або безпосередньо сприяють його ефективному здійсненню через реалізацію наданих їм контрольних повноважень.

Згідно законодавства учасниками виконавчого провадження є: виконавець, сторони, представники сторін, прокурор, експерт, спеціаліст, перекладач, суб'єкт оціночної діяльності - суб'єкт господарювання, особи, права інтелектуальної власності яких порушені, - за виконавчими документами про конфіскацію та знищення майна на підставі [статей 176, 177 і 229](#) Кримінального кодексу України, [статті 51-²](#) Кодексу України про адміністративні правопорушення. Для проведення виконавчих дій виконавець за потреби залучає понять, працівників поліції, представників органів опіки і піклування, інших органів та установ у порядку, встановленому цим Законом.

Залежно від заінтересованості учасника, мети участі та ролі у виконавчому провадженні усіх учасників поділяють на:

- 1) органи та особи, які здійснюють примусове виконання судових рішень;
- 2) суд як учасник виконавчого провадження;
- 3) заінтересовані учасники виконавчого провадження: сторони виконавчого провадження, їх представники, прокурор, особи, права інтелектуальної власності яких порушено (за виконавчими документами про конфіскацію та знищення майна на підставі статей 176, 177 і 229 Кримінального кодексу України та статті 51-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення);
- 4) особи, які сприяють реалізації та дотриманню прав у виконавчому провадженні: експерт, спеціаліст, перекладач, суб'єкт оціночної діяльності – суб'єкт господарювання, поняті, працівники поліції, представники органів опіки і піклування, інших органів та установ.

Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 02.06.2016 р., визначено,

що примусове виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) покладається на органи державної виконавчої служби та у визначених Законом України «Про виконавче провадження» випадках – на приватних виконавців.

Безпосереднє примусове виконання рішень покладено на державних виконавців, якими є керівники органів державної виконавчої служби, їхні заступники, головні державні виконавці, старші державні виконавці та державні виконавці органів державної виконавчої служби. Державний виконавець є представником влади, діє від імені держави і перебуває під її захистом та є уповноваженим державою здійснювати діяльність із примусового виконання рішень у порядку, передбаченому законом.

Відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження», до виключної компетенції державного виконавця належить виконання:

1) рішень про відібрання і передання дитини, встановлення побачення з нею або усунення перешкод у побаченні з дитиною;

2) рішень, за якими боржником є держава, державні органи, Національний банк України, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, державні та комунальні підприємства, установи, організації, юридичні особи, частка держави у статутному капіталі яких перевищує 25 відсотків, та/або які фінансуються виключно за кошти державного або місцевого бюджету;

3) рішень, за якими боржником є юридична особа, примусова реалізація майна якої заборонена відповідно до закону;

4) рішень, за якими стягувачами є держава, державні органи (крім рішень Національного банку України);

5) рішень адміністративних судів та рішень Європейського суду з прав людини;

6) рішень, які передбачають вчинення дій щодо майна державної чи комунальної власності;

7) рішень про виселення та вселення фізичних осіб;

8) рішень, за якими боржниками є діти або фізичні особи, які визнані недієздатними чи цивільна дієздатність яких обмежена;

9) рішень про конфіскацію майна;

10) рішень, виконання яких віднесено цим Законом безпосередньо до повноважень інших органів, які не є органами примусового виконання;

11) інших випадків, передбачених цим Законом та [Законом України](#) «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»;

12) рішень, за якими боржником є уповноважений суб'єкт управління або господарське товариство в оборонно-промисловому комплексі, визначені [частиною першою](#) статті 1 Закону України «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності», та рішень, які передбачають вчинення дій щодо їх майна.

Приватні виконавці є суб'єктами незалежної професійної діяльності. Приватним виконавцем може бути громадянин України, який досяг 25 років, має вищу юридичну освіту не нижче другого рівня, володіє державною мовою, має стаж роботи у галузі права після отримання відповідного диплома не менше двох років та склав кваліфікаційний іспит.

Сторони виконавчого провадження – це фізичні або юридичні особи, стосовно яких згідно з виконавчим документом має бути відповідно здійснено захист (поновлення) порушеного законного права чи інтересу та забезпечення виконання покладеного рішенням уповноваженого органу обов'язків (вчинення певних дій або утримання від їх вчинення). Сторонами виконавчого провадження є стягувач та боржник.

Стягувач – це особа, яка за наявності належного виконавчого документа, виданого на її користь чи в її інтересах, звернувшись до державного виконавця із заявою за захистом своїх прав або охоронюваних законом інтересів.

Боржник – це особа, яка зобов'язана відповідати за виконавчим документом внаслідок заяви стягувача, в інших, визначених законом, випадках шляхом вчинення певних дій (передати майно, виконати інші обов'язки, передбачені рішенням) або утримання від їх вчинення.

Сторони можуть реалізувати свої права і обов'язки у виконавчому провадженні самотійно або через представників. Особиста участь фізичної особи у виконавчому провадженні не позбавляє її права мати представника, крім випадку, коли боржник згідно з рішенням зобов'язаний вчинити певні дії особисто.

Представництво юридичних осіб у виконавчому провадженні здійснюється їх керівниками чи органами, посадовими особами, які діють у межах повноважень, наданих їм законом чи установчими документами юридичної особи, або через представників юридичної особи.

Сторони виконавчого провадження мають право ознайомлюватися з матеріалами виконавчого провадження, робити з них виписки, знімати копії, заявляти відводи у випадках, передбачених законом, мають право доступу до автоматизованої системи виконавчого провадження, право оскаржувати рішення, дії або бездіяльність виконавця у порядку, встановленому Законом, надавати додаткові матеріали, заявляти клопотання, брати участь у вчиненні виконавчих дій, надавати усні та письмові пояснення, заперечувати проти клопотань інших учасників виконавчого провадження та користуватися іншими правами, наданими законом. Також сторони у процесі виконання рішень мають право укласти мирову угоду, що затверджується (визнається) судом, який видав виконавчий документ.

До обов'язків сторін належать: невідкладно, не пізніше наступного робочого дня після настання відповідних обставин, письмово повідомити виконавцю про повне чи часткове самотійне виконання рішення боржником, а також про виникнення обставин, що обумовлюють обов'язкове зупинення

вчинення виконавчих дій, про встановлення відстрочки або розстрочки виконання, зміну способу і порядку виконання рішення, зміну місця проживання чи перебування (у тому числі зміну їх реєстрації) або місцезнаходження, а боржник – фізична особа – також про зміну місця роботи.

Боржник також зобов'язаний:

1) утримуватися від вчинення дій, що унеможливлюють чи ускладнюють виконання рішення;

2) допускати в установленому законом порядку виконавця до житла та іншого володіння, приміщень і сховищ, що належать йому або якими він користується, для проведення виконавчих дій;

3) за рішеннями майнового характеру подати виконавцю протягом п'яти робочих днів з дня відкриття виконавчого провадження декларацію про доходи та майно боржника, зокрема про майно, яким він володіє спільно з іншими особами, про рахунки у банках чи інших фінансових установах, про майно, що перебуває в заставі (іпотеці) або в інших осіб, чи про кошти та майно, належні йому від інших осіб, за формою, встановленою Міністерством юстиції України;

4) повідомити виконавцю про зміну відомостей, зазначених у декларації про доходи та майно боржника, не пізніше наступного робочого дня з дня виникнення відповідної обставини;

5) своєчасно з'являтися на вимогу виконавця;

6) надавати пояснення за фактами невиконання рішень або законних вимог виконавця чи іншого порушення вимог законодавства про виконавче провадження.

Питання, пов'язані зі зверненням судового рішення до виконання, вирішує місцевий суд, який розглянув справу. Згідно ст. 431 ЦПК України на підставі кожного судового рішення, що набрало законної сили, видається, як правило, один виконавчий лист за заявою осіб, на користь яких це рішення ухвалене. Виконавчі листи викладаються в електронній формі з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи шляхом заповнення відповідних форм процесуальних документів, передбачених Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, і підписуються електронним цифровим підписом судді (в разі колегіального розгляду – електронними цифровими підписами всіх суддів, які входять до складу колегії).

Виконавчий лист, судовий наказ, а у випадках, встановлених ЦПК, – ухвала суду є виконавчими документами. Виконавчий лист, судовий наказ, ухвала мають відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом.

Згідно Закону України «Про виконавче провадження», у виконавчому документі зазначаються: 1) назва і дата видачі документа, найменування органу, прізвище, ім'я, по батькові та посада посадової особи, яка його видала;

2) дата прийняття і номер рішення, згідно з яким видано документ; 3) повне найменування (для юридичних осіб) або прізвище, ім'я та, за наявності,

по батькові (для фізичних осіб) стягувача та боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або адреса місця проживання чи перебування (для фізичних осіб), дата народження боржника – фізичної особи; 4) ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань стягувача та боржника (для юридичних осіб – за наявності); реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання в установленому порядку відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті) боржника (для фізичних осіб – платників податків); 5) резолютивна частина рішення, що передбачає заходи примусового виконання рішень; 6) дата набрання рішенням законної сили (крім рішень, що підлягають негайному виконанню); 7) строк пред'явлення рішення до виконання.

У виконавчому документі можуть зазначатися інші дані (якщо вони відомі суду чи іншому органу (посадовій особі), що видав виконавчий документ), які ідентифікують стягувача та боржника чи можуть сприяти примусовому виконанню рішення, зокрема місце роботи боржника – фізичної особи, місцезнаходження майна боржника, реквізити рахунків стягувача і боржника, номери їх засобів зв'язку та адреси електронної пошти.

Протягом п'яти днів після набрання судовим рішенням законної сили виконавчий документ вноситься до Єдиного державного реєстру виконавчих документів, а його копія (текст), що містить інформацію про веб-адресу такого документа у Єдиному державному реєстрі виконавчих документів, надсилається стягувачу на його офіційну електронну адресу, або, у разі її відсутності, рекомендованим чи цінним листом. Якщо судові рішення прийнято на користь декількох позивачів або проти декількох відповідачів, або якщо виконання повинно бути проведено в різних місцях чи рішенням передбачено вчинення кількох дій, видаються декілька виконавчих листів, у яких зазначаються один боржник та один стягувач, а також визначається, в якій частині необхідно виконати судові рішення, або зазначається, що обов'язок чи право стягнення є солідарним.

Виконавчі документи можуть бути пред'явлені до примусового виконання протягом трьох років, крім посвідчень комісій по трудових спорах та виконавчих документів, за якими стягувачем є держава або державний орган, які можуть бути пред'явлені до примусового виконання протягом трьох місяців.

Виконавчий документ про стягнення періодичних платежів у справах про стягнення аліментів, відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок каліцтва чи іншого ушкодження здоров'я, втрати годувальника тощо може бути пред'явлено до виконання протягом усього періоду, на який присуджені платежі.

За загальним правилом, судові рішення підлягає примусовому виконанню

після набрання ним законної сили. Винятком є лише випадки звернення рішення до негайного виконання.

Негайне виконання судового рішення полягає в тому, що воно підлягає виконанню не з часу набрання ним законної сили, а негайно з моменту його проголошення в судовому засіданні.

Виходячи зі змісту ст. 430 ЦПК України суд допускає негайне виконання рішень у справах про:

- 1) стягнення аліментів - у межах суми платежу за один місяць;
- 2) присудження працівникові виплати заробітної плати, але не більше ніж за один місяць;
- 3) відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, - у межах суми стягнення за один місяць;
- 4) поновлення на роботі незаконно звільненого або переведеного на іншу роботу працівника;
- 5) відібрання дитини і повернення її тому, з ким вона проживала;
- 6) розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб;
- 6⁻¹) розкриття особою, визначеною [пунктами 1-3](#) частини першої статті 134 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», інформації, що становить професійну таємницю на ринках капіталу та організованих товарних ринках, щодо юридичної або фізичної особи;
- 7) примусову госпіталізацію чи продовження строку примусової госпіталізації до протитуберкульозного закладу;
- 8) встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до законодавства;
- 9) надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку;
- 10) видачу або продовження обмежувального припису.

Строки для примусового виконання рішення встановлюються з наступного дня після набрання ним законної сили чи закінчення строку, встановленого в разі відстрочки чи розстрочки виконання рішення, а якщо рішення підлягає негайному виконанню - з наступного дня після його прийняття.

Строки пред'явлення виконавчого документа до виконання перериваються у разі:

- 1) *пред'явлення виконавчого документа до виконання;*
- 2) *надання судом, який видав виконавчий документ, відстрочки або розстрочки виконання рішення.*

Пропуск стягувачем строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання викликає негативні правові наслідки для нього у вигляді втрати можливості примусово виконати рішення суду в порядку виконавчого провадження. Оскільки, відповідно до п. 2 ч. 4 ст. 4 Закону України «Про

виконавче провадження», п. 4 Розділу III Інструкції з організації примусового виконання рішень, виконавець повертає виконавчий документ стягувачу без прийняття до виконання протягом 3 робочих днів з дня його пред'явлення у разі пропуску встановленого строку пред'явлення документів до виконання.

Пропущений строк для пред'явлення виконавчого документа до виконання може бути поновлений, якщо стягувачем такий строк був пропущений з причин, визнаних судом поважними. Для поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання, стягувач має подати заяву про поновлення пропущеного строку до суду, який видав виконавчий лист, або до суду за місцем виконання. Така заява розглядається у судовому засіданні з повідомленням сторін, які беруть участь у справі, проте їх неявка не є перешкодою для вирішення питання про поновлення пропущеного строку. Суд розглядає заяву про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання в десятиденний строк (ст. 433 ЦПК України).

Згідно зі статтею 26 Закону України «Про виконавче провадження» виконавець розпочинає примусове виконання рішення на підставі виконавчого документа:

- 1) за заявою стягувача про примусове виконання рішення;
- 2) за заявою прокурора у разі представництва інтересів громадянина або держави в суді;
- 3) якщо виконавчий документ надійшов від суду у випадках, передбачених законом;
- 4) якщо виконавчий документ надійшов від суду на підставі ухвали про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду (суду іноземної держави, інших компетентних органів іноземної держави, до повноважень яких належить розгляд цивільних чи господарських справ, іноземних чи міжнародних арбітражів) у порядку, встановленому законом;
- 5) у разі якщо виконавчий документ надійшов від Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

До заяви про примусове виконання рішення стягувач має додати квитанцію про сплату авансового внеску в розмірі 2 відсотків суми, що підлягає стягненню, але не більше 10 мінімальних розмірів заробітної плати, а за рішенням немайнового характеру та рішень про забезпечення позову - у розмірі одного мінімального розміру заробітної плати з боржника - фізичної особи та в розмірі двох мінімальних розмірів заробітної плати з боржника - юридичної особи.

Місцем виконання виконавчих дій державним виконавцем являється місце проживання, перебування, роботи боржника або місцезнаходження його майна. Право вибору місця відкриття виконавчого провадження між кількома органами державної виконавчої служби, що можуть вчиняти виконавчі дії щодо

виконання рішення на території, на яку поширюються їхні функції, належить стягувачу.

Приватний виконавець приймає до виконання виконавчі документи за місцем проживання, перебування боржника – фізичної особи, за місцезнаходженням боржника – юридичної особи або за місцезнаходженням майна боржника.

Виконавець не пізніше наступного робочого дня з дня надходження до нього виконавчого документа виносить постанову про відкриття виконавчого провадження, в якій зазначає про обов'язок боржника подати декларацію про доходи та майно боржника, попереджає боржника про відповідальність за неподання такої декларації або внесення до неї завідомо неправдивих відомостей.

У постанові про відкриття виконавчого провадження за рішенням, примусове виконання якого передбачає справляння виконавчого збору, державний виконавець зазначає про стягнення з боржника виконавчого збору в розмірі, встановленому відповідно до Закону.

За рішенням немайнового характеру виконавець у постанові про відкриття виконавчого провадження зазначає про необхідність виконання боржником рішення протягом 10 робочих днів (крім рішень, що підлягають негайному виконанню).

Виконавчі дії проводяться виконавцем у робочі дні, не раніше шостої і не пізніше двадцять другої години, якщо інше не передбачено цією статтею. Конкретний час проведення виконавчих дій визначається виконавцем.

Проведення виконавчих дій в інший час, ніж передбачено частиною першою цієї статті, допускається, якщо невиконання рішення створює загрозу життю чи здоров'ю громадян або якщо виконавчі дії, розпочаті до двадцять другої години, необхідно продовжити (ст. 29 Закону).

Згідно ст. 10 Закону України «Про виконавче провадження» заходами примусового виконання рішень є:

1) звернення стягнення на кошти, цінні папери, інше майно (майнові права), корпоративні права, майнові права інтелектуальної власності, об'єкти інтелектуальної, творчої діяльності, інше майно (майнові права) боржника, у тому числі якщо вони перебувають в інших осіб або належать боржникові від інших осіб, або боржник володіє ними спільно з іншими особами;

2) звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника;

3) вилучення в боржника і передача стягувачу предметів, зазначених у рішенні;

4) заборона боржнику розпоряджатися та/або користуватися майном, яке належить йому на праві власності, у тому числі коштами, або встановлення боржнику обов'язку користуватися таким майном на умовах, визначених виконавцем;

5) інші заходи примусового характеру, передбачені Законом.

ЦПК України регламентовано порядок вчинення ряду дій із необхідністю втручання суду в процес виконання рішення суду. Зокрема, суд вирішує питання: про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу (ст. 437 ЦПК України); про оголошення розшуку боржника або дитини (ст. 438 ЦПК України); про примусове проникнення до житла чи іншого володіння (ст. 439 ЦПК України); про звернення стягнення на грошові кошти, що знаходяться на рахунках, тощо (ст. 440 ЦПК України); про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України (ст. 441 ЦПК України); про заміну сторони виконавчого провадження (ст. 442 ЦПК України); про визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами (ст. 443 ЦПК України).

Також у процесі виконання іноді виникають обставини, що перешкоджають здійсненню таких дій, викликають ускладнення виконання рішення або роблять його неможливим. Такі ускладнення можливі у формі відстрочки, розстрочки, зміни порядку і способу виконання рішення, відкладення провадження виконавчих дій, зупинення виконавчого провадження, повернення виконавчих документів стягувачеві та закінчення виконавчого провадження.

Згідно ст. 435 ЦПК України за заявою сторони суд, який розглядав справу як суд першої інстанції, може відстрочити або розстрочити виконання рішення, а за заявою стягувача чи виконавця (у випадках, встановлених законом), - встановити чи змінити спосіб або порядок його виконання. Така заява має бути розглянута у десятиденний строк з дня її надходження у судовому засіданні з повідомленням учасників справи. Підставою для встановлення або зміни способу або порядку виконання, відстрочення або розстрочення виконання судового рішення є обставини, що істотно ускладнюють виконання рішення або роблять його неможливим.

Законодавством також передбачено, що суд касаційної інстанції за заявою учасника справи або за своєю ініціативою може зупинити виконання оскарженого рішення суду або зупинити його дію (якщо рішення не передбачає примусового виконання) до закінчення його перегляду в касаційному порядку (ст. 436 ЦПК України).

Поворот виконання рішення – це відновлення через суд прав боржника, порушених виконанням згодом скасованого судового рішення.

Згідно положень ст. 444 ЦПК України підставами повороту виконання рішення є:

– суд апеляційної чи касаційної інстанції, приймаючи постанову, вирішує питання про поворот виконання, якщо, скасувавши рішення (визнавши його нечинним), він: 1) закриває провадження у справі; 2) залишає позов без розгляду; 3) відмовляє в позові повністю; 4) задовольняє позовні вимоги в меншому розмірі;

– якщо рішення після його виконання скасовано і справу повернуто на новий розгляд, суд, ухвалюючи рішення, вирішує питання про поворот виконання, якщо під час нового розгляду справи він: 1) закриває провадження у справі; 2) залишає позов без розгляду; 3) відмовляє в позові повністю; 4) або задовольняє позовні вимоги в меншому розмірі;

– суд вирішує питання про поворот виконання, якщо за результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами він: 1) закриває провадження у справі; 2) залишає позов без розгляду; 3) відмовляє в позові повністю; 4) задовольняє позовні вимоги в меншому розмірі;

– якщо скасовано рішення третейського суду, боржникowi повертається все те, що з нього стягнуто на користь стягувача за вказаним рішенням.

Питання про поворот виконання рішення суд вирішує за наявності відповідної заяви сторони. До заяви про поворот виконання рішення шляхом повернення стягнутих грошових сум, майна або його вартості додається документ, який підтверджує те, що суму, стягнуту за раніше прийнятим рішенням, списано установою банку або майно вилучено державним або приватним виконавцем.

Нормами ЦПК України(ст. 447) передбачена можливість сторін виконавчого провадження звернутися до суду із скаргою, якщо вони вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права чи свободи. Така скарга подається до суду, який розглянув справу як суд першої інстанції у наступні строки: а) у десятиденний строк з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її права або свободи; б) у триденний строк з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її права, у разі оскарження постанови про відкладення провадження виконавчих дій.

Про подання скарги суд повідомляє відповідний орган державної виконавчої служби, приватного виконавця не пізніше наступного дня після її надходження до суду. Скарга розглядається у десятиденний строк у судовому засіданні за участю стягувача, боржника і державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, рішення, дія чи бездіяльність яких оскаржуються. Неявка стягувача, боржника, державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця, які належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду скарги, не перешкоджають її розгляду. Якщо суд встановить, що особа, рішення, дія чи бездіяльність якої оскаржуються, звільнена з посади (не здійснює відповідну діяльність), він залучає до участі в справі посадову особу, до компетенції якої належить вирішення питання про усунення порушення права чи свободи заявника (ст. 450 ЦПК).

За результатами розгляду скарги суд постановляє ухвалу. У разі встановлення обґрунтованості скарги суд визнає оскаржувані рішення, дії чи бездіяльність неправомірними і зобов'язує державного виконавця або іншу посадову особу органу державної виконавчої служби, приватного виконавця усунути порушення (поновити порушене право заявника). Якщо оскаржувані рішення, дії чи бездіяльність були прийняті або вчинені відповідно до закону, в межах повноважень державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця і право заявника не було порушено, суд постановляє ухвалу про відмову в задоволенні скарги (ст. 451 ЦПК).

Тестові завдання:

1. Негайне виконання судових рішень допускається у справах:
А.про усиновлення;
Б.про стягнення аліментів;
В.про розірвання шлюбу;
Г.про визнання спадщини відумерлою.
2. Виконавчий лист видається:
А.Судом, який виніс рішення;
Б. Департаментом державної виконавчої служби України;
В.Управлінням державної виконавчої служби України;
Г. Відділом Державної виконавчої служби України.
3. Виконання судових рішень покладається на органи:
А. Прокуратури;
Б. Державної виконавчої служби України;
В.Державної виконавчої служби України та приватних виконавців;
Г. Суду.
4. Загальним строком звернення виконавчих документів до виконання є:
А.6 місяців;
Б. 1 рік;
В.2 роки;
Г. 3 роки.
5. Сторонами виконавчого провадження є:
А.Позивач та відповідач;
Б. Стягувач та боржник;
В.Заявник та інші заінтересовані особи;
Г. Державний виконавець та заявник.
6. У яких випадках державний виконавець відмовляє у відкритті виконавчого провадження :
А.Пропуску встановленого строку пред'явлення документів до виконання;
Б.Пред'явлення виконавчого документа не за підвідомчістю виконання

рішення;

- В. У разі невідповідності виконавчого документа встановленим вимогам;
- Г. Всі варіанти правильні.

7. Належним місцем виконання рішення є:

- А. Місце проживання боржника;
- Б. Місце роботи боржника;
- В. Місце знаходження майна боржника;
- Г. Всі відповіді вірні.

8. До витрат на проведення виконавчих дій належать:

- А. Судовий збір;
- Б. Виконавчий збір;
- В. Витрати на розшук боржника, його майна або дитини;
- Г. Витрати на заробітну плату державного виконавця.

9. Державний виконавець під час виконання виконавчих дій вправі входити до жилого приміщення боржника:

- А. З санкції прокурора;
- Б. За ухвалою суду;
- В. Безперешкодно;
- Г. За постановою прокурора.

10. Дії (бездіяльність) державного виконавця підлягають оскарженню:

- А. У судовому порядку;
- Б. В органах прокуратури;
- В. В органах національної поліції;
- Г. Не підлягають оскарженню.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке виконавче провадження?
2. Який порядок отримання виконавчого листа за рішенням суду?
3. Хто є суб'єктами виконавчого провадження?
4. Який порядок звернення виконавчих документів до виконання?
5. Які рішення суду підлягають негайному виконанню?
6. Який порядок відкриття виконавчого провадження?
7. У яких випадках виконавець відмовляє у відкритті виконавчого провадження?
8. Який порядок проведення виконавчих дій?
9. Що таке поворот виконання?

**ТЕМА 32. ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ОСКАРЖЕННЯ
РІШЕНЬ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ, ОСПОРЮВАННЯ РІШЕНЬ
МІЖНАРОДНИХ КОМЕРЦІЙНИХ АРБІТРАЖІВ**
(Лавренюк О.Ю.)

Зміст теми

Оскарження рішення третейського суду, оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу.

Форма і зміст заяви про скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу. Відкриття провадження у справі. Підготовка справи до розгляду.

Судовий розгляд справи. Підстави для скасування рішення третейського суду. Підстави для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу.

Ухвала суду у справі про скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу.

Порядок оскарження постанов міжнародного комерційного арбітражу щодо наявності у нього компетенції, винесених в порядку розгляду питань попереднього характеру.

На сьогодні третейські суди стають дедалі популярнішими завдяки своїй демократичності, оперативності та простоті вирішення спорів, особливо в порівнянні з судовими процесами в судах загальної юрисдикції, які зобов'язані дотримуватись процесуального законодавства України.

Так, відповідно статті 2 Закону України «Про третейські суди» третейський суд - недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин.

Рішення третейського суду є остаточним і оскарженню не підлягає, крім випадків, передбачених Законом України «Про третейські суди».

Слід зазначити, що рішення третейського суду може бути оскаржене сторонами, третіми особами, а також особами, які не брали участь у справі, у разі якщо третейський суд вирішив питання про їх права і обов'язки, у випадках, передбачених цим Законом, до компетентного суду відповідно до встановлених законом підвідомчості та підсудності справ.

Заяву про скасування рішення третейського суду може бути подано до компетентного суду сторонами, третіми особами протягом трьох місяців з дня прийняття рішення третейським судом, а особами, які не брали участь у справі, у разі якщо третейський суд вирішив питання про їх права і обов'язки, - протягом трьох місяців з дня, коли вони дізналися або повинні були дізнатися про прийняття рішення третейського суду.

Заяви про скасування рішення третейського суду – подається до

апеляційного суду за місцем розгляду справи третейським судом. Залежно від предметної та суб'єктної юрисдикції це можуть бути апеляційні загальні суди або апеляційні господарські суди.

Відповідно статті 2 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» Міжнародний комерційний арбітраж - це арбітраж (третейський суд) між юридичними особами та/чи фізичними особами - комерсантами з різних держав, що зазвичай виникає на підставі арбітражного застереження, включеного в комерційний контракт. Такий арбітраж утворюється спеціально для розгляду окремої справи (*ad hoc*) або здійснюється постійно діючою арбітражною установою (*arbitral institution*), зокрема, Міжнародним комерційним арбітражним судом або Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України.

Переважною системою правил міжнародного комерційного арбітражу є Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ 1976 року, а також Конвенція Організації Об'єднаних Націй про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року ("Нью-Йоркська конвенція").

Відповідно до частин першої, другої, четвертої статті 454 ЦПК України сторони мають право звернутися до суду із заявою про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу. Рішення міжнародного комерційного арбітражу може бути оспорено в порядку, передбаченому цим розділом, якщо місце арбітражу знаходиться на території України. Заява про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу подається до апеляційного загального суду за місцезнаходженням арбітражу.

Частиною першою статті 459 ЦПК України передбачено, що рішення міжнародного комерційного арбітражу може бути скасоване судом лише у випадках, передбачених цією статтею, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Відповідно до частини другої статті 459 ЦПК України, яка узгоджується із частиною другою статті 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», рішення міжнародного комерційного арбітражу може бути скасовано у разі, якщо:

- 1) сторона, що подала заяву про скасування, надасть докази того, що:
 - а) одна із сторін в арбітражній угоді була недієздатною; або ця угода є недійсною за законом, якому сторони цю угоду підпорядкували, а в разі відсутності такої вказівки - за законом України; або
 - б) її не було належним чином повідомлено про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд або з інших поважних причин вона не могла подати свої пояснення; або
 - в) рішення винесено щодо не передбаченого арбітражною угодою спору або такого, що не підпадає під її умови, або містить постанови з питань, що виходять за межі арбітражної угоди, проте якщо постанови з питань, які охоплюються арбітражною угодою, можуть бути відокремлені від тих, що не

охоплюються такою угодою, то може бути скасована тільки та частина арбітражного рішення, яка містить постанови з питань, що не охоплюються арбітражною угодою; або

г) склад міжнародного комерційного арбітражу або арбітражна процедура не відповідали угоді сторін, якщо тільки така угода не суперечить закону, від якого сторони не можуть відступати, або, за відсутності такої угоди, не відповідали закону; або

2) суд визначить, що:

а) відповідно до закону спір, з огляду на його предмет, не може бути переданий на вирішення міжнародного комерційного арбітражу; або

б) арбітражне рішення суперечить публічному порядку України.

Згідно із статтею 5 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» з питань, що регулюються цим Законом, ніяке судове втручання не повинно мати місця, крім як у випадках, коли воно передбачене в цьому Законі.

Частиною першою статті 34 вказаного Закону передбачено, що оспорювання в суді арбітражного рішення може бути проведено тільки шляхом подання клопотання про скасування згідно з пунктами 2 та 3 цієї статті.

При цьому за ч. 2 ст. 23 [ЦПК України](#) Справи щодо оскарження рішень третейських судів, оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів, про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів розглядаються апеляційними судами як судами першої інстанції за місцем розгляду справи третейським судом (за місцезнаходженням арбітражу).

Процедурні вимоги до форми і змісту заяви про скасування рішень третейських судів тотожні вимогам до заяв про оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів і регламентуються ст. 455 [ЦПК України](#).

Заява про скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу подається у письмовій формі і підписується особою, яка його оскаржує.

Суд за відсутності підстав для відмови у відкритті провадження у справі або повернення заяви про скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу не пізніше п'яти днів з дня надходження такої заяви відкриває провадження у справі та пропонує учасникам справи подати свої заперечення (пояснення) з приводу поданої заяви та докази, на яких такі заперечення (пояснення) ґрунтуються, та визначає строк для подання таких заперечень (пояснень) і доказів.

Суд до початку розгляду справи за клопотанням будь-кого з учасників судового розгляду або з власної ініціативи може запитати у третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу необхідні матеріали справи, що стосуються підстав для скасування рішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу. Витребувані матеріали направляються до суду протягом п'яти днів з дня надходження такої вимоги.

Рішення третейського суду може бути оскаржене та скасоване лише з

таких підстав:

1) справа, в якій прийнято рішення третейського суду, не підвідомча третейському суду відповідно до закону;

2) рішення третейського суду прийнято у спорі, не передбаченому третейською угодою, або цим рішенням вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди. Якщо рішенням третейського суду вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди, то скасовано може бути лише ту частину рішення, що стосується питань, які виходять за межі третейської угоди;

3) третейську угоду визнано судом недійсною;

4) склад третейського суду, яким прийнято рішення, не відповідав вимогам закону;

5) третейський суд вирішив питання про права та обов'язки осіб, які не брали участі у справі.

Скасування компетентним судом рішення третейського суду не позбавляє сторони права повторно звернутися до третейського суду, крім випадків, передбачених цією статтею.

У разі, якщо рішення третейського суду скасовано повністю або частково внаслідок визнання компетентним судом недійсною третейської угоди або через те, що рішення прийнято у спорі, який не передбачений третейською угодою, чи цим рішенням вирішені питання, що виходять за межі третейської угоди, або рішення прийнято у справі, не підвідомчій третейському суду, відповідний спір не підлягає подальшому розгляду в третейських судах.

Арбітражне рішення може бути скасоване лише у разі, якщо:

1) сторона, що заявляє клопотання про скасування, подасть докази того, що:

одна із сторін в арбітражній угоді, (арбітражна угода це угода сторін про передачу до арбітражу всіх або певних спорів, які виникли або можуть виникнути між ними в зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, чи мають вони договірний характер чи ні. Арбітражна угода може бути укладена у вигляді арбітражного застереження в контракті або у вигляді окремої угоди), була якоюсь мірою недієздатною; або ця угода є недійсною за законом, якому сторони цю угоду підпорядкували, а в разі відсутності такої вказівки - за законом України; або її не було належним чином повідомлено про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд або з інших поважних причин вона не могла подати свої пояснення; або рішення винесено щодо не передбаченого арбітражною угодою спору або такого, що не підпадає під її умови, або містить постанови з питань, що виходять за межі арбітражної угоди, проте, якщо постанови з питань, які охоплюються арбітражною угодою, можуть бути відокремлені від тих, що не охоплюються такою угодою, то може бути скасована тільки та частина арбітражного рішення, яка містить постанови з питань, що не охоплюються арбітражною угодою; або склад третейського суду чи арбітражна процедура не відповідали угоді сторін, якщо тільки така угода не суперечить будь-якому положенню цього Закону, від якого сторони не можуть

відступати, або, за відсутності такої угоди, не відповідали цьому Закону; або суд визначить, що об'єкт спору не може бути предметом арбітражного розгляду за законодавством України; або арбітражне рішення суперечить публічному порядку України.

Клопотання про скасування не може бути заявлено після закінчення трьох місяців, рахуючи з дня, коли сторона, що заявляє це клопотання, отримала арбітражне рішення, а в разі, якщо було подано прохання згідно із [статтею 33](#) Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», - з дня винесення третейським судом рішення з цього прохання.

Суд, до якого подано клопотання про скасування арбітражного рішення, може, якщо визнає це належним і якщо про це просить одна із сторін, зупинити провадження з питання про скасування на встановлений ним строк з тим, щоб надати третейському суду можливість відновити арбітражний розгляд або вжити інших дій, які, на думку третейського суду, дадуть можливість усунути підстави для скасування арбітражного рішення.

За наслідками розгляду справи про скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу суд постановляє ухвалу за правилами, встановленими цим Кодексом для ухвалення рішення.

В ухвалі суду мають бути також зазначені

- 1) відомості про рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу, що оскаржується (оспорюється), місце його прийняття;
- 2) найменування і склад третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу, що прийняв рішення, яке оскаржується;
- 3) імена (найменування) сторін третейського (арбітражного) спору;
- 4) вказівка про скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу повністю або частково чи про відмову в задоволенні вимог заявника повністю або частково.

Ухвала суду про скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу або про відмову в його скасуванні може бути оскаржена в апеляційному порядку, передбаченому для оскарження рішень суду.

Ухвала суду за наслідками розгляду заяви про скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу або про відмову в його скасуванні, якщо вона не була оскаржена в апеляційному порядку, набирає законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження.

У разі подання апеляційної скарги ухвала суду набирає законної сили після розгляду справи судом апеляційної інстанції.

Згідно з ст. 461 ЦПК оскарження постанов міжнародного комерційного арбітражу про наявність у нього компетенції, винесених з питання попереднього характеру, якщо місце арбітражу знаходиться на території України, здійснюється в порядку, передбаченому цим розділом, з особливостями, встановленими міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або [Законом України](#) "Про міжнародний

комерційний арбітраж".

Третейські суди та міжнародний комерційний арбітраж в Україні становлять ефективну альтернативу традиційним судовим процедурам. Завдяки швидкості, демократичності та простоті у вирішенні спорів, ці механізми дозволяють сторонам гнучко підходити до конфліктів. Регулювання спеціальними законами визначає їхню компетенцію, процедури оскарження та підстави для скасування рішень, що сприяє юридичній захищеності та стабільності в цивільних та господарських правовідносинах.

Тестові завдання:

1. Що таке третейський суд згідно з українським законодавством?
 - А. Державний суд
 - Б. Незалежний орган для вирішення спорів
 - В. Лише комерційний суд
 - Г. Суд загальної юрисдикції
2. Протягом якого часу може бути подано клопотання про скасування рішення третейського суду?
 - А. 1 місяць
 - Б. 2 місяці
 - В. 3 місяці
 - Г. 6 місяців
3. Яка з наведених ситуацій може бути підставою для скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу?
 - А. Всі сторони були присутні на засіданні
 - Б. Суперечність рішення публічному порядку України
 - В. Швидкість розгляду справи
 - Г. Підписання угоди без свідків
4. Який орган розглядає заяви про скасування рішень третейських судів?
 - А. Верховний суд
 - Б. Апеляційний суд
 - В. Господарський суд
 - Г. Міністерство юстиції
5. Який термін застосовується для опису арбітражу, який утворюється для конкретного спору?
 - А. Постійний арбітраж
 - Б. Ad hoc арбітраж
 - В. Міжнародний арбітраж
 - Г. Третейський суд
6. Що є основним документом, що регулює міжнародний комерційний арбітраж в Україні?
 - А. Цивільний кодекс України

Б. Закон України «Про третейські суди»

В. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж»

Г. Господарський кодекс України

7. Яка з цих характеристик не є особливістю третейських судів?

А. Гнучкість процедур

Б. Довгий термін розгляду справ

В. Конфіденційність

Г. Спеціалізація арбітрів

8. Яка з цих ситуацій не є причиною для скасування рішення третейського суду?

А. Арбітражна угода є недійсною

Б. Сторони не отримали рішення

В. Третейський суд не дотримався процедури

Г. Сторони не погоджуються з рішенням

9. Яка з цих обставин може призвести до недійсності арбітражної угоди?

А. Неправильне оформлення угоди

Б. Зміна складу арбітрів

В. Невідповідність закону

Г. Затримка в розгляді

10. Який суд розглядає справи про скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу?

А. Верховний суд України

Б. Апеляційний загальний суд

В. Господарський суд

Г. Апеляційний адміністративний суд

Питання для самоконтролю:

1. Що таке третейський суд і яка його основна мета?

2. Згідно українського законодавства, які спори можуть бути передані на розгляд третейського суду?

3. Які вимоги пред'являються до арбітра в третейському суді?

4. Що таке арбітражна угода і яку роль вона відіграє в арбітражному процесі?

5. Що таке ad hoc арбітраж і чим він відрізняється від постійного арбітражу?

6. Які організації можуть виступати в ролі арбітражних установ в Україні?

7. Що таке "арбітражне застереження" і де його зазвичай включають?

8. Які особливості має процедура оскарження рішень міжнародного комерційного арбітражу в Україні?

9. Як третейські суди забезпечують конфіденційність у розгляді справ?

ТЕМА 33. ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ,
МІЖНАРОДНИХ КОМЕРЦІЙНИХ АРБІТРАЖІВ В УКРАЇНІ, НАДАННЯ ДОЗВОЛУ НА
ПРИМУСОВЕ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ
(Лавренюк О.Ю.)

Зміст теми

Умови визнання та виконання рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню. Строки пред'явлення рішення іноземного суду до примусового виконання. Суди, що розглядають справи про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду. Порядок подання та розгляду клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду. Підстави для відмови у задоволенні клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду. Звернення до примусового виконання рішення іноземного суду.

Умови визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню. Порядок подання клопотання про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню. Розгляд клопотання про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню.

Умови визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, якщо його місце знаходиться за межами України. Порядок і строки подання заяви про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу. Форма і зміст заяви про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу. Порядок розгляду заяви про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу. Підстави для відмови у визнанні і наданні дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу. Добровільне виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу про стягнення грошових коштів. Надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, якщо місце арбітражу знаходиться на території України.

Проведення у справах про надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів.

Проведення у справах за участю іноземних осіб. Процесуальні права та обов'язки іноземних осіб. Підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом. Звернення суду України із судовим дорученням про надання правової допомоги до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави. Зміст і форма судового доручення про надання правової допомоги. Виконання в Україні судових доручень іноземних судів. Виконання судового доручення іноземного суду про вручення виклику до суду чи інших документів. Виконання судових доручень закордонними дипломатичними установами України.

У сучасному світі глобалізації та міжнародних відносин питання визнання та виконання рішень іноземних судів стає дедалі актуальнішим. Це зумовлено зростанням кількості трансакцій та правових відносин, що перетинають кордони держав. В Україні, як і в багатьох інших країнах, процедура визнання та виконання рішень іноземних судів регулюється законодавством, що передбачає умови та підстави для цього. Основними критеріями є наявність міжнародних договорів та принцип взаємності. Важливо також враховувати строки подачі клопотань, компетенцію судів та умови, за яких можуть бути відмовлені в задоволенні клопотання. У цьому контексті дослідження законодавчих аспектів визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні є надзвичайно важливим для практикуючих юристів, а також для розуміння правової системи країни в умовах міжнародної співпраці.

Рішення іноземного суду (суду іноземної держави, інших компетентних органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних справ) визнаються та виконуються в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності. У разі якщо визнання та виконання рішення іноземного суду залежить від принципу взаємності, вважається, що він існує, оскільки не доведено інше.

Рішення іноземного суду може бути пред'явлено до примусового виконання в Україні протягом трьох років з дня набрання ним законної сили, за винятком рішення про стягнення періодичних платежів, яке може бути пред'явлено до примусового виконання протягом усього строку проведення стягнення з погашенням заборгованості за останні три роки.

Питання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду розглядається судом за місцем проживання (перебування) або місцезнаходженням боржника. Якщо боржник не має місця проживання (перебування) або місцезнаходження на території України, або його місце проживання (перебування) чи місцезнаходження невідоме, питання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду розглядається судом за місцезнаходженням в Україні майна боржника.

Клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду подається до суду безпосередньо стягувачем (його представником) або відповідно до міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, іншою особою (її представником). Якщо міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, передбачено подання клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду через органи державної влади України, суд приймає до розгляду клопотання, що надійшло через орган державної влади України.

Про надходження клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду суд у п'ятиденний строк письмово

повідомляє боржника і пропонує йому у місячний строк подати можливі заперечення проти цього клопотання. Після подання боржником заперечень у письмовій формі або у разі його відмови від подання заперечень, а також якщо у місячний строк з часу повідомлення боржника про одержане судом клопотання заперечення не подано, суддя постановляє ухвалу, в якій визначає дату, час і місце судового розгляду клопотання, про що сторони повідомляються письмово не пізніше ніж за десять днів до його розгляду. Розглянувши подані документи та вислухавши пояснення сторін, суд постановляє ухвалу про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду або про відмову у задоволенні клопотання з цього питання. Копія ухвали надсилається судом сторонам у триденний строк з дня постановлення ухвали.

Разом з тим, клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду не задовольняється у випадках, передбачених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Якщо міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, такі випадки не передбачено, у задоволенні клопотання може бути відмовлено:

1) якщо рішення іноземного суду за законодавством держави, на території якої воно постановлено, не набрало законної сили;

2) якщо сторона, стосовно якої постановлено рішення іноземного суду, була позбавлена можливості взяти участь у судовому процесі через те, що їй не було належним чином і вчасно повідомлено про розгляд справи;

3) якщо рішення ухвалене у справі, розгляд якої належить виключно до компетенції суду або іншого уповноваженого відповідно до закону органу України;

4) якщо раніше ухвалене рішення суду України у спорі між тими самими сторонами, з того самого предмета і на тих самих підставах, що набрало законної сили, або якщо у провадженні суду України є справа у спорі між тими самими сторонами, з того самого предмета і на тих самих підставах, яка порушена до часу відкриття провадження у справі в іноземному суді;

5) якщо пропущено встановлений міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та цим Кодексом строк пред'явлення рішення іноземного суду до примусового виконання в Україні;

6) якщо предмет спору за законами України не підлягає судовому розгляду;

7) якщо виконання рішення загрожувало б інтересам України;

8) якщо раніше в Україні було визнано та надано дозвіл на виконання рішення суду іноземної держави у спорі між тими самими сторонами, з того самого предмета і на тих самих підставах, що і рішення, що запитується до виконання;

9) в інших випадках, встановлених законами України.

Ухвала про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду або про відмову у задоволенні клопотання з цього питання може бути оскаржена у порядку і строки, передбачені ЦПК України.

На підставі рішення іноземного суду та ухвали про надання дозволу на його примусове виконання, що набрала законної сили, суд видає виконавчий лист, який пред'являється для виконання в порядку, встановленому законом. Виконавчий лист вноситься до Єдиного державного реєстру виконавчих документів в порядку, встановленому Положенням про Єдиний державний реєстр виконавчих документів.

Рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, визнається в Україні, якщо його визнання передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності.

Клопотання про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, подається заінтересованою особою до суду для подання клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду, з урахуванням особливостей, визначених ЦПК. До клопотання про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, додаються такі документи: засвідчена в установленому порядку копія рішення іноземного суду, про визнання якого порушується клопотання; офіційний документ про те, що рішення іноземного суду набрало законної сили, якщо це не зазначено в самому рішенні; засвідчений відповідно до законодавства переклад перелічених документів українською мовою або мовою, передбаченою міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Про надходження клопотання про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, суд у п'ятиденний строк письмово повідомляє заінтересовану особу і пропонує їй у місячний строк подати можливі заперечення проти цього клопотання. Після подання заінтересованою особою заперечень у письмовій формі або у разі її відмови від подання заперечень, а також якщо у місячний строк з часу повідомлення заінтересованої особи про одержане судом клопотання заперечення не подано, суддя постановляє ухвалу, в якій визначає дату, час і місце судового розгляду клопотання, про що заінтересовані особи повідомляються письмово не пізніше ніж за десять днів до його розгляду.

У визнанні в Україні рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, може бути відмовлено з підстав, встановлених [статтею 468](#) ЦПК України.

Рішення міжнародного комерційного арбітражу (якщо його місце знаходиться за межами України), незалежно від того, в якій країні воно було винесено, визнається та виконується в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана

Верховною Радою України, або за принципом взаємності. У разі якщо визнання та виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу залежить від принципу взаємності, вважається, що він існує, оскільки не доведено інше.

Питання визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу розглядається судом за заявою стягувача, якщо боржник має місце проживання (перебування) або місцезнаходження на території України.

Якщо боржник не має місця проживання (перебування) або місцезнаходження на території України, або його місце проживання (перебування) чи місцезнаходження невідоме, питання про надання дозволу на примусове виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу розглядається судом, якщо на території України знаходиться майно боржника.

Заява про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу подається до апеляційного суду, юрисдикція якого поширюється на місто Київ, протягом трьох років з дня прийняття рішення міжнародним комерційним арбітражем.

Заява про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу подається у письмовій формі і має бути підписана особою, на користь якої прийнято рішення міжнародного комерційного арбітражу, або її представником.

У заяві про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу мають бути зазначені: найменування суду, до якого подається заява; найменування (за наявності) і склад міжнародного комерційного арбітражу, який прийняв рішення, за яким має бути виданий виконавчий лист; імена (найменування) учасників арбітражного розгляду (їх представників), їх місце проживання (перебування) чи місцезнаходження; дата і місце прийняття рішення міжнародним комерційним арбітражем; дата отримання рішення міжнародного комерційного арбітражу особою, яка звернулася із заявою; вимога заявника про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу.

До заяви про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу додаються: оригінал належним чином засвідченого арбітражного рішення або нотаріально завірена копія такого рішення; оригінал арбітражної угоди або нотаріально завірена копія такої угоди; документ, що підтверджує сплату судового збору; копії заяви про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу відповідно до кількості учасників судового розгляду, крім випадків, якщо така заява подається в електронній формі через електронний кабінет. У разі подання заяви в електронній формі через електронний кабінет до неї додаються докази надсилання її копії іншим учасникам справи; довіреність або інший документ, що підтверджує повноваження особи на підписання заяви; засвідчений відповідно до законодавства переклад перелічених вище документів

українською мовою або мовою, передбаченою міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, якщо вони викладені іншою мовою.

Заява про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу розглядається суддею одноособово протягом двох місяців з дня її надходження до суду в судовому засіданні з повідомленням сторін. Суд за заявою особи, яка подає заяву про визнання та надання дозволу на примусове виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, може вжити передбачені цим Кодексом заходи забезпечення позову. Забезпечення позову допускається на будь-якій стадії розгляду такої заяви, якщо невжиття заходів забезпечення позову може ускладнити чи унеможливити виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу у разі надання дозволу на його виконання. Про надходження заяви про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу суд у п'ятиденний строк письмово повідомляє боржника і пропонує йому у місячний строк подати можливі заперечення щодо цієї заяви. Суд може зупинити провадження у справі за заявою про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, якщо в провадженні компетентного суду є заява про скасування цього рішення, - до набрання законної сили ухвалою суду, якою вирішена така заява.

Суд відмовляє у визнанні і наданні дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, якщо на прохання сторони, проти якої воно спрямоване, якщо ця сторона подасть суду доказ того, що:

а) одна із сторін в арбітражній угоді була якоюсь мірою недієздатною; або ця угода є недійсною за законом, якому сторони цю угоду підпорядкували, а в разі відсутності такої вказівки, - за законом держави, де рішення було винесено; або

б) сторону, проти якої винесено рішення, не було належним чином сповіщено про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд або з інших поважних причин вона не могла подати свої пояснення; або

в) рішення винесено щодо спору, не передбаченого арбітражною угодою, або такого, що не підпадає під її умови, або містить постанови з питань, що виходять за межі арбітражної угоди; проте якщо постанови з питань, охоплених арбітражною угодою, можуть бути відокремлені від тих, які не охоплюються такою угодою, то та частина арбітражного рішення, яка містить постанови з питань, що охоплені арбітражною угодою, може бути визнана і виконана; або

г) склад міжнародного комерційного арбітражу або арбітражна процедура не відповідали угоді між сторонами або, за відсутності такої, не відповідали закону тієї держави, де мав місце арбітраж; або

г) рішення ще не стало обов'язковим для сторін, або було скасовано, або його виконання зупинено судом держави, в якій або згідно із законом якої воно було прийнято; або

2) якщо суд визнає, що:

а) відповідно до закону спір, з огляду на його предмет, не може бути переданий на вирішення міжнародного комерційного арбітражу; або

б) визнання та виконання цього арбітражного рішення суперечить публічному порядку України.

Заява про визнання і надання дозволу на добровільне виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу про стягнення грошових коштів подається до суду боржником в порядку та відповідно до вимог ЦПК України. Заява може бути подана щодо добровільного виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу лише в повному обсязі, а якщо рішення винесене проти декількох боржників - в частині, що стосується боржника, який подає заяву. У разі недотримання цих вимог суд повертає таку заяву без розгляду. Заява про надання дозволу на добровільне виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу розглядається суддею одноособово протягом десяти днів з дня надходження до суду заяви про надання дозволу на добровільне виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу в судовому засіданні без повідомлення учасників арбітражного розгляду. За відсутності підстав, суд задовольняє заяву про надання дозволу на добровільне виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу та постановляє ухвалу про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу в частині, що стосується боржника, який подає заяву. Ухвала суду про визнання і надання дозволу на добровільне виконання або про відмову у визнанні і виконанні рішення міжнародного комерційного арбітражу може бути оскаржена сторонами в апеляційному порядку, передбаченому ЦПК для оскарження рішень суду. Ухвала суду, якщо вона не була оскаржена в апеляційному порядку, набирає законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження. У разі подання апеляційної скарги ухвала суду набирає законної сили після розгляду справи судом апеляційної інстанції. На підставі ухвали суду про задоволення заяви про надання дозволу на добровільне виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу суд за заявою стягувача видає виконавчий лист, який не пізніше наступного дня з дня його видання вноситься до Єдиного державного реєстру виконавчих документів у порядку, встановленому Положенням про Єдиний державний реєстр виконавчих документів.

Надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, якщо місце арбітражу знаходиться на території України, здійснюється судом у порядку, встановленому ЦПК. Суд може зупинити провадження у справі за заявою про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, якщо в провадженні суду є заява про скасування цього рішення, - до набрання законної сили ухвалою суду, якою вирішена така заява. До постановлення ухвали по суті поданої заяви про надання дозволу на примусове виконання рішення міжнародного комерційного

арбітражу будь-яка сторона арбітражного розгляду в установлені законом порядку та строки має право звернутися до суду із заявою про скасування цього ж рішення та просити розглянути його спільно із заявою про надання дозволу на виконання цього рішення в одному провадженні. Про спільний розгляд заяви про надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу і заяви про його скасування та об'єднання їх в одне провадження суд постановляє ухвалу в день надходження до суду заяви про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу, а якщо це неможливо, - не пізніше наступного дня.

Іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, іноземні держави (їх органи та посадові особи) та міжнародні організації (далі - іноземні особи) мають право звертатися до судів України для захисту своїх прав, свобод чи інтересів. Іноземні особи мають процесуальні права та обов'язки нарівні з фізичними і юридичними особами України, крім випадків, передбачених [Конституцією](#) та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом визначається цим Кодексом, законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. У випадках, встановлених законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом може бути визначено за угодою сторін. У разі якщо в процесі розгляду справи суду необхідно вручити документи, отримати докази, провести окремі процесуальні дії на території іншої держави, суд України може звернутися з відповідним судовим дорученням до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави (далі - іноземний суд) у порядку, встановленому цим Кодексом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Доручення суду України надсилається у порядку, встановленому цим Кодексом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а якщо міжнародний договір не укладено - Міністерству юстиції України, яке надсилає доручення Міністерству закордонних справ України для передачі дипломатичними каналами.

Зміст і форма судового доручення про надання правової допомоги мають відповідати вимогам міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а якщо його не укладено - вимогам частин другої - четвертої цієї статті. Судове доручення про надання правової допомоги, процесуальні та інші документи, що до нього додаються, засвідчуються підписом судді, який складає доручення, та скріплюються гербовою печаткою.

Суди України виконують доручення іноземних судів про надання правової допомоги щодо вручення викликів до суду чи інших документів, допиту сторін чи свідків, проведення експертизи чи огляду на місці, вчинення

інших процесуальних дій, переданих їм у порядку, встановленому міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а якщо міжнародний договір не укладено - дипломатичними каналами.

Судове доручення не приймається до виконання, у разі якщо воно:

- 1) може призвести до порушення суверенітету України або створити загрозу її національній безпеці;
- 2) не належить до юрисдикції цього суду;
- 3) суперечить законам або міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Виконання судового доручення здійснюється відповідно до вимог ЦПК України. На прохання іноземного суду процесуальні дії можуть вчинятися під час виконання судового доручення із застосуванням права іншої держави, якщо таке застосування не суперечить законам України. У разі надходження від іноземного суду прохання щодо особистої присутності його уповноважених представників чи учасників судового розгляду під час виконання судового доручення суд України, який виконує доручення, вирішує питання про надання згоди щодо такої участі. У разі якщо немає можливості виконати доручення іноземного суду, суд України у порядку, встановленому міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або якщо міжнародний договір не укладено - дипломатичними каналами, повертає таке доручення іноземному суду без виконання із зазначенням причин та подає відповідні документи, що це підтверджують.

Доручення іноземного суду про вручення виклику до суду чи інших документів виконується у судовому засіданні або уповноваженим працівником суду за місцем проживання (перебування, місцем роботи) фізичної особи чи місцезнаходженням юридичної особи. Виклик до суду чи інші документи, що підлягають врученню за дорученням іноземного суду, вручаються особисто фізичній особі чи її представникові або представникові юридичної особи під розписку. Доручення іноземного суду про вручення виклику до суду чи інших документів вважається виконаним у день, коли особа або її представник отримали такі документи чи відмовилися від їх отримання або якщо така особа чи її представник, яких належним чином повідомлено про дату, день, час та місце судового засідання, на якому має бути вручено виклик до суду чи інші документи, без поважних причин не з'явилися до суду, - у день такого судового засідання. Виконання доручення іноземного суду про вручення виклику до суду чи інших документів підтверджується протоколом судового засідання, у якому зазначаються заяви чи повідомлення, зроблені особами у зв'язку з отриманням документів, а також підтвердженням про повідомлення особи про необхідність явки до суду для отримання документів та іншими документами, складеними чи отриманими під час виконання доручення, що засвідчуються підписом судді та скріплюються гербовою печаткою.

Судове доручення про вручення документів громадянину України, який проживає на території іноземної держави, може бути виконано працівниками дипломатичного представництва чи консульської установи України у відповідній державі. Такі документи особа отримує добровільно. Вручення документів здійснюється під розписку із зазначенням дня вручення, підписується посадовою особою та скріплюється печаткою відповідної закордонної дипломатичної установи України. Доручення суду про виконання певних процесуальних дій стосовно громадянина України, який проживає на території іноземної держави, може бути виконано працівниками дипломатичного представництва чи консульської установи України у відповідній державі, якщо це передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. У разі вчинення певних процесуальних дій складається протокол, що підписується особою, стосовно якої вчинені процесуальні дії, та особою, яка вчинила процесуальні дії, і скріплюється печаткою відповідної закордонної дипломатичної установи України. У протоколі зазначаються день, час і місце виконання доручення.

Отже, визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні здійснюється відповідно до чітко визначених норм законодавства, що покликане забезпечити баланс між міжнародними правовими зобов'язаннями та національними інтересами. Процедури, що регламентують ці процеси, спрямовані на захист прав учасників правових відносин, а також забезпечення правосуддя. Розуміння основних положень, які регулюють визнання та виконання рішень іноземних судів, є критично важливим для всіх учасників правової системи, оскільки це допомагає уникнути правових конфліктів та забезпечити ефективний захист прав і свобод осіб.

Тестові завдання:

1. Яка умова необхідна для визнання рішення іноземного суду в Україні?
 - А. Наявність міжнародного договору
 - Б. Принцип довіри
 - В. Наявність арбітражного рішення
 - Г. Спеціальне рішення уряду
2. Що таке принцип взаємності у контексті визнання рішень?
 - А. Обов'язок виконувати рішення тільки для своїх громадян
 - Б. Рішення підлягає виконанню, якщо не доведено протилежне
 - В. Договір між країнами
 - Г. Вимога сплати податку
3. Протягом якого строку можна подати клопотання про виконання рішення іноземного суду?
 - А. 1 рік
 - Б. 3 роки

В. 5 років

Г. 10 років

4. Який суд розглядає клопотання про визнання рішення міжнародного комерційного арбітражу?

А. Господарський суд м. Києва

Б. Київський окружний адміністративний суд

В. Верховний суд

Г. Апеляційний суд, юрисдикція якого поширюється на Київ

5. Який термін для подання клопотання про надання дозволу на виконання рішення іноземного суду в Україні?

А. 1 рік

Б. 2 роки

В. 3 роки

Г. 5 років

6. У якому випадку суд відмовить у наданні дозволу на виконання рішення іноземного суду?

А. Якщо рішення не було ухвалено.

Б. Якщо рішення було ухвалене у справі, що належить до компетенції України.

В. Якщо відповідач подав заперечення.

Г. Якщо міжнародний договір не укладений.

7. Яке з наступних документів не потрібно подавати разом із клопотанням про визнання рішення іноземного суду?

А. Копія рішення іноземного суду.

Б. Документ про набрання рішення законної сили

В. Довідка про доходи стягувача.

Г. Переклад документів українською мовою.

8. Строк розгляду судом клопотання про визнання рішення міжнародного арбітражу складає?

А. 10 днів

Б. 30 днів

В. 2 місяці

Г. 6 місяців

9. Яке з наступних рішень не підлягає виконанню на підставі міжнародного договору?

А. Рішення суду, ухвалене у цивільній справі.

Б. Рішення, що суперечить інтересам України.

В. Рішення, ухвалене в комерційній справі.

Г. Рішення, що стосується прав іноземців.

10. Який орган в Україні відповідає за виконання міжнародних судових рішень?

- А. Верховний Суд України
- Б. Міністерство юстиції України
- В. Апеляційний суд
- Г. Кабінет Міністрів України

Питання для самоконтролю

1. Що таке принцип взаємності?
2. Протягом якого строку можна подати клопотання на виконання рішення іноземного суду?
3. Які документи необхідні для подання клопотання про визнання рішення іноземного суду?
4. Яка процедура розгляду клопотання про визнання рішення міжнародного комерційного арбітражу?
5. Які строки існують для оскарження ухвал суду про визнання рішення іноземного суду?
6. Які вимоги до документів, що додаються до клопотання про визнання рішення іноземного суду?
7. Що таке виконавчий лист і як він видається?
8. Які підстави для зупинки виконання рішення міжнародного арбітражу?
9. Які види судових доручень можуть бути надані іноземним судам?
10. Які обмеження можуть бути накладені на виконання судового доручення?

ТЕМА 34. ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

(Андрієнко І.С.)

Зміст теми

Порядок відновлення втраченого судового провадження. Особи, які мають право звертатися до суду із заявою про відновлення втраченого судового провадження. Підсудність заяви про відновлення втраченого провадження. Форма і зміст заяви про відновлення втраченого судового провадження. Наслідки недодержання вимог до форми та змісту заяви, залишення заяви без розгляду чи відмова у відкритті провадження за заявою. Розгляд заяви про відновлення втраченого судового провадження. Ухвала суду за наслідками розгляду заяви про відновлення втраченого судового провадження. Звільнення заявника від судових витрат.

Під втратою судового провадження слід розуміти фактичне зникнення (знищення, загублення) заведеної судом цивільної справи, якій присвоєно унікальний номер та заведено статистичну картку в якій відображено весь хід цивільного процесу, усі процесуальні акти, які супроводжували такий процес, включаючи ухвалене в справі судове рішення.

Судове провадження може бути втрачене внаслідок об'єктивних причин (наприклад, пожежа, стихійне лихо), недбалості або навмисних дій працівників суду чи інших осіб (крадіжки, підпалу, пошкодження тощо). Також може йтися про втрату судового провадження й у разі наявності справи або окремих її матеріалів за умов, якщо справа загалом чи окремі матеріали справи втратили ознаки документів, наприклад, у результаті довготривалого зберігання тощо. Крім того, цивільні справи зберігаються в архіві лише протягом встановленого законодавством про діловодство часу і після закінчення відповідного терміну підлягають знищенню.

За результатами аналізу судової практики, метою відновлення втраченого судового провадження може бути одержання завіреної копії судового рішення, виправлення опісок та арифметичних помилок у судовому рішенні, апеляційне чи касаційне оскарження судового рішення, скасування заходів забезпечення позову, вирішення питань, пов'язаних із зверненням судового рішення до виконання, тощо. Саме від мети відновлення судового провадження може залежати обсяг документів втраченого судового провадження, які будуть відновлені. При цьому питання щодо обсягів відновлення втраченого судового провадження законодавцем віднесено на розсуд суду.

Правова природа справ про відновлення втраченого судового провадження наближена до процесуально-правової природи справ окремого провадження, а саме: відсутність спору про право цивільне та наявність у справі однієї сторони – заявника. До особливостей даного провадження також відносять те, що під час розгляду справ про відновлення втраченого судового провадження захищаються не порушені матеріальні суб'єктивні права чи свободи, а процесуальні права, пов'язані з утратою судового провадження та усуненням перешкод у їх реалізації.

У науковій літературі виділяють ряд ознак відновлення втраченого судового провадження, саме: 1) виступає процедурним засобом, оскільки він реалізується в межах самостійної процедури, які разом з іншими процедурними засобами алгоритмізують порядок стадій цивільного судочинства; 2) виступає завершеним засобом, де нормами закону чітко визначені передумови реалізації процедури відновлення втраченого судового провадження, коло суб'єктів, що можуть її ініціювати, документи, які необхідно подати для порушення цієї процедури, особливість доказування в межах цієї процедури, підсумкові документи, що повинен винести суд, їх зміст тощо; 3) виступає універсальним засобом, який може бути застосований щодо всіх категорій цивільних справ, у діяльності всіх судових ланок та інстанцій у сфері цивільного судочинства та на

будь-якій стадії цивільного процесу, де можливе завершення розгляду цивільної справи; 4) виступає цілеспрямованим засобом, метою якого є не тільки охорона (захист) суб'єктивних процесуальних прав осіб, які беруть участь у справі, але і встановлення правопорядку та режиму законності у сфері цивільного судочинства, оскільки порушити відновлення втраченого судового провадження можна також за ініціативою суду; 5) спрямоване на вирішення поточних процесуальних питань, які упорядковують цивільне судочинство та дають йому можливість розвиватися далі, усуваючи перешкоди, що виникли на його шляху, або відновлюють встановлений правопорядок у цивільному судочинстві; 6) виступає факультативним засобом, застосування якого буде залежати при наявності втрати повністю або частково судового провадження, яке вже завершилося; 7) повинно забезпечити незмінність результатів свого застосування, де суд повинен достовірно відновити зміст втраченого процесуального документа, або відмовити в задоволенні заяви про відновлення втраченого судового провадження; 8) виступає безальтернативним засобом, який усуває інші, технологічно можливі способи поновлення змісту процесуальних документів.

Втрата судового провадження може бути повною або частковою. Повна втрата має місце в тих випадках, коли зникли або були знищені всі матеріали цивільної справи, часткова - якщо втрачено лише певні процесуальні документи.

У деяких випадках втрачене судове провадження може бути відновлене.

Відповідно до ст. 488 ЦПК України відновленню підлягає тільки те провадження, яке було закінчене ухваленням рішення, або яке було закрито на підставі відповідної ухвали суду .

Порушити питання про відновлення втраченого судового провадження мають право особи, які брали участь у справі, звернувшись до суду із відповідною заявою. Ініціювати таке відновлення може і суд (ст. 489 ЦПК України). Пленум ВС України у постанові № 2 від 12 червня 2009 р. «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» роз'яснює, що втрачене судове провадження у цивільній справі може бути відновлене за ініціативою суду, коли це потрібно для вирішення іншої справи, надіслання справи до суду вищої інстанції тощо (п. 38).

Заява про відновлення втраченого судового провадження подається до суду, який ухвалив рішення по суті справи або постановив ухвалу про закриття провадження у справі (ст. 490 ЦПК України).

Особливості форми та змісту заяви визначені в ст. 491 ЦПК. У такій заяві обов'язково зазначається: про відновлення якого судового провадження або якої його частини просить заявник; інформація про осіб, які брали участь у справі, та їх процесуальний статус, їхні найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові, за його наявності) (для фізичних осіб), їх

місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України або реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності, або номер і серія паспорта (для фізичних осіб - громадян України) - якщо відповідні дані відомі заявникові; номери засобів зв'язку учасників судового процесу (телефон, факс, засоби електронного зв'язку тощо) - якщо вони відомі заявникові; наявні у заявника відомості про обставини втрати судового провадження, місцезнаходження копій матеріалів провадження або даних стосовно таких копій; документи, відновлення яких заявник вважає необхідним і з якою метою.

До заяви про відновлення втраченого судового провадження додаються документи або їх копії, навіть якщо вони не посвідчені в установленому порядку, що збереглися в заявника або у справі, копії заяви відповідно до кількості учасників справи (крім випадків, якщо така заява подається в електронній формі через електронний кабінет), а у разі необхідності - клопотання про поновлення строку на подання заяви про відновлення втраченого судового провадження.

Так заявник може додати копію позовної заяви, копію судового рішення, копію апеляційної чи касаційної скарги, виконавчий лист, судові повістки, витяги з протоколу або журналу судового засідання та ін. Якщо є відомості, що документи, які стосуються втраченої справи, перебувають у конкретних фізичних або юридичних осіб, на це слід указати у заяві й заявити клопотання про їх витребування. Якщо втрачене судове провадження відновлюється за ініціативою суду, про що виноситься ухвала, то важливе значення для його відновлення можуть мати статистична картка у справі, наряди щодо вчинення окремих процесуальних дій, зокрема реєстрація ухвал про накладення арешту, розшуку відповідача, реєстр відправлення кореспонденції, можливо, копії документів, які збереглись.

Заява про відновлення втраченого судового провадження може бути подана до суду незалежно від строку зберігання судового провадження, крім випадку, коли заява подається для виконання судового рішення, що обмежується строком пред'явлення виконавчого документа до виконання. Водночас суд вправі поновити зазначений строк, якщо за клопотанням заявника визнає причини його пропуску поважними.

Якщо заявник недодержався вимог, установлених щодо змісту заяви про відновлення втраченого судового провадження, надає суду можливість застосувати певні цивільно-процесуальні санкції, а саме: повернути заяву або залишити її без розгляду. Також суд може відмовити у відкритті провадження у тому випадках: подання заяви про відновлення судового провадження, втраченого до закінчення судового розгляду; а також заява подана після

закінчення строку пред'явлення виконавчого документа до виконання, і суд відхилив клопотання про його поновлення.

При розгляді справи про відновлення втраченого провадження суд використовує ту частину провадження, що збереглася, документи, видані зі справи фізичним чи юридичним особам до втрати провадження, копії цих документів, інші довідки, папери, відомості, що стосуються справи, виконавчого провадження; частину справи, що збереглася в архіві суду, відомості з Єдиного державного реєстру судових рішень, ЄСІТС, інших офіційних джерел.

Розгляд справи про відновлення втраченого провадження провадиться протягом тридцяти днів з дня надходження заяви до суду за правилами спрощеного судового провадження з повідомленням учасників справи, з огляду на особливості, передбачені розділом X ЦПК України.

Суд може допитати як свідків осіб, які були присутніми під час вчинення процесуальних дій, учасників справи (їх представників), а в необхідних випадках – осіб, які входили до складу суду, що розглядав справу, з якої втрачено провадження, а також осіб, які виконували судові рішення, та вчиняти інші процесуальні дії.

Відповідно до ч. 1 ст. 494 ЦПК України розгляд справи про відновлення втраченого судового провадження на підставі зібраних і перевірених на підставі зібраних і перевірених матеріалів суд постановляє ухвалу про відновлення втраченого судового провадження повністю або в частині, яку, на думку суду, необхідно відновити.

Частина 2 ст. 494 ЦПК України передбачає, що в ухвалі суду про відновлення втраченого судового провадження зазначається, на підставі яких конкретно даних, поданих до суду і досліджених у судовому засіданні, суд вважає установленим зміст відновленого судового рішення, наводяться висновки суду про доведеність того, які докази досліджувалися судом і які процесуальні дії вчинялися з втраченого провадження.

Також законодавством передбачено, що за недостатності зібраних матеріалів для точного відновлення втраченого судового провадження суд відмовляє у відновленні втраченого судового провадження і роз'яснює учасникам справи право на повторне звернення з такою самою заявою за наявності необхідних документів (ст.494 ЦПК України).

У справі про відновлення втраченого провадження заявник звільняється від оплати судових витрат, однак у разі подання завідомо неправдивої заяви судові витрати, понесені іншими учасниками справи, відшкодовуються заявником у повному обсязі, про що суд постановляє ухвалу (ст.495 ЦПК України).

Тестові завдання:

1. Яке із втрачених судових проваджень підлягає відновленню:

- А. По справі у якій провадження було закрито;
 - Б. По справі у якій провадження було зупинено;
 - В. По справі у якій провадження не було відкрито;
 - Г. По справі у якій рішення суду не було оскаржено.
2. Особи, які мають право звернутись до суду із заявою про відновлення втраченого провадження:
- А. Особи, які брали участь у справі;
 - Б. Особи, які не брали участь у справі, але їх права було порушено;
 - В. Суд касаційної інстанції;
 - Г. Прокурор.
3. До якого суду може бути подана заява про відновлення втраченого судового провадження:
- А. До суду першої інстанції;
 - Б. До суду апеляційної інстанції;
 - В. До суду касаційної інстанції;
 - Г. До суду, який ухвалив рішення по суті справи.
4. Заява про відновлення втраченого судового провадження має бути подана у строк:
- А. Один місяць з моменту втрати судового провадження;
 - Б. Три місяці з моменту втрати судового провадження;
 - В. Шість місяців з моменту втрати судового провадження;
 - Г. Жодні строки не визначені.
5. У заяві про відновлення втраченого судового провадження зазначається:
- А. Про порушення, допущені судом при розгляді справи;
 - Б. Про відновлення якого провадження просить заявник;
 - В. Про скасування рішення суду;
 - Г. Про накладання арешту на спірне майно.
6. Заява про відновлення втраченого судового провадження залишається без руху у випадках:
- А. Звернення не за підсудністю;
 - Б. Не зазначення у заяві мети відновлення провадження;
 - В. Судове провадження було втрачено до закінчення судового розгляду;
 - Г. Звернення через представника.
7. За правилами якого провадження здійснюється розгляд заяви про відновлення втраченого судового провадження :
- А. Загального позовного;
 - Б. Спрощеного позовного;
 - В. Окремого;
 - Г. Апеляційного.
8. При розгляді справи про відновлення втраченого судового провадження суд:

- А. Використовує ту частину провадження, що збереглася;
- Б. Розглядає справу спочатку;
- В. Передає справу на розгляд третейському суду;
- Г. Передає справу на розгляд до вищестоящому суду.

9. Наслідком задоволення заяви про відновлення втраченого судового провадження є:

- А. Ухвалення рішення про відновлення втраченого провадження;
- Б. Ухвалення рішення по суті вимог;
- В. Постановлення ухвали про відновлення втраченого провадження;
- Г. Видача судового наказу.

10. Судові витрати з відновлення втраченого провадження сплачує:

- А. Позивач;
- Б. Заявник;
- В. Позивач та відповідач;
- Г. Немає правильної відповіді.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке втрачене судове провадження?
2. У яких випадках втрачене судове провадження може бути відновлене?
3. Який порядок відкриття та розгляду справи про відновлення втраченого судового провадження?
4. Які особливості мотивувальної частини рішення суду про задоволення заяви про відновлення провадження?
5. Хто може звернутись із заявою про відновлення втраченого судового провадження?
6. Які наслідки недодержання заявником вимог, установлених щодо змісту заяви про відновлення втраченого судового провадження?
7. За якими правилами здійснюється розгляд справи про відновлення втраченого судового провадження?
8. Які процесуальні наслідки відновлення втраченого судового провадження?

ТЕМА 35. ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ЗА УЧАСТЮ ІНОЗЕМНИХ ОСІБ (Мирза С.С.)

Зміст теми

Процесуальні права та обов'язки іноземних осіб. Підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом. Звернення суду України із судовим дорученням про надання правової допомоги до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави. Зміст і форма судового доручення про надання правової допомоги. Виконання в Україні судових доручень іноземних судів. Виконання судового доручення іноземного суду про вручення виклику до суду чи інших документів. Виконання судових доручень закордонними дипломатичними установами України.

В Україні існує практика розгляду цивільних справ з іноземним елементом. Цивільний процес за участю іноземного суб'єкта або ускладненого іншим іноземним елементом має назву міжнародного цивільного процесу. Узагалі питання про те, чи має відповідна фізична або юридична особа цивільно-процесуальну правоздатність і дієздатність виникає лише після того, як вирішується питання, пов'язане з міжнародною підсудністю.

У міжнародному цивільному процесі здатність осіб стати стороною у процесі залежить передусім від того, як вирішується питання про те, чи мають ці особи право звернутись з позовом до суду. Відповідно до ст. 73. Закону України «Про міжнародне приватне право» іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, іноземні держави (їх органи та посадові особи) та міжнародні організації мають право звертатися до судів України для захисту своїх прав, свобод чи інтересів. Міжнародними договорами та законами України можуть бути встановлені особливості участі у процесі дипломатичних агентів, персоналу міжнародних організацій та інших осіб. Стаття 74 Закону України «Про міжнародне приватне право», яка носить колізійний характер, визначає, що процесуальна правоздатність і дієздатність іноземних осіб в Україні визначаються відповідно до права України.

Водночас стаття 3 Закону України «Про правовий статус іноземців» установлює, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Відповідно до ст. 496 ЦПК України іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, іноземні держави (їх органи та посадові особи) та міжнародні організації мають право звертатися до судів України для захисту своїх прав, свобод чи інтересів. Іноземні особи мають процесуальні права та

обов'язки, рівні з такими у фізичних і юридичних осіб України, крім випадків, передбачених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Отже, в Україні встановлено національний режим іноземних осіб для захисту прав у цивільному судочинстві. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців» **іноземець** – це особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав, а особа без громадянства – особа, що не належать до громадянства якоїсь держави.

Крім фізичних осіб, у цивільному процесі можуть брати участь іноземні юридичні особи, іноземні держави (їхні органи і посадові особи) і міжнародні організації (далі – іноземні особи). У разі, коли в цивільному процесі беруть участь іноземні юридичні особи, вони мають підтвердити свій статус. **Іноземні юридичні особи** – це юридичні особи, які були засновані й зареєстровані за межами України у порядку, встановленому законодавством іншої країни. Процесуальна правосуб'єктність іноземних юридичних осіб визначається правом держави, в якій їх було засновано.

Правовий статус іноземного суб'єкта господарювання підтверджується зазвичай випискою з торговельного (банківського, судового) реєстру країни, де такий суб'єкт господарювання є офіційно зареєстрованим. Правовий статус іноземних суб'єктів господарювання може також підтверджуватись еквівалентними доказами правового статусу, що визнаються такими законодавством країни створення, громадянства або місцезнаходження такого суб'єкта і видаються компетентними органами цієї країни.

У міжнародному цивільному процесі особливе положення займають два специфічних види суб'єктів: 1) персонал дипломатичних та консульських установ, а також співробітники міжнародних організацій (дипломатичні агенти); 2) держави. Указом Президента України від 10.06.93 р. № 198/93 «Про Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні» визначено, на кого поширюється імунітет від юрисдикції судів країни перебування. Держава, будучи суверенним суб'єктом міжнародного права, має судовий імунітет, що означає, що її виключено з-під юрисдикції будь-якої іншої держави.

Підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом визначає стаття 497 ЦПК України. Відповідно до зазначеної норми підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом визначається ЦПК, законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

У випадках, встановлених законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом може бути визначено за угодою сторін.

Відповідно до ст. 498 ЦПК у разі, якщо в процесі розгляду справи суду необхідно вручити документи, отримати докази, провести окремі процесуальні дії на території іншої держави, суд України може звернутися з відповідним судовим дорученням до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави (далі - іноземний суд) у порядку, встановленому цим Кодексом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Доручення суду України надсилається у порядку, встановленому цим Кодексом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а якщо міжнародний договір не укладено - Міністерству юстиції України, яке надсилає доручення Міністерству закордонних справ України для передачі дипломатичними каналами.

Відповідно до Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України та Державної судової адміністрації України від 27 червня 2008 р № 1092/5/54, **доручення** – це звернення (доручення, прохання, запит – залежно від вимог міжнародного договору України) компетентного органу, зокрема судове доручення про надання міжнародної правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів тощо.

Судове доручення – це звернення суду однієї держави до суду іншої держави з проханням про виконання на території останньої процесуальних дій, спрямованих на допит свідків, опитування сторін, вручення позовної заяви, повістки про виклик до суду, про встановлення місця проживання відповідача тощо. Виконання таких доручень називається наданням міжнародної правової допомоги.

Відповідно до ст. 499 ЦПК судове доручення про надання правової допомоги має встановлену форму. Зміст і форма судового доручення про надання правової допомоги мають відповідати вимогам міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а якщо його не укладено - вимогам частин другої - четвертої цієї статті.

У судовому дорученні про надання правової допомоги зазначаються:

- 1) назва суду, що розглядає справу;
- 2) за наявності міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, учасниками якого є Україна і держава, до якої звернено доручення, - посилання на його положення;
- 3) найменування справи, що розглядається;
- 4) прізвище, ім'я, по батькові та рік народження фізичної особи або найменування юридичної особи, відомості про їх місце проживання (перебування) або місцезнаходження, а також інші дані, необхідні для виконання доручення;

5) процесуальне становище осіб, щодо яких необхідно вчинити процесуальні дії;

6) чіткий перелік процесуальних дій, що належить вчинити;

7) інші дані, якщо це передбачено відповідним міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або цього вимагає іноземний суд, який виконуватиме доручення.

Судове доручення про надання правової допомоги оформлюється українською мовою. До судового доручення додається засвідчений переклад офіційною мовою відповідної держави, якщо інше не встановлено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Судове доручення не приймається до виконання, у разі якщо воно:

1) може призвести до порушення суверенітету України або створити загрозу її національній безпеці;

2) не належить до юрисдикції цього суду;

3) суперечить законам або міжнародному договору, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України.

Виконання судового доручення здійснюється відповідно до ЦПК України. На прохання іноземного суду процесуальні дії можуть вчинятися під час виконання судового доручення із застосуванням права іншої держави, якщо таке застосування не суперечить законам України.

У разі надходження від іноземного суду прохання щодо особистої присутності його уповноважених представників чи учасників судового розгляду під час виконання судового доручення суд України, який виконує доручення, вирішує питання про надання згоди щодо такої участі.

Виконання судового доручення підтверджується протоколом судового засідання або іншими документами, складеними чи отриманими під час виконання доручення, що засвідчуються підписом судді та скріплюються гербовою печаткою. У разі якщо немає можливості виконати доручення іноземного суду, суд України у порядку, встановленому міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, або якщо міжнародний договір не укладено – дипломатичними каналами, повертає таке доручення іноземному суду без виконання із зазначенням причин та подає відповідні документи, що це підтверджують.

Виконання судового доручення про вручення виклику до суду чи інших документів. Доручення іноземного суду про вручення виклику до суду чи інших документів виконується у судовому засіданні або уповноваженим працівником суду за місцем проживання (перебування, місцем роботи) фізичної особи чи місцезнаходженням юридичної особи. Виклик до суду чи інші документи, що підлягають врученню за дорученням іноземного суду, вручаються особисто фізичній особі чи її представникові або представникові юридичної особи під розписку.

У судовій повістці, що направляється з метою виконання доручення іноземного суду про вручення документів, крім загальних для повістки відомостей, додатково зазначається інформація про наслідки відмови від отримання документів та неявки до суду для отримання документів, а саме про те, що у разі відмови особи отримати виклик до суду чи інші документи, що підлягають врученню за дорученням іноземного суду, суддя, уповноважений працівник суду або представник адміністрації місця тримання особи робить відповідну позначку на документах, що підлягають врученню. У такому разі документи, що підлягають врученню за дорученням іноземного суду, вважаються врученими.

У разі неявки до суду без поважних причин особи, яку належним чином повідомлено про дату, час та місце судового засідання, в якому мають бути вручені виклик до суду чи інші документи за дорученням іноземного суду, такі документи вважаються врученими.

У разі якщо особа, якій треба вручити виклик до суду чи інші документи за дорученням іноземного суду, перебуває під вартою або відбуває такий вид покарання, як довічне позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, обмеження волі або арешт, суд надсилає документи, що підлягають врученню за дорученням іноземного суду, до адміністрації місця тримання особи, яка здійснює їх вручення під розписку та невідкладно надсилає розписку і письмові пояснення цієї особи до суду.

Доручення іноземного суду про вручення виклику до суду чи інших документів вважається виконаним у день, коли особа або її представник отримали такі документи чи відмовилися від їх отримання або якщо така особа чи її представник, яких належним чином повідомлено про дату, день, час та місце судового засідання, на якому має вручатись виклик до суду чи інші документи, без поважних причин не з'явилися до суду, – у день такого судового засідання.

Виконання доручення іноземного суду про вручення виклику до суду чи інших документів підтверджується протоколом судового засідання, в якому зазначаються заяви чи повідомлення, зроблені особами у зв'язку з отриманням документів, а також підтвердженням про повідомлення особи про необхідність явки до суду для отримання документів та іншими документами, складеними чи отриманими під час виконання доручення, що засвідчуються підписом судді та скріплюються гербовою печаткою.

Судове доручення про вручення документів громадянину України, який проживає на території іноземної держави, може бути виконано працівниками дипломатичного представництва чи консульської установи України у відповідній державі. Такі документи особа отримує добровільно. Вручення документів здійснюється під розписку із зазначенням дня вручення, підписується посадовою особою та скріплюється печаткою.

Доручення суду про виконання певних процесуальних дій стосовно громадянина України, який проживає на території іноземної держави, може бути виконано працівниками дипломатичного представництва чи консульської установи України у відповідній державі, якщо це передбачено міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України.

У разі вчинення певних процесуальних дій складається протокол, що підписується особою, стосовно якої вчиняються процесуальні дії, та особою, яка вчинила процесуальні дії, і скріплюється печаткою відповідної закордонної дипломатичної установи України. У протоколі зазначаються день, час і місце виконання доручення. Для виконання доручення не можуть застосовуватися примусові заходи.

Тестові завдання:

1. Яке визначення поняття «іноземець» передбачає Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 року?

А. Особа, яка має подвійне громадянство.

Б. Особа, яка право на постійне проживання в Україні.

В. Особа, яка є апатридом.

Г. Особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іноземної держави.

2. Як визначає поняття «особа без громадянства» Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 року?

А. Особа, яка не є громадянином України.

Б. Особа, яка не є громадянином іноземної держави.

В. Особа, яка не є громадянином України та громадянином іноземної держави.

Г. Особа, яка не розглядається як громадянин будь-якою державою в силу дії її закону.

3. На які випадки поширюється судовий імунітет щодо іноземної держави?

А. Пред'явлення до іноземної держави позову в суді України.

Б. Притягнення іноземної держави до участі у справі, яка розглядається судом України, як відповідача чи третьої особи.

В. Забезпечення позову, зокрема шляхом накладення арешту на майно іноземної держави, яке знаходиться на території України, чи інших заходів щодо забезпечення позову.

Г. Усі відповіді правильні.

4. Що у міжнародному приватному праві називається обмеженням прав іноземних осіб, що застосовуються державою на своїй території у відповідь на безпідставне обмеження прав її фізичних та юридичних осіб іноземною державою, що має характер дискримінаційних заходів?

А. Реторсія.

Б. Реституція.

В. Реторсія.

Г. Реферсія.

5. У якому випадку судове доручення не приймається до виконання?

А. У разі, якщо воно може призвести до порушення суверенітету України або створити загрозу її національній безпеці.

Б. У разі, якщо воно не належить до юрисдикції цього суду.

В. У разі, якщо воно суперечить законам або міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана ВР України.

Г. Усі відповіді правильні.

6. Яким нормативно-правовим актом визначено принципи встановлення та надання іноземним особам (дипломатичним установам, консульським установам іноземних держав) привілеїв та імунітетів?

А. Віденською конвенцією про дипломатичні зносини.

Б. Віденською конвенцією про консульські зносини.

В. Указом Президента України «Про дипломатичні та консульські зносини» від 10 червня 1993 року № 198/93.

Г. Законом України «Про дипломатичні та консульські установи».

8. Яким нормативно-правовим актом додатково надається імунітет від юрисдикції суддів України у цивільних справах міжнародним організаціям у межах, визначених міжнародними договорами України?

А. Законом України «Про міжнародне публічне право».

Б. Законом України «Про міжнародне приватне право».

В. Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Г. Цивільним процесуальним кодексом України.

9. Відповідно до якого нормативно-правового акту визначається процесуальна правоздатність і дієздатність іноземних осіб в Україні?

А. Закону України «Про міжнародне публічне право».

Б. Закону України «Про міжнародне приватне право».

В. Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Г. Закону України «Про правосуб'єктність».

10. Які способи легалізації офіційних документів використовуються в Україні?

А. Консульська легалізація та проставлення апостиля.

Б. Дипломатична легалізація і зазначення апостиля.

В. Міжнародно-правова легалізація (апостиль).

Г. Усі відповіді правильні.

Питання для самоконтролю:

1. Визначте процесуальні права та обов'язки іноземних осіб.

2. Який порядок виконання судових доручень іноземних судів і звернення судів України з дорученнями до іноземних судів?

3. Зміст угоди про правову допомогу у цивільних справах.
4. Порядок визнання і виконання в Україні рішень іноземних судів.
5. Порядок виконання судового доручення іноземного суду про вручення виклику до суду чи інших документів.
6. Процедура виконання судових доручень закордонними дипломатичними установами України.
7. Вимоги до оформлення судового доручення.
8. У чому виявляється цивільна процесуальна правоздатність і дієздатність іноземців?
9. Які особливості розгляду судом справ, в яких беруть участь іноземці?
10. Які особливості участі у суді іноземних осіб?

РОЗДІЛ 3. ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ

- 1.Предмет, метод, функції цивільного права.
- 2.Принципи цивільного права. Відмежування цивільного права від інших галузей права.
- 3.Поняття і система цивільного права.
- 4.Поняття і структура цивільного законодавства.
- 5.Поняття та види джерел цивільного права.
- 6.Аналогія закону та аналогія права. Значення судової практики.
- 7.Підстави виникнення цивільних прав та обов'язків.
- 8.Сутність та способи здійснення цивільних прав.
- 9.Право на захист цивільних прав та інтересів.
- 10.Відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди.
- 11.Відшкодування моральної шкоди.
- 12.Поняття фізичної особи.
- 13.Цивільна правоздатність фізичної особи.
- 14.Цивільна дієздатність фізичної особи та її елементи.
- 15.Часткова цивільна дієздатність фізичної особи.
- 16.Неповна цивільна дієздатність фізичної особи.
- 17.Повна цивільна дієздатність та її надання фізичній особі.
- 18.Встановлення опіки над фізичною особою.
- 19.Встановлення піклування над фізичною особою.
- 20.Обмеження цивільної дієздатності фізичної особи.
- 21.Визнання фізичної особи безвісно відсутньою.
- 22.Оголошена фізичної особи померлою.
- 23.Поняття та види особистих немайнових прав.
- 24.Поняття та ознаки юридичної особи.
- 25.Види юридичних осіб.
- 26.Порядок виникнення юридичної особи.
- 27.Припинення юридичної особи.
- 28.Правові форми участі держави у цивільних відносинах.
- 29.Поняття та види господарських товариств.
- 30.Поняття та класифікація речей.
- 31.Види об'єктів цивільних прав.
- 32.Поняття та види правочинів.
- 33.Недійсні правочини та їх правові наслідки.
- 34.Представництво у цивільному праві.
- 35.Представництво за довіреністю.

- 36.Строки та терміни у цивільному праві.
- 37.Види строків у цивільному праві.
- 38.Поняття та види строків позовної давності.
- 39.Право власності. Зміст права власності.
- 40.Підстави набуття права власності.
- 41.Підстави припинення права власності.
- 42.Поняття і види права спільної власності.
- 43.Право власності на житло.
- 44.Захист права власності.
- 45.Речові права на чуже майно.
- 46.Поняття права інтелектуальної власності..
- 47.Суб'єкти та об'єкти права інтелектуальної власності.
- 48.Захист права інтелектуальної власності судом.
- 49.Авторське право.
- 50.Суб'єкти та об'єкти авторського права.
- 51.Особисті немайнові права автора.
- 52.Суміжне право.
- 53.Суб'єкти та об'єкти суміжних прав.
- 54.Право інтелектуальної власності на наукове відкриття.
- 55.Право інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок.
- 56.Право інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми.
- 57.Право інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію.
- 58.Право інтелектуальної власності на комерційне найменування та торгівельну марку.
- 59.Право інтелектуальної власності на географічне зазначення.
- 60.Право інтелектуальної власності на комерційну таємницю.
- 61.Поняття зобов'язання та підстави його виникнення.
- 62.Сторони у зобов'язанні.
- 63.Загальні умови виконання зобов'язання.
- 64.Неустойка.
- 65.Порука.
- 66.Гарантія.
- 67.Завдаток.
- 68.Застава.
- 69.Притримання.
- 70.Підстави та способи припинення зобов'язання.
- 71.Порушення зобов'язання та правові наслідки порушення зобов'язання.
- 72.Поняття та види договору.
- 73.Зміст цивільно-правового договору.

74. Укладання договору та форми договору.
75. Підстави для зміни або розірвання договору.
76. Договір купівлі-продажу.
77. Договір роздрібної купівлі-продажу.
78. Договір поставки.
79. Договір міни.
80. Договір дарування.
81. Договір ренти.
82. Договір довічного утримання (догляду).
83. Договір найму.
84. Договір прокату.
85. Договір лізингу.
86. Договір найму земельної ділянки.
87. Договір найму будівлі або іншої капітальної споруди.
88. Найм (оренда) транспортного засобу.
89. Договір найму житла.
90. Договір позички.
91. Договір підряду.
92. Договір побутового підряду.
93. Договір будівельного підряду
94. Підряд на проектні та пошукові роботи.
95. Виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт.
96. Договір про надання послуг.
97. Договір перевезення вантажу.
98. Договір транспортного експедирування.
99. Договір зберігання.
100. Зберігання на товарному складі.
101. Спеціальні види зберігання.
102. Договір страхування.
103. Договір доручення.
104. Договір комісії.
105. Договір управління майном.
106. Кредитний договір.
107. Договір позики.
108. Договір банківського вкладу.
109. Договір банківського рахунка.
110. Недоговірні зобов'язання.
111. Публічна обіцянка винагороди без оголошення конкурсу
112. Публічна обіцянка винагороди за результатами конкурсу
113. Зобов'язання, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи а також майна фізичної або юридичної особи.

- 114.Зобов'язання у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави.
- 115.Зобов'язання з відшкодування шкоди.
- 116.Поняття спадкування. Види спадкування.
- 117.Спадкування за законом.
- 118.Спадкування за заповітом.
- 119.Здійснення права на спадкування.
- 120.Оформлення права на спадщину.
- 121.Спадковий договір.
- 122.Поняття, предмет і метод цивільного процесуального права.
- 123.Загальні принципи цивільного процесуального права.
- 124.Спеціальні принципи цивільного процесуального права.
- 125.Поняття і види цивільного судочинства.
- 126.Сторони у цивільному процесу: ознаки, права та обов'язки.
- 127.Поняття та види процесуальної співучасті.
- 128.Треті особи в цивільному процесі.
- 129.Суд як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин: правовий статус суддів, склад суду.
- 130.Види представництва у цивільному процесі.
- 131.Загальна характеристика осіб, які сприяють розгляду і вирішенню цивільної справи по суті.
- 132.Загальна характеристика осіб, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення цивільного процесу.
- 133.Поняття та види підсудності. Зміна підсудності цивільної справи.
- 134.Поняття та види доказів у цивільному процесі.
- 135.Поняття і види процесуальних строків, наслідки їх пропущення.
- 136.Засоби здійснення судових викликів та повідомлень.
- 137.Поняття та види судових витрат.
- 138.Поняття судового збору. Загальна характеристика розмірів судового збору.
- 139.Поняття та порядок визначення ціни позову.
- 140.Види заходів процесуального примусу, підстави та порядок їх застосування.
- 141.Позов у цивільному процесі: поняття, елементи, види.
- 142.Залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви.
- 143.Відкриття провадження у суді першої інстанції. Відмова у відкритті провадження.
- 144.Засоби захисту відповідача проти заявленого позову.
- 145.Попереднє судове засідання.
- 146.Експертиза в цивільному процесі.
- 147.Забезпечення позову: поняття, підстави, види.
- 148.Загальна характеристика стадій судового розгляду у суді першої інстанції.

- 149.Зміст розгляду справи по суті як стадії судового розгляду у суді першої інстанції.
- 150.Судові дебати як стадія судового розгляду у суді першої інстанції.
- 151.Ухвалення судом першої інстанції рішення по справі.
- 152.Ускладнення у ході судового розгляду цивільних справ.
- 153.Розгляд справ у порядку спрощеного позовного провадження.
- 154.Підстави та наслідки закриття провадження у справі.
- 155.Види судових рішень. Зміст рішення суду.
- 156.Зміст ухвали суду. Поняття окремої ухвали.
- 157.Виправлення помилок у судовому рішенні. Додаткове рішення суду.
- 158.Заочний розгляд справи: умови, процедура, порядок скасування та оскарження заочного рішення.
- 159.Наказне провадження.
- 160.Зміст судового наказу. Набрання судовим наказом законної сили.
- 161.Порядок скасування судового наказу.
- 162.Поняття окремого провадження. Категорії справ, які розглядаються в порядку окремого провадження.
- 163.Загальний порядок розгляду справ окремого провадження.
- 164.Поняття апеляційного провадження: сутність, право на апеляційне оскарження, строки для такого оскарження.
- 165.Форма і зміст апеляційної скарги. Приєднання до апеляційної скарги.
- 166.Порядок подання апеляційної скарги та порядок прийняття її до розгляду.
- 167.Підготовка розгляду справи апеляційним судом. Призначення справи до розгляду.
- 168.Порядок розгляду справи апеляційним судом. Повноваження апеляційного суду.
- 169.Підстави для скасування апеляційним судом рішення суду першої інстанції та ухвалення нового рішення (зміна рішення).
- 170.Касаційне провадження: сутність, право касаційного оскарження, зміст та порядок подання касаційної скарги.
- 171.Порядок розгляду справи судом касаційної інстанції. Повноваження суду касаційної інстанції.
- 172.Підстави для скасування касаційним судом рішення і передачі справи на новий розгляд. Підстави для скасування судового рішення і ухвалення нового.
- 173.Рішення касаційного суду: порядок ухвалення, зміст, законна сила.
- 174.Провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами: підстави та порядок перегляду.
- 175.Перегляд судових рішень за виключними обставинами: підстави та порядок перегляду.
- 176.Звернення судових рішень до виконання. Негайне виконання судових рішень.

177.Судовий контроль за виконанням судових рішень.

178.Виконавче провадження як стадія цивільного судочинства.

179.Порядок відкриття виконавчого провадження. Учасники виконавчого провадження.

180.Способи виконання рішень суду.

181.Обов'язкове та факультативне зупинення виконавчого провадження.

182.Закінчення виконавчого провадження.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28 червня 1996р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст.141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.08.2024)
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 16.08.2024)
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. №1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 16.08.2024)
4. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. ст. 462. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 16.08.2024)
5. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 16.08.2024)
6. Кодекс України з процедур банкрутств : Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст.74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 16.08.2024)
7. Всесвітня Конвенція по авторське право. Міжнародний договір від 06.09.1952р. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2003. №3. Авторське право і суміжні права. Законодавство та судова практика. С. 93-101. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_052#Text (дата звернення: 16.08.2024)
8. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 1 грудня 2022 року № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855> (дата звернення: 16.08.2024)
9. Про виконавче провадження: Закон України від 21 квітня 1999 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 24. Ст. 207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення: 16.08.2024)
10. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 16.08.2024)
11. Про господарські товариства : Закон України від 19 вересня 1991р. №1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст.682. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (дата звернення: 16.08.2024)
12. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб -

підприємців та громадських формувань. Закон України від 15 травня 2003 р. №755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №31-32. Ст.263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 16.08.2024)

13. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22 грудня 2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 15. Ст. 128. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15> (дата звернення: 16.08.2024)

14. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 23 грудня 1997 р. № 1403-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 29. Ст. 535. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#n506> (дата звернення: 16.08.2024)

15. Про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах : Конвенція, 22 січня 1993 р. *Офіційний Вісник України*. 2005. № 44. с. 328. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009 (дата звернення: 16.08.2024)

16. Про судовий збір : Закон України від 08 липня 2011 р. № 3674-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. N 14. Ст. 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17> (дата звернення: 16.08.2024)

17. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст.545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 16.08.2024)

18. Про третейські суди : Закон України від 11 травня 2004 р. № 1701-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 35. Ст.412. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15> (дата звернення: 16.08.2024)

Базова:

19. Андрієнко І.С. Цивільний процес : практикум. Одеса : ОДУВС, 2018. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/handle/123456789/1747> (дата звернення: 16.08.2024)

20. Васильєв С.В. Цивільний процес : підручник. Київ : Алерта, 2019. 506 с.

21. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за заг. ред. Короєда С.О. Київ : ВД «Професіонал», 2019. 1152 с.

22. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України / за заг. ред. Короєда С.О. Київ : ВД «Професіонал», 2019. 496 с.

23. Особливості застосуванні рішень Європейського союзу з прав людини при розгляді цивільних справ : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 404 с.

24. Сімейне право України : підручник / за ред. А.О. Дутко. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 480 с.

25. Цивільне право України : навч. посіб. у 2-х ч. / за ред. В.А. Кройтора. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2016. Ч. 1. 384 с.

26. Цивільне право України : навч. посіб. у 2-х ч. / за ред. В.А. Кройтора. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2016. Ч. 1. 352 с.

27. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / за ред. С.С. Бичкової. Київ : Правова єдність, 2014. 496 с.
28. Цивільне право України. Загальна частина : підручник. / за ред. І.А. Бірюкова, Ю.О. Заїки. Київ : Правова єдність, 2014. 510 с.
29. Цивільне право України. Особлива частина : підручник / за ред. Р.Б. Шишки. Київ : Ліра-К, 2015. 1024 с.
30. Цивільне право України. Особлива частина : підручник. / за ред. В.Г. Фазикоша, С.Б. Булеци. Київ : Знання, 2013. 751 с.
31. Цивільне процесуальне право України : навч. посіб. / за ред. Н.Ю. Голубєвої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 436 с.
32. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. М.М. Ясинка. Київ : Алерта, 2018. 604 с.
33. Шишка Р.Б., Сопілко І.М., Козирєва В.П. Спадкове право України : навч. посіб. Київ : Ліра - К, 2014. 216 с.

Допоміжна:

34. Iryna Davydova, Olena Bernaz-Lukavetska, Vira Tokareva, Iryna Andriienko, Olena Tserkovna. Freedom of contract in the digital age and its implementation in modern technologies: theory and practice. *International Journal of Computer Science and Network Security*. VOL.21 No.12, December 2021, 544-548. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202112/20211275.pdf (дата звернення: 16.08.2024)
35. Makovii, V., Voloshyna, S., Kushnir, Y., Mykhailova, I., & Tsarenko, S. Contract for the Provision of Services and Labor Contract: A Comparative Analysis of Consequences for Parties Under Ukrainian Legislation. *European Journal of Sustainable Development*, 10(1), 466. URL: <https://ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/view/1184/1167> (дата звернення: 16.08.2024)
36. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України : навчальний посібник. За ред. канд. юрид. наук, доц. О. Б. Верби-Сидор. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 416 с. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3835/1/verba-sydor_26-05-21.pdf (дата звернення: 16.08.2024).
37. Андієнко І.С. Особливості юридичної відповідальності у праві соціального забезпечення. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 3. С. 129-134. URL <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1748/1/25.pdf> (дата звернення: 16.08.2024)
38. Андрієнко І.С. Адресність соціальної допомоги: теоретичний та практичний складники. *Правові новели*. 2019. № 9. С. 62 – 67. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2002/1/%d0%90%d0%bd%d0%b4%d1%80%d1%96%d1%94%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%28%2019.04.22%29%2012.05.22.pdf> (дата звернення: 16.08.2024)
39. Андрієнко І.С. Врегулювання спору за участю судді: правові питання *Теоретичні та практичні проблеми застосування норм цивільного, трудового*

та господарського права в сучасних умовах : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 лист. 2018 р.) : у 2 ч. Дніпро : Видавець Біла К. О, 2018. С. 38 – 39. URL: <http://surl.li/etybq> (дата звернення: 16.08.2024).

40. Андрієнко І.С. Нужденність в аспекті права на державну соціальну допомогу. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2020. № 2. С. 54-58. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1749/1/11.pdf> (дата звернення: 16.08.2024)

41. Андрієнко І.С. Цивільний процес України (у схемах і таблицях). Загальна частина: Навч. пос. Одеса: ОДУВС, 2020. 90 с. URL: <http://surl.li/etybw> (дата звернення: 16.08.2024).

42. Атаманчук І.В., Моїсєєв Ю.О. До питання процесуально-правового механізму забезпечення позову в цивільному судочинстві. *Журнал східноєвропейського права.* 2020. № 78. С. 50-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jousepr_2020_78_7 (дата звернення: 16.08.2024)

43. Баб'юк М., Руденко О. Правила інстанційної юрисдикції та наслідки їх порушення в цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право.* 2021. № 5. С. 5-10. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/5/1.pdf> (дата звернення: 16.08.2024).

44. [Бисага Ю. М.](#) Процесуальне становище експерта та спеціаліста як учасників цивільного процесу. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2021. - № 1. С. 31-36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anporpr_2021_1_8 (дата звернення: 16.08.2024)

45. Василів С. Суд – обов'язковий суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин: питання цивільної юрисдикції. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки.* 2020. Т. 7, № 1.- С. 127-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2020_7_1_22 (дата звернення: 16.08.2024)

46. Гетманцев М. Електронні докази в цивільному процесі: практика застосування новел законодавства. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 2. с.19-23. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/2/5.pdf> (дата звернення: 16.08.2024)

47. Гнатів О. Б., Троян В.В. Прокурор у цивільному процесі. *Актуальні проблеми правознавства.* 2020. Вип. 2. С. 89-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2020_2_17 (дата звернення: 16.08.2024)

48. Грабовська О. О. Новації національного цивільного процесуального законодавства України у регулюванні становища суду в сфері доказування. *Юридична Україна.* 2020. № 10. С. 60-62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2020_10_13 (дата звернення: 16.08.2024)

49. Грабовська О., Вілінський М. Експерт у цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право.* 2021. №1. С. 5-10. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/1/2.pdf> (дата звернення: 16.08.2024)

50. Дяченко С.В., Шевчук В.Р. Електронні засоби доказування в

цивільному процесі. *Правова держава*. 2021. № 42. С. 145-153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2021_42_19 (дата звернення: 16.08.2024)

51. Жук А. Відновлення становища, яке існувало до порушення, як спосіб захисту корпоративних прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 16-21. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/4.pdf> (дата звернення: 16.08.2024).

52. Задорожна А. Спори про підсудність між судами. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 11-16. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/5/2.pdf> (дата звернення: 16.08.2024).

53. Заїка Ю. Механізм регулювання майнових правовідносин, що виникають після відкриття спадщини. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С. 23-28. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/6/4.pdf> (дата звернення: 16.08.2024)

54. Заїка Ю., Менделя О. Страховий випадок як елемент механізму цивільно-правового регулювання страхових відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 22-28. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/5.pdf> (дата звернення: 16.08.2024).

55. Занфірова Т.А., Айдинян А.В., Поширювальне тлумачення норм права в окремих рішеннях Конституційного суду України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 30-33. URL: http://lsej.org.ua/1_2022/4.pdf (дата звернення: 16.08.2024).

56. Захарова О., Єпанчинцев О. [Поняття та сутність спрощеного позовного провадження](#). *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №1. С. 17-21. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/1/4.pdf> (дата звернення: 16.08.2024)

57. Зелена І. Поняття інституту юридичної відповідальності у приватному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 176-181. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/1/32.pdf> (дата звернення: 16.08.2024)

58. Зубкова Л., Клімовський С. [Щодо поняття та юридичної природи «розумних» договорів \(з англ. smart contract\)](#). *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №1. С. 22-27. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/1/5.pdf> (дата звернення: 16.08.2024)

59. Iryna Davydov, Olena Bemaz-Lukavetska, Semen Reznichenko Certain aspects of personal data protection in the social network: european experience and legislative regulation in Ukraine Amazonia Investiga, 9(27), 383-390. URL: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1255/1125> (дата звернення: 16.08.2024).

60. Ізарова І.О., Ханік-Посполітак Р.Ю. Цивільний процес України : навчальний посібник. Київ : ВД «Дакор», 2019. 274 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/Iryna-Izarova-2/publication/341878826_Civilnij_proces_Ukraini/links/5ed7bab9299bf1c67d351f09/Civilnij-proces-Ukraini.pdf (дата звернення: 16.08.2024)

61. Кашперський Р.В. Докази у справах окремого провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К. НАВСУ. 2019. 22 с. URL:

http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/14533/1/avtoreferat_kashperskyi.pdf
(дата звернення: 16.08.2024)

62. Кирдан Б.В., Широковська О.О. Зарубіжний досвід правового регулювання медіації як способу врегулювання спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 89-92. URL: http://lsej.org.ua/1_2022/20.pdf (дата звернення: 16.08.2024).

63. Ключевський В. І. Електронне судочинство: шляхи впровадження та зарубіжний досвід. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2020. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2020_1_16 (дата звернення: 16.08.2024)

64. Косяченко К.Е. Проблемні аспекти впровадження та проведення медіації в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 94-96. URL: http://lsej.org.ua/3_2022/19.pdf (дата звернення: 16.08.2024).

65. Коцюрuba А. Заперечення відповідача в цивільному судочинстві: правова природа. *Evropský politický a právní diskurz*. 2020. Sv. 7, Vyd. 4. С. 174-178. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpor_2020_7_4_28 (дата звернення: 16.08.2024)

66. Кройтор В.А., Садикова Я.М. Збалансованість інтересів як принцип сучасного правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 100-102. URL: http://lsej.org.ua/1_2022/22.pdf (дата звернення: 16.08.2024).

67. Круковес В. В. Проблемні питання стягнення штрафу за зловживання процесуальними правами в цивільному судочинстві України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 84-90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vprc_2019_19_14 (дата звернення: 16.08.2024)

68. Майданик Р., Майданик Н., Попова Н. Переосмислення загальної частини речового права в умовах європеїзації та кодифікації. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С. 39-54. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2021/6/7.pdf> (дата звернення: 16.08.2024)

69. Маковій В.П. Правова природа медіаційних угод. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 76-78. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2021/1/19.pdf> (дата звернення: 16.08.2024)

70. Маковій В.П. Правовий час у речовому праві. *Юридичний бюлетень*. Одеса: ОДУВС, 2017. Вип. 4. С. 68 - 76. URL: <http://surl.li/etych> (дата звернення: 16.08.2024)

71. Маковій В.П. Співвідношення публічного та приватного інтересу у сфері надання медичних послуг за програмою медичних гарантій. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені короля Данила Галицького*. 2020. № 10(22). С. 118-124. URL: <http://surl.li/etysj> (дата звернення: 16.08.2024)

72. Маковій В.П. Темпоральні величини у парадигмі модернізації цивільного законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3 (112). С. 148-153. URL: <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/02/PDF/NV-3-2021-148-153.pdf>

(дата звернення: 16.08.2024)

73. Маковій В.П. Часові категорії в універсальних положеннях забор'язального права. *Теоретичні та практичні проблеми застосування норм цивільного, трудового та господарського права в сучасних умовах* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 лист. 2018 р.) : у 2 ч. – Дніпро : Видавець Біла К. О, 2018. С. 58 - 60. URL: <http://surl.li/etyco> (дата звернення: 16.08.2024)

74. Московчук Д., Кіліміченко А. Особливості процедури врегулювання спору за участю судді. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С. 55-58. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/6/8.pdf> (дата звернення: 16.08.2024)

75. Парасюк М.В., Парасюк В.М., Грабар Н.М. Цивільне право України (загальна частина) (у схемах та таблицях) : навч. посіб. Львів : Растр-7, 2020. 364 с. URL: <http://surl.li/arhln> (дата звернення: 16.08.2024)

76. Приходько В. Ю., Радіонова П.С. Виконання судових рішень як стадія цивільного процесу. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 72. С. 53-60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jousepr_2020_72_9 (дата звернення: 16.08.2024)

77. Резніченко С.В. Правова природа договірних зобов'язань в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 208-210. http://www.lsej.org.ua/4_2024/50.pdf

78. Резніченко С.В., Авадані Н. Актуальні проблеми інституту іпотеки в сучасній Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 116 – 120. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1754/1/101.pdf> (дата звернення: 16.08.2024)

79. Резніченко С.В., Руда Т.О. Електронний договір як особлива форма договірнього права. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток вітчизняного права* : матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 24 лютого 2017 р.). Одеса, ОДУВС, 2017. С. 130 - 132. URL: <http://surl.li/etysr> (дата звернення: 16.08.2024)

80. Резніченко С.В., Церковна О.В. Підстави звільнення працівника ОВС від цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 176 с. URL: <http://surl.li/etysc> (дата звернення: 16.08.2024)

81. Римарчук Р. Правове регулювання участі адвоката у цивільному *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки*. 2020. Т. 7, № 1. С. 167-172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2020_7_1_28 (дата звернення: 16.08.2024)

82. Романадзе Л. Еволюція цивільного судочинства та медіації: зарубіжний досвід. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 1. С. 23–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2020_1_5 (дата звернення: 16.08.2024)

83. Садикова Я. Кваліфікація позовної вимоги у цивільному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 66-73. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/11.pdf> (дата звернення: 16.08.2024).

84. Середницька І.А. Історико-правовий аспект розвитку спадкового права

в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 1. С. 114 - 118. URL: <http://surl.li/etysu> (дата звернення: 16.08.2024)

85. Середницька І.А. Спадкування за заповітом, як інститут спадкового права. *Теоретичні та практичні проблеми застосування норм цивільного, трудового та господарського права в сучасних умовах* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 лист. 2018 р.) : у 2 ч. Дніпро : Видавець Біла К. О, 2018. С. 66-68. URL: <http://surl.li/etysw> (дата звернення: 16.08.2024)

86. Середницька І.А. Цивільний процес в питаннях та відповідях: Навчальний посібник. Одеса: ОДУВС, 2019. 143 с. URL: <http://surl.li/etycz> (дата звернення: 16.08.2024)

87. Сіщук Л. Підприємницькі юридичні особи в умовах рекодифікації цивільного законодавства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 74-80. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/12.pdf> (дата звернення: 16.08.2024).

88. Слинко Д.В. Загальні принципи юридичного процесу. *Порівняльно-аналітичне право*. № 1. 2019. С. 49-53. URL: http://www.pap.in.ua/1_2019/11.pdf (дата звернення: 16.08.2024)

89. Слинко Д.В. Розвиток цивільного процесуального права в Австрії, Пруссії та Франції в період Нового часу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 54 (1). – С. 29-33. (дата звернення: 16.08.2024)

90. Сусь Ю. До питання про спадкування майна подружжя за наявності шлюбного договору. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 81-86. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/13.pdf> (дата звернення: 16.08.2024).

91. Тавлуй О. Розголошення таємниці усиновлення: окремі аспекти відмежування від інших правопорушень. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С. 192-195. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/6/30.pdf> (дата звернення: 16.08.2024).

92. Таш'ян Р. [Доктрина «culpa in contrahendo» в ученні про недійсність правочинів](#). *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 36-40. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/1/7.pdf> (дата звернення: 16.08.2024)

93. Церковна О.В. Особливості регулювання спадкових відносин в міжнародному праві. *Часопис цивілістики*: НУ ОЮА. 2017. Вип. 22. С. 103-106. URL: <http://surl.li/etydd> (дата звернення: 16.08.2024)

94. Цимбал В.О., Коваль Д.С., Родік Т.П. Європейський суд з прав людини як правова гарантія захисту прав людини в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 103-106. URL: http://lsej.org.ua/1_2022/23.pdf (дата звернення: 16.08.2024).

95. Цуркану С.І. Інтерфейс як об'єкт авторського права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 107-110. URL: http://lsej.org.ua/1_2022/24.pdf (дата звернення: 16.08.2024).

96. Чванкін С. А. Використання електронних доказів у цивільних справах.

Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2021. Вип. 63. С. 165-170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2021_63_31 (дата звернення: 16.08.2024)

97. Чуєнко В.І., Колісницький Б.Г., Чуєнко О.І. Аналіз правової природи та місця спадкового договору в цивільному праві України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 1. С. 111-113. URL: http://lsej.org.ua/1_2022/25.pdf (дата звернення: 16.08.2024).

98. Чуєнко В.І., Кучмінда Д.Ю. Ретроспективний аналіз правового регулювання інституту іпотеки в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 1. С. 114-116. URL: http://lsej.org.ua/1_2022/26.pdf (дата звернення: 16.08.2024).

99. Щербак С.В., Кожевнікова А.В. Інформаційні технології та виконавчий процес. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 1. С. 117-121. URL: http://lsej.org.ua/1_2022/27.pdf (дата звернення: 16.08.2024).

100. Ярош І.С. Колізії щодо участі прокурора в цивільному процесі. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки.* 2021. Т. 7. С. 87-95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2021_7_13 (дата звернення: 16.08.2024)

Інформаційні ресурси

1. <http://rada.gov.ua/> - офіційний портал Верховної Ради України.

2. <http://court.gov.ua/> - офіційний портал Судової влади України.

3. <http://www.kmu.gov.ua/> - єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.

4. <http://www.me.gov.ua/> - офіційний портал Міністерства економіки України.

5. <http://mvs.gov.ua> – портал МВС України.

6. <http://www.nbuv.gov.ua>. - офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

7. <https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2610-wipo>. - офіційний сайт постійного представництва України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві.

8. <http://dspace.onua.edu.ua/>. - репозитарій наукових публікацій НУ «ОЮА».

9. <http://dspace.oduvs.edu.ua/> - репозитарій наукових публікацій Одеського державного університету внутрішніх справ.

10. <http://pgp-journal.kiev.ua/> - офіційний сайт загальноукраїнського науково-практичного господарсько-правового журналу «Підприємництво, господарство і право».

11. <http://chasycivil.onua.edu.ua/index.php/chc/about> - офіційний сайт науково-практичного журналу «Часопис цивілістики».

12. <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava> - офіційний сайт науково-практичного журналу «Київський часопис права».

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
«ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС»
для здобувачів вищої освіти спеціальності 262
«Правоохоронна діяльність»

Підписано до друку 19.09.2024 р.. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Гарнітура «TimesNewRoman»/ Друк цифровий.
Ум.-друк. арк. 23,48. Обл.-вид. арк. 24,56.
Наклад 10 прим.
Надруковано з готового оригінал-макета.
Редакційно-видавничий відділ
Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Одеса, вул. Успенська, 1,
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДП № 3507 від 25.06.2009